

ศึกษาคูณค่าการเทศน์มหาชาติในล้านนา

A STUDY OF VALUE OF THE MAHAJATI PREACHING IN LANNA

พระมหาสมชาติ นนทธมฺมิโก (บุษนาเรีย)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
พุทธศักราช ๒๕๔๘

ศึกษาคูณค่าการเทศน์มหาชาติในล้านนา

พระมหาสมชาติ นนุทธมณีโก (บุษนารีย์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๕

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A STUDY OF VALUE OF THE MAHAJATI PREACHING IN LANNA

PHRAMAHA SOMCHART NANDADHAMMIKO (BUSANARE)

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)**

**Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand**

PHRAMA SOMCHART NANTATUMMIKO (BUSANARE)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....

(พระศรีสิทธิมนี)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์.....ประธานกรรมการ

()

.....กรรมการ

(พระมหาณรงค์ กนฺตสีโล)

.....กรรมการ

(พระมหาสง่า ชีรสวโร)

.....กรรมการ

(ดร.พิสิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์)

.....กรรมการ

()

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	พระมหาณรงค์	กนฺตสีโล	ประธานกรรมการ
	พระมหาสง่า	ชีรสวโร	กรรมการ
	ดร.พิสิฏฐ์	โคตรสุโพธิ์	กรรมการ

ฉบับนี้เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาคุณค่าการเทศน์มหาชาติในล้านนา

ผู้วิจัย : พระมหาสมชาติ นนฺทมณีโก (บุญนารีย์)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ :

: พระมหาณรงค์ กนฺตสีโล ป.ธ.๔, พธ.บ., M.A., Ph.D.,(ปรัชญา)

: พระมหาสง่า ชีรสวโร ป.ธ.๓, พธ.บ., (ศาสนา) ศ.ศ.ม(ปรัชญา)

: ดร.พิสิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์ ป.ธ.๕, พธ.บ., M.A., Ph.D.,(ปรัชญา)

วันสำเร็จการศึกษา :/...../.....

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาคุณค่าการเทศน์มหาชาติในล้านนาเป็นการศึกษาวิจัยข้อมูลทางเอกสาร โดยการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่มีความเกี่ยวข้องนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เสนอแนวคิดของผู้วิจัย และใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ แนวคิดของพระสงฆ์และประชาชนที่มีต่อการเทศน์มหาชาติล้านนา

ผลจากการศึกษาวิจัยได้ผลสรุปว่า การเทศน์มหาชาติแบบล้านนาเป็นงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อสั่งสอนศีลธรรม จริยธรรมให้กับสังคมล้านนา การเทศน์มหาชาติล้านนานั้นได้รับอิทธิพลมาจากกรุงสุโขทัย แล้วซึมซับเข้าสู่วิถีชีวิตของชาวล้านนา โดยผสมผสานกับขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมในท้องถิ่นนั้นๆ จนเกิดการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านวรรณกรรม จนมีนักปราชญ์ล้านนาเป็นจำนวนมากได้แต่งวรรณกรรมเรื่องนี้แบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ ส่วนร้อยแก้วและส่วนร้อยกรอง จากการศึกษาพบว่าส่วนร้อยแก้วพบมากอยู่ในใบลาน พับสา เขียนหรือจารด้วยอักษรธรรมล้านนา ส่วนส่วนร้อยกรองพบมหาชาติล้านนาในหนังสือประมวลรายชื่อคำกริยาใบลานและสมุดข่อย ผลจากการสำรวจจำนวนมหาชาติในล้านนาหากคัดสำนวนที่ซ้ำกันออกจะได้มหาชาติถึง ๑๒๒ สำนวน และบางสำนวนก็มีครบถึง ๑๓ กัณฑ์

ส่วนทำนองการเทศน์มหาชาติล้านนานั้นพบว่า แบ่งเป็น ๒ ลักษณะคือทำนองแบบดั้งเดิมและทำนองแบบประยุกต์ทั้ง ๒ ลักษณะจะเดินทำนองการเทศน์มีเทคนิคที่สำคัญคือการเคลื่อนหรือเดินทำนองโดยใช้เทคนิค ตั้ง เทียว เหลี้ยว วาง ยั้ง ขึ้น หว้าย ก่าย ยั้ง จะใช้วิธีการเทศน์แบบธรรมวัตรเป็นพื้นฐานและใช้ระบำเป็นท่วงทำนองของการเทศน์ซึ่งระบำต่างๆ แต่ละระบำต้องมีความเหมาะสมกับสำเนียงภาษาแต่ละพื้นที่ในล้านนาที่มีความแตกต่างกันไป ด้านคุณค่าการ

เทศน์มหาชาติในล้านนาพบว่า ผู้แต่งได้นำหลักธรรมสอดแทรกในเนื้อธรรมของมหาชาดิล้านนา โดยผสมผสานเชื่อมโยงกับสภาพวิถีชีวิต จารีต ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของชาวล้านนาได้อย่างกลมกลืนอันสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นองค์ความรู้ในด้านต่างๆ ของสังคมล้านนาซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยอธิบายสภาพสังคมและพฤติกรรมของชาวล้านนา โดยที่ผู้แต่งได้ขยายใจความของมหาชาดิล้านนาให้มีความวิจิตรพิสดาร พรรณนาด้วยลีลาโวหาร และรสทางวรรณกรรมต่างๆ คือ รสรัก รสโศก รสสรรเสริญ รสโกรธ รสเกลียด รสกล้าหาญ รสหวาดกลัว รสตื่นเต้น รสสงบ

ประเพณีการตั้งธรรมหลวงในปัจจุบันนี้จากการศึกษาพบว่า การจัดตั้งธรรมหลวงเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ใช้เวลาลดน้อยลงไปกว่าเดิม การเทศน์ในแต่ละกัณฑ์นั้นเนื้อธรรมจะถูกตัดให้มีเนื้อหาที่กระชับลงจะเน้นความไพเราะของท่วงทำนอง ส่วนท่วงทำนองก็มีความหลากหลายยิ่งขึ้น แต่ก็ยังคงไว้ซึ่งเนื้อหาสาระรูปแบบเดิมเอาไว้ที่สำคัญรูปแบบพิธีกรรมการจัดตกแต่งสถานที่ตั้งธรรมหลวง จะผสมผสานการจัดแบบดั้งเดิมมีการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามาช่วย ทั้งยังได้นำเอากิจกรรมอื่นที่เกิดประโยชน์ต่อสังคมเข้ามาเสริมเพื่อที่จะดึงดูดความสนใจให้กับผู้ร่วมงานมากยิ่งขึ้นนับว่าเป็นการปรับกลวิธีให้เข้ากับยุคสมัยได้อย่างมีความเหมาะสม

การเทศน์มหาชาติแบบล้านนา จึงก่อให้เกิดคุณค่าที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมล้านนาในการสั่งสอนคนให้รู้จักบาปบุญคุณโทษ รู้จักการให้ทาน รักษาศีล และการเจริญภาวนา โดยมีพระเวสสันดรเป็นแบบอย่างการประพฤติปฏิบัติเป็นกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ทำให้สังคมล้านนามีความเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมที่ดีงาม ซึ่งสะท้อนให้เห็นคุณค่าด้านต่างๆ คือ ด้านวรรณกรรม ด้านภาษา ด้านสุนทรียะ ด้านจริยธรรม ด้านพฤษชา ด้านเกษตร ด้านวัฒนธรรมและ ด้านศิลปกรรม จนผู้ฟังเทศน์มหาชาติมีอุปนิสัยจิตใจที่อ่อนโยนเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และมีความยินดีในการให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนาตามพระจริยาของพระเวสสันดร

Thesis Title : A STUDY OF VALUE OF THE MAHAJATI PREACHING IN LANNA

Researcher : Phramaha Somchart Nandadhammiko (Busanare)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee :

: Phramaha Narong KantaSilo, Pali IIII

B.A., M.A., Ph.D., (Philosophy.)

: Phramaha Sa-nga Dhirasamvaro, Pali III,

B.A., (Religion) M.A., (Philosophy.)

: Dr. Phisit Kotsupho, Pali IX, B.A.,

M.A., Ph.D. (Philosophy.)

Date of Graduation :/...../.....

ABSTRACT

The purposes of this study were on the value of Lanna's Mahajati Preaching. It was a documentary study. By the way of study, it was collected from the concerning documents which was analyzed, synthesized, and participant observation. The interview of monks and people's concept to this study were also included.

The results of study were summarized that Lanna's Mahajati Preaching was the Buddhist literature which invented from the influence of Buddhism. In Lanna's Mahajati Preaching was influenced from Ancient Sukhothai city then absorbed to Thai Lanna way of life by blending with the local customs and traditions. Subsequently, the creative products of literary works were produced. Many Lanna men of learning had composed this literary work and be classified into two styles these were a prose style and a composition style. The results of study found that the prose style could be seen mostly in the palm leaves, Sa books that wrote with a stylus on palm leaves in Lanna alphabet. In the part of the composition style, Lanna's

Mahajati was found in the book of Palm leaves scripture code and Khoi book, which issued 122 literary styles and some of them had completely 13 sermons.

In the part of Lanna's Mahajati Preaching rhythm, the research found that, there were 2 characteristics; original rhythm and applied rhythm the research found. All those 2 characteristics had their own rhythm techniques. They were Tung, Tiew, Lieaw, Wang, Yung, Kheun, Whai, Kay and Yung. All those techniques would base on Dhammawatra Style and Rhythms. Each rhythm must be suitable with the differences of each parts of Lanna accent. The value of Lanna's Mahajati Preaching were found that the composer was inserted Dhamma in it by blending with human life, tradition, customs, and Lanna culture harmoniously. Those reflected to the value of local wisdom that showed on the knowledge of Lanna society. It narrated to all social status and Thai Lanna behaviors. Furthermore, it shows nine tastes of literary . namely love, sad, happy, angry, hate, brave, fear, exciting, and peaceful.

The tradition of setting the Mahajati nowadays, the study discovered that it has been changed depending on the situation and reducing in time. Each sermon were cut in well fitting and emphasized in beauty and variety of rhythm, but still in the same contents. And one important thing is the form of the ceremony and places was blended with the original and new technology. Moreover, there also were taking other activities to reinforce for common good. The attract attention with these activities was the good stratagem appropriately to the modern society.

In summary, the Lanna's Mahajati Preaching originated the useful value to the Lanna society in the way of teaching people to know about virtue and vice, charity, observance of precepts and mind development according Vessantara to be the model of behavior. It was the Buddhist activity that did Lanna society to be displaced into the good traditions. It was reflected of value such as literary works, linguistics, ethics, botany, pharmacology, culture and work of art. It brought the audiences to be bland, respectful to Buddhism and pleased in charity, observance of precepts and mind development.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงด้วยดี โดยได้รับความกรุณาจากพระมหาณรงค์ กนต์สีโล พระมหาสง่า ชีรสวโร และ ดร.พิสิฐ โคตรสุโพธิ์ ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษาแนะนำเป็นอย่างดี ทั้งให้ความเอาใจใส่ในการปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ผู้วิจัยกราบขอบพระคุณและอนุโมทนา ขอบคุณต่อคณะกรรมการทุกท่านเป็นอย่างยิ่ง

ขอกราบขอบพระคุณพระครูอดุลสีกิตต์ เจ้าอาวาสวัดธาตุคำ เจ้าคณะตำบลห้วยยา อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่ พระอธิการสวัสดิ์ ภูทาจาวโร เจ้าอาวาสวัดศรีคำเวียง ตำบลเวียง อำเภอยางป่าเป้า จังหวัดเชียงราย พระครูสังฆรักษ์รุ่งโรจน์ ชินวโร เจ้าอาวาสวัดแม่เตาไห ตำบลแม่เตาไห อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ พระมหาอาวรณ์ ฐิริปัญโญ วัดฟ้าฮ่าม พระสมชาติ ฐิตินปัญโญ ครูใหญ่โรงเรียนวัดหนองบัวพิทยา ที่ได้ให้คำปรึกษาและที่พักอาศัย พร้อมให้กำลังใจในการทำวิจัยมาโดยตลอด

ขออนุโมทนาขอบคุณคุณพ่อโซติ คุณแม่ประนอม บุชนารีย์ ผู้เป็นโยมบิดามารดา พร้อมทั้งพี่น้องทุกคนผู้มีอุปการคุณ เพื่อนสหธรรมมิก คณาจารย์และเจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ที่ให้กำลังใจ ให้คำชี้แนะและบริการด้านต่างๆ ที่เอื้อต่อการทำวิจัยในครั้งนี้จนสำเร็จด้วยดี

ประโยชน์อันเกิดจากผลงานวิจัยในเล่มนี้ ขอน้อมบูชาพระรัตนตรัย และขออุทิศให้ พระครูสิริพุทธธาดา อดีตเจ้าอาวาสวัดศรีคำเวียง พ่อต๋ำคำ ยอดใจ และครูบาอาจารย์ที่ได้แต่ง ถิ่นนามมหาชาติล้านนาทุกท่าน

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่างานวิจัยเล่มนี้ จักเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยและเป็นอีกหนึ่งแหล่งข้อมูลที่สะท้อนให้เห็นคุณค่าการเทศน์มหาชาติในล้านนา อันจะนำไปสู่การส่งเสริม อนุรักษ์และสืบสานให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมประเพณีล้านนาสืบไป

พระมหาสมชาติ นนุทรมุณีโก (บุชนารีย์)

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
คำชี้แจงการใช้อักษรชื่อย่อคำมกร์	ซ

บทที่ ๑ บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๖ ขอบเขตการวิจัย	๑๐
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๐
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการจากการวิจัย	๑๑

บทที่ ๒ ประวัติและพัฒนารของการเทศน์มหาชาติในล้านนา

๒.๑ ประวัติความเป็นมาของการเทศน์มหาชาติในล้านนา	๑๒
๒.๒ อิทธิพลของเวสสันดรชาดกต่อการเทศน์มหาชาติในล้านนา	๑๓
๒.๓ พัฒนาการเทศน์มหาชาติในล้านนาจากราชพิธีสู่วิถีชาวบ้าน	๒๕
๒.๔ พัฒนาการของวรรณกรรมมหาชาติเวสสันดรในล้านนา	๒๗
๒.๕ พัฒนาการด้านรูปแบบพิธีกรรมและการเทศน์	๓๐
๒.๕.๑ พัฒนาการด้านรูปแบบพิธีกรรม	๓๐
๒.๕.๒ พัฒนาการด้านรูปแบบการเทศน์	๓๕

บทที่ ๓ ส่วนงานและทำนองการเทศน์มหาชาติในล้านนา

๓.๑ ส่วนงานของการเทศน์มหาชาติในล้านนา	๓๕
๓.๑.๑ ส่วนงานร้อยแก้ว	๓๕
๓.๑.๒ ส่วนงานร้อยกรอง	๔๑
๓.๒ ทำนองการเทศน์มหาชาติในล้านนา	๔๕
๓.๒.๑ ทำนองแบบดั้งเดิม	๕๐
๓.๒.๒ ทำนองแบบประยุกต์	๕๒
๓.๒.๓ ทักษะคติของชาวล้านนาต่อการเทศน์มหาชาติแบบทำนอง	๕๖
๓.๒.๔ ภาพลักษณ์ของพระนักเทศน์ทำนองในล้านนา	๕๗

บทที่ ๔ คุณค่าของการเทศน์มหาชาติแบบล้านนา

๔.๑ คุณค่าทางด้านวรรณกรรม	๖๓
๔.๒ คุณค่าทางด้านภาษา	๗๑
๔.๓ คุณค่าทางด้านสุนทรียะ	๕๔
๔.๔ คุณค่าด้านจริยธรรม	๑๐๐
๔.๕ คุณค่าด้านพฤษยา	๑๑๖
๔.๖ คุณค่าด้านเกษตร	๑๐๕
๔.๗ คุณค่าด้านวัฒนธรรม	๑๑๑
๔.๘ คุณค่าด้านศิลปกรรม	๑๑๖

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๑๕
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๒๑
๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการเทศน์มหาชาติในล้านนา	๑๒๑
๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิทยานิพนธ์	๑๒๒

บรรณานุกรม	๑๒๓
แบบสัมภาษณ์ (ภาคผนวก)	๑๒๘
ประวัติผู้วิจัย	๑๒๕

คำชี้แจงการใช้อักษรย่อคัมภีร์

การอ้างอิงคัมภีร์ได้ใช้พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เถลิงพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ พ.ศ. ๒๕๓๕ ส่วนอรรถกถาใช้ พระไตรปิฎกภาษาไทยพร้อมอรรถกถาแปลของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๒๕

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ ได้กล่าวถึงแหล่งที่มาเล่ม/ข้อ/หน้า กล่าวคือ เลขตัวหน้า เป็นเลขเล่ม เลขตัวกลางเป็นเลขข้อ เลขตัวหลังเป็นเลขหน้า เช่น ม.ม. (ไทย) ๑๒ / ๒๖ / ๒๔ หมายถึง มัชฌิมนิกาย มูลปิณณาสก์ (ภาษาไทย) พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ ข้อที่ ๒๖ หน้า ๒๔

ส่วนคัมภีร์อรรถกถา จะแจ้งที่มา/เล่ม/หน้า กล่าวคือ เลขตัวหน้าเป็นเลขเล่ม เลขตัวหลังเป็นเลขหน้า เช่น ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๕๖ / ๕๑๘. หมายถึง ขุททกนิกาย ชาดกอรรถกถา (ภาษาไทย) เล่มที่ ๕๖ หน้า ๕๑๘

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (ไทย) = พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม.	(ไทย)	=	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย	มูลปิณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปิณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย	อุปรปิณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.นิ.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ข.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	ขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ส.สพ.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	สพยตนวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉก.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	ฉกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ข.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สจ.	(ไทย)	=	พระอภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ.	(ไทย)	=	พระอภิธรรมปิฎก วิภังค์	(ภาษาไทย)
อภิ.ป.	(ไทย)	=	พระอภิธรรมปิฎก ปิฎฐาน	(ภาษาไทย)

อรรถกถา

ขุ.ขุ.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย ปรมัตถโชติกา ขุททกปาฐอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย ชาดกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย สัทธรรมปิณฑโชติกา มหานิเทศอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ฉก.ก.อ.	(ไทย)	=	ฉกกนิบาต ชาดกอรรถกถา	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ คนไทยส่วนใหญ่มีความศรัทธา นับถือพระพุทธศาสนา ทำให้วิถีชีวิตของคนไทยมีความผูกพันใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาอย่าง แนบแน่น หากมองลักษณะโครงสร้างของสังคมไทยในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปวัฒนธรรมล้วนแล้วแต่มีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนาทั้งสิ้นใน ด้านวัฒนธรรมและประเพณีที่เป็นวิถีชีวิตของคนไทย ล้วนผูกพันผสมผสานกลมกลืนกับหลัก ความเชื่อและหลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา จึงทำให้พระพุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของวิถี ชีวิตคนไทยซึ่งสามารถหล่อหลอมเกล้าให้พุทธศาสนิกชนมีความเมตตา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รักสงบ และมีความเสียสละ แม้ว่าในปัจจุบันสังคมไทยมีความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ เทคโนโลยี และ ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตก จนทำให้คนในสังคมไทยเห็นคุณค่าและความสำคัญของ พระพุทธศาสนาน้อยลงแต่วัดก็ยังเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนในชุมชนอย่างแนบแน่น และ ยังเป็นศูนย์กลางของการจัดกิจกรรมทางสังคมด้านต่างๆ ภายในชุมชนจึงทำให้วัดและชุมชน เกื้อกูลกันอย่างแน่นแฟ้น

นอกจากนั้นวัดยังมีส่วนสำคัญในด้านการเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยมี พระภิกษุและสามเณรและผู้นำทางศาสนาที่มีความรู้ความเข้าใจและมีความเชี่ยวชาญ อีกทั้งต้อง ใช้กิจกรรมหรือสื่อการสอนทางพุทธศาสนาที่น่าสนใจในด้านภาษาที่ใช้ในการถ่ายทอดหลักคำ สอนต้องเป็นภาษาที่เข้าใจง่าย สามารถสื่อสารกับประชาชนภายในชุมชนได้เป็นอย่างดีการ ถ่ายทอดหลักคำสอนทางพุทธศาสนานั้นผู้ถ่ายทอดหลักธรรมต้องศึกษาถึงพุทธวิธีการสอนที่ หลากหลาย และรูปแบบการเทศน์ที่มีความเหมาะสม อีกทั้งต้องวิเคราะห์ผู้ฟังว่ามีความพร้อมและ มีความสนใจในเรื่องใด การถ่ายทอดหลักธรรมผ่านวิธีการเทศน์แต่ละครั้งจะได้ผลดีนั้น นอกจาก จะให้เกิดความเข้าใจอย่างชัดเจนจะต้องทำให้เกิดความรู้สึกเห็นคุณค่าและความสำคัญจนเกิดความ เลื่อมใสศรัทธาที่จะนำไปประพฤติปฏิบัติวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้นมีมากมายหลายรูปแบบ การเผยแผ่หลักธรรมโดยการสอดแทรกธรรมะในรูปแบบของวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาถือ การเทศน์มหาชาติซึ่งเป็นที่ยอมรับมาตั้งแต่อดีต เช่น การเทศน์ที่เป็นทำนองของภาคกลางซึ่งมี ๒ รูปแบบ คือ

๑.แหล่ใน คือการเทศน์แยกทำนองตามเนื้อหาที่บันทึกแต่งไว้แต่โบราณ เช่น ร่ายยาว

มหาชาติเวสสันดรชาดกของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส
๒. แห่เล่นนอก คือแห่ที่แต่งนอกจากเรื่องที่ปรากฏในพระเวสสันดรชาดก ซึ่งแต่งเป็น
กาพย์สุรางคนางค์จบการอภิปรายด้วยการแห่เล่น ซึ่งเป็นแห่เล่นนอก
ภาคอีสานแบ่งการเทศน์เป็นทำนองวัดและทำนองบ้าน โดยมีเนื้อหาสาระแฝงอยู่กับ
พระพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์แบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ดังนี้

๑. ทำนองเทศน์ภาคอีสานเรียกว่า " เทศน์พะเหวด " ปัจจุบันมีแต่พระภิกษุที่มีอายุ
มากๆ เท่านั้นที่อ่านได้
๒. ทำนองแห่ การแห่มีทั้งการแห่ที่เป็นนิทานและเป็นเรื่องพระเวสสันดร
รวมถึงบทอวยพร

๓. ทำนองสวดสรภัญญะ คือเป็นทำนองสวดของฝ่ายหญิงเข้าใจว่ามีส่วนช่วยให้
ผู้หญิงได้มีโอกาสศึกษาพระพุทธศาสนาโดยผ่านบทสวดดังกล่าว

๔. ทำนองสูตรขวัญ คือชาวบ้านจะนำทำนองจากวัดมาประยุกต์ใช้
ภาคเหนือก็มีทำนองเทศน์คล้ายกับภาคอื่น ๆ และมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคน
ในท้องถิ่นซึ่งประกอบด้วย

๑. ทำนองชาววัง คือคนชั้นสูงซึ่งร้อยกรองที่แต่งในกลุ่มชาววังจะมีลักษณะเป็นแบบ
คลาสสิก เช่น โคลง กะโลง ที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย คือ นิราศหริภุญไชยซึ่ง
แต่งโดยกวีในราชสำนัก
๒. ทำนองชาววัด คือ พระสงฆ์ผู้มีความสามารถแต่งคำสอนที่เป็นทำนองไว้อสอนญาติ
โยมหรือใช้สรุปกัณฑ์เทศน์มหาชาติ
๓. ทำนองชาวบ้าน คือ ร้อยกรองที่แต่งโดยชาวบ้านซึ่งล้วนมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต
ตั้งแต่เกิดจนถึงตาย*

ดังนั้น ประเพณีการฟังเทศน์มหาชาติสามารถอธิบายถึงสภาพสังคม เศรษฐกิจ และ
พฤติกรรมของคนในชุมชนในด้านความเชื่อมีความเชื่อว่า ผู้ที่ฟังเทศน์มหาชาติหรือรับอุปถัมภ์เป็น
เจ้าภาพกัณฑ์เทศน์จะได้รับอานิสงส์มาก การเทศน์มหาชาติจึงเป็นวิธีการถ่ายทอดหลักคำสอนทาง
พระพุทธศาสนาที่เข้าสู่วิถีชีวิตของคนในชุมชนได้อย่างกว้างขวาง และมีความละเอียดลึกซึ้งในการ
เทศน์มหาชาตินั้นจึงเป็นกระบวนการถ่ายทอดระหว่างผู้สื่อสาร โดยอาศัยสื่อคือบทเทศน์และ
ทำนองการเทศน์ซึ่งลักษณะของทำนองเป็นส่วนช่วยอธิบายถึงวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี
ของแต่ละท้องถิ่น ทุกทำนองมีส่วนสำคัญทำให้ผู้ฟังเกิดความสบายใจเกิดความศรัทธาเชื่อมั่นต่อ

* กรมศิลปากร, สรุปผลการสัมมนาทางวิชาการระดับอนุภาคเอเชียอาคเนย์ เรื่องท่วงทำนองร้อย
กรองไทยในอุษาคเนย์, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕ – ๒๐.

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา การเทศน์มหาชาติจึงมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากการเทศน์แบบอื่นๆ การศึกษาหาข้อมูลต้นกำเนิดของการเทศน์มหาชาติจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญที่จะช่วยอธิบายถึงสภาพสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นอันเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา ซึ่งมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของประชาชนในด้านต่างๆ ทั้งนี้การเทศน์มหาชาติมีพัฒนาการและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา วิธีการเรียนรู้และการสืบทอดการเทศน์มหาชาติของพระสงฆ์ในอดีตจนถึงปัจจุบันต้องศึกษาเรียนรู้กับครูผู้สอน ซึ่งเป็นทั้งพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาผู้มีประสบการณ์ในการเทศน์หรือฆราวาสที่มีประสบการณ์ในการเทศน์มหาชาติ ดังนั้นวิธีการถ่ายทอดจึงไม่สามารถกำหนดให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทำนองและวิธีการเทศน์มหาชาติของชาวล้านนามีรูปแบบวิธีการถ่ายทอดที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น มีวิธีการแสดงสัญลักษณ์ในการใช้เสียงที่หลากหลาย เช่น การขึ้นเสียง การลงเสียงทำให้ทำนองการเทศน์น่าสนใจ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง^๒ จากเหตุผลดังกล่าว เป็นเหตุให้คนภายในสังคมกลุ่มหนึ่งมีความเข้าใจคลาดเคลื่อน ว่าการเทศน์มหาชาติแบบทำนองของพระสงฆ์ในล้านนาผิดหลักพระธรรมวินัยส่งผลกระทบต่อกระบวนการถ่ายทอดหลักคำสอนทางศาสนา ผ่านวิธีการเทศน์มหาชาติซึ่งทำให้ประชาชนในสังคมล้านนาไม่เห็นคุณค่าความสำคัญด้านภาษา และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เห็นห้วงประเพณีวัฒนธรรมของตนเองมากขึ้นส่งผลให้วัฒนธรรมการฟังเทศน์ของชาวล้านนาเกี่ยวกับการเทศน์มหาชาติได้รับความนิยมน้อยลง

ในฐานะที่ผู้วิจัยเป็นพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาซึ่งมีหน้าที่ถ่ายทอดหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาให้กับประชาชนภายในท้องถิ่น อีกทั้งเป็นผู้สืบทอดการเทศน์มหาชาติแบบล้านนาจึงมีความสนใจที่จะศึกษาประวัติและพัฒนาการของการเทศน์มหาชาติในล้านนาโดยองค์รวมว่ามีประวัติความเป็นมาอย่างไร ลำนวนและทำนองการเทศน์มีลักษณะเป็นเช่นไร การเทศน์มหาชาติแบบล้านนามีคุณค่าในด้านใด การศึกษาดังกล่าวจะเป็นการรักษาไว้ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมวรรณกรรมทางด้านภาษาผ่านการเทศน์มหาชาติทำนองแบบล้านนา และเป็นการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการเทศน์มหาชาติแบบล้านนาที่ถูกต้องให้กับสังคม อีกทั้งเป็นการสืบทอดการเทศน์มหาชาติแบบล้านนาให้มีความยั่งยืนคู่กับสังคมล้านนาตลอดไป

^๒ ธิตีพล กันตวิวงศ์, “ทำนองการเทศน์มหาชาติกัณฑ์มัทรีในประเพณีตั้งรับมัสการหลวง จังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาดนตรี มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕), หน้า ๒.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติและพัฒนาการของการเทศน์มหาชาติในล้านนา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาสำนวนและทำนองการเทศน์มหาชาติในล้านนา
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาคุณค่าของการเทศน์มหาชาติแบบล้านนา

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ ประวัติและพัฒนาการของการเทศน์มหาชาติในล้านนามีความเป็นมาอย่างไร
- ๑.๓.๒ การเทศน์มหาชาติในล้านนาจัดเป็นสำนวนได้อย่างไร แต่ละสำนวนมีลักษณะที่แตกต่างกันอย่างไร
- ๑.๓.๓ ทำนองการเทศน์มหาชาติในล้านนาแบบดั้งเดิมและแบบปัจจุบันมีความแตกต่างกันอย่างไร
- ๑.๓.๔ คุณค่าของการเทศน์มหาชาติแบบล้านนามีด้านใดบ้าง

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

คุณค่า หมายถึง มรดกทางภูมิปัญญาที่แฝงไว้ด้วยวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิตของชาวล้านนา และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

มหาชาติ หมายถึง พระชาติอันยิ่งใหญ่ซึ่งเป็นพระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ ก่อนที่จุติลงมาเป็นเจ้าชายสิทธัตถะและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

รั้วมหาลวง หมายถึง คัมภีร์หรือชาดกที่เป็นเรื่องขนาดใหญ่โดยมากจะเป็นรั้วมหาลวงหรือเวสสันดรชาดกที่มีพิธีการเทศน์เป็นงานใหญ่ในเทศกาลยี่เป็ง

ระบำ คือท่วงทำนองการเทศน์ในการเทศน์แบบล้านนามีท่วงทำนองหลายอย่างเช่น มะนาวล่องของ พร้าวกว๊วใบ แมลงภู่มดวง น้ำตกตาด นกเขาเหิน ช้างข้ามโขง

๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ เอกสาร

๑. พระสิริมังคลาจารย์, เวสสันดรทีปนี, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๑.

จากการศึกษาคัมภีร์เวสสันดรทีปนี ซึ่งมีเนื้อหาที่เกี่ยวกับเรื่องพระเวสสันดรทั้ง ๑๓ กัณฑ์ลักษณะการแต่งเป็นแบบร้อยแก้ว การเดินเรื่องผสมผสานกลมกลืนกันโดยนำข้อความในพระเวสสันดรมาอธิบายตามลำดับหัวข้อ ทั้ง ๑๓ กัณฑ์ เรื่องที่อธิบายมีทั้งด้านเนื้อหา หลักธรรม และหลักไวยากรณ์ของภาษาบาลีมีการยกข้อความในคัมภีร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องมาผสมผสานกลมกลืน

กันส่วนหลักกรรมเน้นเนื้อเรื่องของการให้ทานซึ่งเป็นการบำเพ็ญบารมี (ทสพารมี) บารมีสิบของพระโพธิสัตว์ผู้ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

๒. พระธรรมราชาวัตร, มหาชาติภาคพายัพ ลำนวนเอกกัณฑ์มัทรี ฉบับสร้อยสังกร, พระนครฯ : โรงพิมพ์ ศ. ธรรมภักดี, ๒๔๕๗.

จากการศึกษาคัมภีร์มีเนื้อหาที่เกี่ยวกับพระเวสสันดรซึ่งบำเพ็ญทานบารมี เนื้อหาของเรื่องบรรยายความรู้สึกของแม่ที่ถูกพรากลูกไปจากอ้อมอก ซึ่งแสดงความรู้สึกของนางมัทรีที่ต้องปฏิบัติตนเชื่อฟังผู้เป็นสามีเนื้อหาบางตอนมีความโศกเศร้าทำให้เกิดการสะท้อนอารมณ์แก่ผู้ที่ได้รับฟังเนื้อหา โดยสรุปส่วนใหญ่มีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาผสมผสานเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมของพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น

๓. พระอุบาลีคุณูปมาจารย์, มหาชาติภาคพายัพ ลำนวนเอก กัณฑ์มัทรี ฉบับสร้อยสังกร, เชียงใหม่ : โรงพิมพ์ธาราทองการพิมพ์, ๒๕๑๖.

จากการศึกษาคัมภีร์ฉบับนี้เป็นการแต่งที่เน้นในเรื่องของภาษาพื้นบ้าน โดยผู้ประพันธ์ได้เรียบเรียงในลักษณะของความเรียง และร้อยกรองฟังแล้วเข้าใจง่าย อ่านง่าย เนื้อเรื่องได้กล่าวถึงพระเวสสันดรบำเพ็ญทานบารมีและพระนางมัทรีมีความรักต่อบุตรธิดาทั้งสองพระองค์ที่สำคัญยังแฝงไปด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาของชาวล้านนาอย่างเห็นได้ชัดเจน

๔. พระยาปัญญาพิทธารจารย์, มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรีฉบับพายัพ, วัดบ้านเอื้อม จังหวัดลำปาง : ๑๒๖๗.

จากการศึกษาคัมภีร์เนื้อหาของเรื่องแสดงภาพให้เห็นถึงลักษณะสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมสภาพวิถีชีวิตอย่างเห็นได้ชัดเจนในการดำเนินเรื่องมุ่งเน้นการบำเพ็ญบารมีของพระเวสสันดรที่มีความเมตตา และความปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้าเนื้อหาส่วนใหญ่ใช้หลักการของภาษาแสดงความรู้สึกเน้นความเศร้าโศก ความสะท้อนอารมณ์และมีหลักธรรมของพระพุทธศาสนาแฝงอยู่

๕. บุญคิด วัชรศาสตร์, มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์มหาราช ฉบับวิงวอนหลวง, เชียงใหม่: โรงพิมพ์ธาราทองการพิมพ์, ๒๕๒๖.

จากการศึกษาคัมภีร์เรื่องนี้เนื้อหาได้กล่าวถึงพระเจ้าสุทนต์ได้ไถ่เอาสองกุมารซึ่งพระเวสสันดรได้ให้เป็นทานแก่พราหมณ์ชุก เนื้อหาส่วนใหญ่ได้อธิบายสังคม และวัฒนธรรมของคนในสมัยอดีตและมีสาระธรรมของพระพุทธศาสนาแทรกอยู่การแต่งใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายซึ่งเป็นภาษาพื้นเมืองของชาวล้านนา

๖. บุญคิด วัชรศาสตร์, มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารบรรพ์ ฉบับวิงวอนหลวง, เชียงใหม่ : โรงพิมพ์ธาราทองการพิมพ์, ๒๕๒๖.

จากการศึกษาคัมภีร์เรื่องนี้ได้กล่าวถึง การพรรณนาธรรมชาติต่างๆที่ใช้เป็นฉากเด่นของเรื่องโดยมีพระเวสสันดรและนางมัทรีดำเนินเรื่องเนื้อหาส่วนใหญ่พูดถึง พระนางมัทรีมีความรักความห่วงใยต่อลูก ซึ่งแสดงออกถึงความเป็นคุณธรรมส่วนพระเวสสันดรก็มีความเพียรพยายามตั้งใจบำเพ็ญบารมีเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของพระองค์

๑. ประคอง นิมมานเหมินท์, มหาชาติล้านนาการศึกษาในฐานะเป็นวรรณคดีท้องถิ่น, กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖.

เนื้อหาหากกล่าวถึงความเป็นมาของมหาชาติภาคกลาง และมหาชาติล้านนา ความแตกต่างขั้นมูลฐานของมหาชาติทั้งสองภาค และการอธิบายถึงสภาพสังคมและวัฒนธรรมจากวิถีชีวิตของตัวละคร การเสริมแต่งบุคลิกลักษณะบางประการให้กับตัวละคร ตลอดจนการเสนอคติธรรมทางพระพุทธศาสนาผ่านตัวละคร โดยการใช้ศิลปะทางภาษาของผู้แต่งในการสื่อสารกับผู้อ่านผู้ฟังซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นให้ได้รับทั้งเรื่องและรสของวรรณคดี

๒. สมหมาย เปรมจิตต์, มหาชาติเวสสันดรชาดกวิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม, โรงพิมพ์มิ่งเมืองเชียงใหม่, ๒๕๔๔.

เนื้อหาเรื่องนี้กล่าวถึง การวิเคราะห์ลักษณะการเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกในล้านนาหรือในภาคเหนือของไทยในปัจจุบัน ซึ่งมีศูนย์กลางอิทธิพลทางสังคมและวัฒนธรรมอยู่ที่เชียงใหม่ ชาวล้านนาเรียกงานประเพณีนี้ว่า " ตั้งธรรมหลวง " หมายถึงการเทศน์ธรรมชาดกที่ยาวกว่าทุกเรื่องจึงเป็นที่น่าสังเกตได้ว่าในประเพณี ๑๒ เดือนของชาวล้านนานั้นไม่ได้กล่าวถึงประเพณีการตั้งธรรมหลวงหรือเทศน์มหาชาติไว้โดยเฉพาะ และการตั้งธรรมหลวงนี้ส่วนใหญ่ก็จะจัดขึ้นให้ประจวบกับงานประเพณีลอยกระทิ์บิโคมไฟ ซึ่งจัดขึ้นในเดือนยี่เป็งหรือเดือน ๑๒ เพ็ญ

๓. มณี พยอมยงค์, ประเพณี ๑๒ เดือนล้านนาไทยเล่มที่ ๒, เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๒๕.

เนื้อหาหากกล่าวถึง การตั้งธรรมหลวงเป็นประเพณีที่สำคัญในล้านนาซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งการเทศน์แบบระบำทำนอง คือตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๕๕ หรือ ๔๑ ปี คืบหลังนับว่าเป็นที่นิยมกันมากวัดต่างๆ ในภาคเหนือจะมีงานประเพณี ๒ อย่างสลับกันไปคือ ประเพณีตั้งธรรมหลวงและประเพณีทานข้าวสลากภัตปีใดจัดงานตั้งธรรมหลวงปีนั้นจะไม่มีจัดงานสลากภัต และปีใดจัดงานสลากภัตปีนั้นก็ไม่จัดงานตั้งธรรมหลวง ประเพณีการตั้งธรรมหลวงหรือการเทศน์มหาชาติปรากฏตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ เป็นต้นมาแต่มาสมัยรัชกาลที่ ๕ ก็คือการเทศน์มหาชาติเป็นประเพณีสำหรับชาวเมืองสำหรับการจัดงานก็กำหนดให้เหมาะสมในแต่ละภาค แต่การเทศน์มหาชาติแบบล้านนาไทยนิยมจัดงานในเดือนยี่เป็งเหนือแต่นิยมที่สุดคือเดือนยี่เพ็ญในการตั้งธรรมหลวงในอดีตการจัดงานประเพณีตั้งธรรมหลวงในล้านนาไม่นิยมประดับตกแต่งสถานที่ใหญ่โตมากนัก แต่ก็จะมี การประดับธงชนิดต่างๆและการประดับวิหารสถานที่เทศน์เท่านั้นวันฟังเทศน์ โดยทั่วไปใน

ภาคเหนือจะจัดกัน ๒ วันคือวันแรกเทศน์คาถาพันตามด้วยการเทศน์มัลลยต้น และการเทศน์มัลลยปลาย อานิสงส์เวสสันดรและไขว้ปากเวสสันดรวันที่ ๒ คือ วันสุดท้ายเป็นการเทศน์แบบทำนองมหาชาติเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์ รวมทั้งหมดเป็น ๑๘ กัณฑ์ ส่วนการตั้งธรรมในสมัยปัจจุบันจากการศึกษาในช่วง ๒๐ ปี ที่ผ่านมามีจัด ๒ วันเหมือนที่จัดกันอยู่ทั่วไป เช่นที่วัดสวนดอก และวัดศรีโสดา อ.เมือง จ.เชียงใหม่ เพราะสถานการณ์ปัจจุบันไม่อำนวยให้จัดได้หลายวันเหมือนสมัยก่อน

ดังนั้นนักวิชาการทางตะวันตกจึงให้ความเห็นว่า พระพุทธศาสนาเถรวาทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นเป็นศาสนาที่เหมาะสมกับสังคมเกษตรกรรม เพราะประเพณีพิธีกรรมในทางศาสนาและกิจกรรมทางการเกษตรมีส่วนสัมพันธ์กันดี อีกทั้งภูมิปัญญาของพระสงฆ์เองก็พอเหมาะกับความต้องการทางพิธีกรรมของชุมชนเกษตรกรรมในภูมิภาคมากกว่าชุมชนเมือง ส่วนในชุมชนเมืองมีโครงสร้างอาชีพเปลี่ยนจากเดิมไปเป็นนักธุรกิจ นักบริหาร วิศวกร เป็นต้น ทำให้ไม่มีเวลาเข้าช่วยกิจกรรมของทางวัดได้สม่ำเสมอเหมือนกับชาวชนบทที่เป็นเกษตรกรรม และมีความว่างจากทำงานมากกว่า ยิ่งไปกว่านั้นพระสงฆ์ในปัจจุบันก็ไม่สามารถปรับบทบาทเดิมของตนให้มีความสำคัญต่อสังคมเมืองเหมือนในอดีต ไม่สามารถพัฒนาความรู้ที่จะตอบสนองความต้องการของคนรุ่นใหม่ได้มากเหมือนในอดีต เหตุนี้เองพระสงฆ์จึงสูญเสียบทบาทนี้ไปส่วนใหญ่จึงเหลือเพียงแค่การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และไม่ค่อยถือโอกาสนั้นสอนญาติโยมให้เข้าใจแก่นแท้ศาสนา

๑๐.เทพ สุนทรสารทูล, กาพย์พระมาลัย, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระเนรมิต, ๒๕๓๖.

พระมาลัยคำกาพย์นี้เป็นวรรณคดีพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญที่สุด โดยนิพนธ์ไว้เป็นคำกาพย์ซึ่งมีท่วงทำนองอ่านเป็นทำนองเสนาะ และเป็นของคู่กับการสวดการแห่มหาชาติที่มีมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์อันเป็นประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของไทยเป็นบทประพันธ์ที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อของประชาชนในพระพุทธศาสนา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อความบันเทิงความซาบซึ้งใจความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และเข้าถึงหลักธรรมะในพระพุทธศาสนา

๑๑.มันเกียรติ โกศลนิวัติวงศ์, ทฤษฎีและเทคนิคการให้คำปรึกษาพุทธธรรม กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สุวิทย์สาสน์, ๒๕๔๑.

เนื้อหากล่าวถึง การแสดงธรรมของพระพุทเจ้าและพระสาวกประกอบไปด้วยกระบวนการต่างๆซึ่งมีเทคนิคและวิธีการในการสร้างความสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นระหว่างผู้แสดงธรรมและผู้ฟังธรรมที่ทำให้เกิดความศรัทธาและเลื่อมใส ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงจุดมุ่งหมายในการรับรู้ธรรมะของพระองค์เพื่อความดับทุกข์และ ความหลุดพ้นจากทุกข์

๑๒.ศิวพร วัฒนรัตน์, ลักษณะและแนวทางอนุรักษ์กวีนิพนธ์ล้านนาในอดีตเอกสารหมายเลข ๒ การสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “๑๐๐ ปีแห่งการเปลี่ยนแปลงของล้านนา”,

เนื้อหาในเรื่องนี้สรุปได้ว่า วรรณกรรมเป็นส่วนหนึ่งของล้านนาที่มีความเจริญเป็นอย่างมากและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนในสังคม สะท้อนให้เห็นสภาพความเป็นอยู่ประเพณี วัฒนธรรมของคนสมัยต่างๆ วรรณกรรมล้านนามีอยู่หลายประเภท เช่น ประเภทที่เป็นกาพย์ โคลง (กะโลง กั่นโลง คะโลง ครรโลง) เช่น โคลงมังตราตีเมืองเชียงใหม่ โคลงหงษ์ผาคำ โคลงปทุมคงคา และประเภทกาพย์ที่ใช้กำกับทั้งก่อนและหลังเทศน์เรื่องมหาชาติเวสสันดร วรรณกรรมเหล่านี้จึงเป็นวรรณกรรมระดับชาวบ้านที่มีจุดประสงค์ในการแต่งเพื่อรับใช้สังคมระดับชาวบ้าน

๑๓. กรมศิลปากรสรุปผลการสัมมนาทางวิชาการ ระดับอนุภาคเอเชียอาคเนย์เรื่อง ท่วงทำนองร้อยกรองไทยในอุษาคเนย์, กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์กรมศิลปากร, พ.ศ. ๒๕๔๔.

เนื้อหากล่าวถึง วัฒนธรรมร้อยกรองพัฒนาการของร้อยกรองที่สื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์ภาพของความนึกคิด วิถีชีวิต และภูมิปัญญาของชนในสมัยโบราณที่สามารถสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับท่วงทำนองร้อยกรอง โดยเฉพาะในล้านนาซึ่งมีการเทศน์การอื้อถ่านาใส่กาพย์สวด ใช้เรียกท่วงทำนองการขับขานแบบต่างๆ ของพระสงฆ์ซึ่งใช้ในโอกาสประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาถือกันว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ในการใช้ประกอบพิธีกรรมโดยตรง มิใช่นำมาขับร้องกันเล่นๆ สำหรับร้อยกรองของล้านนานั้นแบ่งเป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ ได้แก่ ร้อยกรอง หรือ บทขับขานของชาวดิ คือพระภิกษุสงฆ์และบทขับขานของชาวบ้าน

๑๔. เอมอร ชิตตะโสภณ, การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมล้านนากับวรรณกรรมประจำชาติ: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่ : บริษัทพิมพ์ปริทัศน์ จำกัด, ๒๕๓๗.

ผลจากการศึกษาถึงความสัมพันธ์และอิทธิพลที่มีต่อกันระหว่างวรรณกรรมล้านนากับวรรณกรรมประจำชาติโดยลักษณะวัฒนธรรมทางวรรณกรรมของภาคเหนือก็เหมือนกับคนไทยทั่วไปคือมีจิตใจของกาพย์กลอนชอบคำพูดที่มีเสียงคล้องจองกันมีสัมผัสอักษร สัมผัสสระมีคำประพันธ์ชนิดต่างๆ เช่น โคลง กาพย์ คำว และขอ โดยมีระบบการเขียนลักษณะและโครงสร้างการใช้ภาษาเชิงสังคมและภาษาบาลี และท่วงทำนองของการเขียนของกวี สิ่งต่างๆ เหล่านี้มีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลงในอนาคตทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสังคมโลกและกฎของธรรมชาติแห่งโลกภาษาใดที่ยังไม่ตายก็ย่อมจะเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยเพื่อให้สอดคล้องกับสภาวะของสังคม

๑๕. พงษ์จันทร์ คล้ายสุบรรณ, วรรณคดีศาสนาและขนบธรรมเนียมและประเพณีไทย, ภาควิชาภาษาไทย คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์วิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บำรุงสาส์น, ๒๕๒๘.

เนื้อหากล่าวถึง บทสวด บทอ้อนวอน และบทสวดได้แก่ บทประณามพจน์ หรือ บทไหว้ครูซึ่งกวีแต่งขึ้นให้บูชาพระรัตนตรัยและเทพเจ้าต่างๆ บทสรรเสริญพระพุทธคุณ พระ

ธรรมคุณ พระสังฆคุณ เกิดจากความเชื่อและความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาซึ่งกล่าวได้ว่าศาสนาทำให้เกิดวรรณกรรมหลากหลายประเภทซึ่งกวีผู้แต่งมีจุดประสงค์ที่สั่งสอนหลักธรรมแก่ผู้อ่านที่แทรกอยู่ในวรรณกรรมต่างๆ จุดมุ่งหมายเพื่อใช้เทศน์หรือสวดและเพื่อสั่งสอนเป็นสำคัญ

๑๖. พระธรรมปิฎก (ประยูร ญฺตฺโต), เอกสารจากคำบรรยาย ในการสัมมนาเรื่อง ไตรภูมิพระร่วง ณ หอวิชาฐานุสรณ์ หอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๒๖.

เนื้อหากล่าวถึงภูมิ ๓ คือ ๑. กามภูมิ ๒. รูปภูมิ ๓. อรูปภูมิ ซึ่งเรื่องนี้แสดงให้เห็นคุณและโทษของไตรภูมิ เพื่อให้หลุดพ้นจากไตรภูมิ และจะได้บรรลุถึงภูมิ ๔ อันได้แก่ โลกุตระภูมิ และจะจบลงด้วยอานิสงส์ของการฟังไตรภูมิว่าจะได้ทิพย์สมบัติ นิพพานสมบัติ หรือถ้ายังไม่ได้บรรลุก็มีความหวังที่จะได้ไปเกิดในภพของพระศรีอาริยมตฺไตร

๑.๕.๒ งานวิจัย

๑. ธิดิพล กันตวิงศ์, ทำนองการเทศน์มหาชาติกัณฑ์มัทรีในประเพณีตั้งธรรมหลวงจังหวัดเชียงใหม่ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดนตรี มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕.

การวิจัยเรื่อง ทำนองการเทศน์มหาชาติกัณฑ์มัทรีได้วิเคราะห์ถึงโครงสร้างและเนื้อหาทำนองเกี่ยวกับการเทศน์เผยแผ่พระพุทธศาสนาอาศัยหลักมนุษยดนตรีวิทยา (Ethnomusicology) เป็นหลักในการศึกษาเพื่อให้ทราบถึง บริบททางสังคมวัฒนธรรมในการเทศน์มหาชาติแบบมีทำนอง ลักษณะวิธีการเทศน์ ทำนองการเทศน์

๒. พรรณเพ็ญ เครือไทยและไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว, ลักษณะโคลงล้านนา, สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕.

ผลการศึกษาวิจัยงานเรื่องนี้สรุปว่า โคลงล้านนาเป็นวรรณกรรมที่มีลักษณะการประพันธ์ได้ ๒ ประเภท คือ ร้อยแก้วและร้อยกรอง และหากแบ่งตามลักษณะการถ่ายทอดก็แบ่งได้ ๒ ประเภท คือ วรรณกรรมบอกเล่า หรือ मुखปาฐะและวรรณกรรมลายลักษณ์ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่มีการบันทึกไว้เป็นหลักฐานในส่วนของวรรณกรรมประเภทร้อยกรองนั้นแบ่งตามลักษณะรูปแบบคำประพันธ์ได้ ๖ ประเภท คือ ร่าย โคลง คำร่ำ กาพย์ และคร่าวขอ แต่จากต้นฉบับวรรณกรรมลายลักษณ์ที่มีอยู่ปรากฏส่วนใหญ่แต่งด้วยคำประพันธ์เพียง ๓ ประเภท คือ ร่าย โคลง และคร่าวขอซึ่งแสดงถึงความนิยมของกวีล้านนาและความแพร่หลายของคำประพันธ์ดังกล่าว

๓. โครงการปริวรรตวรรณกรรมล้านนาไทย, การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปัญหาสาขาคณับล้านนาไทย, ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑.

ผลจากการศึกษาพบว่า ปัญญาสาขาคเป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาท้องถิ่นล้านนาเป็นชาดกนอกนิบาตคือเป็นชาดกนอกจากชาดกทั้งหมด ๕๔๗ เรื่อง ที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกหากเรียกเฉพาะชื่อไม่ได้มุ่งถึงการจัดหมวดหมู่ เรียกว่า พระเจ้า ๕๐ ชาติ ลักษณะการแต่งเป็นแบบร้อยแก้วมีภาษาบาลีนำในการแต่ง และแทรกคติธรรม เช่น การทำความดี ความชั่ว ความอดทน

๑.๖ ขอบเขตการวิจัย

๑.๖.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยนี้มุ่งเน้นการศึกษาประวัติและพัฒนาการของการเทศน์มหาชาติในล้านนา ศึกษาสำนวน ทำนอง และคุณค่าของการเทศน์มหาชาติแบบล้านนา

๑.๖.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร

๑.๖.๒.๑ เอกสารขั้นต้น

ศึกษาจากพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี และพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๕ อรรถกถาและคัมภีร์เวสสันดรทีปนิของพระสิริมงคลจารย์ และคัมภีร์การเทศน์มหาชาติแบบล้านนาฉบับต่างๆ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับขอบเขตการวิจัย

๑.๖.๒.๒ เอกสารชั้นรอง

ศึกษาจากเอกสาร หนังสือตำราทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นข้อมูลอ้างอิงและสนับสนุนการวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีการศึกษาเป็นการศึกษาวิจัยข้อมูลทางเอกสาร (Documentary Research) โดยการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องจากแหล่งวิทยาการต่างๆ เช่น สำนักวิทยบริการมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษกจังหวัดเชียงใหม่ วัดและแหล่งวิทยาการอื่นๆ แล้วนำข้อมูลที่ได้มาศึกษาวิเคราะห์สังเคราะห์ สรุปเขียนการวิจัยพร้อมเสนอแนวคิดของผู้วิจัย โดยให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย และตอบปัญหาที่ต้องการทราบและใช้วิธีการสังเกตแบบมี

ส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เพื่อสำรวจความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเทศน์มหาชาติใน
ล้านนาแล้วนำมาวิเคราะห์ข้อมูลสรุปเขียนงานวิจัยเชิงพรรณนาความเพื่อให้งานวิจัยสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

- ๑.๘.๑ ได้ทราบถึงประวัติและพัฒนาการของการเทศน์มหาชาติในล้านนา
- ๑.๘.๒ ได้ทราบถึงสำนวนและทำนองของการเทศน์มหาชาติในล้านนา
- ๑.๘.๓ ได้ทราบถึงคุณค่าของการเทศน์มหาชาติแบบล้านนา

บทที่ ๒

ประวัติและพัฒนากิจของการเทศน์มหาชาติในล้านนา

บทนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาถึงประวัติและพัฒนากิจของการเทศน์มหาชาติในล้านนา ประวัติความเป็นมาของการเทศน์มหาชาติในล้านนา โดยจะศึกษาถึงจุดเริ่มต้นของประเพณีการเทศน์มหาชาติในล้านนา และอิทธิพลของเวสสันดรชาดกที่มีต่อการเทศน์มหาชาติในล้านนา ส่วนพัฒนากิจของการเทศน์มหาชาติในล้านนา จะศึกษาถึงประเด็นเกี่ยวกับพัฒนากิจมหาชาติราชพิธีสู่วิถีชาวบ้าน พัฒนากิจทางวรรณกรรม และพัฒนากิจด้านรูปแบบพิธีกรรมและการเทศน์มหาชาติ

๒.๑ ประวัติความเป็นมาของการเทศน์มหาชาติในล้านนา

อาณาจักรล้านนาเป็นอาณาจักรที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางศาสนา และวัฒนธรรมมาตั้งแต่ครั้งอดีต ปัจจุบันที่ตั้งของอาณาจักรล้านนาประกอบไปด้วย ๘ จังหวัด ที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของประเทศไทยแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม วัฒนธรรมใหญ่ได้แก่ กลุ่มวัฒนธรรมล้านนาตะวันออก ประกอบด้วยจังหวัดแพร่ จังหวัดน่าน จังหวัดพะเยา กลุ่มวัฒนธรรมล้านนาตะวันตกประกอบด้วยจังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย จังหวัดลำพูน จังหวัดลำปาง และกลุ่มวัฒนธรรมไทยใหญ่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ทั้ง ๓ กลุ่มวัฒนธรรมมีลักษณะทางสังคม และวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไปตามลักษณะภูมิประเทศและกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในแต่ละพื้นที่ในด้านการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และประเพณีที่สำคัญคือความเคารพ และศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาแสดงให้เห็นถึงความเจริญทางด้านจิตใจอย่างสูงส่ง

นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่ นับได้ว่า เป็นศูนย์กลางความเจริญในทุกๆด้านของกลุ่มวัฒนธรรมล้านนาตะวันตกมีความเจริญรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนาอย่างสูงสุด จากหลักฐานที่มีสถาปัตยกรรมโบราณหลายแห่งและเอกสารโบราณอย่างมากมาย หลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่พบในนพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่ล้วนเป็นสิ่งที่ชี้ชัดว่า อาณาจักรล้านนาได้มีความเจริญสูงสุดในทางพระพุทธศาสนาแล้วได้ว่า พระพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านนามีความสัมพันธ์ต่อวิถีชีวิตของคนล้านนามาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางวัดจึงเปรียบเสมือนสถานที่สำคัญของสังคม หรือชุมชน ชาวล้านนามีความเชื่อเรื่องบุญบาป ดีชั่ว การได้ไปวัดทำบุญฟังเทศน์นั้น จึงเป็นกระบวนการสร้างความเชื่อในเรื่องของการบำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุ ดังนั้นคำสอน ข้อคิด ระเบียบการประพฤติของสังคม จริยธรรมความดี ที่ควรปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาได้ถ่ายทอดและเรียนรู้จากกระบวนการทางสังคม โดยมีศาสนสถานเป็นศูนย์กลาง และมีพระสงฆ์เป็นผู้สำคัญ ในการสืบทอดคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่แฝงไว้ในเรื่องเล่าบท

เทศน์ บทสวด ซึ่งส่งเสริมให้ผู้ฟังเกิดความเพลิดเพลินในธรรมและสามารถเข้าใจในหลักคำสอนมากขึ้น

เป็นที่ทราบกันว่า อาณาจักรล้านนาโดยเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่ซึ่งเป็นศูนย์กลางความเจริญรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนา และเป็นจุดกำเนิดของงานศิลปกรรมหลายแขนงที่สำคัญก็คืองานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น ทำนองสวด และทำนองเทศน์ซึ่งเป็นสิ่งที่ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อความมุ่งหมายให้เกิดทำนองที่ไพเราะ และเป็นสื่อของความบริสุทธิ์สามารถนำจิตใจไปสู่ความสงบได้ และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่เป็นที่รู้จักกันมากในล้านนาก็คือมหาชาติเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นชาดกในพระพุทธศาสนามีที่มาจากวรรณกรรม คำว่า “ชาดก” มาจากคำว่า ชาตะ (ชาติ) แปลว่าเกิด ชาดก แปลว่า เกิดแล้ว ชาดกหมายถึง การเล่าเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดของพระโพธิสัตว์ เรื่องเล่าหรือเหตุการณ์ต่างๆ ที่พระโพธิสัตว์ได้เสวยพระชาติต่างๆ เนื้อเรื่องกล่าวถึงการบำเพ็ญเพียรของพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติก่อนที่จะทรงอุบัติในชาติสุดท้าย และตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เวสสันดรชาดกเป็นหนึ่งในหลายชาดกที่มีมาจากคาถาพันในพระไตรปิฎกจัดอยู่ในหมวดมหานิบาตชาดกที่มีจำนวนพระคาถาตั้งแต่ ๘๐ พระคาถาขึ้นไปมหานิบาตชาดกมีจำนวน ๑๐ เรื่องเรียกว่า ทศชาติ หรือพระเจ้า ๑๐ ชาติ พระเวสสันดรชาดกเป็นชาดกในนิบาตประกอบด้วยเรื่องราวทั้งหมด ๑๓ กัณฑ์เทศน์ที่เล่าเหตุการณ์ต่างๆ ที่ชาวล้านนานิยมฟังกันมากที่สุด^๑

จึงกล่าวได้ว่า มหาชาติเวสสันดรชาดกจึงเป็นชาดกที่นิยมแพร่หลายไปทั่วอาณาจักรล้านนา จากคัมภีร์มหาชาติเวสสันดรชาดกในพระไตรปิฎกซึ่งเขียนเป็นภาษาบาลีหลังจากที่พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่กระจายไปตามภูมิภาคแหลมทอง เช่น ประเทศลาว พม่า จีนตอนใต้ (สิบสองปันนา)และประเทศไทย ทุกๆประเทศต่างมีลักษณะทำนองที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น โดยมีการแปลพระคาถาที่เป็นภาษาบาลีเป็นบทร้อยกรอง เพื่อเป็นการเสริมสร้างและเชิดชมมหาชาติเวสสันดรชาดกขึ้นเป็นหลักประธาน^๒

ในดินแดนล้านนาปรากฏว่า มีการเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกมาเป็นเวลานาน หลังจากที่พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาในดินแดนล้านนา แต่ก็ไม่มีหลักฐานเพียงพอที่จะบอกได้ว่า การเทศน์มหาชาติในล้านนามีความเป็นมาอย่างไร นอกจากจะอนุมานเอาจากที่อื่นแต่ก็เป็นเรื่องที่แปลกอยู่บ้าง ที่มีคัมภีร์มหาชาติเวสสันดรชาดกในล้านนามีมากกว่าประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาด้วยกัน ถ้าจะอนุมานเอาตามจำนวนพระคัมภีร์ที่มีอยู่อย่างมากมายอย่างนี้น่าจะ

^๑ ธีรดิพล กันตังวงศ์, “ทำนองการเทศน์มหาชาติกัณฑ์มัทรีในประเพณีตั้งธัมม์หลวงจังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาดนตรี มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๕ หน้า ๑-๑๐.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔.

พูดได้ว่า การเทศน์มหาชาติในล้านนาก็จะต้องมีการจัดเทศน์อย่างใหญ่โตไม่แพ้ที่อื่นๆ ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า การเทศน์มหาชาติในที่ต่างๆ ก็น่าจะมีอิทธิพลแก่กันและกันไม่มากนัก

ข้อมูลอีกประการหนึ่งที่จะสรุปว่า การเทศน์มหาชาติล้านนาเป็นมาอย่างไรคือในสมัย พระยาเกื่อนาประมาณปี พ.ศ. ๑๕๐๐ เศษ ด้วยเหตุว่าในสมัยพระองค์มีสงฆ์ถึง ๓ นิภายหลังแก่นิกาย ดังเดิมโบราณ นิกายพระสุมนเถระนำมาจากสุโขทัย และนิกายที่พระภิกษุล้านนาไปศึกษามาจาก ลังกาโดยตรง พระยาเกื่อนาได้ทรงนำคทาพันที่เป็นภาษาบาลี ๑๐๐๐ พระคาถาให้พระภิกษุทั้ง ๓ นิกายแปลจึงสันนิษฐานได้ว่าหลังจากที่มีการแปลก็น่าจะมีการใช้สวดและเทศน์^๓

ที่กล่าวมาข้างต้นนี้ก็พอจะอนุมานได้ว่า การฟังเทศน์มหาเวสสันดรชาดกเป็นที่นิยม มากในดินแดนใกล้เคียงกับล้านนา ซึ่งมีประเพณีทางพระพุทธศาสนาเกือบจะเหมือนกันทุกอย่าง ความเจริญทางศาสนาของประเทศหนึ่งย่อมแผ่ไปถึงอีกประเทศหนึ่ง ไม่ผิดอะไรกับวัฒนธรรมทาง วัตถุ เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ เป็นต้น ฉะนั้น จึงเป็นไปได้มากที่สุดว่า ชาวพุทธล้านนาในอดีตมี การจัดงานประเพณีเทศน์มหาชาติยิ่งใหญ่แบบพิธีหลวงไม่ยิ่งหย่อนกว่าอาณาจักรใดๆ ในภูมิภาค นี้ และจะจัดเป็นงานประเพณีทุกปีซึ่งเรียกเป็นภาษาถิ่นว่า ตั้งธรรมหลวงคือการจัดเทศน์มหาชาติ นั้นเอง นอกจากการเทศน์ตามปกติทั่วไปแล้วจะมีการสร้าง และ เขียนชาดกเรื่องนี้ถวายวัดเป็น พิเศษเมื่อจัดตั้งธรรมหลวงแต่ละครั้งถือว่าเป็นการทำบุญอีกโสดหนึ่ง ดังนั้น อาณาจักรล้านนาที่ รุ่งเรืองด้วยพระพุทธศาสนาจึงได้มีการสร้างมหาเวสสันดรชาดกถวายวัดมากถึง ๒๐๐ กว่าสำนวน อีกประการหนึ่ง การเทศน์มหาชาติในล้านนานั้นยังแปลกพิสดารกว่าที่จัดกันในห้องอื่นอื่นๆ ใน ประเทศไทย คือได้มีการประยุกต์เข้าในเรื่องของพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์สืบทอดอายุเพื่อให้ เกิดความสุขสวัสดิ์มีอายุยืนยาว โดยจัดสถานที่เทศน์ส่วนหนึ่งให้เป็นที่ตั้งสืบทอดอายุใหญ่มีเครื่อง สืบทอดอายุพร้อมมูล และในขณะที่เดียวกันก็มีการจัดเครื่องบูชามหาเวสสันดรชาดกโดยรวมและจัด เครื่องบูชาสำหรับแต่ละกัณฑ์ด้วย การที่ชาวล้านนาคิดประยุกต์จัดสืบทอดอายุในงานเทศน์ มหาชาติด้วยนั้น ก็เป็นเพราะมีนิทานสาธกให้เห็นเป็นแบบอย่างมิใช่เพราะชาวล้านนาหลงใหลใน เรื่องไสยศาสตร์แต่หากเป็นความฉลาดอย่างยิ่งที่รู้จักปรับเปลี่ยนสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรม คือ ในด้านจิตวิทยาถ้าหากผู้ฟังเทศน์มหาชาติที่เข้าร่วมอยู่ในบริเวณพิธีที่มีเครื่องสืบทอดอายุ ย่อมจะได้ปีติสุขความอิ่มเอิบใจและเกิดธรรมปีติได้การเทศน์มหาชาติในล้านนาเรียกว่า “ การตั้ง ธรรมหลวง ” โดยปกติจะยึดถือปฏิบัติในวันเพ็ญเดือน ๑๒ ได้หรือเดือนพฤศจิกายนตามสุริยคติ และเดือนมกราคม การตั้งธรรมหลวงนับว่ามีอิทธิพลทางด้านประเพณีวัฒนธรรมของชาวพุทธใน ดินแดนล้านนาเป็นอย่างมาก ในครั้งอดีตความนิยมการตั้งธรรมหลวงนั้นปรากฏมาตั้งแต่ช่วงปี

^๓ ประคอง นิมนานเหมินทร์, มหาชาติล้านนาการศึกษาในฐานะเป็นวรรณคดีท้องถิ่น, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๒๖), หน้า ๓๐.

พ.ศ.๒๕๕๕ พบว่าชาวล้านนาจัดงานตั้งธรรมหลวงทุกปี ด้วยเหตุนี้การเทศน์มหาชาติของชาวล้านนาจึงมีรูปแบบเป็นเอกลักษณ์ท้องถิ่นซึ่งนำไปสู่ความศรัทธา การทำบุญ การบริจาคจึงเป็นเรื่องที่มีอิทธิพลต่อสังคมล้านนารวมถึงความสำคัญในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา^๔

ในล้านนาการเทศน์มหาชาตินอกจากจะจัดกันตามประเพณีในเดือน ๑๒ ของภาคกลาง ซึ่งตรงกับเดือนยี่เพ็ญของทางล้านนาแล้วยังมีการเทศน์ในเดือน ๕ เดือน ๖ ของภาคกลางซึ่งตรงกับเดือน ๗ เดือน ๘ ของล้านนาและใช้เทศน์ในโอกาสต่างๆ เช่น งานศพ งานฉลองต่างๆ ซึ่งภาษาถิ่นเรียกว่า งานปอยหลวง งานผูกพัทธสีมา และงานบวชนาค เป็นต้น ถ้าจะพิจารณาสาระของการเทศน์มหาชาติในล้านนาในโอกาสต่างๆดังกล่าวจะเห็นว่ามียุทธศาสตร์สำคัญอยู่ ๒ ประการอันได้แก่ บทบาทในการให้ธรรมะ และบทบาทในการให้ความเพลิดเพลิน ทั้งนี้การเทศน์มหาชาติในงานศพหรืองานฉลองต่างๆ นิยมเทศน์กัณฑ์ที่สนุกเพลิดเพลินได้แก่ กัณฑ์ชูชก กัณฑ์กุมาร และกัณฑ์มัทรี การเทศน์ชูชกมักมีความมุ่งความตลก คะนอง ในการเทศน์จะใช้ชูชกสำนวนใด สำนวนหนึ่งเป็นหลัก เช่น สำนวนสร้อยสังกร แล้วมักใช้ปฏิภาณสอดแทรกเหตุการณ์เฉพาะหน้าเข้าไปอาจแทรกบทสนทนา หรือบางทีก็มีบทเพลงเข้าไปด้วย ดังนั้นพระผู้เทศน์จึงต้องอยู่ในที่จัดให้เฉพาะมีม่านกั้นเพื่อไม่ให้คนมองเห็นในเวลาที่จะแสดงความรู้สึกลบใจหน้า หรือออกท่าทางเพื่อให้เกิดอารมณ์เข้ากับเรื่องในเวลาเทศน์ ส่วนการเทศน์กัณฑ์กุมารและกัณฑ์มัทรีก็นั้นความซาบซึ้งในรสวรรณคดี และน้ำเสียงอวดครวญเศร้าสร้อยของพระผู้เทศน์จะมีอรรถสัพเพราเพื่อให้นักฟังเกิดอารมณ์ร่วมไปกับเนื้อเรื่องที่เทศน์ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนความสนใจของผู้ฟังแทนที่จะอ้ายเศร้าโศกในผู้ตายมากเกินไปให้หันมาเพลิดเพลินซาบซึ้งกับเรื่องราวและวรรณคดีมหาชาติแทน

เป็นที่น่าสังเกตว่าในประเพณี ๑๒ เดือนของชาวล้านนานั้นไม่ได้กล่าวถึงประเพณีตั้งธรรมหลวงหรือเทศน์มหาชาติไว้โดยเฉพาะ และการตั้งธรรมหลวงนี้ส่วนใหญ่ก็จะจัดขึ้นประจวบกับงานประเพณีลอยกระทิงปโยไฟ ซึ่งจัดขึ้นในเดือนยี่เพ็ญหรือเดือน ๑๒ เพ็ญซึ่งเป็นช่วงที่ชาวบ้านว่างจากการทำนาปลูกข้าวก่อนฤดูเก็บเกี่ยวเล็กน้อย แต่บางแห่งก็ไม่ได้กำหนดวันจัดงานตั้งธรรมหลวงแน่นอนตายตัว ก็มักจะจัดในช่วงที่ชาวบ้านว่างจากการประกอบอาชีพทำไร่นา ซึ่งตกอยู่ในระหว่างเดือน ๕-๖ เหนือ ตรงกับเดือน ๗-๘ ของภาคกลาง และการตั้งธรรมหลวงในภาคเหนือนี้มักจะแบ่งเป็น ๒ แบบคือ “ตั้งบำรุง กับ ตั้งไม่บำรุง” ส่วนในจังหวัดเชียงใหม่นั้นก็แบ่งเป็น ๒ แบบด้วยกันเรียกว่า “ตั้งธรรมปล่อย และ เทศน์บำรุง” เมื่อว่าโดยพฤตินัยไม่ว่าจะเรียกอย่างไรก็ยังมี ๒ แบบเท่านั้น คือเป็นงานเทศน์ประเพณีประจำปี และงานหารายได้เข้าวัดการจัดการอย่างหลังนี้เป็นการจัดแบบประยุคต์ที่เกิดขึ้นภายหลัง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อหารายได้บำรุง

^๔สมหมาย เปรมจิตต์, มหาชาติเวสสันดรชาดกวิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์เมืองเชียงใหม่, ๒๕๔๔), หน้า ๔๐ .

วัดและทางศาสนา การจัดงานแบบตั้งบำรุงนั้นจะมีกฎเกณฑ์และข้อตกลงกันก่อนว่าเงินบูชาภัณฑ์เทศน์แต่ละกัณฑ์จะต้องหักเอาไว้สำหรับบำรุงวัด เพื่อนำไปใช้จ่ายในการก่อสร้างสาธารณูปโภค อันใดอันหนึ่งเช่น กุฏิ วิหารและศาลาการเปรียญ หรือแม้สำหรับการสร้างโรงเรียนสำหรับเครื่องบูชาภัณฑ์เทศน์หรือเครื่องไทยทานอย่างอื่นนั้นก็ถวายแก่องค์เทศน์ทั้งหมด ส่วนการตั้งธรรมเนียมไม่บำรุงนั้นทางวัดจะไม่หักค่าอะไรทั้งสิ้น ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเพราะทางวัดไม่มีการก่อสร้างถาวรวัตถุจึงไม่จำเป็นที่จะต้องหักค่ากัณฑ์เทศน์ ส่วนจะได้มากหรือได้น้อยก็ถือว่าเป็นลาภของพระองค์เทศน์ไปความจริง การหักเงินค่าบูชาภัณฑ์เทศน์ไว้บำรุงวัดนั้นพึงเกิดขึ้นในยุคสมัยปัจจุบันนี้เอง เพราะสมัยก่อนหากจะมีการก่อสร้างถาวรวัตถุไว้กับวัดชาวบ้านที่เป็นศรัทธาประจำวัดนั้นๆ จะสละแรงกายของตนช่วยกัน จนเสร็จเพราะว่าชาวบ้านจะว่างงานในฤดูเก็บเกี่ยวไม่น้อยกว่า ๒-๓ เดือนรวมทั้งพระเณรก็ช่วยกันทำงานแล้วเสร็จ

ชาวล้านนาสมัยโบราณนิยมฟังเทศน์ให้จบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ อาจเทศน์ให้จบภายในวันเดียว โดยเริ่มตั้งแต่เช้าตรู่ของวันหนึ่งไปถึงเช้าตรู่ของอีกวันต่อมา หรืออาจเทศน์ติดต่อกันได้หลายวันซึ่งไม่เกิน ๗ วันโดยเทศน์วันละ ๒-๓ กัณฑ์ ซึ่งก่อนการเทศน์อาสนิสต์ของมหาชาติเวสสันดรชาดกนั้นต้องฟังเทศน์ ๓ กัณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับการเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกก่อนซึ่งมีการยึดถือปฏิบัติกันมาดังนี้คือ

๑. เทศน์สหัสสคาถา หรือคาถาพัน คาถาพัน คือคำบาลีที่กล่าวถึงเรื่องราวของเวสสันดรชาดกตั้งแต่เริ่มต้นจนจบ

๒. เทศน์มัลลยเค้า หรือมัลลยต้นเป็นกัณฑ์เทศน์ที่ต้องเทศน์รองจากการเทศน์สหัสสคาถาซึ่งเรื่องราวกล่าวถึง พระเถระอรหันต์ชาวลังกาที่ปฏิรูปหนึ่งชื่อพระมัลลยเป็นผู้ที่มีความสามารถเหาะเหินเดินบนอากาศได้เดินทางไปเที่ยวเมืองนรก และได้พบพระยายมราช พระมัลลยเถระพบสัตว์นรกที่ทรมานมากมาย ได้กลับมาบอกชาวโลกให้มนุษย์ทำบุญ และอุทิศส่วนกุศลไปหาซึ่งผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว

๓. เทศน์มัลลยปลาย เป็นเรื่องราวการเดินทางไปเยี่ยมสวรรค์ของพระมัลลยเถระเพื่อไปกราบไหว้พระเกษแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และได้พบกับพระศรีอริยเมตไตรโพธิสัตว์ผู้ที่จะเป็นพระพุทธเจ้าองค์ต่อไปพระศรีอริยเมตไตรตรัสว่า ผู้ใดอยากเกิดร่วมสมัยกับพระองค์ต้องฟังเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกตั้งแต่ต้นจนจบ^๕ จากความเชื่อเกี่ยวกับการได้เกิดร่วมสมัยกับพระศรีอริยเมตไตร จึงเป็นเครื่องชี้นำของประเพณีการเทศน์มหาชาติหรือเวสสันดรชาดกของชาวล้านนา ซึ่งความเชื่อต่างๆ เหล่านี้ก่อให้เกิด

^๕ ธีติพล กันตวิงศ์, “ทำนองการเทศน์มหาชาติกัณฑ์มัทรีในประเพณีตั้งหม้อหลวงจังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาดนตรี มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕), หน้า ๔๒.

เป็นขั้นตอนการยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา จนกลายเป็นจารีตประเพณีการตั้งธรรมหลวงของชาวล้านนา ศาสตราจารย์มณี พยอมยงค์ กล่าวว่า การตั้งธรรมหลวงถือว่าเป็นประเพณีที่สำคัญอย่างหนึ่งในล้านนาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๕๕ หรือ ๔๖ ปีคือนับว่าเป็นที่นิยมกันมากวัดต่างๆ ในภาคเหนือจะมีประเพณี ๒ อย่างสลับกันมาคือ ประเพณีตั้งธรรมหลวง และประเพณีทานข้าวสลากภัต ปีใดจัดงานตั้งธรรมหลวง ปีนั้นจะไม่มีจัดงานทานสลากภัต และปีใดจัดงานสลากภัต ปีนั้นจะไม่มีจัดงานตั้งธรรมหลวง ประเพณีการจัดตั้งธรรมหลวงมีอยู่ ๒ แบบ คือ แบบจัดเป็นงานประเพณีสืบชะตาต่ออายุ ซึ่งถ้าจัดแบบนี้ผู้ฟังเทศน์จะต้องเลือกกันวันที่ตรงกับประจำปีเกิดของตน และเป็นเจ้าของกันทั้งเทศน์นั้น อีกอย่างหนึ่งจัดเป็นแบบงานประจำปีธรรมดาส่วนการกำหนดวันเวลานั้นเท่าที่พบจะอยู่ในระหว่างเดือน ๑๒ (พฤศจิกายน – ธันวาคม) หรือเดือนยี่เหนือ แต่ก็ไม่มีหลักฐานยืนยันได้ว่า เดือนยี่เหนือเป็นกำหนดเวลาที่แน่นอนแต่เท่าที่ปรากฏตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ เป็นต้นมาการเทศน์มหาชาติมักนิยมเมื่อเทศกาลออกพรรษาแล้วในเดือน ๑๑ ได้ หรือเดือนเก็งเหนือข้างแรมหรือ ข้างขึ้นเดือน ๑๒ ได้ หรือเดือนยี่เหนือแต่มารัชกาลที่ ๕ ทรงพบว่าการเทศน์มหาชาติเป็นประเพณีสำหรับบ้านเมือง สำหรับวันจัดนั้นก็กำหนดใกล้เคียงกันตามความเหมาะสมในแต่ละภาคส่วนการเทศน์มหาชาติในล้านนานิยมจัดการเทศน์ในเดือนยี่เหนือตรงกับเดือน ๑๒ เพ็ญได้ แต่ที่นิยมที่สุดคือเดือนยี่เพ็ญ

ปัจจุบันยังไม่พบหลักฐานที่จะบอกได้ว่าประเพณีการตั้งธรรมหลวงเริ่มมีมาตั้งแต่เมื่อใด และจัดกันแบบใดอย่างไร อย่างไรก็ตามเรื่องพระมัลลยสามารถที่จะไขข้อปริศนาได้ความจริงเรื่องพระมัลลยนี้เป็นกัมภีร์ชั้นฎีกาที่อธิบายมาเลยวัตถุของสิ่งหลซึ่งพระพุทธรูปชาวเชียงใหม่เป็นผู้แต่งเมื่อปี ๒๐๒๖ และเชื่อกันว่าประเพณีตั้งธรรมหลวงจะจัดเข้าในประเพณี ๑๒ เดือนตั้งแต่ยุคนั้น โดยจัดพร้อมกันกับพิธีสืบชะตาอายุเพราะเชื่อกันว่าการฟังเทศน์มหาชาติจะมีอายุยืนยาว

๒.๒ อิทธิพลของพระเวสสันดรชาดกต่อการเทศน์มหาชาติในล้านนา

ชาดกหมายถึง เรื่องราวของพระพุทธเจ้าในอดีตซึ่งเสวยพระชาติในสภาพต่างๆทั้งที่เป็นมนุษย์และสัตว์ คำว่า “ชาดก” มาจากคำภาษาบาลี คือ ชาต แปลว่า เกิด พจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายชาดกไว้ว่า ชาดก คือเรื่องราวของพระพุทธเจ้าที่มีมาในพระชาติก่อนตามที่กล่าวไว้ในกัมภีร์ชื่อนี้ ชื่อกัมภีร์ในพระพุทธศาสนาส่วนหนึ่งใน ๕ ส่วนที่เรียกว่า นวักคัสตฤศาสน์^๖

^๖สมหมาย เปรมจิตต์, มหาชาติเวสสันดรชาดกวิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม, หน้า ๕๑ -๕๓.

^๗โครงการปริวรรตวรรณกรรมล้านนาไทย, การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปัญหาชาดกฉบับล้านนาไทย,

ชาดกจึงมีจำนวนมากมิใช่มิอยู่เฉพาะในคัมภีร์ชาดกพระสุตตันตปิฎกเท่านั้น ชาดกบางเรื่องต่างออกไปจากชาดกในคัมภีร์อย่างสิ้นเชิง การเกิดขึ้นของชาดกอย่างมากมายเช่นนี้ทำให้พุทธศาสนิกชนได้รับรู้ชาดกอย่างหลากหลาย ทั้งชาดกเดิมที่มีอยู่ในพระสุตตันตปิฎก และชาดกที่ไม่มีในพระสุตตันตปิฎกชาดกที่มีอยู่จำนวนมากอาจกำเนิดขึ้นได้ ๔ ทางคือ

๑. พระพุทธเจ้าทรงระลึกชาติได้

๒. พระพุทธเจ้าทรงนำนิทานเก่ามาดัดแปลงเพื่อใช้เป็นตัวอย่างสั่งสอน

๓. ผู้รู้ทางศาสนานำเค้าเรื่องเดิมจากแหล่งต่าง ๆ มาแต่งใหม่

๔. ผู้รู้ทางพุทธศาสนาผูกเรื่องแต่งชาดกขึ้นมาเอง โดยไม่อาศัยเค้าโครงเรื่องจากที่อื่น^๔

วรรณกรรมชาดกในส่วนที่พระพุทธเจ้าทรงระลึกชาติได้นั้น เชื่อกันว่าคือชาดกในขุททกนิภายพระสุตตันตปิฎก ชาดกส่วนนี้บรรดาสาวกของพระพุทธองค์ได้จดจำกันมาตามลำดับจนกระทั่งได้มีการทำสังคายนาและได้มีการบันทึกเอาไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ชาดกที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาดัดแปลงสั่งสอนนั้นก็รวมอยู่ในขุททกนิภายพระสุตตันตปิฎกด้วย ดังนั้นการจะแยกแยะว่าชาดกเรื่องใดเป็นเรื่องที่ทรงระลึกชาติได้ หรือทรงนำนิทานเก่ามาดัดแปลงจึงเป็นเรื่องยาก เช่นวรรณกรรมเรื่องอ้ายร้อยชอด ซึ่งก็เป็นวรรณกรรมชาดกเรื่องหนึ่ง ที่กล่าวถึงหลักการในการดำเนินชีวิตสำหรับให้บุคคลยึดถือปฏิบัติตนในระเบียบแบบแผน จาริตทางสังคมที่ผู้รู้ทางพระพุทธศาสนา นำเค้าเรื่องมาแต่งใหม่ ฉะนั้นชาดกที่เป็นวรรณกรรมท้องถิ่นจึงมีอยู่จำนวนมาก ทั้งชาดกฝ่ายหินยานและฝ่ายมหายานทั้งที่เป็นวรรณกรรมแบบฉบับและวรรณกรรมท้องถิ่น ส่วนชาดกผู้รู้ทางพระพุทธศาสนาแต่งขึ้นมาเองตามพื้นฐานความรู้และภูมิปัญญานั้นมีอยู่บ้างแต่ไม่มากเหมือนชาดกที่นำเค้าเรื่องเดิมมาแต่ง

เรื่องเกี่ยวกับชาดกเดิมที่เคยเกิด ณ ที่ใด สรุปได้ยาก ชาดกที่พอจะกล่าวได้มีอยู่อย่างเดียวคือชาดกในขุททกนิภาย พระสุตตันตปิฎก ซึ่งเป็นพระพุทธรวณะเรื่องของพระพุทธเจ้าส่วนนี้จะมีสิ่งเกี่ยวกับประเทศอินเดีย ทั้งนี้เพราะพระพุทธเจ้าเป็นชาวอินเดียทรงเจริญวัยขึ้นท่ามกลางจากสังคมและวัฒนธรรมอินเดีย พระองค์ย่อมทรงได้รับสิ่งที่เป็นวัฒนธรรมอินเดียและทรงแสดงออกด้านสังคม และวัฒนธรรมด้วยการสั่งสอนที่เป็นธรรมชาดก ชาดกนอกเหนือจากนี้คงหาต้นตอในการเกิดได้ยาก เพราะการเกิดนิทานหรือเรื่องเล่าต่างๆ นั้น เกิดได้ ๒ ลักษณะคือเกิดในที่หนึ่งแล้วแพร่กระจายไปอีกที่หนึ่งเพราะมนุษย์มีการติดต่อกันอยู่ตลอดเวลาและเกิดในเวลาเดียวกันหรือ เกิดในระยะเวลาใกล้เคียงกันหลาย ๆ ที่ ทั้งนี้เพราะมนุษย์ย่อมมีความรู้สึกนึกคิดไม่แตกต่างกันไปมากนักแม้จะอยู่คนละซีกโลกก็ตาม

^๔ สืบพงศ์ ธรรมชาติ, วรรณคดีชาดก, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๑.

ดังนั้นชาดกจึงกล่าวได้ว่า เป็นนิทานเน้นที่อดีตของพระพุทธเจ้าซึ่งเรียกกันว่า พระโพธิสัตว์ หรือ มหาสัตว์ตัวละครที่เป็นพระโพธิสัตว์หรือมหาสัตว์ในเรื่องนี้ คือตัวเอกของเรื่อง ตัวเอกของเรื่องบางเรื่องเป็นสัตว์ บางเรื่องเป็นมนุษย์ที่ยากจน บางเรื่องเป็นมนุษย์ที่เกิดอยู่ในตระกูลสูงมีศถาบรรดาศักดิ์ ไม่ว่าจะถือกำเนิดอยู่ในสภาพใด พระโพธิสัตว์หรือมหาสัตว์จะเป็นผู้คอยเสียสละช่วยเหลือสัตว์ หรือเพื่อนมนุษย์ให้รอดพ้นจากทุกข์ภัยอยู่เสมอ แม้จะสิ้นชีวิตก็ตามนิทานชาดกบางเรื่องเดิมที่อาจจะเป็นนิทานท้องถิ่นของถิ่นใดถิ่นหนึ่ง ประเทศใดประเทศหนึ่งก็ได้ ต่อมา มีการแพร่กระจายสู่กลุ่มชนที่นับถือพระพุทธศาสนา ผู้นับถือพระพุทธศาสนาที่มีความเฉลียวฉลาดก็นำเอามาดัดแปลงแต่งเติมให้เป็นนิทานชาดกด้วยการแต่งที่เน้นตัวเอกเป็นพระโพธิสัตว์ พร้อมกับมีการประชุมชาดก เพื่อให้เข้าลักษณะของเรื่องชาดกในคัมภีร์ชาดกในพระพุทธศาสนาวรรณคดีชาดกไทยมีอยู่ส่วนหนึ่งที่เกิดขึ้นในลักษณะนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาดกในปัญญาสาชาดกซึ่งเป็นชาดกนอกนิบาต (พาหิรชาดก) ที่มีชื่อเสียงทางภาคเหนือของไทย เช่น ชาดกเรื่องสุธนู จันทราช สุวรรณสังข์ อรินทม ลีหนาท สุวรรณวงศ์ ท้าวแสนปม สิริวิบูลยักคิต จันทราช อ้ายร้อยชอด^๙

ประเภทของชาดก

ชาดกแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑. นิบาตชาดก หมายถึง ชาดกจำนวน ๕๔๗ เรื่องที่มีอยู่ในนิบาตชาดกขุททกนิกายพระสุตตันตปิฎก เรื่องที่เป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดีของคนไทย คือ ทศชาติ หรือทศชาดก และหนึ่งในสิบเรื่องนี้ เวสสันดรชาดก เป็นเรื่องที่นิยมกันมากที่สุดมีการนำมาแต่งเป็นวรรณกรรมชาดกไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมาที่มีหลักฐานเป็นลายลักษณ์ครั้งแรกคือ มหาชาติคำหลวงซึ่งแต่งขึ้นในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ หลังจากนั้นก็มีการแต่งดีหลายสำนวนทั้งแบบฉบับและท้องถิ่นวรรณกรรมชาดกเรื่องเวสสันดรชาดกคนไทยได้ให้ความสำคัญมาก นอกจากจะแต่งในรูปลายลักษณ์แล้วยังนิยมใช้เทศนา โดยทั่วไปในประเทศไทยเรียกการเทศนาเรื่องเวสสันดรว่า “เทศน์มหาชาติ” จากหลักฐานพบว่า มีการเทศน์มหาชาติมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยทั้งข้อความในศิลาจารึกว่า “อันหนึ่งโสดนับแต่ปีสถาปนาพระมหาธาตุนี้เมื่อได้เก้าสิบเก้าปีถึงในปีขุน อันว่าพระปิฎกไตรยนี้จักหายเลหายคนรู้จักรู้แท้มิได้เลยยังมีคนรู้คั่นสเล็กสน้อยไซ้ ธรรมเนียมเป็นต้นว่าพระมหาชาติหาคนสวดมิได้เลยธรรมชาดกอันอื่นไซ้มีต้นหาปลายมิได้มีปลายหาด้นมิได้เลย”^{๑๐} ข้อความในศิลาจารึกสมัยสุโขทัยตอนนี้ชี้ให้เห็นถึง ความเจริญของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยเมื่อ ๗๐๐ ปีที่ผ่านมาแล้ว ในสมัยนั้นมีการสร้างพระมหาธาตุสร้างพระไตรปิฎกและมีการแสดงพระธรรม

^๙ เอมอร ชิตตะโสภณ, ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมล้านนาถับวรรณกรรมประจำชาติ, หน้า ๓๓.

^{๑๐} สิทธิา พินิจภูวดล, วรรณกรรมสุโขทัย, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕), หน้า ๖๓.

เทศนาเกี่ยวกับชาดกต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเทศน์มหาชาติในศิลาจารึกหลักนี้แสดงให้เห็นถึงความห่วงใยต่อพระไตรปิฎกและชาดกของคนไทยสมัยก่อนว่า จะมีผู้ศึกษากันน้อยและจะชำรุดสูญหาย เพราะขาดการบำรุงรักษา สิ่งที่คนไทยสมัยก่อนกล่าวทำนายไว้นั้นค่อนข้างจะเป็นความจริงเนื่องจากปัจจุบันจะหาคนที่มีความรู้ความเข้าใจในพระไตรปิฎก และชาดกอย่างแท้จริงนั้นหายากและเรื่องชาดกก็สูญหายชำรุดมีต้นขาดปลายหรือมีปลายต้นขาดมีอยู่จำนวนมาก

นิบาตชาดกที่คนไทยนำมาแต่งเป็นวรรณกรรมชาดก ทั้งที่เป็นแบบฉบับและท้องถิ่นมีอยู่จำนวนมากนอกจากเวสสันดรและเรื่องอื่นๆ อีก ๕ เรื่องที่เรียกทศชาติและนิบาตชาดกเรื่องอื่นๆ เช่น พกชาดก (นกกกระยาง) กากาติชาดก (กาเกี) และมิตรตามิตตชาดก (สุทธิกามชาดก) การนำเอาชาดกในพระสูตรมาแต่นั้นปัจจุบันก็มีการกระทำกันอยู่บ้างเพราะคนไทยเริ่มมองเห็นคุณค่าของชาดกกันบ้างแล้ว

๒. ชาดกนอกนิบาตหรือพาหิรชาดก ชาดกในกลุ่มนี้เป็นชาดกที่มีเนื้อเรื่องไม่ตรงกับนิบาตชาดกเป็นเรื่องราวที่ผู้แต่งสร้างสรรค์ขึ้นมาเอง หรือได้แนวคิดจากแหล่งใดแหล่งหนึ่งหรือเกิดจากการประสมประสานประสบการณ์ของผู้แต่ง ชาดกประเภทนี้มีทั้งที่เป็นวรรณกรรมแบบฉบับและท้องถิ่นเช่น ชาดกในปัญญาสชาดก และชาดกวรรณกรรมท้องถิ่นเป็นต้น ชาดกใดไม่มีในนิบาตชาดกขุททกนิกายพระสูตรต้นฉบับก็ถือว่าเป็นชาดกนอกนิบาต หรือพาหิรชาดกทั้งหมด ชาดกนอกนิบาตที่เป็นที่นิยมของคนไทยเล่น สังข์ทอง พระรถเมรี พระสุธนมนโหรีรา สุทธิกามชาดก และสุบิน เป็นต้นและยังมีการนำไปดัดแปลงเป็นบทละครโทรทัศน์อย่างเช่นเรื่อง สังข์ทอง พระสุธนมนโหรีรา นางสิบสอง ด้วยการนำเอาชาดกไปแสดงเป็นละครโทรทัศน์ทำให้ชาดกได้รับการเผยแพร่มากขึ้น และเป็นการปลูกฝังคุณธรรมที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งชาดกนอกนิบาตที่รู้จักกันแพร่หลายในประเทศไทยคือ ปัญญาสชาดก ซึ่งมีพระภิกษุชาวล้านนาแต่งขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๐๐๐ - ๒๒๐๐ ล่วงมาแล้วเป็นเวลา ๓๐๐ ปี^{๑๑}

องค์ประกอบของชาดก

วรรณกรรมชาดกมีองค์ประกอบสำคัญ ๕ ประการ คือ ปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ คาถาไวยากรณ์ และประชุมชาดก (สโมธาน) ดังรายละเอียดดังนี้

๑. **ปัจจุบันวัตถุ** ปัจจุบันวัตถุเป็นส่วนต้นที่กล่าวถึงเหตุการณ์ปัจจุบัน สมัยที่พระพุทธเจ้ายังมีพระชนม์อยู่และเหตุการณ์นั้นๆ จะเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าต้องทรงเทศนาเรื่องในอดีตชาติคือชาดกเพื่อทรงอธิบายว่า เหตุการณ์ดังกล่าวได้เกิดขึ้นแล้วในอดีตชาติมิใช่เฉพาะปัจจุบันเท่านั้นบุคคลที่ดำเนินเหตุการณ์ในส่วนนี้เป็นสาวกของพระพุทธเจ้านั่นเอง และเมื่อเกิดเหตุการณ์ขึ้นบรรดาสาวกอื่นๆก็ถกเถียงมีข้อสงสัยในเหตุการณ์นั้นๆ จึงกราบทูลถามพระพุทธเจ้าพระพุทธองค์

^{๑๑} สืบพงศ์ ธรรมชาติ, วรรณคดีชาดก, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๘๐.

ก็ทรงนำอดีตนิทานมาตริสเทศนา ปัจจุบันวัตถุในอรรถกถาชาดกจึงเป็นหนังสืออธิบายขยายความนิบาตชาดกในชาดกขุททกนิกายพระสุตตันตปิฎกก็มีลักษณะเดียวกัน ส่วนในนิบาตชาดกจะไม่มีปัจจุบันวัตถุมีเฉพาะกาลา หรือคำกล่าวที่เป็นการเดินเรื่องของอดีตวัตถุเท่านั้นบางเรื่องมีการประชุมชาดก (สโมธาน) ด้วย

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า วรรณกรรมชาดกที่มีส่วนเป็นปัจจุบันวัตถุนั้นจะมีทั้งนิบาตชาดกในอรรถกถาชาดกแปลและชาดกนอกนิบาต แต่ชาดกในขุททกนิกายพระสุตตันตปิฎกไม่มีส่วนที่เป็นปัจจุบันวัตถุ ทั้งนี้เพราะมุ่งหมายจะบันทึกเอาเฉพาะส่วนที่สำคัญๆ ของเรื่องเอาไว้

๒.อดีตวัตถุ องค์ประกอบส่วนนี้เป็นการกล่าวถึงเรื่องราวของพระพุทธเจ้าในชาติก่อนซึ่งเรียกว่าพระโพธิสัตว์ (ผู้ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า) เป็นส่วนที่ต่อจากปัจจุบันวัตถุเรื่องราวในชาติก่อนนี้ พระพุทธเจ้าตรัสเล่าด้วยพระราชประสงค์จะแก้ข้อสงสัยของภิกษุสาวกในเหตุการณ์ที่ปรากฏในปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุของชาดกที่เป็นนิบาตชาดกจะมีเนื้อเรื่องเหมือนกันเพราะเป็นเนื้อเรื่องจากชาดกขุททกนิกายพระสุตตันตปิฎกแหล่งเดียวกัน จะต่างกันเฉพาะบทประพันธ์ที่ใช้ในการแต่งและข้อปลีกย่อยเท่านั้น นิบาตชาดกบางสำนวนแต่งเป็นร้อยแก้วบางสำนวนแต่งเป็นร้อยกรอง ส่วนชาดกนอกนิบาตจะมีเนื้อเรื่องที่ต่างออกไปจากนิบาตชาดก ชาดกนอกนิบาตของต่างถิ่นต่างภาคอาจจะมีเนื้อเรื่องตรงกันหรือคล้ายกันแสดงว่า ชาดกนอกนิบาตดังกล่าวมีความสัมพันธ์กันในด้านเนื้อเรื่อง ซึ่งอาจจะได้รับอิทธิพลมาจากชาดกสำนวนเดียวกับนิบาตชาดกในพระไตรปิฎกเป็นข้อความหรือคาถาโต้ตอบตั้งแต่เริ่มต้น คือเริ่มจากอดีตวัตถุ และไม่มีส่วนที่เป็นปัจจุบันวัตถุ^{๑๒}

๓.กาลา เป็นการร้อยกรองล้วนหมายเอาพระธรรมบท เถรคาถา เถรีคาถา และคาถาล้วนในสุตตันนิบาตที่ไม่มีชื่อว่าเป็นสูตร

๔.ไวยากรณ์ เป็นความร้อยแก้วล้วนหมายเอาพระอภิธรรมปิฎกทั้งหมดพระสูตรที่ไม่มีคาถาและพระพุทธพจน์อื่นใดที่ไม่จัดเข้าในองค์ ๘

๕.สโมธาน เป็นการประชุมชาดกเมื่อพระพุทธเจ้าตรัสเนื้อเรื่องที่ทรงได้แสดงจบแล้ว พระองค์ได้ตรัสประชุมชาดกว่าผู้ที่มีชื่อปรากฏในเรื่องนั้นๆ ได้กลับชาติมาเกิดในชาตินี้เป็นต้น^{๑๓}

เวสสันดรชาดกที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๘ โดยที่พระพุทธเจ้าแสดงไว้เป็นคาถาภาษาบาลีนับได้ ๑,๐๐๐ พระคาถา คนไทยนิยมเรียกว่า“มหาชาติ” หมายถึงพระชาติอันยิ่งใหญ่ เพราะเป็นพระชาติสุดท้ายที่พระโพธิสัตว์ได้ทรงบำเพ็ญบารมี ๑๐ ครอบบริบูรณ์ก่อนที่จะกลับชาติมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า บารมีที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญมาตลอดนั้นเมื่อนำมาศึกษาแล้วนับว่ามีประโยชน์มากทั้งแก่ผู้ที่มุ่งทำความดีและผู้ที่กำลังท้อถอย โดยผู้ที่มุ่งทำดีจะได้ยึดถือตามแนวทางที่

^{๑๒}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑ - ๕.

^{๑๓}สมหมาย เปรมจิตต์, มหาชาติเวสสันดรชาดกวิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม, หน้า ๑๔๒.

พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญ ส่วนผู้ที่กำลังทอดทิ้งจะได้ยึดเป็นหลักธรรมและวิริยะอุตสาหะมุ่งมั่นในอันที่จะกลับไปทำความดีใหม่อีกต่อไป^{๔๔}

แหล่งที่มาของชาดกไทยทั้งที่เป็นวรรณกรรมแบบฉบับและวรรณกรรมท้องถิ่น คือ นิบาตชาดกในพระไตรปิฎก คัมภีร์มหาเวสสุ และนิทานโบราณที่มีการเล่าสืบทอดกันมาตามลำดับจากชนชาติหนึ่งสู่ชนชาติหนึ่ง จากกลุ่มหนึ่งสู่กลุ่มหนึ่ง และจากคนหนึ่งสู่อีกคนหนึ่งการรับรู้วรรณกรรมชาดกของผู้รู้จากแหล่งต่างๆ ดังกล่าวนี้นำให้เกิดวรรณกรรมชาดกไทยจำนวนมากมาย

โดยเหตุดินแดนล้านนาอยู่ตอนเหนือของประเทศไทย มีสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์แตกต่างจากภาคกลางและภาคอื่นๆ มีลักษณะพื้นที่เป็นป่าเขามีอากาศค่อนข้างหนาวมากในฤดูหนาวการทำมาหากินของประชาชนได้แก่ การทำนา การทำสวน การหาของป่า และการมีอุตสาหกรรมแบบครัวเรือน เคยมีฐานะเป็นอาณาจักรที่รุ่งเรืองแห่งหนึ่งมีกษัตริย์ปกครองมาเป็นเวลานานเคยเป็นเมืองขึ้นของประเทศพม่า เป็นที่ส่งกายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ ของโลกพระสงฆ์จึงมีความรู้ด้านภาษาบาลีถึงขั้นแต่งตำราที่เกี่ยวกับเวสสันดรชาดกและเรื่องอื่นๆมากมาย สิ่งเหล่านี้ น่าจะมีส่วนทำให้สภาพสังคมและวัฒนธรรมแตกต่างจากภาคอื่น ดังนั้นเวสสันดรชาดกจึงมีอิทธิพลต่อชาวล้านนาโดยเฉพาะในเรื่องของการเทศน์มหาชาติกล่าวคือ การเทศน์มหาชาติในล้านนาจะทำให้เห็นถึงวิถีชีวิตด้านต่างๆ คือ ร่องรอยของอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาที่สามารถครอบคลุมสังคมล้านนาที่สะท้อนให้เห็นในแง่มุมต่างๆ ถึงแม้ว่าเวสสันดรชาดกจะมีบ่อเกิดที่ประเทศอินเดีย แต่เมื่อเข้าสู่สังคมล้านนาสามารถสะท้อนความเป็นวัฒนธรรมล้านนาในด้านต่างๆมากมาย^{๔๕}

ฉะนั้น มหาชาติเวสสันดรชาดกจึงเป็นแบบอย่างแห่งการดำเนินชีวิตที่ดีงาม และเป็นชาดกที่เป็นที่นิยมของชาวล้านนา มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตความเชื่อเรื่องบุญกรรมของชาวล้านนาในอดีตกาลถึงวันพระข้างขึ้นข้างแรมชาวล้านนาจะพากันไปทำบุญฟังเทศน์ที่วัด โดยเฉพาะระหว่างเข้าพรรษาจะไปมากเป็นพิเศษ อุบาสกอุบาสิกาที่จำศีลอุโบสถนอนค้างคืนอยู่ที่วัดจะนำนิทานชาดกมาอ่านสู่กันฟังและเรื่องที่นิยมมาอ่านมากที่สุดก็คือ พระเวสสันดรชาดกกันทั่วกันทั้งหนึ่งตามแต่จะตกลงกันระหว่างผู้ฟังมิใช่แต่เพียงเท่านั้น เมื่อบ้านเรือนของใครมีคนตายและหลังจากสวดพระอภิธรรมเสร็จแล้วก็จะนำเอาเรื่องพระเวสสันดรมาอ่านสู่กันฟัง แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าในสมัย

^{๔๔} พระมหาธวัช เขมธโช (พุทธโส), “การศึกษาวิเคราะห์มหาชาติที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙), หน้า ๑ - ๒.

^{๔๕} ประคอง นิมมานเหมินท์, มหาชาติล้านนาการศึกษาในฐานะเป็นวรรณคดีท้องถิ่น, หน้า ๑๒.

อาณาจักรล้านนาเจริญรุ่งเรืองอยู่นั้นก็ไม่พบหลักฐานว่า คนล้านนาในสมัยอดีตได้จัดงานประเพณีการฟังเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกใหญ่โตขนาดไหน แต่พอจะมีหลักฐานที่บ่งได้ว่า มหาชาติเวสสันดรชาดกเป็นที่นิยมของชาวล้านนามาแต่สมัยโบราณเพราะเหตุผลที่จะนำมากล่าวดังต่อไปนี้

๑.ความสำคัญด้านเนื้อหาสาระเพราะเหตุที่ว่า มหาชาติเวสสันดรชาดกนี้มีเนื้อหาสาระหลากหลายครบถ้วน คือมีทั้งบทรัก บทโศก บทเกลียดชัง บทอธิบายยาที่ผู้เทศน์สามารถใช้กระแสน้ำให้สอดคล้องกับเนื้อเรื่องได้อย่างจับใจ สามารถสร้างความครึกครื้นเพลิดเพลินได้เป็นอย่างดี อีกทั้งงานที่พระเวสสันดรบริจาดนั้นก็เป็นงานที่สะท้อนใจสาธุชนควรแก่การอนุโมทนาสาธุการ ซึ่งให้ผลทางจิตวิทยาอย่างทันตาเห็น^{๖๖}

๒.เป็นเรื่องราวของพระเวสสันดร ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่พระพุทธรูปเจ้าไตรสัปดาห์แทนพระภิกษุสงฆ์ ณ นิโคธาราม ในกรุงกบิลพัสดุ์ ผู้ใดได้สดับย่อมเกิดสิริสวัสดิมงคล^{๖๗}

๓.เพราะเหตุแห่งความเชื่อจากคัมภีร์ไตรภูมิ มาลัยสูตรและชินกาลมาลีปกรณ์เล่าว่าพระศรีอริยเมตไตรยเทวบุตร ซึ่งจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาลได้มีเทวโองการสั่งพระมาลัยมหาเถระ ซึ่งได้ขึ้นไปบนสวรรค์ให้มาบอกแก่พวกมนุษย์ว่า ถ้าผู้ใดมีความปรารถนาจะใคร่ประสบพระศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรยให้สดับตรับฟังเรื่องเวสสันดรชาดกให้จบใน ๑ วัน ๑ คืนและบูชาด้วยประทีป รูปเทียน ธงฉัตร ดอกไม้ต่างๆ อาทิจ ดอกบัว ดอกราชพฤกษ์ ดอกผักตบและอื่นๆ ให้ครบจำนวนชนิดละหนึ่งพันดอก อานิสงส์นั้นก็จะชักนำให้พบกับพระศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรยโดยสรุปอานิสงส์มีดังนี้

๑.จะได้ไปเกิดในยุคของพระศรีอริยเมตไตรยซึ่งจะมาอุบัติเป็นพระพุทธเจ้า

๒.จะได้ไปสู่สุคติโลกสวรรค์ เสวยทิพย์สมบัติอันโอฬาร

๓.จะไม่ไปเกิดในอบายภูมิทั้งหลาย

๔.จะเป็นผู้มีลาภยศ ไม้ตรี และความสุข

๕.จะเป็นบารมีหนุนให้บรรลุมรรคผลนิพพาน^{๖๘}

จะเห็นได้ว่าการเทศน์ อานิสงส์การฟังเทศน์ และการเป็นเจ้าภาพกัณฑ์เทศน์นั้นชาวล้านนาจึงมีความเชื่อว่าจะได้รับอานิสงส์ในชาติต่อไป โดยจะเกิดในภพของพระศรีอริยเมตไตรยจะได้ไปยังโลกสวรรค์จะไม่ตกไปในอบายภูมิ และจะเป็นคนที่พร้อมไปด้วยศถาบรรดาศักดิ์ที่

^{๖๖} สมหมาย เปรมจิตต์, มหาชาติเวสสันดรชาดกวิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม, หน้า ๓๒.

^{๖๗} ศาสตราจารย์ ร.ต.ท.แสง มนวิฑูร ชินกาลมาลีปกรณ์, (แปล และ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายพงษ์สวัสดิ์ สุริโยทัย, กรมศิลปากรจัดพิมพ์ ๒๕๑๘), หน้า ๔๒.

^{๖๘} ราชบัณฑิตยสถาน, วรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย ไตรภูมิกลา, (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถานจัดพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๕.

สำคัญได้บรรลุผลในที่สุด สิ่งนี้จึงมีส่วนที่ชักจูงให้ผู้คนเห็นความสำคัญการเทศน์มหาชาติในล้านนาซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดประเพณีที่สืบเนื่องกันมา

ดังนั้น พระเวสสันดรชาดกจึงมีอิทธิพลต่อการเทศน์มหาชาติในล้านนาทางด้านวิถีชีวิตและความเชื่อ ซึ่งเป็นเครื่องกล่อมเกล่าให้ชาวล้านนาเป็นคนที่มีความศรัทธาในความเมตตาอารีต่อผู้อื่นเป็นคนใจบุญชอบให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อื่น นับว่าพระเวสสันดรเป็นตัวอย่างหนึ่งที่เป็นแรงจูงใจให้ชาวล้านนามีพฤติกรรมทางสังคมที่มีลักษณะโดดเด่น และเป็นเอกลักษณ์ของชาวล้านนาส่งทอดมาถึงรุ่นลูกหลานในยุคปัจจุบัน ทั้งนี้ก็เพราะเป็นส่วนหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลจากการฟังเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก และมูลเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ชาวล้านนานิยมฟังเทศน์มหาชาตินั้นก็เพราะเนื้อหามหาชาติเวสสันดรชาดกนั้น เป็นเรื่องที่บริบูรณ์ด้วยองค์ประกอบทางวรรณกรรม ๕ ประการคือ

๑. รติ ฐานให้ยินดีรัก พอใจ
๒. হাস ฐานให้หัวเราะ ขบขันร่าเริง
๓. โสภ ฐานให้โศรกเศร้า ร้องไห้ สงสาร
๔. โกรธ ฐานให้โกรธเคือง ไม่พอใจ
๕. อุตสาห ฐานให้อุตสาหะ กล้าหาญ บากบั่น
๖. ภย ฐานให้หวาดกลัว ขนพองสยองเกล้า
๗. ชีกุจฉา ฐานให้รังเกียจ ขยะแขยง
๘. วิมุหยา ฐานให้ตื่นเต้น อัศจรรย์
๙. สม ฐานให้สงบ หยุดนิ่ง^{๑๔}

จากองค์ประกอบทางวรรณกรรมข้างต้นจึงกล่าวได้ว่า มหาชาติเวสสันดรชาดกเป็นนิทานชาดกที่ให้ทั้งคติธรรมและความเพลิดเพลิน อีกประการหนึ่ง การดำเนินชีวิตที่เปี่ยมด้วยคุณธรรมของพระโพธิสัตว์ได้เป็นตัวอย่างที่ดีที่ชาวล้านน่ายึดถือเป็นแบบอย่างในการใช้ชีวิต

กล่าวโดยสรุป ผู้รจนามหาชาติเวสสันดรชาดกมีวิธีการแต่งโดยใช้หลักภาษาศาสตร์ที่สละสลวยมีความหลากหลายในด้านภาษา และครบรสแห่งวรรณคดี ทั้ง ๕ รส ซึ่งสร้างเนื้อหาของเรื่องให้มีความไพเราะน่าสนใจ จึงเป็นเหตุหนึ่งที่เป็นแรงจูงใจให้ชาวล้านนาสืบทอดประเพณีการฟังการเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกมาจนถึงปัจจุบัน หากมองหาความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องอิทธิพลของเวสสันดรชาดกต่อการเทศน์มหาชาติในล้านนาแล้ว อาจกล่าวได้ว่าเนื้อหาสาระของนิทาน

^{๑๔} พระพิมลธรรม ราชบัณฑิต (ชอบ อนุจารีมหาเถร), **ปริทัศน์ เวสสันดรชาดก** (โครงการมูลนิธิหอไตรจัดพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๖.

ชาดกเรื่องนี้มีอิทธิพลทั้งต่อพฤติกรรมของชาวล้านนา สิ่งแวดล้อมทางสังคมและประเพณี วัฒนธรรมของชาวล้านนา

๒.๓ พัฒนาการเทศน์มหาชาติในล้านนาจากราชพิธีสู่วิถีชาวบ้าน

การเทศน์มหาชาติในล้านนานั้นไม่มีเอกสารที่ชี้ชัดได้ว่า เริ่มต้นมาตั้งแต่สมัยใด แต่ก็มีหลักฐานที่จะกล่าวได้ว่า มหาชาติเวสสันดรชาดกได้ถูกแต่งเป็นกลอนธรรมในสมัยพระยาเกอณา ประมาณปี พ.ศ. ๑๕๐๐ เศษโดยพระยาเกอณาได้ทรงนำคาถาพันที่พระพุทธเจ้าเทศนาเป็นภาษาบาลี ๑๐๐๐ คาถาให้พระภิกษุในนิายทั้ง ๓ เป็นผู้แปลและในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ พระสิริมังคลาจารย์ ได้แต่งคัมภีร์เวสสันดรทีปนิเพื่ออธิบายขยายความเวสสันดรชาดกเป็นภาษาบาลี และเมื่อชาดก เรื่องนี้เป็นที่นิยมของชาวล้านนาก็มีผู้แต่งเป็นสำนวนต่างๆ ตามความถนัดของนักประพันธ์ในแต่ละท้องถิ่นและคงมีการใช้สวดและเทศน์ โดยเฉพาะสำนวนล้านนานั้นมีมากกว่าทุกภาค และมีมากกว่าคัมภีร์ไบเบิลานทุกเรื่อง ดังนั้นคุณค่าหรือความสำคัญของมหาเวสสันดรชาดกจึงมีอยู่มากมาย คือ นอกจากจะมีความหลากหลายตามต้นฉบับเดิมอันเป็นภาษาบาลีแล้วนักประพันธ์ชาวล้านนาได้เพิ่มเรื่องราว และเหตุการณ์ที่เป็นของล้านนาเข้าไปเพื่อปฐมนิเทศให้เป็นที่ชื่นชอบของชาวล้านนาโดยไม่ให้ความหมายหรือจุดประสงค์เดิมเปลี่ยนแปลงไป^{๒๐}

เพราะเหตุที่มหาเวสสันดรชาดกให้ทั้งอรรถรสเป็นทั้งบ่อเกิดแห่งบุญกุศล ที่จะได้เกิดร่วมศาสนาพระศรีอาริยมตใดร ชาลพุทธท้าวทุกภาคของประเทศจึงพากันจัดงานเทศน์มหาชาติ อย่างมโหฬาร และถือเป็นงานพระราชพิธีสำหรับกษัตริย์ด้วย ซึ่งหลักฐานบอกชัดเจนนับตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา นอกจากพระมหากษัตริย์จะเสด็จมาเป็นประธานในการฟังเทศน์แล้วยังได้โปรดเกล้าให้คณะราชบัณฑิตช่วยกันประพันธ์มหาชาติเป็นทำนองต่างๆ ประกวดประชันกันด้วยทำให้ได้มหาชาติที่ไพเราะไว้เป็นฉบับหลวงสามารถพูดได้ว่าในอดีตชาวไทยในสมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา และรัตนโกสินทร์ตอนต้น แทบจะไม่มีผู้ใดเลยที่จะไม่เคยฟังเทศน์มหาชาติยิ่งไปกว่านั้น การฟังเทศน์มหาชาตินั้นไม่ใช่เหมือนการฟังเทศน์ทั่วไป คือยังมีกิจกรรมอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับการฟังเทศน์เช่น การจำลองสถานการณ์แห่พระเวสสันดรเข้าเมือง การจัดป่าและเทือกเขาวงกตให้เหมือนที่ปรากฏอยู่ในชาดกให้มากที่สุด

ฉะนั้นในงานเทศน์มหาชาติที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประธาน จึงมีความครึกครื้นใหญ่โตกว่าที่ชาวบ้านจัดตามหมู่บ้านต่างๆ โดยจะมีการประดับตกแต่งสถานที่ด้วยปทุมชาติและดอกไม้นานาชนิด โดยเฉพาะดอกบัวนั้นพวกสตรีชาววังพากันไปหาเก็บมาเองและที่สำคัญไปกว่านั้นก็คือถ้าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประธานในพิธีจะทรงเน้นเรื่องทานเยี่ยงพระเวสสันดรด้วย คือ

^{๒๐} ประคอง นิมมานเหมินท์, มหาชาติล้านนาการศึกษาในฐานะเป็นวรรณคดีท้องถิ่น, หน้า๓๐.

นอกจากจะติดกันที่เทศน์หลายคำถึงแล้วยังทรงโปรยกลัปพฤษ์ของท่านอีกหลายอย่าง พร้อมทั้งเขียนชื่อพระราชโอรสธิดาใส่สลากให้พระสงฆ์จับด้วย หากรูปใดจับได้ก็จะไถ่คืนเสมือนพระเจ้าสุทนต์ไถ่สองกุมาร^{๒๑}

อย่างไรก็ตาม ในแต่ละท้องถิ่นย่อมจัดงานเทศน์มหาชาติแตกต่างกันตามบริบททางสังคมในเมืองหลวงซึ่งมีอาคารสถานที่โอ่อากว่า ก็จะประดับตกแต่งอย่างของหลวงซึ่งใช้วัสดุที่ประณีตสวยงามให้สมกับเป็นพระราชพิธี ถ้าเป็นชาวบ้านจัดก็จะหาเครื่องประดับที่หาได้ตามธรรมชาติและการจัดตกแต่งสถานที่ก็จะให้เหมือนกับป่าหิมพานต์มากที่สุด เพราะวัดตามชนบทเองก็มีสภาพเป็นป่าอยู่แล้ว หรือตั้งอยู่ใกล้กับป่าการจัดสถานที่จึงมักจะจัดให้ผสมกลมกลืนกับธรรมชาติ จึงกล่าวได้ว่า การเทศน์มหาชาติทั้งในงานที่เป็นงานราชพิธีและงานท้องถิ่นน่าจะมีอิทธิพลแก่กันและกันเช่น สมัยสุโขทัยก็มีการสวดมหาเวสสันดรชาดกแปลทั้งหมดให้ทายกทายิกาฟังก็คงจะสวดเฉพาะคาถาพินที่แปลจากภาษาบาลีเท่านั้น สันนิษฐานว่าในสุโขทัยนั้นยังไม่มีมีการแต่งมหาเวสสันดรชาดกเป็นร้อย หรือแต่งเป็นกาพย์กลอน เหมือนสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี การเทศน์ด้วยทำนองต่างๆจึงไม่มีเหมือนในสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ก็น่าจะเป็นไปได้ว่าในสมัยสุโขทัยนั้นได้มีการแปลแต่งเป็นภาษาไทยมาบ้างแล้ว เพราะเรื่องมหาเวสสันดรชาดกได้เป็นที่รู้จักแพร่หลายจนพุทธศาสนิกชนชาวซึ่ง และเข้าใจในเนื้อหาและคติธรรม ทั้งนี้เพราะมหาเวสสันดรชาดกมีจุดเน้นที่สำคัญคือคติความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยชาวพุทธต่างก็ปรารถนาที่จะไปเกิดพบพระศรีอริยเมตไตรยทั้งสิ้น และก็ทราบดีว่าตนจะไปเกิดในภพของพระศรีอริยเมตไตรยได้นั้นต้องฟังมหาเวสสันดรชาดกให้จบภายในวันเดียว จนการฟังมหาชาติเวสสันดรชาดกนั้นกลายเป็นประเพณีสำคัญในบรรดาประเพณี ๑๒ เดือนของคนไทย และจะเห็นได้ว่าพระจริยาวัตรของพระมหากษัตริย์ไทยในสมัยสุโขทัยล้วน แต่ดำเนินตามแบบอย่างพระเวสสันดร โดยเฉพาะในรัชสมัยของพระมหาธรรมราชาลิไทย ศิลจารึกหลักที่ ๖ (จารึกวัดป่าม่วง พ.ศ. ๑๙๐๕) ระบุอย่างชัดเจนว่า แรม ๘ ค่ำวันพุธ มีการกระทำอันเป็นฤกษ์งามยามดีในทานบารมีของพระเวสสันดร คำว่า ทาน ในทานบารมีนั้นก็คือ การจัดให้มีการเทศน์มหาชาติแล้วพระราชทานทรัพย์สินสิ่งของต่างๆให้เป็นทานเหมือนกับพระเวสสันดร ซึ่งส่วนหนึ่งอาจจะเป็นเพราะทรงรู้ลึกว่า พระองค์มีสถานภาพเป็นพระมหากษัตริย์ และอยู่ในฐานะที่ทรงบำเพ็ญได้เพราะพระองค์ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก เช่นอดีตพระมหากษัตริย์ทั้งหลาย^{๒๒} เมื่อทางล้านนาได้ติดต่อกับอาณาจักรสุโขทัยโดยที่พระยาภิอนาส่งราชทูตไปขอพระสงฆ์ที่กรุงสุโขทัยนั้น ประเพณีทางศาสนาที่เป็นที่นิยมกันอยู่ในกรุงสุโขทัยก็น่าจะได้เข้ามาสู่อาณาจักรล้านนาในสมัยนั้นด้วย เพราะว่าพระมหาสมณเถระที่

^{๒๑} สมหมาย เปรมจิตต์, มหาชาติเวสสันดรชาดกวิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม, หน้า ๑๑๗.

^{๒๒} สิทธิา พินิจกุล, วรรณกรรมสุโขทัย, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕), หน้า ๗๑.

นำพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์มาจากสุโขทัยก็เป็นชาวสุโขทัยด้วย ถ้าสมมุติว่าประเพณีการเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกยังไม่มีที่อาณาจักรล้านนาท่านก็คงจะเป็นผู้ริเริ่มจัดทำขึ้น

ที่กล่าวนี้พอจะสรุปได้ว่า การฟังเทศน์มหาเวสสันดรชาดกเป็นที่นิยมมากในดินแดนใกล้เคียงกับล้านนา ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากการราชพิธีเข้าสู่วิถีชาวบ้านนับว่าเป็นความเจริญทางพระพุทธศาสนาที่แผ่ไป ซึ่งไม่ผิดอะไรกับวัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ เป็นต้น ฉะนั้น จึงเป็นไปได้มากที่สุ่ดว่าชาวพุทธล้านนาในอดีตมีการจัดงานประเพณีเทศน์มหาชาติยิ่งใหญ่แบบพิธีหลวงไม่ยิ่งหย่อนกว่าอาณาจักรใดๆ ในภูมิภาคนี้และจะจัดเป็นงานประเพณีทุกปีซึ่งเรียกเป็นภาษาถิ่นว่า ตั้งกรรมหลวงคือการจัดเทศน์มหาชาตินั้นเองนอกจากการเทศน์ตามปกติทั่วไปแล้วมักจะมีการสร้าง และ เขียนชาดกเรื่องนี้อย่างวัดเป็นพิเศษเมื่อจัดตั้งกรรมหลวงแต่ละครั้งถือว่าเป็นการทำบุญอีกโสดหนึ่ง ดังนั้นในภาคเหนือของไทยในอดีตเคยเป็นอาณาจักรล้านนาที่รุ่งเรืองด้วยพระพุทธศาสนาไม่น้อยหน้าอาณาจักรอื่นใดในภูมิภาคเดียวกัน จึงได้มีการสร้างมหาเวสสันดรชาดกถวายวัดมากถึง ๒๐๐ กว่าสำนวน อีกประการหนึ่งการเทศน์มหาชาติในภาคเหนือนี้ยังแปลกพิสดารกว่าที่จัดกันในห้องอื่นอื่นๆ ในประเทศไทย คือได้ประยุกต์เข้าไปในเรื่องของพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์สืบชะตาต่ออายุเพื่อให้เกิดความสุขสวัสดิ์มีอายุยืนยาว โดยจัดสถานที่เทศน์ส่วนหนึ่งให้เป็นที่พักสืบชะตาขนาดใหญ่มีเครื่องสืบชะตาพร้อมมูล และในขณะที่เดียวกันก็มีการจัดเครื่องบูชามหาเวสสันดรชาดก โดยรวมและจัดเครื่องบูชาสำหรับแต่ละกัณฑ์ด้วยการที่ชาวล้านนาคิดประยุกต์จัดสืบชะตาต่ออายุในงานเทศน์มหาชาติด้วยนั้น ก็เป็นเพราะมีนิทานสาธกให้เห็นเป็นแบบอย่างมิใช่เพราะชาวล้านนาหลงใหลในเรื่องไสยศาสตร์ แต่หากเป็นความฉลาดอย่างยิ่งที่รู้จักปรับเปลี่ยนสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรมคือ ในด้านจิตวิทยาถ้าหากผู้ฟังเทศน์มหาชาติได้เข้าร่วมอยู่ในบริเวณศักดิ์สิทธิ์ในเขตที่มีเครื่องสืบชะตาต่ออายุนั้นด้วย ย่อมจะได้ปีติสุขเพิ่มขึ้นอีกเมื่อได้เข้าไปอยู่ในบรรยากาศเช่นนั้น อันนี้เป็นความรู้สึกเฉพาะของแต่ละบุคคลซึ่งย่อมจะได้มากหรือน้อยแตกต่างกัน โดยเฉพาะคนสูงอายุเมื่อได้มาฟังเทศน์และเข้าร่วมในพิธีกรรมอันนี้แล้วจะได้ประจักษ์ผลต่างระหว่างที่ได้ร่วมและไม่ร่วมเรื่องสืบชะตาต่ออายุนี้ จึงมักจะเป็นที่นิยมไปถึงชาวพุทธในภาคอื่นด้วย

๒.๔ พัฒนาการของวรรณกรรมมหาชาติเวสสันดรในล้านนา

วรรณกรรมล้านนาแต่เดิมยังไม่เป็นที่นิยม ซึ่งส่งผลให้การพิมพ์เผยแพร่วรรณกรรมล้านนานั้นชบเซาเพราะขาดผู้สนใจ อีกทั้งยังไม่มีผู้ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมให้เป็นหมวดหมู่ไว้อย่างสมบูรณ์ จากการศึกษาถึงเรื่องวรรณกรรมล้านนาแต่ละยุคสมัยพบว่า แต่ละยุคแต่ละสมัยนั้นมิพัฒนาการทางวรรณกรรมที่มีลักษณะเหมือนกัน และแตกต่างกันไปตามภูมิปัญญาของนักปราชญ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละสมัย ในสมัยพระยาโกณาสภาพบ้านเมืองมีความสุขสมบูรณ์พระองค์มีความ

ศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และทรงปรีชาสามารถในวิชาศิลปศาสตร์ทุกแขนงพระองค์ได้ส่งราชทูต ไปอาราธนาพระมหาสมณเถระพระพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์จากสุโขทัยเข้ามาเผยแผ่ในล้านนา หลังการเผยแผ่ศาสนาจึงเป็นบ่อเกิดนักปราชญ์ล้านนาได้แต่งวรรณกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เวสสันดรชาดกก็เป็นวรรณกรรมเรื่องหนึ่งที่แต่งขึ้นมีลักษณะการแต่งเป็นแบบร้อยแก้วใช้ภาษาบาลีในการเขียนสำนวนการแต่งเป็นลักษณะกลอนธรรมชาติ เมื่อมหาชาติภาษาบาลีตกเข้ามาใหม่ ๆ ยังไม่มีผู้แปลแต่ก็ใช้สวดและเทศน์กันทั้งภาษาบาลี เรียกว่า “เทศน์คณาพัน” พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า น่าจะมีการแปลตั้งแต่สมัยสุโขทัยแต่ต้นฉบับได้สูญหายไปและฉบับที่เก่าแก่ที่สุดสำหรับวรรณกรรมคือ มหาชาติคำหลวง ซึ่งพระบรมไตรโลกนาถทรงโปรดให้ประมุนนักปราชญ์แต่งขึ้นประมาณจุลศักราช ๘๔๔ ขาลศก(พ.ศ.๒๐๒๕) เพื่อใช้เป็นบทสวดนักขัตฤกษ์^{๒๓} นับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการตื่นตัวทางความคิดสติปัญญาและวัฒนธรรมซึ่งนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนาในยุคทองแห่งล้านนา ในกาลต่อมาสมัยพระเจ้าติโลกราช พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองยิ่งพระองค์ทรงเลื่อมใสและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาทรงสนับสนุนคณะสงฆ์นิกายสีหฬ โดยอาราธนาพระมหาเมธีกรพระภิกษุนิกายสีหฬมาจากเมืองลำพูนและทรงสถาปนาให้พระมหาเมธีกรเป็นพระมหาสวามี เพราะเหตุนี้พระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ใหม่จึงมีความเจริญรุ่งเรืองมาก มีการศึกษาภาษาบาลีและการปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยที่ถูกต้องทำให้การศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมเจริญก้าวหน้าอย่างสูงพระองค์ทรงยกย่องพระภิกษุผู้ที่มีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎก ฉะนั้นพระภิกษุในสมัยพระเจ้าติโลกราชจึงมีความรู้สูงและมีชื่อเสียงเช่น พระธรรมทิน พระญาณกิตติเถระ และพระสิริมังคลาจารย์จากการที่พระภิกษุล้านนาสมัยนี้มีความเชี่ยวชาญในภาษาบาลี และพระไตรปิฎกอย่างสูงตลอดถึงการศึกษาพระปริยัติธรรมอย่างลึกซึ้งพระองค์จึงทรงโปรดให้มีการทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ ของโลกที่วัดเจ็ดยอด นับว่าเป็นสมัยหนึ่งที่พระภิกษุชาวล้านนาได้สนใจศึกษาพระพุทธศาสนามากขึ้นเป็นลำดับและได้มีพระภิกษุ และนักปราชญ์ผู้มีความรู้แต่งวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนามากมายเช่นกาพย์มหาชาติ ซึ่งแต่งโดยนักปราชญ์ในราชสำนัก เวสสันดรชาดกที่แต่งเป็นร้อยแก้วใช้ภาษาบาลีในการเขียนดำเนินเรื่อง เนื้อหาจะเน้นทางด้านการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้า บุคคลและความสามารถที่จะบรรลุธรรมได้หากได้รับการฝึกฝนตนให้ถูกต้อง ไม่นิยมเน้นบทอัศจรรย์ซึ่งเป็นเรื่องของทางโลกซึ่งแต่งโดย พระธรรมทิน พระญาณกิตติเถระ และพระสิริมังคลาจารย์ สมัยพระเมืองแก้วก็เป็นอีกสมัยหนึ่งที่พระองค์ทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรืองและทรงทำนุบำรุงศาสนสถานอย่างมากมาย พระภิกษุสงฆ์สมัยนี้ได้รับการส่งเสริมให้

^{๒๓} กรมศิลปากร, วรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนต้น, กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากรจัดพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๓ .

ศึกษาภาษาบาลีและพระไตรปิฎกเช่นเดียวกับสมัยพระเจ้าติโลกราช และผลของการสังคายนาพระไตรปิฎกมีส่วนทำให้พระภิกษุสมัยนี้มีความรู้สูงขึ้น ฉะนั้นจึงมีพระภิกษุเขียนวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาบาลีจำนวนมาก เวสสันดรชาดกเป็นชาดกหนึ่งที่นักปราชญ์สมัยนี้แต่งขึ้นมีทั้งแบบร้อยแก้ว แบบร้อยกรอง และการใช้ภาษาถิ่นในการเขียนมีการเขียนเชิงอรรถอธิบายความเพื่อให้เข้าใจได้ง่ายขึ้นจนมีชื่อเสียงแพร่หลายไปสู่อาณาจักรใกล้เคียง พระภิกษุล้านนาซึ่งแต่งวรรณกรรมพระพุทธศาสนาที่สำคัญได้แก่ พระโพธิ์รังสีแต่งเรื่องจามเทวีวงศ์และลิหังคนิทาน พระรัตนปัญญาเถระแต่งหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ พระสิริมังคลาจารย์แต่งหนังสือมัจฉลัตถกปิณี และเวสันดรปิณี พระพุทธญาณเจ้าและพระพุทธพุกามแต่งตำนานมูลศาสนา พระญาณวิลาสเถระแต่งสังขยาปกาสะ นอกจากนี้ยังมีปัญญาสชาดกซึ่งไม่ปรากฏนามผู้แต่งแต่เข้าใจว่าปัญญาสชาดกเป็นงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ที่แต่งทำนองเลียนแบบชาดกในพระไตรปิฎกมีเนื้อเรื่องไม่เหมือนกันเพราะเป็นชาดกนอกพระไตรปิฎก

เมื่อสิ้นสมัยพระเมืองแก้ว บ้านเมืองเกิดความไม่สงบเริ่มระส่ำระสายอำนาจการปกครองตกอยู่กับข้าราชการซึ่งสามารถถอดถอนกษัตริย์ได้ แต่ก็มีกบฏประคับประคองเมืองเชียงใหม่สืบมาจนถึงสมัยพระเจ้าเมกุฏิสุทธิวงศ์ทรงผนวชทรงตั้งพระทัยที่จะทำมาดามเมืองเชียงใหม่ และปกครองเมืองเชียงใหม่ในฐานะเมืองประเทศราชของพม่า วรรณกรรมล้านนาในสมัยนี้ซบเซาไปพักหนึ่งหลังจากที่บ้านเมืองสงบก็มีผู้คนกลับมาศึกษา และมีการแต่งวรรณกรรมเวสสันดรชาดกและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา^{๒๔} ลักษณะการแต่งเขียนเป็นแบบร้อยแก้ว แบบร้อยกรอง และภาษาถิ่นผสมผสานกันโดยยกเอาภาษาบาลีเป็นหลักในการเดินเรื่อง ใช้เนื้อหาในพระเวสสันดรมาเขียนผสมผสานกับภาษาถิ่นล้านนาได้อย่างกลมกลืนจากการศึกษาพบว่า ในสมัยนี้การแต่งมหาชาติล้านนามีอย่างแพร่หลาย แต่ไม่ปรากฏชื่อของผู้แต่งในมหาชาติทั้งแบบร้อยแก้วและร้อยกรอง โดยเฉพาะการแต่งเป็นแบบร้อยกรองที่ใช้ภาษาท้องถิ่นล้านนาในการเขียนมีหลายสำนวน ซึ่งแต่ละสำนวนไม่บอกชื่อผู้แต่งและปีที่แต่งแต่บางสำนวนก็บอกปีที่แต่ง ฉะนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่า เนื่องจากสภาพบ้านเมืองในสมัยนี้ไม่สงบสุขนักนักปราชญ์ในล้านนาส่วนใหญ่ จึงหาโอกาสที่จะแต่งมหาชาติล้านนาได้อย่างอิสระและใช้ความรู้ความสามารถแสดงออกได้น้อยลง แต่ก็มีนักปราชญ์ทั้งที่เป็นพระสงฆ์และคฤหัสถ์ซึ่งจากการศึกษาค้นคว้าพบว่า ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งมหาชาติล้านนาอยู่ นับว่าเป็นความภาคภูมิใจของชาวล้านนาที่ท่านได้เสียสละตนเองเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา

เมื่อกล่าวถึงมหาชาติล้านนาในยุคปัจจุบันนั้น ได้มีองค์กรต่างๆเข้ามามีส่วนร่วมทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมกันมากมาย มีการศึกษาค้นคว้าด้านวรรณกรรมเป็นลำดับแต่ก็ยังเป็นที่น่า

^{๒๔} สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๓๕.

เสียดายว่า วรรณกรรมล้านนาก็ยังกระจายอยู่ตามวัดต่างๆ ซึ่งได้ชำรุดเสียหายและไม่มีพระสงฆ์สามเณรสนใจที่จะศึกษาจึงเป็นสาเหตุหนึ่งทำให้วรรณกรรมล้านนาหมดคุณค่าลง ผลการศึกษาวิจัยพบว่า วรรณกรรมล้านนาในปัจจุบัน โดยเฉพาะมหาชาติเวสสันดรชาดกได้มีผู้แต่งเป็นทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองมีการใช้ภาษาถิ่นในการเขียนอย่างแพร่หลาย เช่นพระธรรมราชา นวัตกรรม นายอินสม ไชยชมภู นายบุญคิด วัชรศาสตร์ ญาณสมปนโน และมีนักปราชญ์อีกหลายคนนำมาปริวรรตใหม่หลายสำนวน เช่น สำนวนไผ่แจ้เรียวแดง สำนวนสร้อยรวมธรรม สำนวนสร้อยสังกร แต่กี่ยังขาดผู้สนใจที่จะวิเคราะห์เนื้อหาที่หลากหลาย โดยเฉพาะเชิงสังคมและวัฒนธรรมและการนำเสนอให้เป็นแบบอย่างแก่คนรุ่นหลังในทุกแห่งทุกมุมที่มีความแตกต่างกันไป ส่วนการเขียนในปัจจุบันผู้แต่งได้ปรับวิธีการให้เข้ากับสภาพสังคมปัจจุบัน โดยจับเอาใจความสำคัญในเนื้อหาให้สั้นลงแต่ก็ยังคงไว้ซึ่งสาระเดิม กล่าวได้ว่า เป็นการประยุกต์เพื่อให้ผู้ฟังเทศน์เกิดความเข้าใจในเนื้อหาน่าไปปฏิบัติได้ง่าย วัตถุประสงค์เพื่อให้ข้อคิดที่เป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาซึ่งก็เป็นธรรมะในระดับต่างๆ ที่เห็นได้ชัดเจน เช่น การให้ทาน รักษาศีล การเจริญภาวนา ความเสียสละ ความอดทน ความกตัญญู และการทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่วธรรมะดังกล่าวจะเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญกระตุ้นให้ผู้ฟังเทศน์เกิดจิตสำนึกขึ้นได้เมื่อฟังธรรม ฉะนั้นมหาชาดิล้านนาในฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชาวล้านนาที่แสดงให้เห็นคุณค่าความเป็นล้านนา และลักษณะท้องถิ่นแห่งภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี ของชาวล้านนาที่มีคุณค่ายิ่ง

๒.๕ พัฒนาการด้านรูปแบบพิธีกรรมและการเทศน์

๒.๕.๑ พัฒนาการด้านรูปแบบพิธีกรรม

ในช่วงอดีตที่ผ่านมา มหาชาติเวสสันดรชาดกได้เป็นสิ่งที่ช่วยสร้างให้ชาวล้านนาให้มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น คือทางด้านรูปแบบพิธีกรรมที่แฝงแนวคิดทางพระพุทธศาสนาไว้ ซึ่งในอดีตที่ผ่านมา พิธีกรรมส่วนใหญ่เน้นในเรื่องของการสร้างคติธรรมทางศาสนาให้เกิดขึ้นแก่ผู้พบเห็นจนเกิดความศรัทธาพร้อมที่จะฟังเทศน์ การใช้สัญลักษณ์สิ่งของเครื่องประกอบพิธีกรรมก็เป็นองค์ประกอบหนึ่ง ที่สื่อความหมายที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาของการเทศน์มหาชาติในแต่ละกัณฑ์เทศน์ รวมถึงจำนวนสิ่งของและประทีปเครื่องบูชาล้วนมีความเกี่ยวข้องกันทั้งสิ้น และการประดับตกแต่งสถานที่จัดตั้งธรรมหลวงโดยมีการจัดเตรียมสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในเนื้อเรื่องเพื่อให้การเทศน์ครั้งนั้นมีความสมบูรณ์เหมือนอยู่ในเหตุการณ์จริง

การจัดสถานที่ประกอบพิธีกรรมในงานตั้งธรรมหลวง ในอดีตที่ผ่านมาการเตรียมงานมีการใช้ระยะเวลาหลายวันและผู้คนส่วนใหญ่ก็จะเข้าร่วมกันช่วยงานอย่างตั้งใจ รูปแบบพิธีกรรมของงานจึงมีความยิ่งใหญ่มีความหลากหลายในด้านความคิด ซึ่งจะทำให้ทราบถึงภูมิปัญญาชาวบ้านในด้านต่างๆ ที่ระดมความคิดร่วมกันสร้างสถานการณ์ตามเนื้อหาของมหาชาติ

เวสสันดร ฉะนั้นรูปแบบพิธีกรรมจึงมีเป็นส่วนที่สำคัญที่จะเป็นแรงจูงใจให้คนในชุมชนมีความสนใจในการฟังเทศน์มหาชาติ จากการศึกษพบว่าพิธีกรรมในงานตั้งธรรมหลวงในอดีตนั้น มีองค์ประกอบที่สำคัญคือ สถานที่ที่เป็นจุดศูนย์กลางของชาวบ้าน เจ้าศรัทธาผู้เป็นเจ้าของกัณฑ์เทศน์ และการประดับตกแต่งสถานที่ทั้ง ๓ อย่างนี้นับว่าเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญในพิธีกรรมการเทศน์มหาชาติเป็นอย่างมากซึ่งคณะกรรมการผู้จัดงานวัดจะต้องปรึกษาหารือเพื่อวางแผนให้ดีที่สุด เมื่อประชุมปรึกษาหารือกันแล้ว จะต้องมีการชักชวนผู้คนในชุมชนเข้ามาร่วมกันจัดงานสถานที่ อาจจะเป็นที่วัด ศาลาประจำหมู่บ้าน บริเวณโคกบริเวณหนึ่งที่ดีว่าเป็นจุดศูนย์กลางของชาวบ้านที่เดินทางสะดวกสบายในการเข้าร่วมงาน ในบริเวณพิธีกรรมจะมีการปักธง หรือเสียบไว้เป็นแถว หรือจะร้อยเป็นสายให้ยาวแล้วจึงปักไปตามรอบๆบริเวณพิธี เช่นเช่นนี้ชาวล้านนาเรียกว่า “ธงคาถาพัน” บางทีธงเหล่านี้อาจปักไว้ที่กัณฑ์เทศน์ก็มี กล่าวคือกัณฑ์ใดมีกัณฑ์ปักเท่าจำนวนคาถานั้นๆ พร้อมด้วยเทียนประจำกัณฑ์ ในเครื่องกัณฑ์ไม่จำกัดหรือกำหนดแน่นอนก็แล้วแต่เจ้าภาพจะจัดเตรียมมาแต่ส่วนใหญ่จะเป็นเครื่องอัฐบริวารของพระสงฆ์ ส่วนบริเวณงานที่จะใช้เทศน์ก็จะใช้วัตถุธรรมชาติที่หาได้ในท้องถิ่น เช่น ต้นกล้วย ต้นอ้อย ต้นมะพร้าวและผลไม้ต่างๆที่หาได้ในท้องถิ่นแล้วก็นำมาประดับประดาให้สวยงาม จะเห็นได้ว่าพิธีกรรมการเทศน์มหาชาติในอดีตที่ผ่านมาเป็นแบบเรียบง่ายจะเน้นในเรื่องของการเข้าร่วมทำบุญฟังเทศน์ ซึ่งชาวล้านนาจะมาฟังเทศน์กันมากและจัดกิจกรรมต่างๆร่วมกันในงานอย่างสนุกสนาน^{๒๕} แต่ในสมัยปัจจุบันนั้นเนื่องจากสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปการจัดเตรียมงานจึงอยู่ในเวลาที่จำกัดส่วนผู้คนที่จะเสียสละเวลาเข้ามาช่วยงานก็มีน้อยลง รูปแบบพิธีกรรมบางอย่างจึงถูกตัดออกไปเน้นในเรื่องของปัจจัยเป็นสำคัญ

การตั้งธรรมในสมัยปัจจุบันในการศึกษาในช่วง ๒๐ ปีที่ผ่านมาจัดเป็น ๒ วันเหมือนที่วัดกันอยู่ทั่วไปไทย เช่น ที่วัดสวนดอก และวัดศรีโสดาอำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่ สถานการณ์ปัจจุบันไม่อำนวยให้จัดได้หลายวันเหมือนสมัยก่อน ดังนั้นนักวิชาการทางตะวันตกจึงให้ความเห็นว่าพระพุทธศาสนาเถรวาท ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นศาสนาที่เหมาะสมกับสังคมเกษตรกรรม เพราะประเพณีพิธีกรรมทางพุทธศาสนา และกิจกรรมทางการเกษตรมีส่วนสัมพันธ์กันดีแต่ถึงอย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่า ในปัจจุบันเมื่อสภาพที่คนเปลี่ยนแปลงไปสังคมมีโครงสร้างอาชีพเปลี่ยนจากเดิมคนในสังคมเป็นเกษตรกร เป็นนักบริหาร วิศวกรเป็นต้น ทำให้ไม่มีเวลาเข้าช่วยกิจกรรมทางวัดได้สม่ำเสมอเหมือนในอดีต การที่จะเข้าวัดฟังเทศน์ในงานกิจกรรมหรือเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนาจึงหาได้ยาก ยิ่งไปกว่านั้นในปัจจุบันพระสงฆ์ก็ไม่สามารถปรับบทบาทเดิมของตนให้มีความสำคัญต่อสังคมเหมือนในอดีต ไม่สามารถพัฒนาความรู้ที่จะตอบสนองความต้องการ

^{๒๕} ผู้ช่วยศาสตราจารย์บุญมี แท่นแก้ว, ประเพณีและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖๓.

ของคนรุ่นใหม่ได้เหมือนในอดีต เพราะเหตุนี้เองจึงสูญเสียบทบาทนี้ไปส่วนใหญ่เหลือเพียงแต่การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา^{๒๖} แต่ก็มีหน่วยงาน หรือองค์กรที่เห็นความสำคัญของประเพณีการตั้งกรรมหลวงบางหน่วยงานที่ร่วมกันจัดงานโดยนำพิธีกรรมการตั้งกรรมหลวงในอดีตมาจัดใหม่ ซึ่งจากการวิจัยพบว่า มีขั้นตอนการเตรียมพิธีกรรมในงานตั้งกรรมหลวงที่มีการประยุกต์ใช้ทั้งรูปแบบเดิมและรูปแบบใหม่ โดยแบ่งออกเป็น ๒ รูปแบบ คือ

๑. พิธีการเทศน์ตามประเพณีประจำปีศรัทธาชาวบ้านจะเป็นผู้ร่วมกันบริจาคเป็นเจ้าภาพในการตกรกรรม หรือ บริจาคทรัพย์สิ่งของพร้อมทั้งกรรมเนื้อเรื่องที่ต้องการถวายแก่พระเพื่อเทศน์ในพิธีตั้งกรรมหลวง ซึ่งนิยมนิมนต์พระหรือเณรภายในวัดของตนเองเป็นผู้เทศน์ในบางกรณีก็ต้องนิมนต์พระจากต่างวัดมาเทศน์ในแต่ละกัณฑ์ ที่สำคัญส่วนใหญ่นิมนต์พระนักเทศน์เสียงดี เช่น กัณฑ์มัทรี กัณฑ์ชุกก กัณฑ์มหาราช เป็นต้น

๒. พิธีการเทศน์แบบจัดแบบสืบชาติา วิธีการนี้เป็นวิธีการจัดตั้งกรรมหลวงโดยสังเคราะห์กัณฑ์พระเวสสันดร ไปตามจักรราศีประจำปีเกิดของเจ้าศรัทธาผู้บริจាកัณฑ์เทศน์ แต่ละกัณฑ์เทศน์มีอาณิสสงส์ตามความเชื่อเรื่องปีเกิดของชาวล้านนาแบ่งออกได้ดังนี้

ปีเกิด	กัณฑ์เทศน์
ปีชวด (ปีไฉ้)	กัณฑ์ทศพร
ปีฉลู(ปีเป่า)	กัณฑ์หิมพานต์
ปีขาล(ยี)	กัณฑ์ทานขันธ์
ปีเถาะ(ปีเหม้า)	กัณฑ์วนปเวสน์
ปีมะโรง(ปีลี)	กัณฑ์ชุกก
ปีมะเส็ง(ปีไส้)	กัณฑ์จุลพน
ปีมะเมีย(ปีส้ง)	กัณฑ์มหาพน
ปีมะแม(ปีเม็ด)	กัณฑ์กุมาร
ปีวอก(ปีสัน)	กัณฑ์มัทรี
ปีระกา(ปีเล่า)	กัณฑ์สักกบรรพ์
ปีจอ(ปีเส็ด)	กัณฑ์มหาราช
ปีกุน(ปีไถ้)	กัณฑ์ฉกษัตริย์
รวมทุกปีเกิด	กัณฑ์นคร

^{๒๖} สมหมาย เปรมจิตต์, มหาชาติเวสสันดรชาดกวิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม, หน้า ๕๖.

วิธีการประกอบพิธีกรรมแบบสืบชาตานิ ต้องเตรียมพิธีกรรมประกอบการสืบชาตาค่อนการตั้งธรรมหลวงดังนี้

- ๑.ไม้ค้ำขนาดใหญ่มีจำนวน ๓ เล่มมีความยาวเท่ากับ ๑ วาเจ้าของชะตาหรือยาวกว่าก็ได้แกะเปลือกออกแล้วทาสีเหลือง
- ๒.ไม้ค้ำเล็กมีงามขนาดยาว ๑ ศอกของเจ้าของชะตา หรือมีนวมเท่ากับอายุมีจำนวน ๑๐๘ อันมัดรวมกัน ๑ มัด
- ๓.ไม้สะพานทำจากไม้ไผ่ ๒ เล่มประกอประกกันยาวเท่ากับความยาวของไม้ค้ำใหญ่
- ๔.ลวดใช้ด้ายผูกกระดาดเงิน กระดาดทอง หมากรุก บุษรี เมียง โดยโยงเป็นสาย
- ๕.ข่อย หรือ ธงใช้กระดาดขาว หรือกระดาดสาสีขาว ๑๐๘ อันพร้อมตัดกระดาดเป็นรูปฉัตรสีขาว ๑ อัน
- ๖.แผ่นเงินแผ่นทอง
- ๗.ตุ๊กตาคิง มีลักษณะเป็นธงมีความยาวเท่ากับตัวเจ้าของชะตา ๑ ตัวใช้สีขาว
- ๘.เทียนค่าคิง เทียนจี๋ซึ่งมีความยาวเท่ากับตัวเจ้าของชะตา ๑ เล่ม
- ๙.ดวงประทีปเท่ากับจำนวนอายุเจ้าศรัทธา หรือ ๑๐๘ ดวง
- ๑๐.หน่อกล้วย หน่ออ้อย มะพร้าวอก กล้วยเครือ มะพร้าวแขนง
- ๑๑.เสื่อ หมอน หมอน้ำ กระบวย หม้อเงิน หม้อทอง
- ๑๒.พานบายศรี ๑ ชุด
- ๑๓.ขันตั้ง ๑ สำหรับ
- ๑๔.ด้ายสายสิญจน์โยงเวียนศรีษะ และ ผูกข้อมือ
- ๑๕.ขันนํมนต์ ใบคา หรือ ใบมะยม

เครื่องประกอบพิธีกรรมเหล่านี้เป็นส่วนประกอบที่มีความสำคัญ ในการเตรียมเครื่องพิธีกรรมการสืบชะตาเป็นพิธีกรรมประกอบการตั้งธรรมหลวง โดยจะนำเครื่องพิธีกรรมทั้งหมดตั้งบริเวณหน้าพระประธาน เป็นชั้นสามเหลี่ยมครั้งจะประกอบพิธีกรรมเจ้าศรัทธาหรือผู้ที่เกิดในปีนั้นๆ หลังจากฟังเทศน์ในกัณฑ์เทศน์ของตนเองจนจบลงจะเข้าไปนั่งบริเวณกลางเครื่องพิธีกรรมและประกอบพิธีสืบชะตา นอกจากจะเตรียมเครื่องพิธีกรรมเพื่อใช้ในการประกอบพิธีสืบชะตาแล้วการจัดเตรียมพิธีมณฑลนั้นก็มีความสำคัญเช่นเดียวกัน โดยศรัทธาชาวบ้านทุกคนเป็นผู้ที่ช่วยกันตกแต่งประดับประดาวิหารที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมตกแต่งสิ่งของต่างๆ ตามความเชื่อที่มีอยู่ในเนื้อหาของมหาชาติเวสสันดรชาดกประดับตกแต่งด้วยข่อยคอง กระดาดลวดเป็นรูปสัตว์ต่างๆ รูปช้างร้อย ม้าร้อย ควายร้อย ข้าทาสหญิงร้อย สิ่งของต่างๆ เหล่านี้เป็นตัวแทนสิ่งของที่พระยาอภัยไชยใช้ไถ่ตัวกุมารคืนจากพราหมณ์ชุก เป็นต้น และต้องเตรียมดอกบัว ดอกจกกลี อันเป็นตัวแทนของการเทศน์มาลัยตันที่มีเนื้อเรื่องการนำดอกบัวไปถวายพระเกษแก้วจุฬามณีดวงประทีป ๑,๐๐๐

ดวงเท่ากับจำนวนพระคาถา ในการเทศน์แบ่งจุดประทีปเหล่านี้ตามจำนวนของพระคาถาแต่ละ กัณฑ์นอกจากนั้นยังทำคันช่อตุง ๑,๐๐๐ ช่อตั้งอยู่ในบริเวณพิธีตั้งธัมม์หลวงเทียนรูปจำนวนอย่าง ละ ๑,๐๐๐ เล่มจุดถวายบูชาตามจำนวนพระคาถา ส่วนภายนอกวิหารทำรั้วราชวัตรไว้บริเวณทางเข้า วิหารประดับตกแต่งด้วยต้นกล้วยใบมะพร้าว บางวัดอาจสร้างเขาวงกตไว้บริเวณใกล้ๆกับพระ วิหารตามความเชื่อเรื่องเขาวงกตอันปรากฏอยู่ในเนื้อธรรม

สิ่งที่สำคัญที่ขาดไม่ได้คือ กัณฑ์เทศน์จะมีลักษณะเป็นตะกร้าไม้ไผ่สานทรงสูงภายในมี เครื่องปัจจัยต่างๆ ประดับตกแต่งพร้อมอาหารแห้งสิ่งของรวมถึงเงินอันเป็นปัจจัยเทศน์เช่นกัน จำนวนกัณฑ์เทศน์ทั้งหมดวางเรียงกันรวมเป็นจำนวน ๑๗ กัณฑ์เทศน์โดยวางเรียงตามลำดับดังนี้

- ๑.กัณฑ์เทศน์มาลัยต้น
- ๒.กัณฑ์เทศน์มาลัยปลาย
- ๓.กัณฑ์เทศน์คาถาพัน
- ๔.กัณฑ์เทศน์อานิสงส์พระเวสสันดร
- ๕.กัณฑ์เทศน์เวสสันดรชาดก จำนวน ๑๓ กัณฑ์เทศน์

ความสำคัญของกัณฑ์เทศน์ เป็นปัจจัยที่ได้จากการบริจาคทำบุญของศรัทธาที่ต้อง จัดเตรียมถวายกัณฑ์เทศน์ต่างๆนี้ให้แก่พระสงฆ์ผู้ที่เทศน์ในแต่ละกัณฑ์เทศน์ นอกจากนี้แล้วทาง วัดยังต้องเตรียมขันขอลรับถวายนอกเหนือจากการถวายกัณฑ์เทศน์ปกติ ทั้งนี้หากพระรูปใดเทศน์ มีน้ำเสียงที่ดีสร้างความศรัทธาแก่ผู้ฟังแล้ว หลังจากเทศน์เสร็จผู้ฟังจะร่วมบริจาคเงินทองไว้ในขัน ขอลเพื่อถวายแด่พระสงฆ์และวัดที่จัดงานนั้นต่อไป ส่วนของการจัดตกแต่งประดับประดา สถานที่ก็มีรูปแบบการจัดวางสถานที่ การจัดวางเครื่องปัจจัยการเทศน์ตลอดจนการแบ่งพื้นที่ที่ทำ พลิกกรรมและพื้นที่ในการนั่งฟังธรรมออกเป็นสัดส่วน ซึ่งเน้นความสำคัญขององค์พระประธาน พื้นที่พ่อนานทำพิธีและธรรมมาสน์ โดยลักษณะธรรมมาสน์ของชาวล้านนาจะมีลักษณะที่ แตกต่างกันไปจากธรรมมาสน์ของภาคกลาง มีลักษณะเป็นปราสาททรงสูงมีบันไดขึ้นลงการ ประดับตกแต่งเน้นความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาลคติ เขาพระสุเมรุ

ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม

ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเป็นองค์ประกอบของการจัดตั้งธรรมหลวง สามารถแบ่งกลุ่มของ ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมออกเป็น ๓ ส่วนดังต่อไปนี้

๑.กลุ่มผู้ฟังประกอบด้วยประชาชนพุทธศาสนิกชน กลุ่มผู้ฟังที่มีความสำคัญต่อการ เทศน์มหาชาติโดยเป็นผู้อุปถัมภ์ และออกค่าใช้จ่ายในการจัดงานเป็นผู้เข้าร่วมพิธีกรรมที่ได้รับ อานิสงส์จากการฟังเทศน์มหาชาติกลุ่มผู้ฟังเป็นผู้เตรียมสถานที่ภายในบริเวณงานร่วมกัน

๒. พ่อนาน หรือ มัคคณาช เป็นผู้นำฝ่ายฆราวาสในการประกอบพิธีกรรมทั้งหมด อีกทั้งยังเป็นผู้ที่มีความชำนาญเชี่ยวชาญมีประสบการณ์ในการจัดตั้งธรรมหลวง เป็นผู้ที่มีความรู้

เกี่ยวกับลำดับขั้นตอน และองค์ประกอบต่างๆที่เกี่ยวข้องกับงานตั้งธรรมหลวงพ่อนานเป็นผู้ที่เคยบวชเรียนมาก่อน ดังนั้นการอาราธนาธรรมจำเป็นที่พ่อนานจะต้องใส่กายัพยิตินำทองเพื่อขออาราธนาธรรมให้พระสงฆ์ขึ้นสู่ธรรมมาสน์เพื่อแสดงธรรม

๑.พระนักเทศน์ เป็นส่วนสำคัญในงานตั้งธรรมหลวงพระนักเทศน์อาจจะเป็นพระในวัดหรือเป็นพระที่รับนิมนต์จากวัดอื่นพระนักเทศน์เปรียบเสมือนตัวแทนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในการแสดงธรรมให้กับพุทธศาสนิกชน

ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมทั้ง ๓ ส่วนมีส่วนสัมพันธ์ในการประกอบพิธีกรรมโดยกลุ่มผู้ฟังทำหน้าที่รับสาร (Receiver) มักคนยากทำหน้าที่เชื่อมโยงสื่อระหว่างพระนักเทศน์และกลุ่มผู้ฟัง (Transformer) และพระนักเทศน์ทำหน้าที่ในการส่งสาร อีกทั้งเป็นผู้แปลสารจากธรรมที่เป็นการบันทึกให้เกิดเป็นเสียงไปยังผู้รับฟัง (Sender and Translator)

๒.๕.๒ พัฒนาการด้านรูปแบบการเทศน์

การเทศน์มหาชาติล้านนาซึ่งชาวล้านนาเรียกว่า “งานประเพณีตั้งธรรมหลวง” ซึ่งมีศูนย์กลางทางวัฒนธรรมอยู่ที่เชียงใหม่ หมายถึงการเทศน์ธรรมชาดกที่ยาวกว่าทุกเรื่อง มักจัดในเดือนยี่เพ็ง หรือเดือน ๑๒ เพ็ง ซึ่งเป็นช่วงที่ชาวล้านนาว่างจากการทำไร่ไถนาจึงร่วมกันจัดงานเทศน์มหาชาติเพื่อบำรุงศาสนสถาน และอนุเคราะห์พระภิกษุสงฆ์สามเณร ฉะนั้น ในประเด็นนี้ผู้วิจัยจะได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับ พัฒนาการด้านรูปแบบการเทศน์มหาชาติในอดีตกับปัจจุบันว่าจะมีความแตกต่างกันอย่างไรบ้างเพื่อเป็นการสร้างความรู้และความเข้าใจให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ในสมัยอดีตเมื่อมีการเทศน์มหาชาติ ชาวล้านนามาช่วยจัดงานให้ครึกครื้นและอบอุ่นชาวล้านนาจะมีความสามัคคีกันมาช่วยกันจัดสถานที่เทศน์มหาชาติ จากสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งเป็นผลให้ประเพณีการฟังเทศน์มหาชาติของชาวล้านนามีความนิยมน้อยลงในช่วง ๔๐ กว่าปีที่ผ่านมา เมื่อประเทศชาติก้าวเข้าสู่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มุ่งเน้นการผลิตเพื่อส่งออก ไม่ใช่ผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนเหมือนสมัยปู่ย่าตายายเกษตรกรต้องทำการผลิตไม่มีช่วงเวลาที่ยาวนานอย่างแต่ก่อน ในขณะที่หากท้องถื่นใดไม่ได้ทำการผลิตในช่วงนอกฤดูกาล เกษตรกรก็จะอพยพเข้าไปใช้แรงงานในเมืองทำให้ขาดกำลังคนช่วยจัดงานเทศน์มหาชาติ ผลที่เกิดขึ้นก็คือ การสูญเสียสื่อที่จะนำธรรมะไปสู่ประชาชนและในขณะที่เยาวชนรุ่นหลังก็ไม่มีโอกาสจะได้เรียนรู้คำสอนในศาสนาผ่านสื่อนี้ ฉะนั้นการเทศน์มหาชาติสมัยอดีตและปัจจุบันจึงมีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดเจน คือการเทศน์ในอดีตเป็นการเทศน์ที่พระนักเทศน์ได้วางรากฐานสำคัญอย่างหนึ่งไว้ได้แก่ แนวทางการปฏิบัติตนให้เข้าถึงความจริงด้านคุณธรรมจริยธรรม แต่การจะเข้าถึงความจริงได้นั้นผู้เทศน์และผู้ฟังเทศน์ต้อง

ศึกษานำไปคิด นำไปปฏิบัติและชักชวนผู้อื่นปฏิบัติตามด้วยเพื่อให้เข้าถึงความจริงหรือสาระที่แฝงอยู่ในการเทศน์มหาชาติ กล่าวได้ว่ารูปแบบการเทศน์ในอดีตที่ผ่านมานั้นเป็นกระบวนการพัฒนาทั้งทางร่างกายและจิตใจเพื่อเข้าถึงความดี ความสงบสุขของสังคมล้านนา ส่วนระยะเวลาการเทศน์ในอดีตนั้นส่วนใหญ่จะทำการ ๒ วัน เพราะจะต้องเทศน์คาถาพัน มาลัยต้น มาลัยปลาย และอานิสงส์เวสสันดรก่อน ๑ วัน และวันถัดไปก็จะเทศน์มหาชาติทั้งวันทั้งคืนจนจบ แต่ก็มีบางวัดที่ใช้เวลาการเทศน์มหาชาตินานถึง ๓ วัน หรือ ๗ วัน ด้านรูปแบบวิธีการเทศน์ พระนักเทศน์จะใช้เวลานานในการเทศน์แต่ละผูก ศรัทธาจะตั้งใจฟังเทศน์กันอย่างจริงจัง ฉะนั้นรูปแบบการเทศน์สมัยอดีตนั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อนำหลักธรรมะที่สามารถประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันโดยไม่กระทำผิดศีลธรรมและสร้างความดีต่อผู้อื่นให้กับสังคมพัฒนาตนเองจนยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น

ส่วนรูปแบบการเทศน์มหาชาติล้านนาในปัจจุบันนั้นจากการศึกษาวิจัยพบว่า รูปแบบการเทศน์จะมุ่งเน้นเรื่องสาระและความเพลิดเพลิน บันเทิงใจ สอดแทรกแนวคิดคติธรรมคำสอนเพื่อให้แง่คิดทางปัญญาคือ การรู้จักผิดชอบชั่วดีสามารถนำไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตปฏิบัติตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นข้อมูลพื้นฐานอย่างง่ายก่อนที่จะศึกษาหลักธรรมชั้นสูงต่อไป ส่วนระยะเวลาการเทศน์มหาชาติจะใช้เวลาเพียง ๑ วัน หรือ ๒ วัน ถ้าเป็นบางวัดจะเทศน์เฉพาะกัณฑ์ที่มีความไพเราะและกัณฑ์ที่สนุกสนานเท่านั้น แต่ก็มีบางวัดที่ให้ความสำคัญอนุรักษ์ประเพณีการเทศน์มหาชาติ คือจัดได้หลายวัน วิธีการเทศน์พระนักเทศน์มีข้อจำกัดในเรื่องของเวลา ฉะนั้นจึงต้องคัดเนื้อหาธรรมให้สั้นลงทำให้หลักธรรมที่สำคัญสูญหายไป เพราะต้องปรับให้เข้ากับสถานการณ์นั้นๆ ฉะนั้น ผู้วิจัยจะได้นำเสนอขั้นตอนการเทศน์มหาชาติในปัจจุบันซึ่งมีรูปแบบวิธีการปฏิบัติที่แตกต่างกันไปจากการเทศน์ธรรมวัตรทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเทศน์มหาชาติในประเพณีตั้งธรรมหลวงนั้นวิธีการเทศน์ในวันแรกมีรายละเอียดดังนี้

๑.ประธานในพิธีจุดธูปเทียน

๒.พ่อหนานกล่าวอาราธนาธรรม

๓.พระนักเทศน์เทศน์มาลัยต้น

๔.หลังจากพระนักเทศน์เทศน์มาลัยต้นจบลงจากธรรมมาสน์เพื่อให้ศีล ให้พรแก่ผู้ที่มา
ร่วมฟัง

๕.พ่อหนานกล่าวอาราธนาธรรม นิมนต์พระขึ้นเทศน์มาลัยปลาย

๖.พระนักเทศน์เทศน์มาลัยปลาย

๗.หลังจากเทศน์มาลัยปลายเสร็จลงจากธรรมมาสน์เพื่อให้ศีล ให้พรแก่ผู้เข้าร่วมฟัง
เจ้าภาพถวายสังฆทาน

๘.พ่อหนานกล่าวอาราธนาธรรมนิมนต์พระขึ้นเทศน์คาถาพัน

๙.หลังจากเทศน์คาถาพันเสร็จลงจากธรรมมาสน์เพื่อให้ศีล ให้พรแก่ผู้เข้าร่วมฟังเจ้าภาพ

ถวายกัณฑ์เทศน์

๑๐. พ่อหนานกล่าวอาราธนาธรรมนิมนต์พระขึ้นเทศน์อานิสงส์พระเวสสันดร

๑๑. พระนักเทศน์เทศน์อานิสงส์พระเวสสันดร

๑๒. หลังจากเทศน์อานิสงส์พระเวสสันดรเสร็จลงจากธรรมมาสน์เพื่อให้ศีล ให้พรแก่ผู้เข้าร่วมฟัง เจ้าภาพถวายสังฆทาน

๑๓. พ่อหนานอาราธนารับพร

๑๔. พ่อหนานสุมาแก้วตั้งสาม (ขอขมาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์)

ขั้นตอนทางพิธีกรรมหลังจากเสร็จสิ้นพิธีการเทศน์ ในส่วนของธรรมมาลัยคั่นมาลัยปลายและธรรมอานิสงส์พระเวสสันดรแล้ว วันที่สองจึงค่อยเริ่มเทศน์เนื้อธรรมของมหาชาติเวสสันดรโดยเรียงลำดับจากกัณฑ์แรกไปถึงกัณฑ์สุดท้ายจนครบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ การตั้งธรรมจึงมีความหมายถึงการเทศน์เนื้อหาธรรมที่สมบูรณ์ ขั้นตอนทางพิธีจึงมีความจำเป็นต้องมีความสมบูรณ์เพื่อให้การประกอบพิธีกรรมเกิดอานิสงส์ตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา^{๒๗}

สรุปได้ว่า การเทศน์มหาชาติในล้านนามีมาเป็นเวลานานหลังจากที่พระพุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแผ่ในดินแดนนี้แต่ก็ไม่มีหลักฐานที่บอกได้ว่า การเทศน์มหาชาติล้านนาเริ่มต้นตั้งแต่สมัยใด แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าในสมัยพระยาโกนา พระองค์ทรงนำพระคาถาพันให้ภิกษุ ๓ นิิกายเป็นผู้แปล จึงสันนิษฐานได้ว่า หลังจากที่มีการแปลก็น่าจะมีการใช้สวดและเทศน์ ด้านอิทธิพลเวสสันดรชาดกต่อการเทศน์มหาชาติล้านนา พบว่า การเทศน์มหาชาติล้านนาได้ผสมผสานเข้ากับสภาพสังคมและวัฒนธรรมวิถีชีวิตในด้านต่างๆ ของชาวล้านนา และร่องรอยทางพระพุทธศาสนาที่ครอบคลุมสังคมล้านนา นับว่าเวสสันดรชาดกได้เป็นแบบอย่างของการดำเนินชีวิตในกรอบแห่งศีลธรรมและจริยธรรม จนชาวล้านนามีพฤติกรรมทางสังคมที่มีความละเอียดอ่อนโยน ส่วนพัฒนาการเทศน์มหาชาติล้านนาจากการศึกษาพบว่า การเทศน์มหาชาติล้านนาเป็นที่นิยมในดินแดนใกล้เคียงกับล้านนาซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากราชพิธีสู่วิถีชาวบ้าน และผสมผสานเข้าสู่วิถีชีวิตสังคมล้านนาจนเป็นบ่อเกิดประเพณีซึ่งเรียกตามภาษาถิ่นว่า “การตั้งธรรมหลวง” ส่วนพัฒนาการทางวรรณกรรมนั้นผลจากการศึกษาพบว่า วรรณกรรมล้านนานั้นแต่ละยุคแต่ละสมัยมีลักษณะที่เหมือนกัน จะแตกต่างกันก็แล้วแต่สภาพแวดล้อมของนักปราชญ์ที่อาศัยอยู่ในบริบทสังคมท้องถิ่นนั้นๆ ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญตามสภาพท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกันไปทางด้านพิธีกรรมและการเทศน์พบว่า พิธีกรรมในอดีตมีการจัดเทศน์มหาชาติอย่างใหญ่โตมีการใช้

^{๒๗} ธีรดิพล กันตวิงศ์, “ทำนองการเทศน์มหาชาติกัณฑ์มัทรีในประเพณีตั้งธัมม์หลวงจังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาดนตรี มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕), หน้า ๔๕ - ๖๐.

ทรัพยากรธรรมชาติเข้ามามีส่วนในการประดับตกแต่งอย่างสวยงาม และที่สำคัญชาวล้านนาจะร่วมกันเข้ามาช่วยจัดสถานที่ฟังเทศน์มหาชาติอย่างมากมาย สำหรับการเทศน์มหาชาติจะเน้นเนื้อหาสาระเป็นสำคัญ ส่วนพิธีกรรมในปัจจุบันนั้นก็มีการประดับตกแต่งเหมือนเช่นกับพิธีกรรมในอดีตที่ผ่านมาแต่จะเน้นในเรื่องของเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามามีส่วนร่วมในการเทศน์ชาวล้านนาส่วนใหญ่จะไม่มีเวลามาช่วยกันจัดงานมากนักเหมือนเช่นกับในสมัยอดีต การเทศน์มหาชาติถูกตัดให้สั้นลงเพราะมีข้อจำกัดในเรื่องของเวลา และเมื่อมองโดยภาพรวมแล้วทั้งรูปแบบพิธีกรรมและการเทศน์ก็ยังคงอยู่ในรูปแบบดั้งเดิม ฉะนั้น เมื่อมองผ่านมิติแห่งกาลเวลาการฟังเทศน์มหาชาติชาวล้านนาหมดความนิยมลงทั้งในเมืองและชนบท ผู้วิจัยเห็นว่า จึงต้องมีการรื้อฟื้นอนุรักษ์มรดกทางภูมิปัญญาของชาวล้านนาให้คงอยู่ต่อไป เพื่อนำสาระในเนื้อธรรมมหาชาติชาวล้านนาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสภาพสังคมปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม

บทที่ ๓

สำนวนและทำนองการเทศน์มหาชาติในล้านนา

๓.๑ สำนวนการเทศน์มหาชาติในล้านนา

วรรณคดีมหาชาติล้านนา เป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาซึ่งมีบ่อเกิดจากประเทศอินเดียเมื่อชาติต่างๆรับไปก็มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านวิถีชีวิต และจารีตประเพณีของสังคมนั้นๆ เพื่อให้เข้ากับสภาพท้องถิ่น มหาชาติล้านนาจึงมีเนื้อหาสาระเชิงห้ามมิให้ทำสิ่งที่ไม่ดีไม่งามและส่งเสริมให้ดำเนินชีวิตตามหลักศีลธรรม จริยธรรม ปฏิบัติธรรม และให้ความรู้ด้านชีวประวัติ พงศาวดาร ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และภาษาศาสตร์ รวมทั้งศาสตร์และวิชาการแขนงอื่นๆ จัดว่าเป็นปัจจัยสำคัญหนึ่งที่สามารถพัฒนาอารมณ และจิตใจให้เจริญงอกงามได้ และมีจุดประสงค์เดียวกัน คือแฝงไว้ซึ่งศีลธรรมจรรยาในศาสนาทำให้ผู้อ่านเกิดความสำนึกผิดชอบชั่วดีและมีคติสอนใจ ในนิทานชาดกเหล่านั้นเวสสันดรชาดกหรือมหาชาติเป็นนิทานชาดกที่มีการนำมาใช้มากที่สุดล้านนากล่าวได้ว่า เป็นวรรณกรรมที่มีความสำคัญมากต่อชาวล้านนาเพราะเหตุผลที่ว่า วรรณกรรมเรื่องนี้มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวล้านนาเป็นอย่างยิ่ง ฉะนั้นจึงได้มีนักปราชญ์ชาวล้านนาเป็นจำนวนมากได้แต่งวรรณกรรมเรื่องนี้ ทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง แบ่งสำนวนวรรณกรรมเรื่องมหาชาติเวสสันดรชาดกออกเป็น ๒ สำนวนดังนี้

๓.๑.๑ สำนวนร้อยแก้ว

การเขียนเป็นเรียงความธรรมดาพบมากในใบลาน พับสา เขียนหรือจารด้วยอักษรธรรมล้านนาหรือตัวเมือง ต่อมาเมื่อมีระบบการพิมพ์เกิดขึ้นก็เห็นมีอยู่ในสมุดไทยพิมพ์ด้วยอักษรล้านนาและอักษรไทยหลวงตามลำดับมา การแต่งมหาชาติเป็นร้อยแก้วที่พบมากในล้านนาได้มีนักปราชญ์หรือพระสงฆ์ได้รจนาหนังสือที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และคำราชาบาลีไว้มากมาย กล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในฐานะมีส่วนผลิตนักเขียนล้านนาไทยเท่าที่พอจะทราบชื่อเสียงเป็นพระภิกษุหรือไม่ก็เคยบวชเรียนมาแล้วทั้งสิ้น นับตั้งแต่สมัยแรกของประวัติวรรณคดีล้านนานักเขียนที่เป็นพระสงฆ์ที่มีผลงานเป็นภาษาบาลีได้แก่ พระสิริมงคลจารย์ พระรัตนปัญญา พระโพธิรังษี นักเขียนในสมัยหลังเช่น ท้าวสุนทรพจนกิจ พระยาพรหมโวหาร พระยาปัญญาพิทธาจารย์ (พระยาพื้น) เป็นต้น ในส่วนผลงานการเขียนที่เป็นร้อยแก้วเกี่ยวกับเรื่องมหาชาติเวสสันดรชาดกที่เห็นได้เด่นชัดและมีความนิยมใช้เทศน์ในล้านนามีดังนี้

๑. คัมภีร์เวสสันดรทรีปนี เป็นคัมภีร์ที่พระสิริมังคลาจารย์นักปราชญ์ผู้มีความแตกฉานในพระไตรปิฎกชาวเชียงใหม่เป็นรจนา เนื้อหาเป็นการเดินเรื่องผสมผสานกลมกลืนกันใช้ถ้อยคำที่สละสลวยงดงามทั้งเนื้อหาและหลักของภาษา โดยนำข้อความในพระเวสสันดรชาดกมาอธิบายให้กระจ่างเป็นขั้นเป็นตอนไม่มีการตัดตอน อธิบายตามหลักหัวข้อแบ่งเป็นสิบสามบทหรือสิบสามกัณฑ์ตามหัวข้อคัมภีร์พระเวสสันดรชาดก เริ่มตั้งแต่กัณฑ์ทศพรไปถึงนครกัณฑ์เรื่องที่อธิบายมีทั้งด้านเนื้อหาหลักธรรมและหลักไวยากรณ์ของภาษาบาลีก่อนจะอธิบายหรือมีความเห็นใดๆ ท่านจะยกข้อความในคัมภีร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเกี่ยวเนื่องกันหรือขัดแย้งมาอ้างอิงก่อนที่จะมีความคิดเห็นส่วนตัวลงไป แต่ถ้าเป็นข้อคิดเห็นที่ขัดแย้งกันของอาจารย์ในเรื่องเดียวกันท่านจะให้เกียรติและเคารพในมติของอาจารย์แต่ละท่านจะไม่มีข้อคิดเห็นส่วนตัวของท่านแทรกลงไป แต่ถ้าเป็นข้อคิดเห็นที่ขัดแย้งกันของอาจารย์บางพวกในเรื่องเดียวกัน ท่านจะให้เกียรติและเคารพในมติของแต่ละท่านจะไม่มีข้อคิดเห็นของท่านแทรกเข้าไปจะปล่อยให้ท่านผู้พิจารณาวินิจฉัยเอาเองคำที่ท่านยกมาอ้างอิงนั้นมีทั้งมาจากบาลี อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา กัณฐี วมติ เป็นต้น ดังตัวอย่างดังนี้

ถามว่า ในการพรรณนาวิสาขสูตร ในอรรถกถาเอกนิบาต อังคุตตรนิกาย ท่านกล่าวว่า พระนางธัมมทินนา พระนางมหามายา พระนางวิสาขา เป็นคำรบ ๗ ดังนี้ มิใช่หรือตอบว่า ข้อนั้นจริง แม้นั้น ท่านก็กล่าวตามมติของพระชาดกภาณกาจารย์ เช่นเดียวกัน คำของอาจารย์ก็ไม่ผิดทั้งเบื้องต้นเบื้องปลายแล ฯ จริงอย่างนั้น ในฎีกาเอกนิบาต อังคุตตรนิกายท่านกล่าวไว้อย่างนั้นในที่นั้นๆ ตามท่านองมติถ้อยคำของอาจารย์ผู้กล่าวชาดกนั้นๆ เพราะเหตุนี้ในที่นี้ ไม่พึงรังเกียจความผิดในเบื้องต้นเบื้องปลายแห่งคำของอาจารย์ เพราะเหตุนี้ ในอรรถกถาคุณทลเกวิสสูตร ท่านกล่าวไว้แล้ว^๑

ด้านเนื้อหาของเรื่องท่านจะอธิบายให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น คำว่า **ขนฺธาวาโร** (ค่ายคู หรือป้อมกำแพงเมืองรอบเขาวงกต ซึ่งเป็นที่ประทับแรมของพระเวสสันดรและพระนางมัทรี) ท่านจะอธิบายว่าสร้างด้วยอะไร สร้างอย่างไร ใช้เป็นที่ป้องกันภัยอะไรบ้าง เป็นที่พักชั่วคราวหรือถาวรหรือตอนที่พระเจ้าสญชัยและพระนางมุสดี (พระราชาบิดาและพระราชมารดา) เสด็จไปที่เขาวงกต พระเวสสันดรทูลถามถึงเรื่องพระโอรสและพระธิดาคือพระชาลิ कुमारและพระกัณหาชินาว่าถ้าหากทรงพบเห็นหรือทรงทราบข่าวคราวขอได้โปรดตรัสบอก เพื่อเป็นการบรรเทาความโศกเศร้าประจวบเหมาะรักษาคนที่ถูกกัก ซึ่งคำว่าถูกกักนี้ ท่านใช้คำว่า **สปปทญฺฐิ**^๒ ท่านจะอธิบายเรื่องของงูอย่างละเอียดตั้งแต่ลักษณะ ประเภทของงูแต่ละประเภทมีพิษร้ายแรงแตกต่างกันอย่างไร คนที่ถูกงูแต่ละชนิดกัดแล้วจะเป็นอย่างไร เป็นต้น

^๑พระสิริมังคลาจารย์, **เวสสันดรทรีปนี**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชวนการพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๔๒.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑.

ด้านหลักธรรมท่านจะเน้นเรื่องการให้ทานอย่างมาก เพราะการให้ทานเป็นต้นเหตุของคำว่าเวสสันดรชาดก ซึ่งเวสสันดรชาดกนี้ก็คือเรื่องราวด้วยการให้การบริจาคตั้งแต่การบริจาควัตถุสิ่งของ การพระราชทานพระโอรสพระธิดา พระมเหสี ตลอดจนถึงเนื้อในหทัยที่เป็นหลักในการบำเพ็ญทศบารมี (บารมีสิบ) ของพระโพธิสัตว์ผู้ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อไป

ด้านไวยากรณ์ของภาษาบาลีนั้น ท่านจะบอกถึงรากฐานของศัพท์บางศัพท์ที่สำคัญควรจะรู้ เช่น คำว่า เวสสันดร ท่านจะบอกว่า มาจาก เวสฺส ธาตุลงในอรรถว่าให้เสียสละ หรือคำว่า อาวาร (การป้องกัน) ในคำว่า ขนฺธอาวาร ท่านจะบอกว่ามาจาก วร ธาตุลงในอรรถว่าปรารภณา เมื่อมีอา เป็นบทหน้าจึงมีความหมายว่า ป้องกันดังนี้เป็นต้น แต่ละบทแต่ละตอนท่านจะนำคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับหลักไวยากรณ์ภาษาบาลีมาอ้างอิงเสมอ เช่น คัมภีร์สัททนิคิปปกรณ์และรูปสัทธิ เป็นต้น^๓

๒.มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร ส่วนวนเอกในการแต่งมหาชาติเล่มนี้ท่านได้รวบรวมเนื้อหาสาระมหาชาติเวสสันดรชาดกทั้งหมดให้เป็นหมวดหมู่ คือเริ่มตั้งแต่ปฐมเหตุพระเวสสันดรภาพประกอบการบรรยายมหาชาติเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ลักษณะการแต่งใช้ภาษาเขียนของชาวล้านนาเขียนสอดแทรกด้วยภาษาบาลีในทุกกัณฑ์ เนื้อเรื่องมีความกลมกลืนสัมพันธ์กันง่าย และในตอนท้ายมีบทสรุปของเรื่องที่กำลังกล่าวถึง พระพุทธเจ้าทรงแสดงชาดกทั้งที่เป็นอดีตและปัจจุบันแล้วนำมาเปรียบเทียบกันเพื่อที่จะสร้างความเข้าใจให้แก่ผู้ฟังที่จะได้รู้แจ้งในธรรม^๔

๓.ปัญญาสาตก วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นชาดกนอกนิบาต (พหิรชาดก) เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในอดีตชาติที่เสวยพระชาติเป็นทั้งสัตว์และมนุษย์ มีจำนวน ๕๐ เรื่องแต่งขึ้นโดยพระภิกษุชาวล้านนา เนื้อหาสาระสอดแทรกคติธรรมหลักและคติธรรมย่อย เช่นการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว และความเพียรพยายามย่อมนำไปสู่ความสำเร็จซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นการบำเพ็ญเพียรของพระโพธิสัตว์ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อที่จะเป็นพระพุทธเจ้า^๕

๓.๑.๒ ส่วนวนร้อยกรอง

เป็นที่ทราบกันมานานแล้วเกี่ยวกับวรรณกรรมล้านนาว่า มหาชาติเวสสันดรชาดกมีอยู่หลายสำนวนที่แต่งเป็นร้อยกรองและในมหาชาดิล้านนาล้านวนต่างๆ ที่มีการสำรวจในหนังสือประมวลรายชื่อคัมภีร์ใบลานและสมุดข่อยซึ่งพิมพ์เผยแพร่ออกไป ๔ เล่มและทั้ง ๔ เล่มมีสำนวนมหาชาดิล้านนามากมายถึง ๗๒ สำนวนและสำนวนมหาชาติที่บอกปีที่จารก็มีไม่กี่สำนวนและปีที่

^๓ หอสมุดแห่งชาติ, เวสสันดรทีปนี, (กรุงเทพฯ ๑: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๑ - ๒.

^๔ พระธรรมราชาวัตร (ฟู อุตตสวเณระ) มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร ส่วนวนเอกสอบทานชำระ, (กรุงเทพฯ ๑: สำนักงาน ส.ธรรมกถึก, ๒๕๒๑), หน้า ๑.

^๕ ลมูล จันทรหอม, วรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา, (เชียงใหม่: สำนักพิมพ์ศรีสวริน, ๒๕๓๘), หน้า ๓.

จาร์นี้อาจเป็นปีที่แต่งหรือเกลาใหม่ หรือปีที่เพียงแค่คัดลอกอีกครั้งหนึ่งเท่านั้น จะเห็นได้จากบางสำนวนบอกปีที่จารไม่ตรงกันทั้งๆ ที่เป็นสำนวนเดียวกันจึงขอแสดงตัวอย่างมหาชาติล้านนาที่บอกปีที่จารโดยเรียงตามลำดับอายุดังนี้

ชื่อสำนวน	ปี จ.ศ. ที่จาร	หมายเหตุ
ฉบับสมเด็จพระเจ้าวรวงศ์	๑๐๗๔	พบจารในปี ๑๑๗๗ และ ๑๒๗๗
ฉบับช้างเผือก	๑๐๘๕	
ฉบับมัทรา	๑๑๒๑	
ฉบับแสนเขา	๑๑๕๑	
ฉบับท่าแพน้อย	๑๑๕๒	
ฉบับมหาป่าซางหลวง	๑๑๕๓	
ฉบับภาษาบาลี	๑๑๕๖	
ฉบับพระเกษ	๑๑๕๖	
ฉบับพระงาม	๑๑๖๑	
ฉบับท่าแพริมคง	๑๑๖๘	
ฉบับพระยาเคียน	๑๑๖๘	
ฉบับเมืองหาง	๑๑๗๖	
ฉบับท่าแพริมคง	๑๑๗๗	
ฉบับป่าแดง	๑๑๗๘	
ฉบับหอฟู	๑๑๗๙	
ฉบับตานช้าง	๑๑๘๐	
ฉบับแม่กุเสียงพะพะ	๑๑๘๙	
ฉบับช้างเผือก	๑๑๘๙	
ฉบับราชครู	๑๑๙๐	
ฉบับลับแล	๑๑๙๔	
ฉบับเมืองปาย	๑๑๙๔	
ฉบับหิ้งแก้ววิงวอน	๑๒๐๐	
ฉบับมหาป่าเจ้าหล่ายหิน	๑๒๐๐	
ฉบับหิ้งแก้วโคมคำ	๑๒๐๘	
ฉบับนคยของปี	๑๒๑๐	

ฉบับลาวล้านช้าง	๑๒๑๒	
ฉบับวิงวอน	๑๒๑๓	
ฉบับร้อยกลอน	๑๒๑๕	
มะพร้าวหนุ่ม	๑๒๒๓	
ฉบับไชยา	๑๒๒๕	
ฉบับวิงวอนหลวง	๑๒๑๕	
ฉบับพระเมืองแก้ว	๑๒๓๓	
ฉบับท่าแป้น	๑๒๓๓	
ฉบับจรีาลังกาทวีปพูนมา เชียงใหม่	๑๒๓๓	
ฉบับป่าซางเหลา	๑๒๔๓	
ฉบับท่าซาย	๑๒๔๔	
ฉบับพุ่ท่า	๑๒๕๕	
ฉบับชะราเหลา	๑๒๖๐	
ฉบับส้อย	๑๒๖๔	
ฉบับหมื่นล้าน	๑๒๖๓	
ฉบับพระยาพื้น	๑๒๖๗	
ฉบับเมืองหาง	๑๒๗๖	
ฉบับท่าแป้นริมคง	๑๒๗๗	
ฉบับท่าแป้นหลวง	๑๒๗๘	
ฉบับคอนกลาง	๑๒๗๘	
ฉบับไชยา	๑๒๗๕	
ฉบับช้างแถม	๑๒๘๕	
ฉบับเหลาใหม่	๑๒๘๕	
ฉบับวิงวอนน้อยของป्ली	๑๓๐๒	
		อีกฉบับจารในปี ๑๑๘๕

มหาชาติล้านนาที่มีชื่อเสียงเป็นที่นิยมได้แก่ ล้านวนไผ่แจ้เรียวแดง ล้านวนอินทร์ลงเหลาและล้านวนพระยาพื้น แต่ในปัจจุบันหลายวัดใช้ล้านวนสร้อยสังกรทั้งนี้เพราะพิมพ์เป็นอักษรไทยกลางสะดวกแก่พระที่อ่านหนังสือพื้นเมืองไม่ออก ส่วนล้านวนที่นิยมเฉพาะกันคือ

๑. กัณฑ์มหาพน นิยมฉบับล้านวนของพระยาพรหมโวหารซึ่งได้พรรณาดันไม้ในป่าหิมพานต์ชนิดต่างๆ พร้อมทั้งคุณสมบัติในการทำยา มหาชาติกัณฑ์มหาพนนี้บางที่เรียกว่า มหาพนจี๊
๒. กัณฑ์มัทรีและกัณฑ์กุมารนิยมล้านวนพระยาพื้น
๓. นครกัณฑ์นิยมล้านวนเจ้าสุริยวงศ์
๔. กัณฑ์มหาหรานิยมล้านวนช้างชืด
๕. กัณฑ์ชูชกนิยม หลายล้านวน เช่น ล้านวนเฒ่าลืมหลับและอินทร์ลงเหลา

มหาชาติล้านนาที่แต่งเป็นล้านวนร้อยกรอง ที่นิยมนำมาใช้เทศน์ดังกล่าวโดยลักษณะส่วนใหญ่มีความคล้ายคลึงกันจะแตกต่างกันเฉพาะลักษณะปลีกย่อย เช่น การใช้คำล้านวนและรายละเอียดของเนื้อความบางตอนเกี่ยวกับสภาพท้องถิ่นที่ผู้แต่งแต่ละสมัยได้พยายามสอดแทรกสิ่งที่ตนพบเห็นลงไป ถ้อยคำ ภาษา ที่ใช้ในล้านวนไผ่แจ้เรียวแดงมีความเรียบง่ายเป็นประโยชน์สั้นๆ และยังไม่ผู้มีลักษณะเป็นคำประพันธ์เพราะขาดสัมผัสแต่ก็ให้ภาพให้ความหมายเป็นอย่างดี ถ้อยคำล้านวน ความหมาย ในหลายกัณฑ์มีส่วนคล้ายคลึงกับล้านวนสร้อยสังกรมากจนเชื่อว่าพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ฟู อุตตสิโว) ได้ชำระจัดเกลาจากล้านวนนี้ โดยเพิ่มเติมสัมผัสและบางตอนเข้าไปมหาชาติฉบับสร้อยรวมธรรมคงจะชำระจัดเกลาจากล้านวนอื่น จึงไม่มีถ้อยคำที่ซ้ำกัน ที่น่าสังเกตก็คือ ล้านวนนี้ได้เพิ่มสัมผัสเข้าไปมากที่เห็นได้ชัดก็คือ ทศพร และ หิมพานต์ซึ่งปกติในล้านวนอื่นๆ ไม่มีสัมผัสหรือถ้ามีก็น้อยเต็มทีในล้านวนนี้มีความคล้องจองกันเป็นอย่างดี มหาชาติล้านวนพระยาพื้นและอินทร์ลงเหลา จึงมีความคล้ายคลึงกันมากทั้งล้านวนโวหารและเนื้อความทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะคัดแปลงมาจากล้านวนใดล้านวนหนึ่งเหมือนกันและเกิดขึ้นในสมัยเดียวกัน^๖

วรรณกรรมพุทธศาสนาล้านนามีความสัมพันธ์กันหลายเล่มและมีลักษณะที่วรรณกรรมประจำชาติเป็นฝ่ายแปลทอดจากต้นฉบับเดิมของล้านนาออกเป็นภาษาไทยมาตรฐาน ดังตัวอย่างดังนี้

มหาชาติเล่มที่ ๑ ล้านวนการเทศน์มหาชาติแบบล้านนาแต่งเป็นกลอนธรรมมีมาตั้งแต่สมัยพระยาเกอณาประมาณปี พ.ศ. ๑๕๐๐ ทั้งนี้ด้วยสาเหตุที่ว่า ในสมัยของพระองค์มีพระสงฆ์ถึง ๓ นิิกาย เมื่อมีนิิกายมากก็ย่อมยากต่อการปกครองพระยาเกอณาจึงทรงนำคาถาพันซึ่งพระพุทธเจ้าเทศนาเป็นภาษาบาลี ๑,๐๐๐ พระคาถาสั่งให้ภิกษุทั้ง ๓ นิิกายเป็นผู้แปลมีทั้งหมดถึง ๑๓๐ ฉบับ

^๖ ประคอง นิมมานเหมินท์, มหาชาติล้านนาการศึกษาในฐานะเป็นวรรณคดีท้องถิ่น, หน้า ๕ - ๑๓.

ต่างองค์ก็ใช้นามแฝงอาจจะเป็นตำแหน่งบ้านเมือง สถานที่เปล่งงาน เช่นในอุโมงค์ดำ (ในถ้ำ) ใฝ่แจ้ริ้วแดง (ร่มป่าไผ่) เป็นต้น^๑

เดิมทีเดียวการสวดและเทศน์จะใช้ฉบับภาษาบาลีเรียกว่า เทศน์คาลาพัน พระเจ้าบรมวงศ์เธอต้นนิฐานว่าน่าจะมีการแปลตั้งแต่สมัยสุโขทัยแต่ต้นฉบับสูญหายไปฉบับที่เก่าแก่ที่สุดที่มีสำหรับวรรณกรรมประจำชาติก็คือ มหาชาติคำหลวง พระบรมไตรโลกนาถโปรดให้ประชุมนักปราชญ์ช่วยกันแต่งประมาณจุลศักราช ๘๔๕ ขาลศก (พ.ศ. ๒๐๒๕) เพื่อใช้เป็นบทสวดนักขัตฤกษ์ ลักษณะการแปล การแต่งเป็นภาษาบาลีเดิม ๑ บทแล้วแต่งเป็นคำประพันธ์ ร่ายยาว กาพย์โคลง ฉันท์ สลับกันไปซึ่งเป็นหนังสือที่มีคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ ฉันท์ลักษณะ ภาษาและสารัตถประโยชน์พร้อมบริบูรณ์

เล่มที่ ๒ ในรัชกาลของพระเจ้าทรงธรรม คือกาพย์มหาชาติ จ.ศ. ๕๘๕ (พ.ศ. ๒๑๗๐) แต่งด้วยร่ายยาวมีภาษาบาลีแทรกเป็นตอน เพื่อใช้เทศน์ให้ประชาชนฟังอ่านง่ายเข้าใจง่ายกว่ามหาชาติคำหลวง

เล่มที่ ๓ ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก หรือมหาชาติกลอนเทศน์มีทั้งหมด ๑๒ กัณฑ์ไว้ในสมัยรัตนโกสินทร์แต่งขึ้น ทำนองเป็นร่ายยาวมีคาถาบาลีแทรกพยายามให้สั้นกว่ากาพย์มหาชาติเพื่อใช้เทศน์ให้จบภายในวันเดียว^๒

วรรณกรรมทั้ง ๓ เล่มนี้มีความสัมพันธ์กันเป็นอย่างมากจุดมุ่งหมายในการแต่งก็เพื่อสร้างความศรัทธาในพระพุทธศาสนาให้เกิดมากขึ้น ส่วนการเทศน์มหาชาติในล้านนาถือได้ว่าเป็นการเทศน์ที่มีเอกลักษณ์พิเศษแตกต่างจากภาคอื่นๆ โดยเฉพาะสำนวนการเทศน์มหาชาติล้านนาซึ่งมีนักปราชญ์ได้แต่งกัมภีร์มหาชาติสำนวนต่างๆ ไปถึง ๒๘๕ สำนวน เมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๗-๒๕๑๘ ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้กล่าวถึงมหาชาติล้านนาสำนวนต่างๆ ที่พบในการสำรวจแต่ละครั้งในหนังสือประมวลรายชื่อกัมภีร์โบราณและสมุดข่อยซึ่งพิมพ์ออกเผยแพร่แล้วจำนวน ๔ เล่ม ดังนี้

ในการสำรวจครั้งที่ ๑ ซึ่งเป็นการสำรวจวัดต่าง ๆ ได้แก่ วัดฝายหิน วัดสวนดอก วัดพระสิงห์ วัดทุ่งยู พบมหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดก ๒๓ สำนวน ดังต่อไปนี้

๑. มหาเวสสันดรชาดกฉบับป่าซางเหลา	๑๒.มหาเวสสันดรชาดกฉบับท่าเป็นริมคง
๒.มหาเวสสันดรชาดกฉบับวังวอนนกน้อยของปี	๑๓.มหาเวสสันดรชาดกฉบับหอพู

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

^๒ เอมอร ชิตตะโสภณ, การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมล้านนากับวรรณกรรมประจำชาติ, (เชียงใหม่: บริษัทพิมพ์ปริทัศน์จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๓๐ - ๓๑.

- ๓.มหาเวสสันดรชาดกฉบับแสนยอกแสนมอง
- ๔.มหาเวสสันดรชาดกฉบับย่อ
- ๕.มหาเวสสันดรชาดกฉบับหิ้งแก้ววิงวอน
- ๖.มหาเวสสันดรชาดกฉบับทำเป็น
- ๗.มหาเวสสันดรชาดกฉบับหมื่นล้าน
- ๘.มหาเวสสันดรชาดกฉบับนกของปี
- ๙.มหาเวสสันดรชาดกฉบับสร้อยสังกร
๑๐. มหาเวสสันดรชาดกฉบับจริยา
- ๑๑.มหาเวสสันดรชาดกฉบับไขเล่ม

- ๑๔.มหาเวสสันดรชาดกฉบับหิ้งห้อย
- ๑๕.มหาเวสสันดรชาดกฉบับลาวล้านช้าง
๑๖. มหาเวสสันดรชาดกฉบับหิ้งแก้วโคมคำ
- ๑๗.มหาเวสสันดรชาดกฉบับชะลาเหลา
- ๑๘.มหาเวสสันดรชาดกฉบับภาษาบาลี
- ๑๙.มหาเวสสันดรชาดกฉบับล้านช้าง
- ๒๐.มหาเวสสันดรชาดกฉบับเมกุ
- ๒๑.มหาเวสสันดรชาดกฉบับเมืองปาย
- ๒๒.มหาเวสสันดรชาดกฉบับพระงาม
- ๒๓.มหาเวสสันดรชาดกฉบับเหล่าใหม่

ในการสำรวจครั้งที่ ๒ จากวัดต่างๆ ๘ วัด ได้แก่ วัดผาบ่อง วัดปราสาท วัดหมื่นสาร วัดช่วงสิงห์ วัดป่าแดง วัดโคกธาราม วัดเจ็ดยอด และวัดพุกเต้ม พบมหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดกจำนวน ๑๙ ตำรา ดังนี้

- ๑.มหาเวสสันดรชาดกฉบับพระเมืองแก้ว
- ๒.มหาเวสสันดรชาดกฉบับทำเป็นน้อย
- ๓.มหาเวสสันดรชาดกฉบับพระยาเคียน
- ๔.มหาเวสสันดรชาดกฉบับปากกล้วยมีด
- ๕.มหาเวสสันดรชาดกฉบับวอนน้อย
- ๖.มหาเวสสันดรชาดกฉบับท่าชาย
- ๗.มหาเวสสันดรชาดกฉบับทำเป็นหลวง
- ๘.มหาเวสสันดรชาดกฉบับมะโอคำ
- ๙.มหาเวสสันดรชาดกฉบับแมงของปีบ
- ๑๐.มหาเวสสันดรชาดกฉบับอุโมงคำ

- ๑๑.มหาเวสสันดรชาดกฉบับสิงส้อย
- ๑๒.มหาเวสสันดรชาดกฉบับพระยาพื้น
- ๑๓.มหาเวสสันดรชาดกฉบับดอนกลาง
- ๑๔.มหาเวสสันดรชาดกฉบับลิ้มถอง
- ๑๕.มหาเวสสันดรชาดกฉบับหิ้งแก้วอินตา
- ๑๖.มหาเวสสันดรชาดกฉบับพระเกษ
- ๑๗.มหาเวสสันดรชาดกฉบับสำเภาน้อย
- ๑๘.มหาเวสสันดรชาดกฉบับช้างแต้ม
- ๑๙.มหาเวสสันดรชาดกฉบับราชครู

ในการสำรวจครั้งที่ ๓ จำนวน ๘ วัด ได้แก่ วัดเมธัง วัดหมื่นเงินกอง วัดพุกหงส์ วัดพระเจ้าเม็งรายวัดพันแขวน วัดศรีเกิด วัดชัยพระเกียรติ วัดทรายมูล พบมหาชาติเวสสันดรชาดก ๑๔ ตำนวน ดังต่อไปนี้

๑.มหาเวสสันดรชาดกฉบับไชยา	๘.มหาเวสสันดรชาดกฉบับสำเภาน้อยเชียงใหม่
๒.มหาเวสสันดรชาดกฉบับพุก่า	๙.มหาเวสสันดรชาดกฉบับน้ำคั่นท่อ
๓.มหาเวสสันดรชาดกฉบับไม้ไผ่แจ้เรียวแดง	๑๐.มหาเวสสันดรชาดกฉบับวังวอนกลาง
๔.มหาเวสสันดรชาดกฉบับวังวอนหลวง	๑๑.มหาเวสสันดรชาดกฉบับป่าเจ้าหล่ายหิน
๕.มหาเวสสันดรชาดกฉบับท่าเป็นริมดง	๑๒.มหาเวสสันดรชาดกฉบับเมืองหาง
๖.มหาเวสสันดรชาดกฉบับพร้าวหนุ่ม	๑๓.มหาเวสสันดรชาดกฉบับสิ่งส้อยเชียงแสน
๗.มหาเวสสันดรชาดกฉบับฟ้าม่าน	๑๔.มหาเวสสันดรชาดกฉบับแม่กุเสียงมะมะ

ในการสำรวจครั้งที่ ๔ เป็นการสำรวจ ๓ วัด ได้แก่ วัดดวงดี วัดเชียงมั่น และวัดนันทารามพบมหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดกอีก ๑๖ ตำนวนดังนี้

๑.มหาเวสสันดรชาดกฉบับร้อยกร	๘.มหาเวสสันดรชาดกฉบับป่าแดง
๒.มหาเวสสันดรชาดกฉบับจิริยาสังกาทวีปุ่นมาเชียงใหม่	๑๐. มหาเวสสันดรชาดกฉบับลับแล
๓.มหาเวสสันดรชาดกฉบับหึ่งแก้วมโนเมือง	๑๑.มหาเวสสันดรชาดกฉบับเผ่าลี้มหลับ
๔.มหาเวสสันดรชาดกฉบับปราสาทสร้อย	๑๒.มหาเวสสันดรชาดกฉบับท่าเป็นกลาง
๕.มหาเวสสันดรชาดกฉบับมหาป่าซางหลวง	๑๓.มหาเวสสันดรชาดกฉบับพระยาปัญญาเหล่า
๖.มหาเวสสันดรชาดกฉบับสมเด็จพระเจ้าชาวฟ่าน	๑๔.มหาเวสสันดรชาดกฉบับส้อย
๗.มหาเวสสันดรชาดกฉบับมั่งทรา	๑๕.มหาเวสสันดรชาดกฉบับปากกล้วย
๘.มหาเวสสันดรชาดกฉบับช้างซัด	๑๖.มหาเวสสันดรชาดกฉบับแสนเขา

เมื่อรวมมหาชาติเวสสันดรชาดกจากภาควิชาสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ค้นพบในการสำรวจ ๔ ครั้งด้วยกันเป็น ๓๓ ตำนวนในประมวลรายชื่อคัมภีร์ใบลานและสมุดข่อยภาค ๓ ผู้สำรวจกล่าวว่าคัมภีร์ใบลานทั้งหลายที่ผู้สำรวจพบนั้นส่วนมากเกือบจะสมบูรณ์ยกเว้นมหาเวสสันดรชาดกตำนวนต่างๆ ซึ่งแทบจะกล่าวได้ว่าไม่กัลฉบับมีครบทั้ง ๑๓ กัณฑ์แต่ส่วนใหญ่แต่ละฉบับก็มีอยู่หลายกัณฑ์

ในเอกสารอัดสำเนาเรื่องวรรณกรรมล้านนาไทย นายสิงฆะ วรรณสัย กล่าวถึงมหาดิ
เทห์ที่พบมี ๖๑ ตำนวน และเข้าใจว่ามีมากกว่านี้และได้ให้ชื่อสำนวนต่างๆ ดังนี้

๑.วิงวอนน้อย	๒๑.กำแพงพันชั้น	๔๑.ยอดสร้อยเมืองมาง
๒.วิงวอนหลวง	๒๒.พร้าวพันลำ	๔๒.ปะคอนกวาง
๓.พร้าวไกวใบ	๒๓.ป่ากิ	๔๓.ปากล้วยเมืองบัว
๔.ไม้ไผ่แจ้เรียวแดง	๒๔.เต้านั่งรุ่ง	๔๔.นันทปิงกร
๕.พุท้	๒๕.เต่าลิมหลับ	๔๕.ท่าฝิง
๖.สามเมือง	๒๖.เชียงทอง	๔๖.ไขเล่ม
๗.อุโมงค์	๒๗.หิ้งแก้วมโนวอน	๔๗.เมืองเลน
๘.พระยาพื้น	๒๘.ข้อมือเหล็ก	๔๘.ล้านช้าง
๙.จริยา	๒๙.ฟ้าขาว	๔๙.นันทแสน
๑๐.สร้อยสังกร	๓๐.ขาวพาน	๕๐.นกยงป्ली
๑๑.อินทร์ลงเหลา	๓๑.เมืองหาร	๕๑.หม่องแสนโมง
๑๒.เหล้าเจ็ดไห	๓๒.น่านเก่า	๕๒.ป่าเหียงน้อย
๑๓.แผ่นดินไหว	๓๓.เมืองสอง	๕๓.แสนยอด
๑๔.วงกต	๓๔.กำแพงชั้นใน	๕๔.ข้าว ๔๓ ก้อน
๑๕.วงสา	๓๕.มุกมุ่นทรายมูล	๕๕.ข้าพาน
๑๖.ป่าช้าง	๓๖.สุนทรา	๕๖.ป่าเหิงน้อย
๑๗.มั่งทรา	๓๗.อินทาแกว่งผ้อน	๕๗.วิงวอนกลาง
๑๘.ท่าเป็นริมดง	๓๘.พระหินกู	๕๘.แสนตาน้อย
๑๙.แท่นแก้ว	๓๙.เชียงแสน	๕๙.สร้อยดอกพร้าว
๒๐.พระสิงห์โคมคำ	๔๐.ไหเหล้า	๖๐.พันทาเชียงรุ่ง
		๖๑.พระยอดสร้อย

ในบัญชีรายชื่อคัมภีร์จากจังหวัดต่างๆ ในล้านนาไทยซึ่ง ดร. อาร์ลด์ สุนตีสุส และ
นายสิงฆะ วรรณสัยได้ถ่ายไมโครฟิล์มตามโครงการวิจัยไทย-เยอรมัน เรื่องวรรณกรรมล้านนาไทย
มีมหาดิเวสสันดรชาดก ๗ ฉบับ ดังนี้

๑.ฉบับอินทร์ลงเหลา	๕.ชุกฉบับควยพราหมณ์ลอกคุงทำ
๒.ฉบับนกเค้า	๖.ตำนานเวสสันดร
๓.เกลาเวสสันดร	๗.มัทรีฉบับพระยาพื้น
๔.บาลีอรรถกถาเวสสันดร	

เมื่อนำรายชื่อสำนวนต่างๆ ที่ได้จากการสำรวจของศูนย์วิจัยล้านนาทั้ง ๔ ครั้งกับที่นาย
สิงฆะ วรรณสัย พบเองและค้นคว้าร่วมกับ นายฮารัลด์ สุนดิอุส มาเปรียบเทียบกันและคัด
สำนวนที่ซ้ำกันออกจะได้มหาชาติถึง ๑๒๒ สำนวน มหาชาติที่สำรวจพบนี้บางสำนวนก็มีครบถึง
๑๓ กัณฑ์มีบอกปีที่จารไว้ไม่กี่สำนวน และปีที่จารนี้จะแต่งหรือেলাใหม่หรือเพียงแค่คัดลอกอีก
ครั้งหนึ่ง

มหาชาติในล้านนามีทั้งหมด ๑๓ กัณฑ์ดังนี้

กัณฑ์ที่ ๑	ทศพร	๑๕	พระคาถา
กัณฑ์ที่ ๒	หิมพานต์	๑๓๔	พระคาถา
กัณฑ์ที่ ๓	ทานขันธ	๒๐๕	พระคาถา
กัณฑ์ที่ ๔	วนปเวสน์	๕๗	พระคาถา
กัณฑ์ที่ ๕	บุชก	๗๕	พระคาถา
กัณฑ์ที่ ๖	จุลพน	๓๕	พระคาถา
กัณฑ์ที่ ๗	มหาพน	๘๐	พระคาถา
กัณฑ์ที่ ๘	กุมาร	๑๐๑	พระคาถา
กัณฑ์ที่ ๙	มัทรี	๕๐	พระคาถา
กัณฑ์ที่ ๑๐	ลักกบรพ	๔๓	พระคาถา
กัณฑ์ที่ ๑๑	มหाराช	๖๕	พระคาถา
กัณฑ์ที่ ๑๒	ฉกษัตริย์	๓๖	พระคาถา
กัณฑ์ที่ ๑๓	นคร	๔๘	พระคาถา ^{๑๐}

๓.๒ ทำนองการเทศน์มหาชาติในล้านนา

วิธีการดำเนินทำนองการเทศน์มหาชาติซึ่งมีเทคนิคและวิธีการที่สำคัญคือ การเคลื่อน
หรือเดินทำนองจากตัวอักษรหนึ่งไปยังอีกตัวอักษรหนึ่ง จะมีลักษณะความแตกต่างที่เป็นปัจจัยการ
เคลื่อนทำนองขึ้นอยู่กับบทการเทศน์ว่า มีลักษณะฉันทลักษณ์อย่างไร สำหรับการเทศน์มหาชาตินั้น
ใช้วิธีการเทศน์รูปแบบการเดินทำนอง โดยใช้วิธีการเคลื่อนทำนองการเทศน์โดยใช้เทคนิค ตั้ง
เทียว เหลียว วาง ยั้ง ขึ้น หว้าย ก่าย ยั้ง เทคนิคต่างๆ เหล่านี้ปรากฏเฉพาะการเทศน์ทำนองแบบ
มหาชาติเท่านั้น ลักษณะทำนองเทศน์แบบมหาชาติมีความสำคัญต่อการเทศน์ในระดับเสียงที่

^๑ ประคอง นิมมานเหมินท์, มหาชาติล้านนาการศึกษาในฐานะเป็นวรรณคดีท้องถิ่น, หน้า ๑๐๗ - ๑๑๔.

^{๑๐} ศาสตราจารย์เกียรติคุณ มณี พยอมยงค์และพระครูอดุลสีกิตต์, ตั่งธรรมหลวงเทศน์มหาชาติ
ล้านนา, (เชียงใหม่ : ศ.ทรัพย์การพิมพ์ ๒๕๔๔), หน้า ๑๑.

แตกต่างกัน อีกทั้งเทคนิคและวิธีการการเทศน์ที่มีความน่าสนใจการเทศน์ทำนองมหาชาติล้านนา จึงแบ่งเป็น ๒ ลักษณะคือ

๓.๒.๑ ทำนองแบบดั้งเดิม

ลักษณะการเทศน์แบบดั้งเดิมนั้นมีวิธีการเทศน์คือ วิธีการเทศน์ทำนองแบบธรรมวัตร และวิธีการเทศน์ทำนองมหาชาติ ในประเพณีตั้งธัมม์หลวงนั้นนิยมวิธีการเทศน์ทำนองมหาชาติ เนื่องจากวิธีการเทศน์นี้เหมาะสมกับลักษณะการเทศน์โดยจะใช้พระเพียงรูปเดียว ส่วนการเทศน์ทำนองแบบธรรมวัตรนั้นเป็นพื้นฐานในการเทศน์ทั้งหมด

การเทศน์ทำนองแบบธรรมวัตรเป็นวิธีการเทศน์ โดยจะใช้พระเป็นจำนวนมากเทศน์พร้อมกัน ดังนั้นเพื่อให้เกิดความพร้อมเพียงในการออกเสียง จังหวะ และการออกเสียงอักขระจึงเป็นสิ่งจำเป็น การฝึกหัดเทศน์พระทุกรูปจะเทศน์ในทำนองแบบธรรมวัตรก่อนที่จะเทศน์ทำนองแบบมหาชาติ ในทำนองแบบมหาชาติลักษณะวิธีการเทศน์มีองค์ประกอบการเทศน์ที่สำคัญ ๓ ส่วนด้วยกันดังนี้

๑. ตั้ง หมายถึง การเริ่มต้นเสียงในการเทศน์ครั้งแรก หรือการเริ่มเสียงใหม่หลังจากที่หยุดหายใจ

๒. เดียว หมายถึง การเดินทำนองอย่างเป็นจังหวะสม่ำเสมอชัดเจนทุกคำ

๓. ยั้ง หมายถึง การหยุดพักหายใจ

วิธีการเทศน์แบบธรรมวัตรเป็นพื้นฐาน ในการฝึกหัดเทศน์โดยเน้นการแบ่งคำการหายใจ และการหยุดหายใจ จังหวะมีความสม่ำเสมอ ผู้ที่ฝึกหัดเทศน์มหาชาติจึงควรรู้และเข้าใจในจังหวะเทศน์แบบทำนองธรรมวัตรก่อนที่ได้เรียนการเทศน์ทำนองมหาชาติ

ระบำในการเทศน์มีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการเทศน์ของผู้เทศน์ ระบำหมายถึงวิธีการขับท่องทำนองของการเทศน์ โดยการเทศน์แบบล้านนานั้นจะมีท่วงทำนองหลายอย่างเช่น มะนาวล่องของ แมลงภู่มดวง น้ำตกตาด พร้าวกวไโบ นกเขาเหินและช้างข้ามโขง เนื่องจากระบำเป็นรูปแบบและลักษณะเฉพาะประจำท้องถิ่นของผู้เทศน์ การเทศน์ให้มีความไพเราะประทับใจนั้นต้องมีรูปแบบระบำที่ชัดเจน ระบำแบ่งออกเป็นระบำต่างๆแต่ระบำใดได้รับความนิยมและเหมาะสมกันสำเนียงภาษาแต่ละพื้นที่ในล้านนาที่แตกต่างกันออกไป ระบำหลักที่ปรากฏในสังคมชาวล้านนาประกอบด้วย

๑. ระบำน้ำตกตาด เป็นชื่อทำนองลีลาในการเทศน์แบบหนึ่งที่นิยมในจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน มีลักษณะเหมือนกับน้ำตก หรือน้ำไหลจากลานหิน คือหยดลงเป็นระยะถี่ห่างเสมอกันเหมาะสำหรับการเทศน์บรรยายฉากที่ตื่นเต้นหรือเร้าใจ

๒. ระบำมะนางล่องโจง ระบำนี้เทศน์ด้วยเสียงที่มีความอ่อนหวานทำเสียงเอื้อนให้เสียงขึ้นสูง ต่ำ เหมือนลักษณะของผลมะนาวที่ลอยอยู่บนน้ำ

๓. ระบำน้ำคันท่อ ระบำเทศน์แบบนี้มีลักษณะการเทศน์ที่ใช้เสียงนอกเปลี่ยนเข้าหาเสียงในหรือการเทศน์โดยใช้เสียงปกติ จากนั้นเปลี่ยนเสียงให้สูงขึ้นจนกลายเป็น (ฮาร์โมนิก)

๔. ระบำม้าย่าไฟ มีลักษณะทำนองที่สม่ำเสมอและกระแทกเสียงคำอย่างเป็นจังหวะไปนิยมใช้ในการบรรยายบทที่มีความคึกคัก สนุกสนาน

๕. ระบำโก่งเสียงวบง มีลักษณะการเอื้อนพยางค์สุดท้ายของทุกประโยค เคลื่อนทำนองจากเสียงต่ำไปสู่เสียงสูงซ้ำๆ แล้วเคลื่อนทำนองกลับคืนจากเสียงสูงลงมาสู่เสียงต่ำ

๖. ระบำพรวัวไกวใบ เป็นทำนองที่มีความนิยมในกลุ่มวัฒนธรรมล้านนาตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดเชียงใหม่ มีวิธีการเคลื่อนทำนองอย่างซ้ำๆ จากเสียงสูงไปสู่เสียงต่ำคล้ายกับลักษณะการต้องลมของใบมะพร้าว ระบำพรวัวไกวใบนิยมใช้ในการบรรยายบทที่มีความเศร้าสร้อย อาลัยอาวรณ์

ดังนั้นระบำเทศน์จึงมีความสำคัญในการเคลื่อนทำนองเทศน์ของแต่ละพื้นที่การเคลื่อนทำนองแบบระบำพรวัวไกวใบ การเคลื่อนทำนองตามระบำต่างๆ นั้นมีความจำเป็นที่พระนักเทศน์จะต้องเรียนรู้วิธีการเทศน์ รวมถึงสัญลักษณ์ที่พระนักเทศน์เป็นผู้บันทึกพร้อมกับบทเทศน์เพื่อเป็นแนวทางการเทศน์ว่าบทใดควรเคลื่อนทำนองเป็นอย่างไร

สัญลักษณ์ที่ใช้ในการทำนองเทศน์

สัญลักษณ์ที่ใช้ในการทำนองเทศน์มี ความจำเป็นสำหรับเดินทำนองเทศน์ พระนักเทศน์ใช้สัญลักษณ์ที่จำเป็นในการออกเสียงใส่กาพย์ ระดับเสียงทำนองแต่ละทำนองถูกกำหนดไว้โดยการใช้สัญลักษณ์ต่างๆ รวมอยู่ในบทเทศน์ (Text) ประกอบด้วยสัญลักษณ์ดังนี้

- เห็นสูง \
- เห็นต่ำ ,
- ละม้าย ๕
- ลงเสียง ๐

ทั้ง ๔ สัญลักษณ์มีความหมายทั้งในเรื่องของการออกเสียง และการสร้างทำนองให้สอดคล้องกับฉันทลักษณ์ทางภาษาเสียงของคำแต่ละประโยค การแบ่งคำ เสียงสั้น เสียงยาว มีวิธีการเพิ่มทำนองที่แตกต่างกันไป ดังนั้น พระนักเทศน์จึงต้องมีวิธีการกำหนดสัญลักษณ์ร่วมกับบทเทศน์ซึ่งมีความสำคัญต่อวิธีการออกเสียงของพระนักเทศน์ว่า ตำแหน่งของคำนั้นมีลักษณะการยืดเสียงหรือเอื้อนเสียงอย่างไร ระบบการบันทึกสัญลักษณ์เหล่านี้เป็นที่เข้าใจของกลุ่มพระนักเทศน์

เพราะสัญลักษณ์เหล่านี้ได้มาจากอักษรธรรมพื้นเมือง ทั้งนี้ผู้คัดลอกบทเทศน์ที่เทศน์นั้นเป็นพระนักเทศน์ลักษณะการบันทึกสัญลักษณ์ร่วมกับบทเทศน์นั้นมีอยู่ ๒ รูปแบบคือ

๑. สัญลักษณ์ที่บันทึกไว้ด้านบนบทเทศน์ คือ

- เห็นสูง \
- ละม้าย ๕

๒. สัญลักษณ์ที่บันทึกไว้ด้านล่างบทเทศน์ คือ

- เห็นต่ำ ,
- ลงเสียง ๐

ดังนั้นสัญลักษณ์การเทศน์เป็นเครื่องมือ หรือสัญลักษณ์ที่กำหนดเป็นแนวทางการเดินทำนองเทศน์ ซึ่งเทคนิควิธีการของพระนักเทศน์แต่ละรูปนั้นมีลักษณะที่แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล ซึ่งวิธีการเรียนรู้และวิธีการถ่ายทอดศาสตร์ที่เกี่ยวกับการเทศน์มหาชาติในสังคมล้านนานั้นมีกระบวนการทางสังคมที่มีความสัมพันธ์กับความเชื่อทางศาสนา รวมถึงธรรมเนียมปฏิบัติตามแบบชาวล้านนา^{๑๑}

๓.๒.๒ ทำนองแบบประยุกต์

ปัจจุบันประเพณีการเทศน์มหาชาติในล้านนาใช้เวลาน้อยลง และมีวิธีการลดทอนเนื้อหาธรรมลงเน้นความไพเราะของท่วงทำนองมากขึ้น แต่ความชัดเจนของภาษาเมื่อรวมกับท่วงทำนองที่มีที่เปลี่ยนระดับเสียงหลายเสียงทำให้ความชัดเจนของภาษาหายไป ดังนั้นลักษณะขั้นตอนการเทศน์ในปัจจุบัน จึงพบว่ามีความละเอียดน้อยลงไปและวิธีการใหม่ที่มีการนำมาใช้ในการเทศน์มหาชาติล้านนาก็คือ การประยุกต์ใช้ทำนองใหม่ร่วมในการเทศน์เพื่อสร้างความแปลกใหม่ให้เกิดขึ้นในการเทศน์ แต่ก็ยังคงไว้ซึ่งเนื้อหาแบบโบราณซึ่งเป็นการผสมผสานในการเทศน์มหาชาติ เพื่อให้เกิดความไพเราะให้ผู้ฟังมีความเพลิดเพลินศรัทธามากยิ่งขึ้น ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าการที่พระนักเทศน์มหาชาติล้านนาประยุกต์ทำนองใหม่ๆ ขึ้นมานับว่า เป็นการสร้างวิธีการเทศน์แบบใหม่อันเป็นการปรับเนื้อหาในการเทศน์ให้มีความเหมาะสมกับสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไป เป็นการปรับเปลี่ยนตามยุคสมัยอย่างมีรสนิยม แต่อย่างไรก็ตามพระนักเทศน์ก็ควรที่จะคงไว้ซึ่งท่วงทำนองแบบสมัยโบราณเป็นพื้นฐาน ซึ่งจะช่วยให้เห็นถึงแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่มีความโดดเด่นมากขึ้น ในสมัยอดีตที่ผ่านมามีพระนักเทศน์มหาชาติล้านนาที่มีความรู้ความสามารถในการเทศน์ และสามารถสอดแทรกการเทศน์แบบทำนองด้วยวิธีการบรรยายประกอบ ซึ่งเป็นวิธีการ

^{๑๑}ธิตพล กันตวิงศ์, “ทำนองการเทศน์มหาชาติกัณฑ์มัทรีในประเพณีตั้งหมั้นหลวงจังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาดนตรี มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕), หน้า ๕๔-๕๕.

หนึ่งที่จะทำให้ผู้ฟังเทศน์เกิดความเข้าใจในหลักธรรมที่แฝงอยู่ในมหาชาติเวสสันดรชาดก ต้นแบบของการเทศน์ดังกล่าว ศาสตราจารย์เกียรติคุณมณี พยอมยงค์ ซึ่งในขณะที่ท่านบวชเป็นพระสงฆ์ ท่านก็สามารถประยุกต์การเทศน์มหาชาติทั้ง ๑๓ กัณฑ์ด้วยการใส่ทำนองและสลับกับการบรรยาย ได้จนเป็นที่นิยมในสังคมล้านนา ซึ่งกล่าวได้ว่าการเทศน์ประยุกต์เช่นนี้สามารถที่จะสร้างองค์ความรู้และความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาได้ดีขึ้น พระอาจารย์ทอง เจ้าอาวาสวัดโสภณาราม เป็นพระสงฆ์อีกรูปหนึ่งที่มีความรู้สามารถประยุกต์การเทศน์มหาชาติทั้ง ๑๓ กัณฑ์ด้วยการนำเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ตลอดจนถึงวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีในล้านนาเข้ามาประกอบในการเทศน์ แต่ก็ยังแฝงเนื้อหาสาระในมหาชาติเวสสันดรชาดก ทำให้เป็นที่นิยมอย่างมากในล้านนา ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นผลสำเร็จมากในการเทศน์ทำนองแบบประยุกต์ ที่นิยมในล้านนาปัจจุบันมี ๒ แบบคือ

๑.วิธีการเทศน์ทำนองแบบผสมผสาน หมายถึง การที่พระนักเทศน์ทำนองมหาชาติล้านนาใช้ความรู้ความสามารถเทศน์ทำนองผสมผสานกับการเทศน์บรรยาย โดยนำวิธีการใช้มุขตลกการขอ การร้องลิเก การร้องเพลง คร่ำว จี้ว ขอ กาพย์ ร่าย กะโลง คำรำ โดยแฝงเนื้อหาสาระในมหาชาติเวสสันดรชาดกเพื่อสร้างสุนทรีภาพและอรรถรสให้แก่ผู้ฟัง ซึ่งวิธีการเทศน์แบบนี้เกิดขึ้นจากปฏิภาณของพระนักเทศน์เองในการแสดงธรรม กล่าวคือมีการปรับเปลี่ยนเนื้อหาธรรมให้มีความสมสมัยยิ่งขึ้น

๒. การประยุกต์ทำนองโดยใช้วิธีการขับขานอื้อกะโลง เดินทำนองเทศน์และผสมผสานกับการบรรยาย หมายถึง การที่พระนักเทศน์ใช้บทกะโลง เดินทำนองเทศน์เป็นตัวกำหนดมีลักษณะทำนองใช้เทคนิคการเหินสูง เหินต่ำ ละม้ายและลงเสียงตามฉันทลักษณ์ในบทกะโลงมีการปรับเปลี่ยนเสียงนอกเข้าสู่เสียงในด้วยเนื้อหาที่พรรณนาเกี่ยวกับเรื่องมหาชาติเวสสันดรชาดกกล่าวได้ว่าเป็นการใช้เทคนิคของเสียงเพื่อสร้างสมาธิของผู้ฟังให้มีความสนใจในเนื้อหา

จากตัวอย่างการประยุกต์วิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ด้วยการเทศน์แบบมีทำนอง กล่าวคือการเทศน์ที่พระนักเทศน์ในปัจจุบันกำลังปรับประยุกต์ใช้นี้ เป็นการแสดงให้เห็นถึงการใช้ความรู้ในด้านธรรมะเป็นศูนย์กลางแล้วผสมผสานกับปฏิภาณของพระนักเทศน์เอง ซึ่งทำให้ผู้ฟังเทศน์แบบมีทำนองเข้าใจในเนื้อหามากขึ้น ผู้วิจัยเห็นว่า การที่พระนักเทศน์มีการประยุกต์ใช้ทำนองการเทศน์มหาชาติไม่ก่อให้เกิดผลเสียแต่อย่างใด เพราะเป็นการแสดงออกซึ่งโลกทัศน์ใหม่ของพระนักเทศน์เองเป็นการปรับใช้ของเก่าให้สมสมัยยิ่งขึ้น เพื่อให้ผู้ฟังได้บรรลุวัตถุประสงค์ของการฟังเทศน์ นับว่าเป็นพัฒนาการของการเทศน์มหาชาติในล้านนาที่เข้ากับสังคมยุคปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

จากการสัมภาษณ์พระปิฎกคุณาภรณ์ได้กล่าวถึง ทำนองของการเทศน์มหาชาติที่ชาว ล้านนาานิยมทั้งในอดีตและปัจจุบันคือ ทำนองพริ้วไกวโบ ทำนองมะนาวล่องโขงและ ทำนองน้ำตกตาด ส่วนสำนวนที่ใช้นั้นคือสำนวนไฟเจ้าเรียวแดง สำนวนสร้อยสังกร และสำนวน อื่นๆที่พระนักเทศน์เห็นสมควรว่า จะเลือกใช้ให้เข้ากับทำนองของตนเอง ส่วนวิธีการเทศน์ทั้ง ๒ ทำนองนั้นพระนักเทศน์ควรประยุกต์เพื่อให้เกิดรูปแบบใหม่ขึ้น เพื่อให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงตาม ความนิยมของคนในสมัยปัจจุบัน แต่วิธีการเทศน์จะต้องประกอบไปด้วยเนื้อหาสาระเดิมไว้ไม่ ล່อลวงเพื่อให้เกิดโทษจะต้องแสดงให้เกิดความสุข ความสงบในธรรมะ^{๑๒} จากการสังเกตของ ผู้วิจัยเห็นว่า การเทศน์มหาชาตินั้นทำนองที่พระนักเทศน์เลือกใช้กันมากที่สุดก็คือ ทำนองพริ้ว ไกวโบ ส่วนสำนวนที่นิยมใช้กันนั้นพระนักเทศน์สามารถปรับใช้สำนวนไหนก็ได้ เพราะเนื้อหา สาระในสำนวนต่างๆ ก็ไม่มีความแตกต่างกันมากนักส่วนการเทศน์ทั้ง ๒ ทำนองก็ควรมีการปรับ เนื้อหาสาระให้เข้ากับเหตุการณ์ปัจจุบันจนเกิดการเปรียบเทียบ โดยยกเอาแบบอย่างของพระ เวสสันดรมาเป็นวิธีการนำเสนอ แนวคิดอีกอย่างหนึ่งจากการสัมภาษณ์พระครูอดุลสัจจิตต์กล่าวว่า การเทศน์มหาชาตินั้นในอดีตที่ผ่านมา การตั้งธรรมหลวงจะเน้นในเนื้อหาสาระของมหาชาติ เวสสันดรชาดก โดยจะไม่มีพิธีกรรมใดมาสอดแทรก แต่ด้วยเหตุที่ว่าความนิยมของผู้ฟังธรรมเริ่ม น้อยลงเพราะเนื้อหาสาระมีความยาวมากเกินไปใช้เวลานานในการเทศน์ ท่านพระครูโสภาสคณาภิ บาล วัดหมื่นสาร จังหวัดเชียงใหม่ จึงมีความคิดริเริ่มประยุกต์เอาพิธีกรรมต่างๆ และสงเคราะห์ปี เกิดเข้าในมหาชาติเวสสันดรทั้ง ๑๓ กัณฑ์ เพื่อสร้างแรงจูงใจให้คนหันมาฟังธรรมให้มากขึ้นและ ท่านก็ได้อาราธนาพระสงฆ์ที่มีความชำนาญด้านการเทศน์มหาชาติมาแสดงธรรม และทำนองที่ นิยมกันมากในสมัยนั้นก็คือทำนองพริ้วไกวโบ ทำนองมะนาวล่องโขง ซึ่งทำนองแต่ละทำนอง นั้นจะต้องเป็นทำนองประจำกัณฑ์ใดกัณฑ์หนึ่งเท่านั้น โดยทำนองพริ้วไกวโบจะนิยมเทศน์ใน กัณฑ์ที่ให้ความรู้สึกราวงวน โศรกเศร้าเสียใจ เช่น กัณฑ์กุมารบรรพ และกัณฑ์มัทรีเป็นต้น และ ทำนองมะนาวล่องโขง จะใช้เทศน์เป็นแบบธรรมวัตรหรือใช้ในการเดินธรรม สำนวนที่นิยมมากที่สุด คือสำนวนพระยาพิน และสำนวนสร้อยสังกร ส่วนแนวคิดเกี่ยวกับการเทศน์ทั้ง ๒ ทำนองนั้นเห็น ว่า การเทศน์ในรูปแบบเดิมเป็นการเทศน์ที่เป็นระบบแบบแผนมีเนื้อหาสาระสำคัญทางธรรมอยู่ มาก แต่เนื่องจากสังคมที่เปลี่ยนไปพระนักเทศน์ก็ควรประยุกต์ผสมผสานเนื้อหาสาระต่างๆ แบบเดิมเอาไว้ แต่อย่าทำให้เสียหลักการเดิมไม่น้อยเนื้อหาสาระมากจนเกินไปและสิ่งที่ควรคำนึง คือ ความเหมาะสมกับสมณะสาธูป ซึ่งถ้าทำผิดหลักจะเป็นสาเหตุให้มหาชาติเกิดความเสื่อม^{๑๓} จาก

^{๑๒} พระปิฎกคุณาภรณ์, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวงวัดพระธาตุหริภุญไชย รองเจ้าคณะ จังหวัดลำพูน สัมภาษณ์. ๑๒ ธันวาคม ๒๕๔๕.

^{๑๓} พระครูอดุลสัจจิตต์, เจ้าอาวาสวัดธาตุคำ เจ้าคณะตำบลห้วยยา สัมภาษณ์. ๑๒ ธันวาคม ๒๕๔๕.

แนวคิดนี้ผู้วิจัยเห็นว่า การเทศน์มหาชาติในพระนักเทศน์ในปัจจุบัน จะต้องมีการพัฒนาตนเองอยู่เสมอทันเหตุการณ์ในทางโลกและทางธรรมสามารถบูรณาการ เพื่อสร้างองค์ความรู้ที่มีอยู่ในอดีต ผสมผสานให้เข้ากันกับองค์ความรู้ในปัจจุบันให้สมดุล ซึ่งจะทำให้สังคมมองเห็นคุณค่าของการเทศน์มหาชาติในล้านนามากขึ้น แนวคิดอีกอย่างหนึ่งของท่านพระครูคำมูล วรธมฺโม กล่าวว่า ท่านเองในการเทศน์มหาชาตินั้นมีความหลากหลาย ท่านเองแต่ละท่านเองจะถูกใช้ให้เข้ากับท้องถิ่นของตนเอง ลำานแต่ละลำานผู้แต่งก็ใช้ท้องถิ่นของตนเองที่อาศัยอยู่แต่ละลำานนั้นๆ เช่นที่ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย และจังหวัดลำาน จะนิยมใช้ท่านองพร้าวไกวโบ ท่านองมะนาว ล่องโขง และท่านองน้ำตกตาด จังหวัดแพร่ จังหวัดน่าน จะใช้ท่านองนกเขาหินและท่านองช้าง ช้ามทุ่ง ส่วนจังหวัดลำานจะใช้ท่านองเมงกุ่มคอง ลำานที่นิยมใช้นั้นคือลำานไฟแฉ็เรียวแดง ลำานสร้อยสังกรและลำานอื่นๆ ที่พระนักเทศน์จะเลือกปรับใช้ให้เหมาะสมกับเสียงและลมหายใจของตนส่วนความคิดเห็นเกี่ยวกับการเทศน์ทั้ง ๒ ท่านองนั้นมันเป็นพัฒนาการจากการเทศน์ในอดีตจนทำให้มีการใช้ท่านองต่างๆ มาประยุกต์ใช้ในปัจจุบันซึ่งเป็นเรื่องที่ดีทำให้ผู้ฟังได้ความรู้ที่มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้นแต่วิธีการประยุกต์นั้น จะต้องทำให้ถูกต้องตามหลักการเทศน์แบบเดิมเพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาแบบดั้งเดิมเอาไว้มิให้สูญหาย^{๔๔}

ดังนั้นสรุปได้ว่า ท่านองการเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกแบบล้านนานั้นเป็นเอกลักษณ์ที่มีการคิดสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อสื่อเนื้อหาสาระที่ทำให้เกิดความเพลิดเพลิน บันเทิงใจแก่ผู้ฟัง ผู้วิจัยได้สังเกตแบบมีส่วนร่วมเห็นว่า การเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกนั้นท่านองและลำานเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญสำหรับพระนักเทศน์ ในการที่จะเลือกให้เหมาะสมกับเสียงและระดับลมหายใจของตนเอง จากการสัมภาษณ์ศาสตราจารย์เกียรติคุณมณี พยอมยงค์ กล่าวว่า การเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกนั้น นอกจากท่านองและลำานที่พระนักเทศน์เลือกใช้แล้วการศึกษาวิเคราะห์เรียนรู้เกี่ยวกับเนื้อธรรมทั้งหมดในมหาชาติกัณฑ์นั้นๆ ที่พระนักเทศน์เลือกเทศน์นับว่าเป็นพื้นฐานเบื้องต้น ซึ่งจะทำให้พระนักเทศน์สามารถสื่ออารมณ์บทบาทของตัวละครในกัณฑ์นั้นๆ ออกมาได้ อย่างสมจริงจนทำให้ผู้ฟังเกิดอารมณ์ร่วมในการฟังธรรมมากยิ่งขึ้น ส่วนเรื่องการเทศน์ทั้ง๒ท่านองนั้น ไม่ว่าจะเป็นแบบดั้งเดิมหรือแบบประยุกต์พระนักเทศน์ควรคำนึงถึงหลักการเดิมไว้เพราะเป็นมรดกทางภูมิปัญญาของชาวล้านนา ซึ่งควรค่าแก่การอนุรักษ์ไว้แต่เพื่อให้มหาชาidl้านนาเข้ากับยุคสมัยใหม่ ก็ควรจะมีการปรับให้เข้ากับสถานการณ์ในปัจจุบันอย่างเหมาะสมโดยไม่ให้เสียคุณค่าเดิม ^{๔๕} บทสัมภาษณ์ดังกล่าวจากการที่ผู้วิจัยเป็นบุคคลหนึ่งที่ได้เรียนรู้ในวิธีการเทศน์มหาชาติ

^{๔๔} พระครูคำมูล วรธมฺโม, รองเจ้าอาวาสวัดโสภณาราม สัมภาษณ์, ๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๔๕} ศาตราจารย์เกียรติคุณมณี พยอมยงค์, อาจารย์พิเศษคณะมนุษยศาสตร์ และคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สัมภาษณ์, ๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๕.

ล้นนาจากศาสตราจารย์เกียรติคุณมณี พยอมยงค์ เห็นว่า การที่พระนักเทศน์จะเทศน์มหาชาติ ล้นนาได้ดั้นั้น พระนักเทศน์จะต้องเรียนรู้เกี่ยวกับเนื้อหาสาระและบทบาทของตัวละครในธรรม ให้เข้าใจเสียก่อน แล้วจึงฝึกทำนองให้ผสมผสานเข้ากับเนื้อธรรมมหาชาติตามหลักของการเทศน์ กระบวนการทั้ง ๓ อย่างคือ ทำนองการเทศน์ สำนวน และการศึกษาเรียนรู้เนื้อหาสาระในธรรมจึง นับว่า เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญยิ่งในการเทศน์มหาชาติล้นนา ฉะนั้น ในการแสดงธรรมในยุคนี้ พระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่นี้ โดยตรงจะต้องรู้จักปรับตนเองในการแสดงธรรมให้มากยิ่งขึ้นโดยใช้ภาษา ที่เข้าใจง่าย เน้นจุดเด่นในการอธิบายธรรมะให้ลึกล้าที่จะตีความธรรมะให้เข้ากับเหตุการณ์ ปัจจุบัน โดยเน้นให้เห็นผลในปัจจุบันมากกว่าเน้นสวรรค์หรือนิพพานในอนาคตที่เคยสั่งสอนมา ตั้งแต่โบราณ หากการเทศน์ไม่มีการปรับปรุงพระสงฆ์ไม่ประยุกต์ปรับบทบาทเดิมของตน ความสำคัญของการเทศน์มหาชาติล้นนา ก็จะมีเพื่อสนองความต้องการทางด้านพิธีกรรมเท่านั้น

๓.๒.๓ ทศนคติของชาวล้นนาต่อการเทศน์มหาชาติแบบทำนอง

เมื่อมองผ่านมิติแห่งกาลเวลาที่ผ่านมา การเทศน์มหาชาติล้นนาทั้งในอดีตและปัจจุบัน มีความนิยมต่างกัน ในสมัยอดีตที่ผ่านมานั้นชาวล้นนาส่วนใหญ่ได้ให้ความสำคัญของการฟัง เทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกกันมาก จากการสัมภาษณ์พระครูอดุลสีกิตตฺ์กล่าวว่า ในสมัยอดีต นั้นถ้าพระนักเทศน์ที่มีชื่อเสียงจากต่างบ้านต่างเมืองมานั้น ศรัทธาชาวบ้านจะมีการประชาสัมพันธ์ บอกกล่าวให้รู้อย่างทั่วถึงกัน เปรียบเทียบได้กับนักร้องในยุคปัจจุบันที่วัยรุ่นกันว่านักร้องคนไหน ดังจะมาทำการแสดงก็จะไปร่วมงานกันอย่างใหญ่โต เช่นกันกับการเทศน์มหาชาติในอดีตก็จะมี ศรัทธาชาวบ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่และหนุ่มสาวก็จะมาร่วมฟังธรรมกันมากมาย^{๖๖} ผู้วิจัยเห็นว่าในสมัยก่อน ความเจริญทางด้านเทคโนโลยีไม่มีความเจริญมากนัก จึงทำให้ชาวล้นนาส่วนใหญ่ให้ความสำคัญ ของการฟังเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกกันมาก แต่เนื่องจากสังคมล้นนามีการเปลี่ยนแปลงไป ตามยุคสมัย จึงเป็นเหตุทำให้สังคมล้นนาในยุคปัจจุบันให้ความสำคัญของการฟังเทศน์มหาชาติ เวสสันดรชาดกน้อยลง ฉะนั้นองค์กรของพระสงฆ์ในยุคปัจจุบันที่ทำหน้าที่ในการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาจะต้องเห็นความสำคัญวิธีการเทศน์แบบทำนองให้มากยิ่งขึ้น คือมองในแง่ของการ รักษาวัฒนธรรมและประเพณีเป็นหลัก ไม่ควรคำนึงถึงเรื่องการหาปัจจัยเป็นตัวชี้แนะที่สำคัญ จะต้องเน้นให้ผู้ฟังเทศน์บรรลุวัตถุประสงค์ของการฟังเทศน์มหาชาติ ถ้าองค์กรสงฆ์สามารถปรับ บทบาทตนให้เข้ากับสังคมสมัยใหม่นี้ได้แล้ว การเทศน์มหาชาติในล้นนา ก็จะเกิดการพัฒนาและ อยู่คู่กับชาวล้นนาต่อไป อีกมุมมองหนึ่งเป็นแนวคิดของพ่ออาจารย์นิพนธ์ อ้ายไชยซึ่งได้ให้ความ คิดเห็นต่อการเทศน์มหาชาติแบบทำนองว่า การเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกนี้เป็นภูมิปัญญาของ

^{๖๖} พระครูอดุลสีกิตตฺ์. เจ้าอาวาสวัดธาตุคำ เจ้าคณะตำบลหอยขา สัมภาษณ์. ๑๒ ธันวาคม ๒๕๔๕.

ชาวล้านนาที่แฝงไว้ด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ขนบธรรมเนียมและประเพณีวิถีชีวิตที่เกี่ยวกับชาวล้านนาโดยตรง การเทศน์มหาชาติในอดีตที่ผ่านมาลักษณะของการเทศน์จะเป็นแบบดั้งเดิมจริงๆ ความชัดเจนในการใช้ภาษาแบบพื้นเมืองจะมีลักษณะที่เด่นชัดถูกต้องตามอักขระและพยัญชนะ วิธีการเดินธรรมก็เป็นจังหวะถูกต้องตามหลักของการเทศน์มหาชาติ และใช้เวลานานมากในการแสดงธรรม ส่วนพระนักเทศน์ก็จะมียอดความรู้ในเนื้อหาสาระสามารถสื่อธรรมะแบบมีทำนองให้ผู้ฟังเทศน์เข้าใจได้ง่าย แต่วิธีการเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกในปัจจุบันนั้นจะเน้นเนื้อหาสาระจับเอาใจความที่สำคัญเท่านั้น อีกทั้งการอ่านอักขระและพยัญชนะก็ไม่มี ความชัดเจนพระนักเทศน์อ่านธรรมไปตามธรรม ไม่มีจังหวะ และลีลา จึงไม่สามารถโน้มน้าวจิตใจให้ผู้ฟังเทศน์เกิดความสนใจได้^{๑๓} อีกแนวคิดหนึ่งจากการสัมภาษณ์พ่ออาจารย์พล หน่อหล้ากล่าวว่า การเทศน์มหาชาติในอดีตนั้นพระนักเทศน์จะมีวิธีการศึกษากันอย่างแท้จริง และมีการแข่งขันการเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก ซึ่งทำให้เกิดพระนักเทศน์ที่มีความรู้ความสามารถมากมาย ในการแข่งขันจะมีคณะกรรมการคือพ่ออาจารย์จากวัดต่างๆ ที่เคยบวชเรียนและได้ศึกษาการเทศน์มหาชาติมาแล้ว โดยที่คณะกรรมการจะทำการตัดสินพระนักเทศน์ผู้เข้าแข่งขันจะอยู่ตามทิศทั้ง ๔ ในหมู่บ้านเพื่อฟังเสียงของพระนักเทศน์ที่ดังออกทางลำโพงทั้ง ๔ ทิศ เกณฑ์ในการตัดสินนั้นคือ ความชัดเจนของภาษาอักขระและพยัญชนะ ความอ่อนไหวในการขับทำนอง และการเดินธรรม ส่วนการเทศน์ทำนองในปัจจุบันนั้นไม่มีความชัดเจนของอักขระและพยัญชนะมากเท่าใด ส่วนทำนองการเทศน์มหาชาติก็มีหลากหลายทำนองซึ่งเกิดจากการประยุกต์ของพระนักเทศน์ ฉะนั้นพระนักเทศน์ควรเรียนรู้เกี่ยวกับหลักการเทศน์ให้เข้าใจเสียก่อน แล้วจึงปรับให้เข้ากับเนื้อหาธรรมให้มีความเหมาะสม และไม่ควรคัดเนื้อหาสาระออกไปมากนักเพราะจะทำให้เสียคุณค่าของการเทศน์มหาชาติ^{๑๔} อีกแนวคิดหนึ่งจากการสัมภาษณ์พระครูพิพัฒนรัตนพงศ์กล่าวว่า การเทศน์มหาชาติแบบมีทำนองนี้ถือได้ว่าเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยใช้กลวิธีของท่วงทำนองที่สามารถดึงดูดความสนใจของชาวล้านนาให้เกิดความซาบซึ้งจนเข้าสู่หลักธรรมะ ทั้งยังเป็นการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมคือภูมิปัญญาของชาวล้านนาเอาไว้ไม่ให้สูญหาย การเทศน์แบบมีทำนองในอดีตและปัจจุบันถือได้ว่าเป็นพัฒนาการทางทำนองที่มีความหลากหลายซึ่งเป็นเรื่องที่ดี แต่พระนักเทศน์ก็ควรรักษารูปแบบเดิมเอาไว้^{๑๕} อีกแนวคิดหนึ่งของศาสตราจารย์เกียรติคุณมณี พยอมยงค์ท่านได้กล่าวว่า การเทศน์มหาชาติแบบมีทำนองในล้านนานั้นมีหลากหลายทำนองด้วยกันตามรสนิยมของ

^{๑๓} พ่ออาจารย์นิพนธ์ อ้ายไชย, นักวิชาการท้องถิ่นจังหวัดเชียงราย สัมภาษณ์. ๔ ธันวาคม ๒๕๔๘.

^{๑๔} พ่ออาจารย์พล หน่อหล้า, ครูสอนโรงเรียนวัดไชยสถานวิทยา สัมภาษณ์. ๘ ธันวาคม ๒๕๔๘.

^{๑๕} พระครูพิพัฒนรัตนพงศ์, รองเจ้าอาวาสวัดพระแก้ว รองเจ้าคณะอำเภอเมืองจังหวัดเชียงราย สัมภาษณ์. ๑๕ ธันวาคม ๒๕๔๘.

ท้องถิ่นหรือตามที่ครูบาอาจารย์จะฝึกสอนกันมาแบบอาจารย์วาท แต่ก็มีการถกเถียงกันอยู่ว่าการเทศน์ทำนองไหนมีความไพเราะกว่ากัน แต่ถึงอย่างไรก็ตามทำนองแต่ละทำนองนั้นเมื่อได้ฟังแล้วก็จะได้รับรสแห่งวรรณคดีเพิ่มขึ้น ซึ่งกล่าวได้ว่าการเทศน์แบบมีทำนองนี้เป็นการเทศน์สั่งสอนเพื่อให้เกิดความสุข มากกว่าการทำลาย^{๒๐} จากการสัมภาษณ์ข้างต้นจะเห็นว่า ทั้งมุมมองของพระสงฆ์และชาวล้านนาส่วนใหญ่ไม่ได้มองวิธีการเทศน์แบบมีทำนองเสียหายประการใด แต่อยากให้พระนักเทศน์ทำนองกลับไปศึกษาวิธีการเทศน์แบบดั้งเดิม แล้วนำมาปรับประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสังคมปัจจุบัน โดยเน้นในเรื่องของการใช้อักษรและพยัญชนะที่เป็นภาษาพื้นเมืองให้มีความชัดเจนขึ้น และที่สำคัญไม่ควรตัดตอนเนื้อหาสาระในเนื้อธรรมลงมากนัก ซึ่งจะเป็นเหตุทำให้ความนิยมของการฟังเทศน์เสื่อมลงได้

๓.๒.๔ ภาพลักษณ์ของพระนักเทศน์ทำนองในล้านนา

พระนักเทศน์ทำนองในล้านนาถือได้ว่าเป็นที่ยอมรับจากสังคม ซึ่งพระนักเทศน์ส่วนใหญ่มีบทบาทในการเทศน์สั่งสอน และสร้างสรรค์สังคมล้านนาให้มีการพัฒนา (ศีล) พัฒนาจิตใจและพัฒนาปัญญา กล่าวได้ว่า พระนักเทศน์ทำนองในล้านนาเป็นบุคคลที่มีความสำคัญต่อพิธีกรรมการเทศน์มหาชาติในล้านนา และที่สำคัญเป็นบุคคลที่สืบทอดวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของล้านนา จากการสัมภาษณ์ศาสตราจารย์เกียรติคุณผอ. พยอมยงค์กล่าวว่า พระนักเทศน์ทำนองในล้านนานั้น ในอดีตนั้นมีความสามารถมากแต่ละองค์มีลูกคอกที่เป็นชั้นเชิงมีลีลาเป็นจังหวะน่าฟังซึ่งทางภาคเหนือเรียกว่า “ อาละ ” หมายถึงพระนักเทศน์ที่มีเทคนิคในการเทศน์นั่นเองแต่มาสมัยยุคปัจจุบันนี้ พระนักเทศน์ที่มีวิธีการเทศน์แบบดั้งเดิมจริงๆ นั้นหาได้ยากเพราะยุคสมัยเปลี่ยนแปลงไป พระนักเทศน์บางส่วนที่ยังเทศน์แบบดั้งเดิมแต่ก็มีไม่มากนักและมีพระนักเทศน์กลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ ซึ่งมีวิธีการเทศน์ยังไม่ถูกต้องตามแบบแผนนักมักสูญเสียหรือขึ้นเสียงในการเดินธรรมบ่อเกินไป ซึ่งทำให้ผู้ฟังเทศน์เกิดความเบื่อหน่ายอีกทั้งการใช้ภาษาพื้นเมืองที่ใช้ในการเทศน์ก็ยังไม่มีความชัดเจนจึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้ฟังเทศน์ไม่สนใจที่จะฟังธรรม^{๒๑}

แนวคิดอีกประเด็นหนึ่งที่ได้จากการสัมภาษณ์ พันตำรวจโท นเรศ จิตรักษ์ ซึ่งได้กล่าวว่าการเทศน์มหาชาติในล้านนานั้นเป็นการเทศน์ที่แสดงถึงเอกลักษณ์ดั้งเดิม ซึ่งหมายถึงความเจริญทางด้านวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และภูมิปัญญาของชาวล้านนาที่บรรพชนสร้างสมมา

^{๒๐} ศาสตราจารย์เกียรติคุณผอ. พยอมยงค์, อาจารย์พิเศษคณะมนุษยศาสตร์ และคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สัมภาษณ์. ๒๐ ธันวาคม ๒๕๔๕.

^{๒๑} ศาสตราจารย์เกียรติคุณผอ. พยอมยงค์, อาจารย์พิเศษคณะมนุษยศาสตร์ และคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สัมภาษณ์. ๒๐ ธันวาคม ๒๕๔๕.

ตั้งแต่สมัยอดีต ในปัจจุบันนั้นยังมีพระนักเทศน์รุ่นเก่าที่ยังเป็นต้นแบบในการสั่งสอนการเทศน์ มหาชาติหลงเหลืออยู่แต่ก็ไม่มากนัก และจะหาพระสงฆ์หรือผู้ที่จะมาศึกษาวิธีการเทศน์ก็มีน้อยลง พระนักเทศน์ทำนองล้านนาในยุคปัจจุบัน จึงเป็นไปตามกระแสโลกจนอาจจะทำลายวิธีการเทศน์ แบบดั้งเดิมโดยไม่รู้สึกรู้สึว่า อย่างไรก็ตามในปัจจุบันก็มีพระนักเทศน์แบบมีทำนองให้ได้ยินกันอยู่ ซึ่งยังสร้างคุณูปการให้กับชาวล้านนาไม่มากนักน้อย อีกทั้งพระนักเทศน์ก็ยังรักษาทำนองของการ เทศน์ไว้ได้ แต่ถ้าหากวันใดพระสงฆ์ในล้านนาเทศน์แบบพื้นเมืองหรือเทศน์แบบมหาชาติไม่ได้ แล้วนั้นแสดงว่าเรากำลังจะสูญเสียมรดกที่งดงามของชาวล้านนาไป เพราะฉะนั้นพระนักเทศน์ ทำนองต้องปรับวิธีการเทศน์ คือเน้นสาระประโยชน์ทางปัญญาให้กับสังคมอย่าแค่เพียงส่งเสริมใน เรื่องของการฟังธรรมแล้วได้บุญเพียงอย่างเดียว ควรจะมีการวิเคราะห์เอาเนื้อหาสาระมาใช้ให้เป็น ประโยชน์บอกสังคม บอกชุมชน ว่ามหาชาติเวสสันดรชาดกให้ข้อคิดอย่างไรบ้าง อีกทั้งองค์กร ทางพระพุทธศาสนาต้องพึงการจัดระบบการศึกษาในสถาบันการศึกษา คือเรื่องของการเทศน์ มหาชาติโดยบรรจุหลักสูตรการเทศน์มหาชาติเวสสันดร เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และนำคุณค่าของ พระเวสสันดรชาดกมาปรับประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและประเทศชาติบ้านเมือง^{๒๒}

แนวคิดอีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจจากการสัมภาษณ์พระครูสิทธิปัญญากรณ์ ได้กล่าวว่า การเทศน์มหาชาติในล้านนาถือได้ว่าเป็นชุดความรู้ทางภูมิปัญญาที่รับใช้สังคม ซึ่งนักปราชญ์ ล้านนาได้พยายามนำเสนอ เพื่อให้สังคมในสมัยอดีตมีความเข้าใจในหลักธรรมะแต่เมื่อสังคม เปลี่ยนไปพระนักเทศน์ จึงต้องบูรณาการวิธีการเทศน์ให้มีความเหมาะสมในเนื้อหาสาระที่เป็น ประโยชน์เอื้อต่อคนในสมัยปัจจุบัน คือปรับวิธีการนำเสนอเพื่อให้ได้ทั้งคนรุ่นใหม่และคนรุ่นเก่า และน่าจะมีการขยายผลสร้างพระนักเทศน์รุ่นใหม่ขึ้นมา โดยจัดหลักสูตรการเทศน์มหาชาติเข้าสู่ ปริญญาตรีสามัญเพื่อให้ได้รับการพัฒนาทักษะและวิชาการในด้านนี้โดยตรง^{๒๓}

แนวคิดอีกประเด็นหนึ่งผู้วิจัยคิดว่ามีความสอดคล้องกับการสัมภาษณ์ข้างต้น จากการ สัมภาษณ์พระปิฎกคุณาภรณ์กล่าวว่า พระนักเทศน์ทำนองล้านนาในอดีตนั้นจะได้รับการชื่นชม ยินดีจากชาวบ้านเพราะเชื่อกันว่า ผู้ที่สามารถแสดงธรรมได้เช่นนี้ต้องเป็นผู้ที่มีบุญ เพราะเหตุนี้จึง ทำให้ชาวล้านนามีความศรัทธาต่อพระนักเทศน์แบบทำนองมาก ปัจจุบันนี้ทัศนคติของชาวล้านนา เปลี่ยนไปไม่เข้าใจหลักการทางพระพุทธศาสนาพระนักเทศน์ต้องปรับบทบาทให้เข้ากับปัจจุบัน^{๒๔}

^{๒๒} พันตำรวจโทเนตร จิตรักย์, อนุศาสนาจารย์ประจำมณฑลทหารบกที่ ๓๓ ค่ายกาวิละ สัมภาษณ์. ๑๖ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๒๓} พระครูสิทธิปัญญากรณ์, เจ้าอาวาสวัดสันกำแพงปลา สัมภาษณ์. ๒๖ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๒๔} พระปิฎกคุณาภรณ์, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุหริภุญไชย รองเจ้าคณะจังหวัดลำพูน สัมภาษณ์. ๑๒ ธันวาคม ๒๕๕๕.

กล่าวได้ว่าพระนักเทศน์ท่านองล้านนาในอดีต ถือได้ว่าเป็นพระนักเทศน์ระดับชั้นครูซึ่งได้แก่ พระครูอมรธรรมประยุติ วัดแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ท่านเป็นผู้ที่มีความรู้และเชี่ยวชาญการเทศน์ท่านองหรือระบำเดิมได้เป็นอย่างดีหากแต่สภาพร่างกายที่ชราลง จึงทำให้ไม่สามารถเทศน์ได้น้ำเสียงที่ดีเหมือนครั้งอดีต แต่ยังให้คำปรึกษาชี้แนะท่านองเดิมแก่พระนักเทศน์รุ่นใหม่ ดังนั้นจะเห็นว่าภาพลักษณ์ของพระนักเทศน์ท่านองในอดีตได้รับการยอมรับจากสังคมล้านนาอย่างกว้างขวาง ซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น และต้องยกเทศน์ที่สำคัญในสังคมล้านนาในอดีตก็เห็นความสำคัญในการฟังเทศน์ท่านอง โดยเฉพาะเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกเป็นอย่างมาก ถือได้ว่าเป็นบ่อเกิดแห่งขนบธรรมเนียมประเพณีสร้างระบบความสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นในสังคมล้านนาและเป็นการเทศน์สั่งสอนที่มีความมุ่งหมาย เพื่อให้ข้อคิดที่เป็นธรรมะทางพระพุทธศาสนาได้อย่างดียิ่ง แต่เมื่อสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ในล้านนาเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยที่มีการพัฒนาไปตามสภาวะแวดล้อม เพื่อให้ดำรงอยู่อย่างมีหน้าที่และมีบทบาทในการสร้างประโยชน์ให้กับสังคม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างช้าๆและรวดเร็วขึ้นตามลำดับ เป็นเหตุให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์ในล้านนากับพุทธศาสนิกชนเห็นห่างกันมากขึ้นตามลำดับ ทำให้วัดในฐานะเป็นศูนย์กลางทางด้านจิตใจหมดความสำคัญลง โดยเฉพาะการฟังเทศน์มหาชาติเวสสันดรในสังคมล้านนาก็ให้ความสนใจน้อยลงความรัก และความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนาในล้านนาเริ่มลดลงอย่างเห็นได้ชัดเจน ดังนั้นภาพลักษณ์ของพระนักเทศน์ท่านองในล้านนาที่แสดงออกมาในสังคมปัจจุบัน เป็นภาพที่สะท้อนให้เห็นถึงความนิยมการฟังเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกน้อยลงและที่สำคัญ ปรากฏการณ์นี้ก็ยังมีส่วนสัมพันธ์กับหลักพระธรรมวินัย คือมีคนกลุ่มหนึ่งในสังคมล้านนามีความเข้าใจว่าการเทศน์ท่านองในล้านนาเหมือนการขับร้อง ซึ่งเป็นการละเมิดพระธรรมวินัย ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญในบทบาทของพระนักเทศน์ท่านองในล้านนา จำเป็นต้องชี้แจงในประเด็นนี้เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องการเทศน์แบบท่านอง

ท่านองของการเทศน์มหาชาติล้านนา เป็นสิ่งเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาแต่ขึ้นเพื่อสั่งสอนประชาชนความมุ่งหมายหลักของการเทศน์ก็คือ เพื่อให้ข้อคิดธรรมะทางพระพุทธศาสนาในระดับต่างๆ เช่น การให้ทาน ความเสียสละ ความมีอุดมการณ์มุ่งโพธิญาณอันแน่วแน่ของพระเวสสันดรความซื่อสัตย์จงรักภักดีของนางมัทรี ความเป็นลูกที่ดีของชาติและกัณหา ธรรมะดังกล่าวน่าจะเป็นสิ่งสำคัญที่พุทธศาสนิกชนควรคำนึง โดยเหตุที่ชุมชนเป็นตัวละครที่มีความสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงคตินิยมทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญ ๒ ประการ คือ

๑. คตินิยมเรื่องทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

๒. คตินิยมในเรื่องไตรลักษณ์

คติธรรมทั้ง ๒ อย่างนี้อาจกล่าวได้ว่า เป็นคติธรรมที่มีเกี่ยวกับมนุษย์โดยตรงที่จริงคติธรรมนี้มีมาก่อนพระพุทธเจ้าและมีอยู่ในศาสนาทุกศาสนา และเป็นคติธรรมที่มีอิทธิพลทางความเชื่อของชาวล้านนาเป็นอย่างยิ่ง^{๒๕} จากเหตุผลดังกล่าวทำให้เห็นถึงสัมพันธภาพของความนึกคิดวิถีชีวิตและภูมิปัญญาของคนในสมัยโบราณที่สามารถสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับท่งทำนอง โดยใช้ในการเทศน์ การอ้อลำน้า การใส่กาพย์สวด ซึ่งเรียกว่าท่งทำนองในการขับขานของพระสงฆ์ซึ่งจะใช้ในโอกาสประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา

ผู้วิจัยจึงขอเสนอหลักพระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนาที่มีความเกี่ยวข้องกับการเทศน์ทำนองในด้านน้าว่าการเทศน์แบบล้านนาเป็นการเทศน์ที่ผิดหรือไม่อย่างไรดังนี้

- ในคิตสูตร พระสูตรที่ว่าด้วยโทษของการแสดงธรรมด้วยเสียงขับอันยาว ๕ ประการคือ
- ๑.แม้ตนเองก็กำหนดในเสียงนั้น
 - ๒.แม้ผู้อื่นก็กำหนดในเสียงนั้น
 - ๓.แม้พวกคหบดีก็ดำนิว่า สมณสากยบุตรก็ขับเหมือนพวกเรา
 - ๔.เมื่อภิกษุพอใจในการทำเสียง ความเสื่อมแห่งสมาธิย่อมมี
 - ๕.หมู่คนรุ่นหลังพากันทำตามอย่าง^{๒๖}

จากคิตสูตรดังกล่าวจะเห็นว่า พระพุทธเจ้าวางโทษของการแสดงธรรมด้วยเสียงขับอันยาวโดยมีพุทธประสงค์เพื่อกำจัดความประพฤติดันเสื่อมเสียทางสมณวิสัยมิให้เกิดขึ้น ซึ่งจะเป็นผลเสียต่อพระพุทธศาสนา โทษ ๕ ประการดังกล่าวเมื่อวิเคราะห์แล้วจะเห็นว่าถ้าภิกษุแสดงธรรมขาดสติสัมปชัญญะมีเจตนาที่แสดงถึงความกำหนดลุ่มหลงในเสียงของตน และยังผู้อื่นให้กำหนดในเสียงของตนส่งผลให้ขาดสมาธิถือว่าผิดหลักพระธรรมวินัย แต่ถ้าภิกษุผู้แสดงธรรมมีสติสัมปชัญญะมีเจตนาที่ดีในการแสดงธรรมไม่ลุ่มหลงมัวเมาในเสียงมีจุดหมายแสดงธรรมโดยใช้เสียงเป็นสื่อถือว่าไม่ผิดหลักพระธรรมวินัย

ในอรรถกถาคิตสูตรได้แสดงไว้ชัดเจนว่า การที่ภิกษุกล่าวธรรมด้วยเสียงขับอันยาวได้แก่การทำให้ระเบียบคาถา (คำร้อยกรอง) ซึ่งมีบทและพยัญชนะที่บริบูรณ์ให้เสียไปและเมื่อผู้แสดงธรรมมีความปรารถนา (เจตนา) แต่งเสียงด้วยคิดว่าเราจะขับเสียงเช่นนี้จนทำให้จิตขาดสมาธิภิกษุนั้นถือว่ามีความผิด^{๒๗} จากอรรถกถาคิตสูตรดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าเสียงขับอันยาวหมายถึงการ

^{๒๕} ประคอง นิมมานเหมินท์, มหาชาติล้านนาการศึกษาในฐานะเป็นวรรณคดีท้องถิ่น, หน้า ๕๖.

^{๒๖} อ.ป.ญจ., (ไทย) ๒๒ / ๒๐๘ / ๒๒๔. / (ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

^{๒๗} อ.ป.ญจ. ; จก.อ. (ไทย) ๓ / ๔๕๘ / (ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

จับทำนองที่ทำให้อักขระเพี้ยนจนเป็นเหตุทำลายพระคาถาต่างๆให้สูญหายไป ดังนั้นถ้าภิกษุแสดงธรรมโดยให้อักขระและพยัญชนะให้เสียไปบทใดบทหนึ่ง ถือว่าภิกษุนั้นแสดงธรรมผิดหลักพระธรรมวินัยแต่ในกรณีการเทศน์มหาชาติในล้านนาผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า พระนักเทศน์ทำนองในล้านนาเทศน์มหาชาติด้วยเจตนาที่บริสุทธิ์ มุ่งหวังเพื่ออนุเคราะห์ผู้ฟังให้เกิดความยินดีในธรรมที่สำคัญวิธีการเทศน์พระนักเทศน์จะต้องเทศน์ไปตามหลักเกณฑ์ของการเทศน์มหาชาติล้านนา ที่ตั้งไว้เป็นบรรทัดฐานการแสดงธรรมนั้นถือว่าไม่ผิดหลักพระธรรมวินัย แต่การที่มีเสียงวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับการเทศน์ทำนองในล้านนา ผู้วิจัยคิดว่าผู้ฟังได้มองวิธีการเทศน์ด้วยความรู้สึกลึกซึ้งนึกคิดของตนเองโดยที่ไม่มีความเข้าใจถึงจุดมุ่งหมายที่แท้จริงของการเทศน์มหาชาติล้านนา จึงได้กล่าวหาว่าการแสดงธรรมเช่นนี้ผิดหลักพระธรรมวินัย ดังนั้น การเทศน์ทำนองในล้านนาถ้าพระนักเทศน์ศึกษาวิธีการเทศน์ทำนองอย่างถูกต้อง แล้วแสดงธรรมด้วยเจตนาที่เป็นกุศลธรรมสร้างความศรัทธาเลื่อมใสให้กับพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น การแสดงธรรมนั้นถือว่าไม่ผิดต่อหลักพระธรรมวินัยวิธีการเทศน์ทำนองแบบล้านนาจึงเป็นวิธีการหนึ่ง ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่สร้างสรรค์จากภูมิปัญญาซึ่งมีเจตนาที่บริสุทธิ์ไม่มีเจตนาที่จะทำลายพระพุทธศาสนา อีกทั้งยังก่อให้เกิดปัญญาและพัฒนาตนเองให้เป็นคนดีในสังคม ฉะนั้น การเทศน์มหาชาติในล้านนาจึงมีความสำคัญต่อชาวล้านนา เพราะเป็นเครื่องกล่อมเกล่าจิตใจฝึกลุณิสัยให้เป็นคนดีมีคุณในการให้ทาน รักษาศีลบำเพ็ญภาวนามีเมตตา กรุณา และสามารถสร้างสรรค์วิถีชีวิตพัฒนาสังคมล้านนาให้มีความเจริญยิ่งขึ้น

บทที่ ๔

คุณค่าการเทศน์มหาชาติในล้านนา

๔.๑ คุณค่าทางด้านวรรณกรรม

จากการศึกษางานวรรณกรรมมหาชาติล้านนาพบว่า มหาชาติเวสสันดรจัดว่าเป็นนิทานชาดกที่ประกอบด้วยคุณลักษณะพิเศษแห่งวรรณกรรมชั้นยอดเยี่ยมทุกประการ มหาชาติชาดกมีคุณค่าทางวรรณกรรมมากมาย คือมีทั้งรสรัก รสโศก รสธรรมารำเรง รสโกรธ รสเกลียด และรสอิจฉาริษยา สมดังที่พระคันถรจนารักษ์กล่าวไว้ในบรรดาหนังสือเรื่องใหญ่ๆ ไม่ว่าจะเป็นร้อยกรอง หรือร้อยแก้วแบบธรรมดาทั่วไป ตามที่ชาวโลกนิยมยกย่องกันว่าเป็นงานนิพนธ์ชั้นเยี่ยมเช่น มหาชาติเวสสันดรชาดกมีรสวรรณกรรมครบ ๕ รส ดังคำประพันธ์ที่ร้อยเรียงเป็นฉันท์ปฐยาวัตว่า

รติ หาโส จ โสโก จ

ชิจุณา วิมฺหยาเจว

โกธุสฺสทหยมปิ จ

สโม จ นวฐานิโย^๑

เนื้อหาสาระในมหาเวสสันดรชาดกทั้งมวลนั้นถ้าแยกตามจริต หรือทำที่ซึ่งมนุษย์แต่ละคนมีอยู่ก็ย่อมจะมีหลากหลายสมมุติว่า หลายคนอ่านหรือฟังนิทานเรื่องเดียวกันแต่คนย่อมจะมีความรู้สึกต่อเรื่องนั้นต่างกัน หรือแสดงปฏิกิริยาตอบออกมาต่างกันบางคนอาจจะหัวเราะขบขัน บางคนอาจรู้สึกยินดีพอใจ อย่างไรก็ตามค่าความรู้สึกที่เกิดขึ้นนั้นจะปรากฏออกมาโดยฐาน ๕ ประการดังนี้

๑.รติ ฐานให้ยินดีรัก พอใจ

๒.หาส ฐานให้หัวเราะ ขบขัน ร่าเริง

๓.โสโก ฐานให้โศกเศร้า ร้องไห้ สงสาร

๔.โกธ ฐานให้โกรธเคือง ไม่พอใจ

๕.อุสฺสาห ฐานให้อุดสาหะ กล้าหาญ บากบั่น

๖.ภย ฐานให้หวาดกลัว ขนพองสยองเกล้า

๗.ชิจุณา ฐานให้รังเกียจ ขยะแขยง

^๑พระพิมลธรรม ราชบัณฑิต (ชอบ อนุจารีมหาเถร), **ปริทัศน์เวสสันดรชาดก**. (กรุงเทพฯ: โครงการมูลนิธิหอไตรจัดพิมพ์, ๒๕๓๑), หน้า ๕.

๘. วิมฺหา ฐานให้ตื่นเต้น อัจฉรรย

๙. สม ฐานให้สงบ หยุคนึ่ง

ถ้าจะสงเคราะห์มหาชาติเวสสันดรชาดกทั้งเรื่องในรศทั้ง ๙ ก็สามารถแสดงเนื้อความในแต่ละกัณฑ์มาเสนอพอเป็นตัวอย่าง โดยหยิบยกเอาข้อความตอนใดตอนหนึ่งที่สอดคล้องกับรศทั้ง ๙ ประเพณีซึ่งในกัณฑ์หนึ่งๆ นั้นอาจจะมีหลายรศด้วยกันหรือในทำนองเดียวกันเนื้อความที่สามารถจัดเข้าในรศหนึ่งๆ อาจจะมีอยู่ในกัณฑ์เดียวหรือหลายกัณฑ์ดังนี้

๑. รศยินดี รัก พ่อใจ

เรื่องความรักย่อมมีอยู่หลายแบบคือ ความรักระหว่างสามีภรรยา ระหว่างพ่อแม่ลูก ระหว่างเพื่อนฝูง เป็นต้น แต่ความรักที่โดดเด่นในเรื่องมหาเวสสันดรชาดกนี้ได้แก่ความรักระหว่างสามีภรรยาและความรักระหว่างพ่อแม่ลูกเป็นความรักแผ่ครอบครัว (เคหสิตเปรม) นับเป็นตัวอย่างของครอบครัวที่ดีในการดำเนินชีวิตอยู่ภายในกรอบศีลธรรมประเพณี แม้ในคราวทุกข์ยากก็ยอมร่วมทุกข์ด้วยกันเนื้อหาความรักที่แสดงแทงใจผู้ฟังเทศน์ได้นั้นมีอยู่หลายแห่ง แต่ที่ไพเราะและราฟิงราพันมากที่สุด จะเห็นได้จากตอนที่กัศยทั้ง ๔ พระองค์เสด็จตามพระเวสสันดรไปอยู่ในป่าแสดงให้เห็นว่า ผู้แต่งมีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างเรื่องให้ผู้ฟังได้สำนึกว่าความรักครอบครัวเป็นความรักที่สำคัญมากเป็นรากฐานแห่งความมั่นคงของครอบครัว^๒ ดังตัวอย่างมหาชาดล้านนาฉบับไผ่แจ้เร็วแวงทานกัณฑ์ความว่าดังนี้

ภิกขเว คุราภิกขุตั้งหลาย ต้นเป็นสายอริยชาติละขาดเสี่ยงค้นหา ส่วนอันว่าเจ้าบุญหนาเวสสันดรระราช กับนางน้อยนาถุมัทที จูงจาลียอดสร้อย กับนางอ่อนน้อยกัณหา ธิบไกลกลาไปสู่อังต้อยหอใน แห่งด้าวสัณชัยต้นพ่อ และนางแก้วหน่อผุสดีอัญชลี กั้มเกล้า ไหว้พ่อแม่เจ้าสองขา ไชวจำว่า ว่าข้าจักไปสู่อังต้อยหอใน ป้าเป็งธรรมออกบวช ถือผนวชเป็นจิ หื้อได้สวัสดิบายหน้า^๓

จากเรื่องราวของความรักครอบครัวที่แสดงเป็นแบบอย่างนี้ จากการศึกษาพบว่ามหาชาดล้านนายังแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของความรักที่แท้จริง ที่ผู้แต่งได้แทรกไว้เป็นความรักความยินดีที่เกิดจากความบริสุทธิ์ใจ และเกิดจากความพอใจที่มีสติประกอบอย่างมีเหตุผลถูกต้องตามหลักศีลธรรม นับว่าเป็นวิธีการหนึ่งที่ผู้แต่งได้กระตุ้นจิตสำนึกให้ผู้ฟังเทศน์เกิดความรับผิดชอบต่อน้ำที่ของตนในครอบครัว นอกจากความโดดเด่นในเรื่องนี้แล้วจุดสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้

^๒ สมหมาย เปรมจิตต์, มหาชาติเวสสันดรชาดกวิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม, หน้า ๑๕.

^๓ มหาเวสสันดรชาดกฉบับวังวนหลวง กัณฑ์ที่ ๓ ทานกัณฑ์ ๒๐๙ พระคาถา โดยญาณสมุปนฺโน จัดพิมพ์เผยแพร่โดยร้านกัญญา, ลานที่ ๑๐ บรรทัดที่ ๔.

ผู้วิจัยได้เห็นชัดก็คือความรักความยินดีให้ทานของพระเวสสันดรกล่าวได้ว่า เป็นหลักการที่สำคัญในเนื้อหาของมหาชาติล้านนาที่แสดงให้เห็นถึง พระจริยาวัตรของพระเวสสันดรทรงมีความคิดมุ่งมั่นที่เสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ และผลจากทานจริยาของพระเวสสันดรจึงมีความสำคัญมากที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวล้านนาในอดีตจนถึงปัจจุบัน จนเป็นบ่อเกิดแห่งประเพณี และวัฒนธรรมดังข้อความมหาชาติล้านนา ฉบับพิเศษสร้อยรวมธรรมในกัณฑ์หิมพานต์ว่า

เมื่อพระโพธิสัตว์เจ้าต้นบุญใหญ่อายุได้ ๘ ปี ฟังนอนติไสยาสน์ในผาสาปายบนมิกังวลก็รูดคณิงสอดในใจว่าผืนครวไบบแผ่นผ้าตั้งเครื่องง้าวลงกำรูกุหื้อทานออกเป็นของปายนอกดีหลียินดียิ่งล้ำ ใครหื้อสิ่งปายในแม่นมีไผมากล่าวว่าข้าแต่ตัววหอจยงุ่นหันหัวใจแก่ข้าจุกจกกว่าทานไปแม่นคนใดมั่งรู้ ใครได้ตำดั่งกูต้นกูจุกอื่นคูมจั้น ขวักออกยื่นทานไปแม่นคนใดใครได้จั้นเลื้อดใส่ไผมันกูจักฟันเถือแตกจั้นมันแยกขอทาน แถมประก่ำหนึ่งใส่ไผใครได้ต้นกูเอาไปจูง้วยใจอยู่ใต้ไถลักระด่ำกำรูกูปำนานเนิ่นจ้ำจกริบกว่าโดยไปจ๊ะและนา^๔

ข้อความอีกตอนหนึ่งในมหาชาติฉบับวิงวอนหลวงในทานกัณฑ์ความว่า

ดูราวเราดังหลายมวลมมาก จิยาอันขับเจ้าพระยาเวสสันดรราช หื้อปัดพรากจากปาราศัยกำจาวเมืองมาสนส่อ แก่ตัวต้นพ่อลดขับหนี เป็นอันบ่ดีบ่จื้อบ่พะกอบด้วยธรรมต้านหื้อตาน้างม้าและรถผากูได้และสิ่งและเจ็ดร้อยสัตว์ตมหาทานอันนี้และมีเมื่อใดจั่งอันในกำละเมื่อนั้นอัศจรรย์เกิดก้องเป็นต้นว่าแผ่นดินร้อง และคอยครางด้วยเต๊ะฤทธิแห่งปรีชาเจตนา แห่งพระมหาสัตว์เจ้า นั้นแล^๕

จากข้อความในกัณฑ์หิมพานต์และข้อความในทานกัณฑ์วิเคราะห์ได้ว่า เมื่อพระเวสสันดรอายุได้ ๘ พรรษาที่ทรงมีความคิดที่จะบำเพ็ญทานว่าถ้าหากใครมาขอพระองค์ก็มีความยินดีที่จะให้แม้กระทั่งหทัย นัยน์ตา เลือดเนื้อและร่างกาย ซึ่งหมายความว่าพระเวสสันดรมีน้ำพระทัย ที่จะบำเพ็ญทานบารมีตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์นับว่า เป็นจุดเริ่มต้นทางอุดมคติการบำเพ็ญทาน

^๔ มหาชาติเวสสันดรชาดก สร้อยรวมธรรม กัณฑ์ที่ ๒ หิมพานต์ ๑๓๔ พระคาถา เรียบเรียงจากต้นฉบับเดิม. โดยอินสม ไชยชมภู จัดพิมพ์เผยแพร่โดยร้านกัญญ์, ลานที่ ๗ บรรทัดที่ ๑.

^๕ มหาเวสสันดรชาดกฉบับวิงวอนหลวง กัณฑ์ที่ ๓ ทานกัณฑ์ ๒๐๕ พระคาถา บุญคิดวัชรศาสตร์ เรียบเรียงจากฉบับเดิม จัดพิมพ์เผยแพร่โดยธาราทองการพิมพ์, ลานที่ ๖ บรรทัดที่ ๑.

บารมีอย่างมีเหตุผลและมีจุดมุ่งหมาย เพื่อพระโพธิญาณความปรารถนาที่จะบำเพ็ญทานบารมีให้ ยิ่งขึ้นไปของพระเวสสันดรทำให้เห็นถึง กระบวนการคิดเข้าสู่กระบวนการปฏิบัติจริง ได้อย่างบรรลุ วัตถุประสงค์ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงตัวตนที่แท้จริง ความกล้าหาญ ความเด็ดเดี่ยว และความมุ่งมั่นของ พระเวสสันดรโดยที่พระองค์ทรงคำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน

ดังนั้น รสแห่งความยินดีในวรรณกรรมมหาชาติล้านนาแสดงให้เห็นถึงความยินดี บำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรที่ไม่มีขีดจำกัด เป็นการยินดีให้ทานอย่างมีวิจารณ์ญาณที่เริ่ม ตั้งแต่การให้สิ่งของจนถึงการพร้อมที่จะเสียสละชีวิตของตนเองเพื่อบำเพ็ญบารมีให้สมบูรณ์ อนึ่ง ในการให้ทานของพระเวสสันดรพระองค์ยังได้ชักชวนทั้งพระเจ้าสุทโธทัญญู พระนางมัลลิกา และพระนาง มัทรีให้ร่วมทำทานด้วยกล่าวได้ว่า พระองค์ทรงมีความอนุเคราะห์ต่อผู้อื่นประสงค์ที่จะให้บรรลุ จุดหมายเช่นกับพระองค์ ฉะนั้นผู้วิจัยเห็นว่า การที่ผู้แต่งมหาชาติล้านนาได้พยายามแสดงให้เห็นถึง ความสำคัญของการให้ทานเพราะเหตุที่ว่า การให้ทานเป็นบรรทัดฐานเบื้องต้นทำให้ชาวล้านนารู้จัก การเสียสละสิ่งของอันเป็นการจัดความตระหนี่ถี่เหนียวและกำจัดความเห็นแก่ตัว

๒. รสหัวเราะ ขบขัน ร่าเริง

ถึงแม้ว่ามหาชาติเวสสันดรเป็นนิทานชาดกที่หนักไปในด้านบำเพ็ญบารมีแต่ก็ยังแฝงไว้ ซึ่งความรื่นเริงหยอกล้อเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งไม่ค่อยจะพบในนิทานชาดกเรื่องอื่นไม่ใช่ ความร่าเริงที่จะก่อให้เกิดความหลงใหลหมกมุ่นในกามารมณ์ แต่เป็นความเพลิดเพลินบันเทิงใจตาม กระแสเสียงในขณะที่ฟังเทศน์อันพรรณนาถึงเหตุการณ์ที่น่าขบขัน ซึ่งโดยมากจะเกี่ยวกับซุกกิ้งที่เป็นตัวตลกในเรื่องที่ผู้แต่งสอดแทรกมุขตลกเข้าไปเพื่อให้เกิดความสนุกเพลิดเพลิน ดังตัวอย่าง มหาชาติล้านนากันท์ซุกกิ้งความว่าดังนี้

พราหมณ์มีใจเศร้าเคืองเคียด ปากเบี้ยวบิดดัดดำ จ้าว่าจักไปต่อกำมะพูๆ จึงผุดลุกเล่น ไปมา นางอมิตต่าจึงกล่าวว่า ดูราปูพราหมณ์ กูจักไปดักน้ำยังดำ หาบดัวฝามาเรือน เหตุว่าเมียพราหมณ์มาเบือนรุ่มดำ คำร้ายว่าสะหาว่า กูยังเป็นสาวหนุ่มหน้า ป้อยมา เป็นเมียพราหมณ์เก่าหลังโกแลนา^๖

จากรสหัวเราะความขบขันดังกล่าว เป็นการสื่อให้เห็นอารมณ์ของผู้แต่งที่สอดแทรก เนื้อหาเพื่อให้เกิดความสนุกสนานและผ่อนคลายในรสอื่นๆ โดยมีความต้องการที่จะทำให้ผู้ฟังเทศน์ ได้เห็นความแปลกใหม่ในเนื้อหาและความต่างของตัวละคร ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของเรื่อง โดยที่พฤติกรรมของตัวละครมีความโดดเด่นต่างกัน และในความโดดเด่นในตัวละครนั้นทำให้ผู้ฟัง

^๖มหาเวสสันดรชาดกฉบับวิงวอนหลวง กัณฑ์ที่ ๕ ซุกกิ้ง ๑๕ พระคาถา โดยญาณสมปยุตโน จิตพิมพ์เผยแพร่โดยร้านกัญญา, ถนนที่ ๑๑ บรรทัดที่ ๓.

เทศน์ได้สัมผัสกับองค์ความรู้ใหม่ๆ ที่ผู้แต่งได้พรรณนาเพื่อสะท้อนให้เห็นเป็นรูปธรรมจนเกิด ความบันเทิงใจมีอารมณ์ร่วมในการฟังเทศน์มากยิ่งขึ้นกล่าวได้ว่า ในรสนี้ชุกเป็นตัวละครที่ผู้แต่ง ได้บรรยายให้มีคุณลักษณะเป็นสื่อทางจริยธรรมในด้านแง่ลบ และแฝงไปด้วยอารมณ์ขันมากมาย จนทำให้ผู้ฟังเทศน์เกิดความประทับใจในตัวละคร ผู้แต่งสามารถทำให้ผู้ฟังเทศน์แยกแยะหาเหตุ ผลได้ด้วยตนเอง นับว่าเป็นกระบวนการคิดที่มีความสร้างสรรค์โดยที่สามารถบรรยายเนื้อหาให้เห็น ภาพซึ่งผู้แต่งได้ผสมผสานความคิด ความรู้สึกของตนคือการนำรสขบขันให้เข้ากับธรรมชาติได้ อย่างจับใจ ดังอีกตัวอย่างหนึ่งในงานปริวรรตมหาชาติกัณฑ์ชุกที่พรรณนาถึงลักษณะสุนัขของ พราณเจตบุตร ๔๖ ตัว ดังนี้

ตั้งมวลมีจัตตาพิศตามสังขิตมี ๔๖ ตัวก็มาห้อมเห่าเห่าเล่าเก่าแก่กลัวตาย อยู่บ่ตายหลายเชื้อไล่ มี ๑๘ ประการคือ ดำ แดง ผิวกำน โค้งกำน ปานผิวไฟสูงใหญ่เพิงพาวลางตัวขาวเผือก แด่หลังกำนแหล่แดงไห ขาวเหลืองใสผิวนาคผิวมุขหมากขนยุย ลางตัวสุยเหมือนแพะขาว พาวหางกำนเหมือนอานลางตัวแดงเหมือนฟานสูงผ่านย่านลางตัวหม่นเหมือนค่าง และหูคูปึง ปังหูคูปึงหางมันพวงพู่ หันพราหมณ์ผุดลูกเล่นโยนมา ลางตัวดำเหมือนกำตันมันเทาลิ้น กำนเข้าถึงรูคอ ลางตัวหางขอฟิวหม่นเท่าหางดอกเลาผิวเหล็กดำเหมือนเพ็กส่องลายเป็นป้อผิว สือหล้าวก เหมือนหอมสอนง่ายร้อยเงินจ่ายซื้อบ่เสียขายเชื่อดังหลายมีประการต่างๆทางรักษา ของอันพราณเจตบุตรหากปอกเปลือกมาเลี้ยงไว้เค้าแท้ใ้มีหมาแม่ ๑ ตัวเอามาปิดบัวเลี้ยงข้าวตัว แม่เท่านั้น เป็นเจ้าหมาไทยตัวแดงผิวไหม เป็นเจ้าหมามัน ตัวแม่ดำด้านข้านเป็นเจ้าหมา ฮ้อ ตัวแม่มอยผิวหม้อ เป็นเจ้าหมาแกวตัวแม่มอยแควนสับเสลียวเป็นเจ้าหมาเงี้ยวตัวแม่ناق จ้างเสาะซอกเสี้ยว เป็นเจ้าหมาลาวตัวขาวเจ้าหมาเอาเงินไปไถ่ซื้อมา ไว้เป็นหมาพราณเมินบ่ ปอนานมีลูก ๓๕ จำเรียงใหญ่มาบ่ตาย สักตัว ผู้เลี้ยงปิดปิ่นปิ่นเข้าวัน ๗ ปี บ่หื้อพ่อนล้ำ จั้วหมาฝักจัดตั้งสุนัขตัวลูกตัวแม่ หลายนักเก มี ๔๖ ตัว”

จากลักษณะของสุนัขต่างๆที่ผู้แต่งมหาชาติล้านนาได้แสดงมาทั้งหมดผู้วิจัยเห็นว่าผู้แต่ง มีพื้นฐานความรู้ภูมิประเทศต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับล้านนา และรู้จักลักษณะสัตว์ชนิดต่างๆเป็น อย่างดีแล้วนำมาเปรียบเทียบให้เห็นความเหมือนและ ความต่างกับสัตว์ประเภทอื่นๆได้อย่างเด่นชัด กล่าวได้ว่า ผู้แต่งได้อาศัยสื่อคือธรรมชาติที่พบเห็นได้จากประสบการณ์จริงแล้วนำมาสร้างรสใน วรรณกรรมให้มีความสนุกสนาน น่าคิด ถึงกระนั้นยังได้พรรณนาเนื้อหาให้เกินความเป็นจริงซึ่ง เป็นการสร้างความพิเศษ ให้เนื้อหามีความเข้มข้นขึ้นได้อีกโสดหนึ่ง จึงกล่าวได้ว่าการพรรณนารส ขบขันนี้ผู้แต่งไม่ได้มุ่งเอาสาระทางธรรมะโดยตรงแต่เป็นการมุ่งใช้ภาษา ลีลา สำนวนโวหารเพื่อ

^๑ สมหมาย เปรมจิตต์, มหาชาติเวสสันดรชาดกวิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม, หน้า ๑๖๕.

สร้างความประทับใจให้แก่ผู้ฟังเป็นการแสดงให้เห็นถึงความคิด และอารมณ์ความรู้สึกของผู้แต่งได้เป็นอย่างดี

ดังนั้นสรุปได้ว่า รสขบขันในมหาชาติล้านนาจึงเป็นอีกรสหนึ่งที่มีความสำคัญในบรรดารสทั้งหลาย กล่าวโดยสภาพของสังคมล้านนาแล้วในอดีตและปัจจุบันพระนักเทศน์ล้านนาได้มีการนำวรรณกรรมนี้มาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี ฉะนั้นรสขบขันในมหาชาติล้านนาแม้จะมีสาระน้อยแต่ถ้ารู้จักนำมาปรับเพิ่มสาระและเนื้อหาลงไปก็ทำให้ผู้ฟังเกิดปีติสุขและเข้าใจหลักธรรมได้เช่นกันได้

๓. รสโศกเศร้า ร้องไห้ สงสาร

เรื่องเกี่ยวกับความโศกเศร้า ร้องไห้ สงสารนี้คงไม่มีอะไรยิ่งไปกว่าการพลัดพรากจากสมาชิกในครอบครัวที่เรารักดังดวงตา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีจัญราษมาพรากใครคนหนึ่งไป ครบครวไป ผู้อยู่เบื้องหลังย่อมจะประสบกับความเศร้าโศกเสียใจ หรือ แม้แต่เพียงสำคัญว่าคนที่เรารักหายไปก็ทำให้ผู้นั้นไม่สบายใจทรมานทรมาย ในทำนองเดียวกันเรื่องมหาชาติเวสสันดรชาดกนี้ ผู้ประพันธ์ได้แต่งให้ พระนางมัทรี กับ พระเวสสันดรเป็นตัวแทนแสดงความเศร้าโศกที่คนทั้งโลกจะพึงประสบ ผู้ประพันธ์ได้แสดงความร่ำพันแทนพระเวสสันดรออกมาอย่างเด่นชัด ซึ่งถ้ามองในอีกแง่หนึ่งก็ดูเหมือนจะขัดกับจริยธรรมนักบวชเยี่ยงพระเวสสันดร แต่เป็นความฉลาดของนักประพันธ์ล้านนาที่ช่างสรรหาคำพูดมาร้อยเรียงเพื่อเรียกความเศร้าจากผู้ฟัง โดยอาศัยเหตุการณ์นั้นมาเป็นจุดริเริ่มแล้วสอดแทรกคำพูดที่บรรยายความเศร้าออกมาค่อนข้างจะเกินความจริง แต่ก็เป็นการร่ำพันที่แสดงความห่วงใยต่อกัน ^๔ ดังตัวอย่างมหาชาติล้านนากัณฑ์มัทรีฉบับสร้อยรวมธรรมความว่า

เหตุหันนางน้องแก้วมรณา มีน้ำตาไหลหลัง ริมลูกฟ่งไปไว ขอเอาห้วงนางสายใจหน่อให้
ขึ้นวางไว้เหนือคอก ให้รำรักเมียมิ่ง ก็ดทุกสิ่งเคียงจี ^๕

เมื่อศึกษาการแต่งมหาชาติล้านนาให้มีรสโศกเศร้าพบว่า ผู้ประพันธ์ต้องการกระตุ้นให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึกเศร้าสลดใจเสมือนอยู่ในเหตุการณ์จริง ซึ่งเป็นความประสงค์ของผู้แต่งที่ต้องการให้จุดสำคัญของเรื่องเกิดความสะเทือนใจ และมีความประทับใจในรสของวรรณกรรมมหาชาติล้านนากัณฑ์มัทรีเป็นกัณฑ์หนึ่ง ที่ผู้แต่งใช้วิธีการสื่อความหมายทางจริยธรรมผสมผสานกับรสโศกเศร้าได้อย่างสมเหตุผล โดยการนำตัวละครเด่น คือพระเวสสันดรและพระนางมัทรีเป็นสื่อ

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๐.

^๕ มหาชาติเวสสันดรชาดก สร้อยรวมธรรม กัณฑ์ที่ ๕ มัทรีที่ ๕๐ พระคาถา เรียบเรียงจากต้นฉบับเดิม. โดยอินสม ไชยชมภู จัดพิมพ์เผยแพร่โดยร้านกัญญา, ลานที่ ๒๖ บรรทัดที่ ๓.

เพื่อที่จะถ่ายทอดคุณค่าทางอารมณ์ให้เกิดมโนภาพเห็นได้อย่างประจักษ์ยิ่งขึ้นดังตัวอย่างข้อความตอนหนึ่งในมหาชาติล้านนากัณฐกัณฑ์มัทรีฉบับสร้อยสังกรความว่า

นางมัทรีแก่นไ้ให้กรร็องรำไห้วิ่งวอน น้ำตาซอนฝับผัวร้องไห้กล่าวกาถาว่า อละ นังสาวกัสมมา
เป็นสันใจจา พระอยู่ห้วยอดฟ้ามาเยยะหน้าย้าวปุ่นกลั่ว ตั้งต้นตัวหนีมอยู่ บ่เบ่นหน้าผู้ตักกำข้า
กระด้ากัมอันใดเป็นไ้ตึด ข้าก็บ่โฆคตารุณบ่หื้อพระองค์ขุนเสบร้อนบ่หื้อเจ้าขอช้อนเจ็บใจบ่
กระด้าทุจริตกรรมอันใดตักหยาด บ่ได้พะมาท้าวบุญเรือง ข้าอินเคื่องกัตักกั น้ำตาถั่งไห้หลตก
ยินกัตอกเต่าฟ้า พระคิ่นข้าบ่เจียรจำ ฯ อิตถ์ ตะโต่ ตุกขัง ข้าทะรงตูกข์ล้าปาก เพราะเจ้าบ่ปาก
เจียรจำ กัอตั้งปิ่นยาฆ่าแหล่มใหญ่ ปักเสียบไ้หม้สันดาน ยินผานใจแก่ข้า บ่ได้หันหน้าลูกกำ
พร้านงราม คัอจาถิงามจิ้นจ้อย กับนางหนุ่มหน้อยกัณหา ตุกข์อันนั้ร้อนรีบป้านฟ้าหนีบ
กัณคินขัดจิ้นไ้ยะย่นร้อนร้ายปิ่นวอนทรวง เพราะบ่หันตื้บดวงลูกแก้วกับพระผ่านแผ้วบ่ผาณ
บ่อินคฺูเมียมัทรีที่กำพร้า บ่อว่ายหน้าต่อผาสะร้ย เจ็บหัวใจสายสันตั้งปิ่นปัดปิ่นจนตาพระโสภา
เฮยเจ้าฟ้า ฝัิวาด่านบ่ปากจิมข้าเมื่อยามวัน กัณรวายถิคินนั้รุ่งสายฟ้าปุ่งเรืองรายข้าเตยงจักด้าย
มรณาตไ้ข้าขาดเป็นผี ยามพอดิพุทเจ้าตามพระราจะเจ้าหากจักหัน บ่ออย่าจะและนา ๙๐

จากเนื้อหาดังกล่าว จะเห็นว่าผู้แต่งได้พยายามจัดให้ตัวละครคือพระนางมัทรีเป็นสื่อที่
แฝงไปด้วยรสความเศร้าโศก เป็นการจินตนาการระหว่างพระเวสสันดรกับพระนางมัทรีโดยเนื้อเรื่อง
ได้กล่าวถึง พระนางมัทรีได้พยายามซักถามเกี่ยวกับเรื่องบุตรและธิดาของตนซึ่งหายไปแต่พระนาง
ก็ไม่ได้รับคำตอบใดจากพระเวสสันดร พระนางจึงคร่ำครวญเปรียบเทียบความทุกข์ที่เกิดขึ้นกับ
พระนางว่า เปรียบเสมือนปิ่นยาเล่มใหญ่ทับถมไว้ที่กลางอก หรือเหมือนฟ้ากับดินมาทับถมหัวอก
พระนาง จะเห็นได้ว่าลักษณะเด่นของการดำเนินเรื่องอีกอย่างหนึ่ง ก็คือผู้แต่งได้นำสาธกโวหาร
การยกอุปมา อุปไมย เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจง่ายและเกิดมีจิตสำนึกในความรับผิดชอบต่อหน้าที่บทบาท
ของตนเอง ข้อความอีกตอนหนึ่งที่ผู้แต่งได้พรรณนาให้เห็นชัดในเรื่องของความโศกเศร้าอันเกิด
จากความรักความสงสารก็คือตอนที่พระเวสสันดรเรียกพระขวัญพระนางมัทรีในมหาชาติกัณฐกัณฑ์มัทรี
ฉบับพิเศษสร้อยรวมธรรมมีใจความดังนี้

พระหน่อโพธิญาณเจื่องเจ้า จึ่งเรียกขวัญนางหน่อหน้าคิงบางว่าดูรานางยอดบุญขวางเฮยเมียมึง
ที่รักยิ่งเสมอตา ขวัญนางพญานาญน้องอย่าหลงอยู่ห้องคงไพร อย่าอาลัยฮ่อมห่วยที่เหวหลังจ้วย
ผาจัน อย่าติดพันลูกไม้ในแหล่งไห้ลัดงเขี้ยวจูงรีบเร็วปอกเต้ามาที่เก่าอาศรม ขวัญนางอุดมนาญ
น้องที่เรียกร้องจูงรับมา บัดนี้หนาพ้เถ้ามานั่งเฝ้าคิงนาง ขวัญบุญขวางกลั่นกู้อย่าล่าเหล้นอยู่
คงรี ราชสีห์หลายเหล่าสัตว์ร้ายแผ้วปุ่นกลั่ว บัดนี้ผัวน้องไ้เฝ้านั่งไ้กลั้เดียมคิงขวัญนางญิงหน่อ

๙๐มหาชาติเวสสันดรชาดก ฉบับสร้อยสังกร กัณฐกัณฑ์ ๕ มัทรี ๕๐ พระ กาถา, จัดพิมพ์โดยร้านกัญญูโย,
ลานที่ ๑๕ บรรทัดที่ ๓.

หล้าอย่าหลงล่าโบกขรณี ดังสระศรีน้อยใหญ่ขวัญนางอย่าได้คิดฝัน ยังหวั่นและหวังว้ากฟืนนี้
ล่าปากหน้าหนา ลูกมาเตอะศรีโสภะคร้าว มาเป็นตี่หน่องน้ำหวใจ ลูกมาเตอะศรีนงวัย
หล่อเป้าที่นี้บ่ใจที่แม่เจ้ากรเมื่อมรณที่พอารณใจเจ้า ยังอยู่รอร่าดูราแม่คอดกป้องเต็มว่านาง
แม่บ่หยิ่งก็หากดูงาม ที่นี้เป็นตี่ดงรามป่าไม้ บ่ใจที่แก้วแก่น ใ้ถกรรมาตายเท่ามีแต่สองราย
ในเดือน บ่มีเพื่อนปิงเปา ทุกข์หมองเหงาถึงต้องในแห่งห้องหทัย^{๑๑}

ข้อความบทนี้ เป็นตอนสำคัญที่เป็นหัวใจของมหากาฬ้านากัณห์มัทรีในรสความเศร้า
โศกที่ผู้แต่งได้พรรณาถึงการเชิญพระขวัญของพระนางมัทรีให้กลับคืนมา ทำให้เห็นถึงความรัก
ความและผูกพันของพระเวสสันดรที่มีต่อพระนางมัทรีอย่างแนบแน่น จะเห็นว่าผู้แต่งยังได้ปลูกฝัง
คตินิยมความเชื่อในเรื่องของการเรียกขวัญคือสิ่งที่ประจำอยู่ในร่างกายของมนุษย์มี ๓๒ อย่างและ
สร้างแบบอย่างในเรื่องของการใช้ชีวิตที่ดี ซึ่งเป็นการสร้างองค์ความรู้ความลึกซึ้งให้เกิดขึ้นใน
มหากาฬ้านา อนึ่งมหากาฬ้านากัณห์มัทรีนี้ได้รับความนิยมสนใจเป็นพิเศษจากคนล้านนา
เพราะเหตุที่ว่าเนื้อหาของเรื่องตรงกับความรู้สึกที่ละเอียดอ่อนของชาวล้านนา นับว่าผู้แต่งมีความรู้
พื้นฐานด้านจิตใจของชาวล้านนาจึงสามารถสื่ออารมณ์ ความรู้สึก เพื่อที่จะใช้ดึงดูดความสนใจ
และการใช้ถ้อยคำตามกระบวนการของภาษาที่ประณีต คมคาย บรรยายความรู้สึกนึกคิดภายในของ
ตนเองออกมาทั้งยังผสมผสานเปรียบเทียบกับระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมได้อย่างสมดุล

ผู้วิจัยเห็นว่า การที่ผู้แต่งได้นำเสนอจุดเด่นรสความเศร้าโศกให้เกิดขึ้นในมหากาฬ้านา
ล้านนา โดยให้พระเวสสันดร และพระนางมัทรีเป็นสื่อแห่งรสนี้แท้ที่จริงแล้วรสความโศกเศร้าที่
เกิดขึ้นในเรื่อง ผู้แต่งได้มุ่งหมายทำให้เกิดจากความเห็นอกเห็นใจที่เกิดจากปัญญาเห็นแจ่มแจ้ง
ของพระเวสสันดร และมีความประสงค์ที่จะเชื่อมโยงความสัมพันธ์ในเรื่องให้ได้รรถรส
ต่อเนื่องซึ่งจะทำให้ผู้ฟังเกิดการตื่นตัวที่จะปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา

๔. รสโศกเรื่อง ไม่พอใจ

รสความโศกเห็นมีอยู่หลายตอนด้วยกัน แต่ที่ชัดเจนและทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกว่า
เกินเหตุ ได้แก่ ตอนที่ชาวเมืองสีพีพากันโศกเห็นพระเวสสันดรที่พระราชทานช้างเผือกปัจจัยนาค
ซึ่งเป็นช้างคู่บ้านคู่เมืองให้แก่พราหมณ์เมืองกลิงกราช อย่างไรก็ตามเนื้อความตอนนี้ขัดกับข้อความ
ในกัณห์หิมพานต์ที่ว่า ขณะที่ทั้งสี่พระองค์เสด็จออกจากพระนครนั้น ชาวเมืองสีพีเองยังพากัน
ร้องไห้ถึงขนาดตอกลูกหัวแสดงความห่วงหาอาลัย ในประเด็นนี้พระอรรถกถาจารย์เห็นว่าเป็น
เรื่องไม่สมเหตุสมผลจึงแต่งไขปริศนาว่า ชาวเมืองถูกเทวดาคลุใจให้เกิดความเคืองแค้นเพื่อให้เรื่อง

^{๑๑} มหากาฬเวสสันดรชาดก สร้อยรวมธรรม กัณห์ที่ ๕ มัทที่ ๕๐ พระภาดา เรียบเรียงจากต้นฉบับเดิม.
โดยอินสม ไชยชมภู จัดพิมพ์เผยแพร่โดยร้านกัญญา, ลานที่ ๓๕ บรรทัดที่ ๑.

ดำเนินไปในแนวที่พระเวสสันดรจะถูกเนรเทศจากเมือง และได้มีโอกาสทานลูกทานเมี่ยงซึ่งเป็นทานบารมีชั้นอุกฤษฏ์ ส่วนการถวายช้างนั้นเพื่อให้เรื่องดำเนินไปสู่จุดสำคัญคือพระเวสสันดรถูกเนรเทศออกจากเมืองเป็นเหตุการณ์ที่เสริมให้เรื่องออกรส และเป็นส่วนสำคัญที่ได้โอกาสบำเพ็ญทานปรมัตถบารมี ผู้วิจัยเห็นว่าไม่น่าจะเป็นเรื่องเทวดาคลอใจให้ชาวเมืองโกรธพระเวสสันดรแต่เป็นการแสดงออกถึง ความไม่พอใจของชาวเมืองที่ไม่เห็นด้วยกับการพระราชทานช้างคู่บ้านคู่เมืองของพระเวสสันดร และชาวเมืองที่ร้องไห้อาลัยทั้งสี่พระองค์ตอนเสด็จออกจากพระนคร ก็คงจะเป็นกลุ่มชาวเมืองที่เห็นด้วยกับการพระราชทานช้างของพระเวสสันดร และกลุ่มหลังนี้น่าจะเป็นเสียงส่วนน้อย อีกประเด็นหนึ่งที่เป็นลักษณะเด่นรสโกรธในมหาชาติล้านนาที่ผู้วิจัยเห็นว่า ผู้แต่งได้พรรณนาถึงความไม่พอใจของพระเวสสันดรต่อพระนาง เป็นการแสดงให้เห็นกลอุบายและวิธีการที่จะนำผู้ฟังเข้าสู่เนื้อหาสาระในเชิงคติธรรมได้ ดังข้อความมหาชาติล้านนากัณฑ์มัทรีฉบับพิเศษ สร้อยรวมธรรมความว่า

“ดูรานางมัทรีที่หน้าหน้า ทรงโสมดีสะอาด ลูกตำราขลือชา นางไปดงหนาแต่เจ้า ถ้าป่าเสาคคนเดียวจึ่งจักเดียวมากำตวันตกต่ำปิ่นเวลา ดังจุกักพิจารณาคุณนี้โสดจักหลังเป็นไต่ดักแก่นันกูหรือโทษนางบุญจูหน่อให้ อันแอ่วป่าไม้ดงดานสอดหิมพานต์ เหล้นล่าด้วยพรานป่ากั้นรอนดงทิพญารหลายเหล่าไปเหล้นแกจี้ ไพรหลอนนางมีใจบั้ง สติบั้งแผวน เยอะบักกรพิศแผกใจฟุ้งแตกเสียดติ แสร้งถริมาวนมาให้เด็กกะไคยามพีดานอน ดูราสีบงอรหน่อหน้างามบ่เส้าเหลื่อคำ นางไปหาลูกไม้ในป่าใหญ่ดงไพร บ่มีไฟจู้รู้แม่นนางเหล้นจู้ไฟจักหันเหตุหิมวันต์ต่ำต้างแดนเขตกว้างเหลื่อใจ ดังจี้ไพรพรานป่า ทิพญารล่าดงรี รอยนางยินดีจิ้นสู่ ลักเหล้นจู้ล่ำมายาบพิจจำกัศรอด ใจบั้งสอดถึงไฟ ลูกสายใจบั้งก็รู้ นางได้จู้ลวดลิมพัสนุกหนวล้างค้ำแล้วจิงคามาแสร้งเคื่องกำเอาใหม่ร้องร่ำให้พารมณห์หาสองอุดมลูกน้อยยามนางขอดสร้อยลาหนีไปดงรีแต่เจ้า ละลูกเต้ายูลาคนใดหนาจักรู้ยามนางอยู่คอยคั่นไฟจักหันนางแม่มยามอยู่แก่ดงดานกำโบราณแต่เก่า คนเก่าเล่ายังมี ว่าจ้างบั้งจักหนีเสียเถื่อน ก็เพราะว่าบั้งมีเพื่อนปายสารณิงใจหาญเล่นจู้ ก็ย่อนว่าพั่วผู้ใจดี ราชีหัจจพราก หนีละจากคอยผา ก็เพื่อคอยลูกนั้นนาบมีเปลวปากถ้ำ ปล่าจักหนีเสียนี้ ก็เพราะว่าน้ำบั้งมีตัม จาวศรมจักหนีเสียครุ ก็เพื่อครุ่นนั้นบั้งจักหนีเสียคั่นไม้ก็เพราะว่าคั่นไม้บั้งมีลูกหลวงหลายกว้าง ทะรายจักหนีเสียเหล่าก็เพื่อเสื่อโคร่งเถ้าเดียวจิงราชหงส์จักหนีเสียจากสระก็เพราะว่าสระนั้นบั้งมีบัวกำโบราณว่าไว้ก็หากมาได้คั่นกูนี้และนา”^{๑๒}

ความที่ยกมานี้แสดงให้เห็น ลักษณะรสแห่งความไม่พอใจของพระเวสสันดรผู้แต่งได้สร้างปัญหาความขัดแย้งให้เกิดขึ้น และวิธีการแก้ไขปัญหามุ่งมั่นด้วยปัญญาของพระเวสสันดรที่

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, ลานที่ ๑๕ บรรทัดที่ ๕.

ได้นำเสนอเปรียบเทียบให้เป็นรูปธรรม ที่ผู้แต่งกำลังสอนผู้หญิงล้านนาให้รู้จักกังวลสงวนตัวไม่
ใจง่ายจนทำผิดศีลธรรม ในขณะที่เดียวกันยังกระตุ้นจิตสำนึกให้เกิดขึ้นทำให้ผู้ฟังเทศน์เกิดสติปัญญา
แก้ไขปัญหาด้วยตนเอง นับว่าเป็นการสอดแทรกหลักศีลธรรมเพื่อให้ผู้ฟังได้นำไปเป็นแนวคิด
พิจารณาหาเหตุผลว่าสิ่งใดควรทำหรือไม่ควรทำ เป็นสื่อการสอนเพื่อให้เกิดการประพฤติปฏิบัติตน
ในทางที่ดี

ดังนั้น คุณค่าทางวรรณกรรมในรสนี้จึงเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงองค์ความรู้ที่แฝงไปด้วย
ความละเอียดอ่อนในหลักแห่งศีลธรรมเป็นเป้าหมายและ ไม่ใช่เป็นรสนที่ก่อให้เกิดคุณค่าในการสอน
หลักธรรมะทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นคุณค่าทางสติปัญญาบ่งบอกถึงความเป็นกุลสตรี
แบบแม่ศรีเรือนอันเป็นศักดิ์ศรีของผู้หญิงชาวล้านนาได้อย่างดี

๕. รสอุตสาหะ กล้าหาญบากบั่น

รสแห่งความกล้าหาญพระอรธกถาจารย์ได้ขยายความให้รู้ว่า พระเวสสันดรได้แสดง
ความกล้าหาญให้ปรากฏเมื่อพระองค์ทรงตัดเสี้ยวซึ่งความกลัวแต่ภรรยาก็เกิดขึ้น เพราะได้สดับ
เสียงจตุรงคเสนาที่ยกมาพร้อมกับชาวเมืองสี่พิเพื่อจะมารับพระองค์เสด็จนิวัตพระนคร เมื่อทหารทั้ง
๔ เหล่าทัพเคลื่อนใกล้เข้ามาพระองค์จึงพาเอาพระนางมัทรีหนีขึ้นไปสู่ยอดเขา^{๓๓} ดังข้อความมหาชาติ
ล้านนากันท์สักกบรรพฉบับไผ่แจ้เขียวแดงว่าดังนี้

เมื่อนั้นมหาสัตว์เจ้า ได้ยินเสียงเคลื่อนเกล้าแห่งริบล มีเสียงหมุ่นคนโหร้อง ดังสนั่นก้องดง
ไพร เจ้าก็ตกใจเหลือหลอก ยามนั้นพระระสีเวสสันดะระราช จึงจวนอภักษณางเขยขึ้น
ไปสู่จอมเขาสูงใหญ่ สองเจ้าก็ย่อไต่บนดอย จวนนางมัทรีถึงผอริพลพระเจ้าพ่อแห่งต้น^{๓๔}

รสเกี่ยวกับความอุตสาหะ กล้าหาญในมหาชาติล้านนาผู้วิจัยเห็นว่า รสนนี้มีอยู่หลายตอน
ด้วยกันและตอนที่มีความสำคัญ ซึ่งสามารถสื่อให้เห็นถึงลักษณะนิสัยความกล้าหาญบากบั่นของตัว
ละครเป็นอย่างดีก็คือตอนที่กษัตริย์ทั้ง ๔ เดินทางเข้าสู่เขาวงกตดังตัวอย่างมหาชาติล้านนาฉบับพิเศษ
สร้อยรวมธรรมกัณฑ์วนปเวศน์ความว่า

ตะทา ในกำละนั้น อันว่าโพธิสัตว์ต้นผ่านแล้ว ไปรอดคู่แก้วศาลา เลงไปมาพร้อมไควก็หัน
ไส่ลายสารตัวภูบาลธราช ก็รู้ชาวสัตตยงว่า ขุนอินดำเทพไท่ หากหื้อแต่งไว้ป็นต้นหน่อทะ
สะพลบ้ำ ปั้งยังฝ้ากาสิ ฝืนกำดื้อยังแล้ ดังดาบแก้วศรีกัญจ ยินมิไจจันย้าวละเครื่องตัวเจียง
คานถื่อเอาบริจารเครื่องบวช สมทานแล้วลวดเป็นจิตตามประเพณีแต่ก่อน บ่หื้อผ่อนตำมธรรม

^{๓๓} สมหมาย เปรมจิตต์, มหาชาติเวสสันดรชาดกวิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม, หน้า ๘๕.

^{๓๔} มหาชาติเวสสันดรชาดก ฉบับไผ่แจ้เขียวแดง กัณฑ์ที่ ๑๒ สักกบรรพ ๓๖ พระคาถาโดย
ญาณสมุปนโน จัดพิมพ์เผยแพร่โดยร้านกัญญา, ลานที่ ๒ บรรทัดที่ ๑.

Page 88 of 145

ดูรานางมัททิเหยนอหล้า อันว่าเสียงคะเค้าโก๊ลา ธิปโยธาหนาหนิด ปูนคิสะจิดเปิงกลัว
ฝุ่นผงมัวมือฟ้า หันคน และจ้างม้าหลังกันมา บ่อจกณานับได้ ดังป่าไม้เถื่อนจักปึง จ่อตุง
ยังยายยืนซ้อง^{๑๑}

ในรสความหวาดกลัวขนพองสยองเกล้านี้ ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการสร้างภาพจินตภาพใน
มหากาฬลัณนาให้มีความอลังการใหญ่โต จนเกิดเป็นจุดเด่นที่น่าสนใจที่จะติดตามเนื้อเรื่อง ฉะนั้น
การจัดรูปแบบหรือสร้างภาพจึงเป็นส่วนหนึ่งที่สร้างความบันเทิง และทำให้ผู้ฟังเทศน์เกิดความ
เชื่อถือ และปฏิบัติตามดังข้อความอีกตอนหนึ่งในมหากาฬลัณนากัณฑ์มัทริบับสร้อยรวมธรรม
ความว่า

ส่วนว่าพญาสัตพัญญตญาณอันประเสริฐ อันโพธิสัตว์เจ้าต้นล้ำเลิศหากปรารถนาเอาดังอัน
ปิยบุตเตสฺ ทินเนสฺ ในเมื่อพระยาเวสสันดรต้นผ่านแผ้วอันผาสาทหื้อลูกแก้วเป็นตานและ
มีดั่งอันมหาปฐวิแผ่นดินพสุธาอันหนาสังขยาว่าได้ ๒ แสน ๔ หมื่น โยชนะคณนา อุณา เตตวา
ก็ขัวเขือกร้องไหวห้วนไปมาเอก โก๊ลาหล เป็นโก๊ลาหล อันหนึ่งอันเดียว ยาว พุราหุมโลกา
ตราบต่อเต้าพรหมโลก ชาต อโหสิ ก็เกิดมีปฐวิไหวเววาคอันหื้อลูกรักอักคราชเป็นตาน
พุราหณสุส แก่พราหมณาจารย์ผู้เถ่า อันข่มเต้าเข้ามาขอนั้นแล^{๑๒}

จากเนื้อเรื่องดังกล่าวสรุปได้ว่า พระเวสสันดรได้บำเพ็ญปุตตทานบารมีให้กับพราหมณ์
ชุกเพื่อปรารถนาพระโพธิญาณ และด้วยผลแห่งการถวายทานนี้ทำให้แผ่นดินทั้ง ๒ แสน ๔ หมื่น
โยชนะจนถึงชั้นพรหมโลกเกิดอาการห้วนไหวกก็ก้องจากเนื้อหานี้วิเคราะห์ได้ว่า ผู้แต่งได้สร้างฉาก
ให้เกิดขึ้นอย่างน่ากลัวและตื่นเต้นต่อผู้ฟังเทศน์ เป็นการโน้มน้าวให้ผู้ฟังได้สนใจในอุกนิหารต่างๆ
ที่เกิดจากการทำความดี จนสามารถมีแรงบันดาลใจเพื่อที่จะสร้างความดีงามให้เกิดขึ้นในตนเองและ
เกิดความรู้ความเข้าใจในผลแห่งการทำความดีมากขึ้น

ดังนั้น การที่ผู้แต่งมหากาฬลัณนาได้ใช้จินตนาการสร้างปรากฏการณ์ทางธรรมชาติเป็น
สื่อสร้างรสให้เกิดขึ้นจึงเป็นวิธีการเร้าใจผู้ฟังให้เกิดศกิมิอุปนิสัยพร้อมที่จะประพฤติเยี่ยงจรรยาของ
พระเวสสันดรซึ่งหมายความว่าผู้ฟังจะเกิดการเสียสละ ไม่เห็นแก่ตัว มีนิสัยเมตตากรุณาเกิดความคิด
ที่จะมุ่งทำความดีนำไปสู่ความบริบูรณ์ทางจริยธรรมเป็นประโยชน์สุขต่อตนเองและสังคม

^{๑๑}มหากาฬเวสสันดรชาดก ฉบับไม้แกะเรียบเรียง กัณฑ์ที่ ๑๒ สักกบรรพ ๓๖ พระคาถาโดย
ญาณสมบุญโน จิตพิมพ์เผยแพร่โดยร้านกัญญา, ลานที่ ๒ บรรทัดที่ ๕.

^{๑๒}มหากาฬเวสสันดรชาดก สร้อยรวมธรรม กัณฑ์ที่ ๕ มัททิ ๕๐ พระคาถา เรียบเรียงจากต้นฉบับ
เดิม. โดยอินสม ไชยชมภู จิตพิมพ์เผยแพร่โดย ร้านกัญญา, ลานที่ ๑ บรรทัดที่ ๑

๑. รสร้างเกียร ขยะแขยง

ความเกลียดชังขยะแขยงที่ปรากฏอยู่ในชาดกเรื่องนี้ เห็นจะไม่มีอะไรเกินรูปร่างอันอัปลักษณ์ของชุกพราหมณ์คือ ผอมแห้งเหลือแต่หนังหุ้มกระดูก หลังโก่ง ท้องป่อง ผิวพรรณตกรกระ หน้างเหี่ยวแห้ง มีโรคผิวหนังขึ้นเต็มตัว ผมหงอกขาวโพลนทั้งบางหลอมแหลม ฟันเหยินหักเกือบหมดปาก เล็บมือเท้ายาวกาง ตาเหลือกเหลืองเหมือนตาแมว หนังกดาหย่อนลงมาปิดตา รวมความว่าทุกส่วนของร่างกายชุกนั้นพิกลไปหมดล้วนแต่เป็นที่น่ารังเกียจ ขยะแขยงเหมือนสาบเหมือนอีแร้ง ผู้ประพันธ์ได้สรรหาความอัปลักษณ์ทั้งหลายที่มีอยู่ในโลกนี้ มารวมไว้ที่ตัวชุกเพียงคนเดียวให้ดูน่าเกลียด^{๑๙} ดังข้อความตอนหนึ่งในมหาชาติล้านนากัณฑ์ชุกฉบับไผ่เจ้าเรียวแดงดังนี้

พราหมณ์ดำฟางปู้เถ้า นางได้พราหมณ์เถ้าเป็นคู่
เถ้าเข้าปู้เหม็นหมางเหม็นสาบสาบดัง
แร้ง หนังกดาเหี้ยมเหยียด ฟันงูมเว้าหลังโก่ง เป็นทุกโขแต่เนอ
ดังรือมาเอาเถ้าหัวสั้นนั้นๆ
เหม็นจีฟันและจีเขี้ยว เถ้าปากเบี้ยวออกค่อนอน^{๒๐}

ผู้วิจัยเห็นว่า คุณค่าแห่งรสนี้สามารถทำให้ผู้ฟังเทศน์เห็นภาพแห่งความเป็นจริงในสังขาร และชีวิตในอีกแง่มุมหนึ่งของตัวละครที่มีความแปลกออกไปซึ่งผู้แต่งได้สร้างขึ้นเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสังขารของชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา ดังอีกข้อความหนึ่งในงานปริวรรตมหาชาติล้านนากัณฑ์ชุกกล่าวว่า

กาโย อันว่าท่านพราหมณ์พาโลปู้เถ้าหลังท่านพราหมณ์หัก ๑ แห่งแล้วก็เข้าหัก แถมเล่าร้ายกว่าเก่า ๑ หงอกพราหมณ์แดงแล้ว ก็เข้าแดงแถมเล่าเหมือนดองเต้าอมขม ผมหงอกแล้วก็เข้าหงอกแถมเล่าร้ายกว่าเก่าสะพรั่งจะแล กางท่านพราหมณ์แดงแล้ว ก็เข้าแดงแถมเล่าร้ายกว่าเก่ารุงรังฟันพราหมณ์เว้าแล้วก็เข้าเว้า แถมเล่าร้ายกว่าเก่าจวมลวมหน้าพราหมณ์หักแล้วเข้าหักแถมเล่าร้ายกว่าเก่าเหมือนกระ ต้าพราหมณ์เหลือกแล้วก็เข้าเหลือกแถมเล่าเข้าร้ายกว่าเก่าเหมือนขมุนั้นจะแล ดูราปู้พราหมณ์ปู้มใหญ่ ฟันหน้าหย่อนยานอันใดมิในเรือน และในบ้านทุกซัดันถ้าเหลือใจอกพราหมณ์ปู้มใส่จักแตก กุจฉิแรกขงขวย ทุกซัดันหลายแสนโสภพราหมณ์เถ้าก็ให้วะโวก ในเรือนต้นจะแล^{๒๑}

ลักษณะของพราหมณ์ชุกที่มีรูปร่างอัปลักษณ์ น่ารังเกียจ น่าขยะแขยง ผู้แต่งได้พรรณนาให้เห็นถึง สภาพร่างกายของมนุษย์ที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามหลักแห่งไตรลักษณ์ ผู้วิจัยเห็นว่า ชุกเป็นตัวละครหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นไปตามธรรมชาติของมนุษย์เมื่อ

^{๑๙} สมหมาย เปรมจิตต์, มหาชาติเวสสันดรชาดกวิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม, หน้า ๘๘.

^{๒๐} มหาชาติเวสสันดรชาดก ฉบับไผ่เจ้าเรียวแดง กัณฑ์ที่ ๕ ชุก ๑๕ พระคาถา โดยญาณสมบุญโนจัดพิมพ์เผยแพร่โดยร้านกัญญา, ลานที่ ๔ บรรทัดที่ ๔.

^{๒๑} สมหมาย เปรมจิตต์, มหาชาติเวสสันดรชาดกวิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม, หน้า ๑๖๐.

ผู้ฟังเทศน์ฟังแล้วก็จะเกิดความเข้าใจในโลก และชีวิตมากขึ้นเกิดความสลดหดหู่เตรียมความพร้อมที่จะพบความเป็นจริงในสังขารที่หนีไม่พ้น

ดังนั้น รสนี้นอกจากจะทำให้ผู้ฟังได้เห็นสัจธรรมแล้วแต่ยังแฝงไว้ด้วยความสนุกสนาน ขบขันตามลักษณะกิริยาอาการของชูชกที่มีความแปลกไม่เหมือนใครจากการศึกษาพบว่า มหาชาติล้านนายังได้กล่าวถึงความอัปลักขณ์ของชูชกไว้ ๑๘ ประการและความอัปลักขณ์ทั้งหมดเป็นสิ่งที่ผู้แต่งมีจุดมุ่งหมายใช้สื่อคือตัวละคร สื่อธรรมะกระตุ้นจิตสำนึกของผู้ฟังได้อย่างตรงไปตรงมาทำให้ผู้ฟังได้รู้จักใช้ปัญญาพิจารณาหาเหตุผลเอง และเพื่อไม่ให้ผู้ฟังเกิดความยึดมั่นถือมั่นในสังขารสามารถรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของชีวิตสังขารตนเอง จนดำเนินชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท

๘. รสตื่นตื่นอัศจรรย์

เรื่องความอัศจรรย์มีอยู่หลายแห่งด้วยกัน เช่น ตอนที่พระพุทธเจ้าทรงปราบพญศม္หมุ พระญาติทั้งหลายที่แสดงอาการกระด้างกระเดื่องไม่ยอมแสดงความเคารพต่อพระองค์ เป็นเหตุให้พระองค์ต้องเข้าชุดถนอมแล้วทรงเหวขึ้นไปในอากาศแสดงอาการประคองคั่งว่าจะโปรยผงฐิติพระบาทลงเหนือศีรษะของพระญาติเหล่านั้นแล้วทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์มีประการต่างๆ เป็นที่อัศจรรย์แก่หมู่พระญาติ ดังนั้นจึงยอมถวายบังคมแด่พระศาสดา^{๒๒} ดังตัวอย่างมหาชาติล้านนากันชนครฉบับวิงวอนหลวงกล่าวถึง บทอัศจรรย์ในการถวายทานตอนเสด็จกลับเมืองของพระเวสสันดรดังนี้

เมื่อนั้นหินปัทมทูลกัมพลศิลาอาสน์ แห่ตัวราชอินดำ ก็อุหนาร้อนกระด้างแข็งสำแดงหื้อ
เป็นเหตุ แก่พระยาเวสสันดร อันมิไฉนอดคิดต่อ ก็คิดใจล่อเถินตาน พระยาอินดำตันผ่องแผ้วก็
หื้อท่าฝนแก้วเจ็ดตะกาน ตกลงมาระรานระรม ย่อมแก้วอุดมแควนยั้ง ป่าไฉ่แก้วจึงจัดแห
ย่อมเป็นแก้วเมืองคุณค่า^{๒๓}

ในอีกตอนหนึ่งที่มีผู้วิจัยเห็นว่าควรจะนำมากล่าวในที่นี้ เพราะเหตุที่ว่าเหตุการณ์นี้เป็นตอนที่สำคัญตอนหนึ่งทำให้ผู้ฟังเทศน์ได้เห็นความอัศจรรย์ ที่ผู้แต่งใช้จินตนาการรวมทั้งองค์ความรู้ต่างๆ ที่พรรณนาได้เสมือนจริงจนทำให้เกิดความซาบซึ้งเหมือนได้อยู่ในเหตุการณ์จริง และทำให้เกิดแรงบันดาลใจพร้อมที่จะประกอบแต่คุณงามความดี เพื่อสร้างบารมีให้เกิดยิ่งขึ้นเยี่ยงพระเวสสันดรดังตัวอย่างมหาชาติล้านนาฉบับพิเศษสร้อยรวมธรรมกัณฑ์สักกบรรพท์ความว่า

“ขามขุนสุวรรณศรีผั่งหล่าที่อู้อู้อ่าตามมี ก็เกิดรัศมีเรืองรุ่งวรรณพุ่มเรืองไรดังตัววันใสผดออกจาก
ข้างขอกปุปพา วันนั้นและนา อันว่าพระโพธิสัตว์ต้นยศย้าวรู้ว่าเป็นต้นตัวอินดำกลับเพสมา

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐.

^{๒๓} มหาชาติเวสสันดรชาดก ฉบับวิงวอนหลวง กัณฑ์ที่ ๑๓ นคร ๔๘ พระคาถาเรียบเรียงจากต้นฉบับเดิม. โดยบุญคิด วัชรศาสตร์ จัดพิมพ์เผยแพร่โดยร้านธาราทองการพิมพ์, ลานที่ ๑๔ บรรทัดที่ ๑.

เข้าสู่ในแก้วอู่อาศรมตัวอุดมจมน้ำ บิดีดินยนิคจึงไขวาดิกล่าวถ้อย ขอพรจันจ้อย ๘ ประการ เป็นโวหาองอาจด้วยบทบาทคาถาว่า วรรณเจ้ เม อะโท ลักกะ ดังนี้เป็นเก้าเข้าแต่ตัวขุน สวรรค์ ท่านผายผันจากฟ้ามาสู่ป่าดงคอน เพื่อหื้อพรแก่ข้าพร้อมถ้วนหน้า ๘ ประการข้าใจ บานแต่ใส่ขอรับไว้ตามคำ ขอเจ้าหอคำพอให้ หายโศกใหม่เคื่องกำ น้าโยธามวลหมู่เข้ามา สูดงหนาราชนาตัวข้าหื้อเมื่อเป็นเจ้าฟ้าเสวยเมือง ยะสะเรื้องดั่งเก้าเป็นตัวเล่าสองที พรอัน ดินี้ เล่าเป็นข้อเก้านึงปอง พรอันถ้วนสองนั้นใส่ กันข้าได้เป็นพญาอย่าพาลาหยาบเจ้า เขคำ มาญิงจาย ส่วนคนดั่งหลายมิโทษ หื้อข้าได้โศกวางป็นหื้อเขามั่นน้อยใหญ่ ป็นโทษไคว่ญิง จายป็นทางต่ายทุกข์โศกอยู่สุข โสคติ์ดั่งถ้วนสามนั้นเล่า ขอนคนแก่เล่าชรา ดั่งเด็กขามวล หมู่ได้มาอยู่อาศรัยเป็นสุขใจย่อนข้า อยู่พร้อมหน้าเจยบาน พรประการถ้วนสี่ข้าขอจี้ใจ อย่าหื้อข้ามีใจจันสู้ ลักเหล้นจูฬิดป่าเวณิ หื้อยนิคจันจ้อย กับกู๋ห้อยจายา อย่าพาลาจ้าวไ้หลง อยู่ได้มาตุคาม พรอันงามถ้วนห้าลูกแห่งข้าจ้อจาติ์อยู่ดีเที่ยงเต้า ได้เป็นเจ้าผาบบจุมปู พร ถ้วนหกควิลาสวันข้าไปโปรดผาสาทบุรียามรวายศรีดำรงสายฟ้าปุ่นขึ้นมา ขอชละธาฝนห่าแก้ว ตกทั่วแล้วเหลือหลาย หื้อญิงจายน้อยใหญ่อันยากไร้อนาถา หายเคื่องกำร้อนใหม่ เป็นสุข ไคว่ทุกสถาน พรประการถ้วนเจ็ดนั้นใส่ เมื่อข้าได้หื้อตานยังเงินคำคานหลายแหล่ จุงหื้อแผ่ มีมา มีหนานามั่งเต้ามากกว่าเก้าเหลือหลาย อย่ารู้หายกล้อยกาลาด อย่ารู้ขาดบกบาง อย่า รู้จ้างเบื้อหน่าย อย่าอิม่ก่ายตางบดาน พรประการถ้วน ๘ ข้าแหวดไว้เป็นหมายกันข้าต่ายกลา พราก ละเสียดจากเมืองคน ขอเอาต้นไปเกิด ในจันฟ้าเลิศดุสิตำกัน ไกลกลาจากหัน ลงสู่จัน ปฐวีขอหื้อเป็นพระมุนิสอนโลกหื้อป็นโอมะสงสาร แด่เตื่อะ”^{๒๔}

ความที่ยกมากล่าวถึง ตอนที่ท้าวสักกเทวราชแปลงเพศเป็นพราหมณ์ลงมาขอพระนาง มัทรีเพื่อหวังให้พระเวสสันดรบำเพ็ญทานบารมีครบบริบูรณ์แล้วทรงให้พรทั้ง ๘ ประการแก่พระ เวสสันดรดังนี้คือ ๑.ขอให้พระบิดามารับพระองค์กลับไปครองราชย์ตามเดิม ๒.ขอให้มีความ ปลอดภัย ๓.ขอให้ได้อनुเคราะห์คนจน ๔.ขออย่าได้ถูกรบกวนจากสตรี ๕.ขอให้บุตรธิดามีอายุ ยืนยาว ๖.ขอให้ฝนห่าแก้วประการตกลงมาเมื่อตอนกลับเมือง ๗.ขอให้ได้ถวายทาน ๘. เมื่อทิวศก แล้วขอให้ไ้ไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิต และเมื่อเกิดมาบนโลกมนุษย์ให้ได้รับรรุพระโพธิญาณ

ในเนื้อหานี้ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นรสที่ตื้นตันอัศจรรย์และแฝงไปด้วยอุดมคติเพราะเป็นการ นำเสนอสื่อธรรมะที่ธรรมดา แต่ชักชวนให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใสประทับใจโดยไม่ต้องอธิบาย เหตุผลมากมายในการทำควมดี ทำให้ผู้ฟังเทศน์เห็นความสำคัญของการทำความดีเพิ่มขึ้นโดยที่ผู้ แต่งได้สร้างความคิดหวัง คือชักนำผู้ฟังเข้าหาธรรมะโดยที่สัมผัสกับอารมณ์หรือจิตใจโดยตรง

^{๒๔} มหาชาติเวสสันดรชาดก สร้อยธรรมธรรม กัณฑ์ที่ ๑๐ สักกบรรพ ๔๓ พระคาถาเรียบเรียงจาก ด้นฉบับเดิม. โดยอินสม ไชยชมภู จัดพิมพ์เผยแพร่โดยร้านกัญญ์, ลานที่ ๑๓ บรรทัดที่ ๔.

ทำให้เกิดแรงบันดาลใจใฝ่คุณธรรม จึงนับว่าเป็นการถ่ายทอดธรรมโดยให้ผู้ฟังฟังความเพียรของตนในการทำมาดี ดังนั้นจากการศึกษาหาหาคำสอนในรสนี้พบว่า เป็นรสนที่แสดงให้เห็นถึงกระบวนการที่สนของสังคมล้านนาที่มีคุณค่าทางด้านศีลธรรมแฝงอยู่ ที่เป็นรากฐานสำคัญทำให้สังคมล้านนาอยู่อย่างสงบสุขตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพราะความคิดที่ส่งเสริมจารีตทางธรรมที่มีความหลากหลายนี้เอง ทำให้หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาสามารถสื่อสารกับผู้คนในล้านนาได้เป็นอย่างดี

๕.รสสงบสุข หยดยิ่ง

รสความสงบสุขนับว่าสอดคล้องกับเรื่องราวตอนจบของมหาชาติเวสสันดรชาดกเพราะเรื่องจบลงด้วยความสงบสุข คือการมารวมกันอีกครั้งของกษัตริย์ทั้งหกหลังจากได้พลัดพรากจากกันและเมื่อกษัตริย์ทั้งหกได้พบกันนั้นก็เกิดความยินดี โดยเฉพาะพระนางมัทรีนั้นร้องไห้สะอึกสะอื้นถึงกับวิสาขัญญาพลบลลง ส่วนพระเวสสันดร พระเจ้าสุทนต์ และพระนางมัทรีทอดพระเนตรเห็นก็ทรงกำสรวลสิ้นลมไปตามกัน ขณะนั้นก็เกิดโกลาหลทั่วสากลพิภพท้าวสักกะจึงทรงบันดาลให้ฝนโบกขรพรรษตกลงมาคลายความเศร้าสลดทั้งหมดทั้งปวง^{๒๕} ดังข้อความตอนหนึ่งในมหาชาติล้านนากันท์ที่สักรับร้อฉบับไผ่แจ้เขียวแดงดังนี้

ยามนั้นโกลาหลหลายหลาก ก็คิดมากนักรหนา ปัพพะต่าและแม่น้า ดังเถื่อนถ้ำศิริ มหาปฐวี
ไหวห่วนก้อง สน่นร้องปุ่นกั้ว เขาเสนโรอ่อนน้อม ไหวห่วนก้อมไปมา น้ำสมุทรกาก็ขั่ว
เขือก ขะย้าวเขือกดีฟอง สะพะพะหน้าซึ่งตัวพระยา และเสนาหกหมื่น^{๒๖}

อีกตอนหนึ่งของมหาชาติล้านนาที่กล่าวถึง รสแห่งความสงบสุขแสดงถึงความสัมพันธ์เชิงโลกียะและโลกุตระธรรม ที่พระพุทธองค์ทรงเป็นผู้ชี้แนะให้ประพฤติดุปฏิบัติในลักษณะของการทำความดีอย่างต่อเนื่องในทุกสภาวะที่เป็นอยู่ เช่น พระพุทธองค์ที่ทรงได้บำเพ็ญเป็นแบบอย่างนับว่าเป็นการจัดระเบียบตนเองและรักษาคุณค่าแห่งการทำมาดี ให้มีความเกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรมจนเป็นบ่อเกิดให้คุณธรรมภายในเจริญงอกงาม ดังตัวอย่างมหาชาติล้านนาฉบับพิเศษร้อยรวมธรรมกัณฑ์นครความว่า

“สณชโย อันว่าตัวพญาศรีสุทนต์ยศย้าวผาบแผ่นด้าวสีพี จาวยุริมาส่อว่าลูกตัวจกหล่อเสีย
เมืองตัวอินเคื่องหลายหลากหื้อลูกพราดเสียไกล่ ไปอยู่ดงไพรป่าไม้ก็ตัวบุญใหญ่ศรีสุทโท
นะราชา พ้อตถาคตะในกำละบัดนี้ละนะ ผุสดี อันว่านางผุสดีแม่เจ้า รักลูกเจ้าสุดใจ ป้าง

^{๒๕} สมหมาย เปรมจิตต์, มหาชาติเวสสันดรชาดกวิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม, หน้า ๕๑.

^{๒๖} มหาชาติเวสสันดรชาดก ฉบับไผ่แจ้เขียวแดง กัณฑ์ที่ ๑๒ ฉกษัตริย์ ๓๖ พระคาถาโดย
ญาณสมุปนฺโน จัดพิมพ์เผยแพร่โดยร้านภิญโญ, ถนนที่ ๑๒ บรรทัดที่ ๔.

ไพร่โตเถียรร้าย หื้อเจ้าย้ายเสียเมือง นางอินเคื่องร้องไห้ถึงหน่อไต้บุตรคำ กือนางศรีมายางม
แงอันเป็นแม่ตาคตะ ในกำละบัดนี้และนามัทที้ อันว่านางมัทที้ หน่อหน้าด้วยผิวเจ้าจอม
ขวัญ ไปดงต้นปากว้างป่าเป้งสร้างปารมี ละสองศรีน้อยหน่อ ไว้กับพ่อพญาปกกีนมาดีเก่า
บ่หันลูกเต้าสองศรี นางหมองจิหม่นไหม้ ร้องร่ำไห้ปริเวทนา กือนางยโสธรรามแงอันเป็น
แม่ราหุลเถรและนา ชาลิกุมารโ อ้นว่าเจ้าจาตนาฎไต้ กือหากมาได้ราหุลเถร ส่วนนางกัญญา
หน่อหน้าจิ้นจือวรรณวัย บ่ใจไผแต่ไต้กือหากมาได้อุปละวันฉนวนเถรีในกำละบัดนี้และนา
เสสาปริสา อ้นว่าสหาอมาศย์ และประจานราชภูรค์คนใน ศรีทธาไสรวมตัวบุญหน่องน้ำจ้ำ
หมายกือปริยทหลายดั่งสีในกำละบัดนี้และนา เวสสันดรโร ราชา อ้นว่าพญาเวสสันดรต้นองค
อาจมกประสาตเตตานจ้างปายสารเพือกแก้ว สละแล้วทางไปเมียมิยมใจลูกน้อย สละปล่อย
ตานพราหมณ์ ด้วยศรีทธางามจ่มจิ้น ปิตัดนเจยบาน เพื่อหวังญาณลัลลิกกือเป็นต้นผาเสริฐ
ลััพพัญญู ได้เป็นครูแก่โลก หื้อปิ่นโสกลเคื่องจิ สมปานมีมากกว้าง ได้สมไฟอ้างผาณาเป็น
พระพุทธานแผ้วนึ่งแท่นแก้วเทศนา กือพระตาคตะ ต้นเป็นดั่งจิ้งที่เป้งแก่โลกดั่งสามและ
นา เวสสันดร ชาตกะปริโสสานะ จตุลัจจานิ ปก้าเสดวา ในเมื่อสุดซ้อยแห่งเวสสันดร
สร้อยเทศนา พระสัตถาเป็นเจ้า จิงไขเล่าคความยังลัจะหลายดั่งสี หื้อแจ้งถึตำมธรรมมี
ทุกะลัจะนำแต่เก่า ครอบต่อเต้าสุดปายหื้อปริยทหลายใหญ่่น้อย ได้รู้ไควจุประการ ผู้มี
สมปานแต่ให้หอมขบไไว้มินมา ฟิงเทศนาสุดแล้ว ก็ได้ดาบแก้วเจียคน กือมกคะญาณ
ผาเสริฐผลเกิดด้วยคณมีโสดาบ้นเป็นเก่า ครอบต่อเต้าถึงอรหันตาก็มีวันนั้นและนา”^{๒๓}

จากเนื้อหาดังกล่าวสรุปว่า พระพุทธองค์ทรงสรุปเนื้อหาของเรื่องที่ทรงแสดงมา
ทั้งหมดเป็นการกล่าวประชุมชาดก เพื่อให้พุทธบริษัททั้งสี่เกิดความรู้ความเข้าใจในพระธรรมที่
พระองค์ทรงแสดงให้มากยิ่งขึ้นเสมือนเป็นการกำจัดกิเลสให้สิ้นไปในครั้งสุดท้าย อย่างเด็ดขาด
นับว่า ผู้แต่งมหาชาดกล้านามีความฉลาดในการพรรณนารสนี้เพื่อโน้มน้าวผู้ฟังให้มีสมาธิเกิดปีติ
สุขในบทสรุปของเรื่อง โดยใช้ตัวละครเป็นสื่อบ่งบอกถึงการเสวยชาติได้อย่างละเอียดและสามารถ
วางเนื้อเรื่องให้เข้ากับตัวละครได้อย่างสมบทบาททำให้ผู้ฟังเกิดอารมณ์แห่งความสุข เห็นภาพด้วย
ประสาทสัมผัสทั้งห้ามีจิตใจมุ่งที่จะปฏิบัติตามหลักธรรมะ

ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่านอกจากการสรุปให้ตัวละครมีบทบาทหน้าที่ต่างๆแล้วผู้แต่งยัง
สะท้อนแนวคิดแบบพุทธสอดแทรกจริยธรรมไว้อย่างหนึ่งก็คือ การสอนในเรื่องวิภูฏสงสารที่
เกี่ยวข้องกับการเวียนว่ายตายเกิดตามหลักความเชื่อของพระพุทธศาสนา และการสอนในเรื่องของ
กรรมการทำหน้าที่เป็นพื้นฐานให้ผู้ปฏิบัติเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

^{๒๓} มหาชาตเวสสันดรชาดก สร้อยรวมธรรม กัณฑ์ที่ ๑๓ นครกัณฑ์ ๔๘ พระคาถา เรียบเรียงจาก
ต้นฉบับเดิม. โดยอินสม ไชยชมภู จัดพิมพ์เผยแพร่โดยร้านบุญญ, ถนนที่ ๒๒ บรรทัดที่ ๔.

จากภูมิปัญญาของนักปราชญ์ล้านนา ที่สร้างคุณค่าทำให้เกิดวรรณกรรมต่างๆ จากการศึกษาพบว่า มหาชาติล้านนาไม่ได้มีแค่เพียงรศทั้ง ๕ เท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นถึงคุณค่าที่ครอบคลุมพฤติกรรมสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวล้านนา หมายความว่ามหาชาติล้านนาทำให้เกิดพิธีกรรมต่างๆ เช่น การเรียกขวัญ และการจัดงานศพไปปราสาทแบบล้านนาซึ่งกล่าวได้ว่า พิธีกรรมที่เกิดขึ้นนี้ล้วนมาจากมหาชาติล้านนาทั้งสิ้นนับว่า เป็นการเชื่อมโยงระหว่างประเพณีผ่านพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาได้อย่างลงตัว

หนึ่งในพิธีกรรมต่างๆ ที่เกิดจากมหาชาติล้านนาพิธีกรรมการเรียกขวัญนับว่าเป็นพิธีกรรมหนึ่งที่เกิดมาจากการเทศน์มหาชาติล้านนากันท์มัทรีเพราะผู้ที่กล่าวคำเรียกขวัญต้องใช้เสียงเล็ก โดยอาจารย์วัดหรือคนที่เคยบวชเรียนมาก่อนและเคยเทศน์กันท์มัทรี โดยผู้ที่ทำพิธีจะกล่าวคำปิดเคราะห์ก่อนแล้วจึงเรียกเอาขวัญ คือเริ่มตั้งแต่วิญญาณลูกมาปฏิสนธิในท้องแม่ซึ่งจะมีการบรรยายถึงระยะเวลาในการตั้งครรภ์การคลอด และการเลี้ยงดูบุตรจนลูกของตนเองได้บวชเรียนเข้าสู่วัดเล่าเรียนศึกษาธรรมะเกิดเป็นบุญกุศลที่ยิ่งใหญ่สำหรับพ่อแม่ จะเห็นได้ว่าพิธีกรรมการเรียกขวัญนี้ยังเป็นการสอนให้คนทั่วไปรู้จักกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ

อีกพิธีกรรมหนึ่งที่นับได้ว่า เป็นพิธีกรรมที่มีความสำคัญมากในล้านนาคือ การจัดงานศพแบบล้านนาจากการศึกษาพบว่า ในพิธีกรรมนี้มหาชาติล้านนาก็มีอิทธิพลเป็นอย่างมากโดยเฉพาะในเรื่องของการจัดทำปราสาทใส่ศพในล้านนา ก็จะมีการตกแต่งรูปทรงปราสาทให้มีความสวยงามวิจิตรตระการตา ซึ่งจะมีรายละเอียดการตกแต่งปราสาทจะปรากฏอยู่ในเนื้อธรรมมหาชาติล้านนาที่ผู้ประพันธ์ได้รจนาเอาไว้อย่างสมบูรณ์ ในปัจจุบันการทำปราสาทใส่ศพยังมีให้เห็นอยู่ในทั้งงานศพของพระสงฆ์ ศพของเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ และศพของชนธรรมดาสามัญจึงถือได้ว่าเป็นโบราณจารีตที่สังคมล้านนาปฏิบัติสืบทอดกันมา

ผู้วิจัยเห็นว่า พิธีกรรมต่างๆในทางพระพุทธศาสนาพระสงฆ์ผู้มีหน้าที่บิณฑบาตโดยตรงถ้าประยุกต์พิธีกรรมต่างๆ โดยบูรณาการเชื่อมโยงเข้าสู่หลักธรรมะที่ลึกซึ้งโดยสอดแทรกเนื้อหาสาระและคงความเป็นล้านนาเอาไว้เป็นไปได้อีกว่า ผลสำเร็จของการที่จะชักจูงให้คนล้านนาในปัจจุบันเกิดความสนใจในประเพณีการเทศน์มหาชาติ หรือประเพณีอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องได้อย่างบรรลุวัตถุประสงค์ เพราะฉะนั้น พระสงฆ์ต้องรู้จักสร้างคุณค่าทางวรรณกรรมใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุดโดยใช้พิธีกรรมเป็นสื่อ ก็นำคุณค่าทางวรรณกรรมที่สำคัญในอดีตมาปรับรูปแบบใหม่ให้ก้าวทันกับสังคมยุคปัจจุบันที่สามารถดึงดูดความสนใจของชาวพุทธให้ได้ จะทำให้สังคมล้านนาเกิดการสร้างวัฒนธรรมร่วมกันส่งผลให้สังคมล้านนามีเสาหลักเป็นบรรทัดฐานในการดำเนินชีวิต

๔.๒ คุณค่าทางด้านภาษา

โดยเหตุที่มหาชาติล้านนาเป็นวรรณคดีที่นักปราชญ์แต่งขึ้น เพื่อใช้เทศนาให้คนในท้องถิ่น ซึ่งส่วนมากเป็นชนธรรมาศมาพยุงถ้อยคำภาษาที่ใช้จึงเป็นภาษาท้องถิ่นไม่วิจิตรพิศดารมากนัก อย่างไรก็ตามภาษาที่ผู้แต่งใช้จะมีเสียง จังหวะ ความหมาย ความไพเราะให้ภาพ แสง สี เสียงและอารมณ์ซึ่งกล่าวได้ว่า เป็นกลวิธีในการสื่อสารทำให้มหาชาติล้านนานั้นมีรสเป็นที่ติดอกติดใจแก่ผู้ฟังถ้อยคำภาษาที่ใช้ในมหาชาติล้านนาจึงมีลักษณะดังนี้

๑. การใช้ภาษาที่ง่ายและตรง

ภาษาที่ใช้แต่งมหาชาติล้านนาโดยทั่วไปมุ่งภาพมุ่งอารมณ์ที่ชัดเจน ผู้แต่งต้องการให้ผู้ฟังเห็นอย่างไร รู้สึกอย่างไร ก็สื่อสารออกมาตรงๆ การบรรยายธรรมชาติ การบรรยายเรื่องหรือการบรรยายเกี่ยวกับตัวละคร แม้ตัวละครบางตัวมีฐานะเป็นกษัตริย์การบรรยายก็เป็นไปอย่างง่ายๆ ให้ทราบว่ใครทำอะไร ที่ไหน อย่างไรดังตัวอย่างมหาชาติล้านนาสำนวนไม้ไผ่แจ้เรียวแดงความว่า

ส่วนว่ามหาสัตว์เจ้า ก็อาบองค์สรงเกศเกล้า เสวยข้าวน้ำโภชนาหารมีรสหลายประการแล้ว
ต้นแก้วก็เข้าเครื่องประดับต้น ทรงช้างป้างจ้ยงามสะอาดก็เสด็จลีลาศเข้าสู่ ศาลากว้านทาน^{๒๔}

จากเนื้อความนี้เป็นการบรรยายที่ใช้ภาษาที่เรียบง่ายผู้ฟังสามารถรู้และเข้าใจทันที อีกตัวอย่างหนึ่งที่ผู้วิจัยเห็นว่า ผู้แต่งใช้กลวิธีในการสื่อสารทางภาษาง่ายๆที่แสดงถึงศิลปะในการใช้ภาษานั้นให้เห็นภาพ และอารมณ์ชวนให้ผู้อ่านผู้ฟังสนใจที่จะติดตามเนื้อเรื่อง ดังข้อความมหาชาติล้านนาฉบับสร้อยสังกรุมารบรรพดังนี้

ดํ ปน รตุติ ในก้างคิ่นนั้นมารอดนางแก้วยอดกัญญา นอนในศาลาจันลูกน้อย เมื่อยามเด็ก
คะค้อยก้างคิ่น นางมัทที่ฝึกฝนหลาก นิमितหากปุ่นกล้วย เอโก ปุริโส นางฝันว่า ยังมีชายผู้หนึ่ง
ดําดำเนื้อมันก่าเหมือนหมิเข้ามาสู่กุฎี กะก้านุ่งผ้าข้อมผาดสองผืน ผืนหนึ่งนุ่งปายใน ผืนหนึ่ง
สไบปายนอก ทัดดอกไม้แดงสองหู ผ่อเล้งดูชะยาบ มือถือดาบเหลื่อมแก่นตำ เข้ามาสู่ศาลา
นางแล้ว ก็มาคํารามนางแก้วมัทที่ ยับเอาเกสืหมวดเกล้าจักเอาเจ้าตัวนอนหงาย ขวักเอาตำแม่
นางดังกู่แล้วตัดเอาสองแขนนางแก้ว หนักว้ายกขวานผ่าหัวอก มันป่องจกเอา หัวใจนาง
ประเสริฐ นางร้องไห้เกิดดังต้าย^{๒๕}

^{๒๔} ประคอง นิมนานเหมินท์, มหาชาติล้านนาการศึกษาในฐานะเป็นวรรณคดีท้องถิ่น, หน้า ๑๓๑.

^{๒๕} ภูมิอัสกเทศน์ทำนองเมืองเหนือ : จัดทำโดยหน่วยอบรมประชาตำบลช้างคลาน วัดลอยเคราะห์
อ.เมือง จ.เชียงใหม่, หน้า ๑๑ (เอกสารสำเนา).

เนื้อความข้างต้นกล่าวถึง ตอนที่พระนางมัทรีหลับอยู่ในศาลากับบุตรธิดาของตนได้ฝันว่ามีผู้ชายคนหนึ่งมีลักษณะรูปร่างท่าทางตัวดำเหมือนหมีนึ่งห่มผ้าข้อมผ้าสองผืน ทัดดอกไม้มัสแดงมือถือดาบเข้ามาสู่ศาลาจับเอาปลายผมของพระนางควักเอาขนันดาทั้งคู่ แล้วตัดแขน จากนั้นใช้ขวานผ่าที่ตรงกลางอกควักเอาหัวใจของพระนางไป

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ผู้แต่งมีศิลปะในการใช้ภาษาที่ง่ายไม่ซับซ้อนเป็นภาษาท้องถิ่นฟังแล้วรู้และเข้าใจโดยไม่คำนึงถ้อยคำที่หยาบหยาบมากนัก อีกอย่างหนึ่งจากการศึกษาพบว่า นอกจากผู้แต่งใช้ภาษาที่ง่ายตรงไปตรงมาแล้วยังได้สอดแทรกปริศนาให้ผู้ฟังได้นำไปคิดเกี่ยวกับความฝันที่ผู้แต่งได้ประพันธ์ขึ้นว่า ผู้ชายที่เข้ามาหาพระนางมัทรีดังกล่าวเป็นพราหมณ์ชุกส่วนการกระทำคือควักเอาลูกตา ตัดแขน แล้วควักเอาหัวใจของพระนางไปก็เปรียบเสมือนว่า พราหมณ์ได้มาขอเอาถิ่นหาและชาติไป ซึ่งผู้ประพันธ์ได้เปรียบกันหาและชาติเหมือนดั่งแก้วตาดวงใจของพระนางมัทรีกล่าวได้ว่า เป็นความฉลาดล้ำลึกของผู้แต่งที่สร้างเนื้อหาให้น่าสนใจและยังแฝงไปด้วยคติธรรมเพื่อให้ผู้ฟังได้นำไปคิดพิจารณาด้วยตนเอง

๒.ความละเมียดละไมในการใช้สรรพนาม

การใช้คำสรรพนามในมหากาฬลัณนา สำหรับบุรุษที่๑ และที่ ๒ ที่นิยมใช้มากที่สุดได้แก่คำว่า ข้า กู และมึง ซึ่งเป็นคำสรรพนามที่ใช้เป็นปกติสำหรับคนทั่วไป และโดยที่สรรพนามข้า กู และมึง เป็นสรรพนามที่ไม่แสดงความสัมพันธ์ใดๆระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง แต่ผู้แต่งก็แสดงศิลปะในการใช้ภาษา เช่นถ้าต้องการให้เกิดความรู้สึกอ่อนโยน นุ่มนวลขึ้น ผู้แต่งจะเติมคำลำดับเครือญาติเข้าไปเป็นการแสดงความสนิทสนมระหว่างตัวละคร ดังข้อความตอนที่พระอินทร์ตรัสกับพระนางผุสดีเพื่อประสาทพรสิบประการว่า “ดูราผุสดีผู้จักหื้อพรสิบประการจึ่งเอาพรผุสดีนั้นจากสำนักกูที่เฒ่ากูที่จักหื้อพรผุสดีนั้นแก่มึงนาง”

ส่วนคำสรรพนาม ข้า ก็ใช้กับบุคคลทั่วไป และเป็นที่น่าสังเกตว่าถ้าต้องการแสดงความอ่อนน้อมจะใช้คำว่า ข้าน้อย และ ข้าม่อนน้อย เช่น พระนางมัทรีทูลพระเวสสันดรว่า “ข้าน้อยเข้าสู่ศาลาไปว่าจักแฝงตนเอื้อมข้างกับพระเจ้าจางเผือกด้วงาม ด้วยกิเลสถามจ้องชักนางพญาตอบถ้อยว่าข้าม่อนน้อยมัทรีแลนา”^{๖๖}

การใช้ความละเมียดละไมของสรรพนามในมหากาฬลัณนา ประเด็นหนึ่งที่ผู้วิจัยเห็นว่าผู้แต่งใช้ประสบการณ์ตรงเข้าร่วมในการประพันธ์ เพื่อให้ภาษาที่สื่อออกมานั้นแสดงความ เป็นท้องถิ่นคือสรรพนามที่บอกถึงการใช้อย่างที่เป็นลักษณะถ้อยคำหายาก เมื่อฟังแล้วเกิดความรู้สึก

^{๖๖} ประคอง นิมมานเหมินท์, มหาคาฬลัณนาการศึกษาในฐานะเป็นวรรณคดีท้องถิ่น, หน้า ๗๖.

ว่าเป็นภาษาที่ธรรมดาไม่เป็นถ้อยคำหยาบและรับได้ ทั้งยังสามารถสร้างรสให้เกิดความสนุกสนาน
เพลิดเพลินไปอีกแบบหนึ่ง ดังตัวอย่างงานปริวรรตมหาชาดิล้านนากัณฑ์ชุกความว่า

เมียพราหมณ์ดังหลายคำ เพี้ยกฐี้อเจ้ากุแลกา ดังถูกจกทวยคูนีหรือว่าอี่ต่ายพายอี่ขายเรียน
ววยต่ายดังเผ่า เขาฝูงนี้ไปสัคคัสคิ พร้อมกันยังทำคอยถ้ำคำเมียกูคำบ่ดีสุเสาะ เพราะว่าเขา
หันว่าเมียกูนี้เลาหนุ่มหน้าเพราะว่าเขาหันกูนี้เถ้า เขามาเพี้ยกฐี้อเจ้าเมียงามกุแลการอยว่าอี่จี่
หลิปากร้ายช่วงหุมคำ บ่อันก็อี่คำดำปากกว้าง ผัวมันร้างหลายที หรือว่าอี่กำละกนิเขา
ฝูงนี้มาคำเจ้า คำแม่นมงามกุแลกา บ่มีก็อี่สรีผูกผมแดงเพียงดั่งกุงจี เมียพราหมณ์อ้ายยี่
ผู้จั่งมักจุ่มนช่วงรื้อยาแฝดหลวงหลาย หรือว่าอี่ผีพรายแม่กำเมียง^{๓๐}

จากเนื้อหาที่ยกมาสรุปได้ว่า พราหมณ์ชุกได้เข้าไปด่าพวคนางพราหมณ์ที่ดำนาง
อมิตตาด้วยถ้อยคำที่หยาบต่างๆ เช่นว่า อี่ผีพราย อี่กำละกนิ อี่ปากร้าย เป็นต้น จะเห็นได้ว่าคำสรรพนาม
ที่ใช้ล้วนเป็นถ้อยคำที่หยาบทั้งสิ้น แต่ผู้แต่งสามารถใช้เทคนิคผสมผสานรสแห่งความขบขันลง
ไปจึงทำให้เนื้อเรื่องเกิดความสนุกเร้าใจผู้ฟังจนลืมถ้อยคำที่หยาบคายไปโดยปริยาย การใช้ความ
ละเมียดละไมของสรรพนามในมหาชาดิล้านนา นอกจากที่ผู้แต่งจะต้องใช้ศิลปะทางภาษาเป็นสื่อใน
การแสดงเนื้อเรื่องแล้ว การใช้อารมณ์เข้ามามีส่วนร่วมในการแต่งให้กลายเป็นภาษาที่ให้ความรู้สึก
สะท้อนต่อผู้ฟัง จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจมาก กล่าวได้ว่าเป็นการถ่ายทอดทางศิลปะทางภาษาที่ออกมา
จากจิตใจที่แท้จริงของผู้แต่งที่มีคุณค่ายิ่ง

๓. ศิลปะในการโน้มน้าวให้เกิดจินตนาการร่วม

ในการโน้มน้าวผู้อ่านผู้ฟังให้เกิดจินตนาการร่วมกับผู้แต่ง ถ้อยคำภาษาที่ใช้ในมหาชาดิล้านนา
แสดงให้เห็นศิลปะของผู้แต่ง ที่ได้เลือกสรรมาอย่างเหมาะสมและเป็นภาษาที่สะท้อนให้เห็น
ภาพโดยอาศัยความสัมพันธ์ของเสียง และความหมายอาศัยความเปรียบเทียบต่างๆ เช่น แบบอุปมา
แบบอุปลักษณ์ การเลียนเสียงธรรมชาติและแบบบุคลาธิษฐานมีประเด็นที่น่าศึกษาดังนี้

๓.๓.๑ การใช้ความสัมพันธ์ของเสียงและความหมาย

ปกติเสียงพยัญชนะ สระ และวรรณยุกต์แต่ละเสียงจะให้ความรู้สึกและภาพไปต่างๆ
ขึ้นอยู่กับฐานที่เกิดและคุณลักษณะของเสียง กัณฑ์ทศพรสำนวนสร้อยสังกรผู้แต่งพรรณนาฝน
โบกพรพริ้วว่าดังนี้ “ในกาลนั้นท่าฝนชลเมษธาราไหลหลังถั่งตกลงมาชะชู” คำว่า ถั่ง ที่ตามหลัง
คำว่า ไหลหลัง นอกจากจะให้เสียงสัมผัสเกิดความไพเราะแล้วเสียงซึ่งเป็นพยัญชนะชนิดนี้ให้ความ
ความรู้สึกว่าฝนตกลงมาอย่างหนักอย่างแรงการใช้เสียงและความหมายเพื่อให้ผู้ฟังได้มีส่วนร่วมเกิด

^{๓๐} สมหมาย เปรมจิตต์, มหาชาดิล้านนาเวสสันดรชาดกวิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม, หน้า ๑๕๗.

การเรียนรู้ด้วยตนเองผู้วิจัยเห็นว่า เป็นกลวิธีการสอนที่ผู้แต่งใช้เป็นสื่อสัญลักษณ์บอกความหมาย เพื่อให้รู้และเข้าใจนับว่า ผู้แต่งใช้เสียงและความหมายให้เป็นวิญญาน ทำให้ถ้อยคำมีชีวิตชีวาทำให้เกิดความหมายที่เหมาะสมกับถ้อยคำเป็นวิธีการนำเสนอสาระเข้าสู่ผู้ฟังได้โดยตรง ดังตัวอย่างมหาชาติล้านนาฉบับสร้อยรวมธรรมกัณฑ์มัทรีความว่า

ด้วยประการดังกล่าวแล้ว ไฟมั่วแก้วแยกเป็นเปลว ควันไฟเขียวติดชวชะวาด น้ำแฉ่มหยาด
ก้องหลัว ควันไฟมั่วจะโจิต พุงสะโลดขึ้นกำแหง ปานดังดาวยังฟ้ายามนั้นพืจักหงายเหียง
หน้าผ่อเล็งดู ขึ้นพะพู่พะพั่ง เป็นกุหลั้โหลด้าม เป็นไฟงามย้อมดอก ปานข้าวดอกเด่น
พะผายไฟสะหงายดอกน้อย ขวิดดอกสร้อยเจ็จันสะ โป้กลนล่วนม้างแตกไฟมั่วแก้วแยกเป็นเปลว
ควันไฟเขียวติดฟ้าม่านก้าอ้าดั่งจักบินปลิว ลมกวัดกั้วปิ่นก้าดั่งจักยกเอาผาสาทเจ้าแม่เมือน^{๓๒}

เนื้อหากล่าวถึง พระเวสสันดรทรงมีพระราชดำริจัดงานพระราชทานเพลิงศพของพระนางมัทรีให้สมพระเกียรติโดยให้มีการจุดดอกไม้ไฟชนิดต่างๆ ที่มีแสง สี เสียงอันยิ่งใหญ่ตระการตาจะเห็นว่า ผู้แต่งมีศิลปะทางภาษาใช้ถ้อยคำที่เน้นให้ความรู้สึก เช่น พะพู่ พะพั่ง และบินปลิว กิดกั้ว เป็นต้น เพื่อโน้มน้าวผู้ฟังให้เกิดจินตนาการร่วมเสมือนได้อยู่ในเหตุการณ์จริง

ดังนั้น การที่ผู้แต่งรู้จักใช้เสียงและความหมายถ่ายทอดสู่ผู้ฟังจึงเป็นการเสริมสร้างคุณค่าทางภาษาเร้าอารมณ์ผู้ฟังให้เกิดความรู้สึกร่วม ทั้งยังแฝงเนื้อหาเกี่ยวกับพิธีกรรมการจัดงานศพของชาวล้านนาซึ่งมีองค์ประกอบหลายอย่างในพิธีกรรม การจุดดอกไม้ไฟก็เป็นส่วนประกอบหนึ่งซึ่งเป็นจารีตที่สืบสานมาตั้งแต่สมัยโบราณ ฉะนั้น นอกจากที่ผู้ฟังเทศน์จะได้รับความบันเทิงแล้วยังได้รับความรู้เกี่ยวกับประเพณีที่ผู้แต่งได้สอดแทรกเอาไว้อีกด้วย

๓.๓.๒ ความเปรียบ

การใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ

คำว่า ชะชู ในความข้างต้นเป็นคำที่ใช้ในการเลียนเสียงธรรมชาติของฝน ชะชู เป็นคำที่กร่อนมาจาก ชู่ชู่ ซึ่งให้ภาพฝนตกอย่างไม่ขาดสายดังตัวอย่างดังนี้

เป็นฝนโบกขรพรรษอยู่ป้อนอัสจรรยน้ำฝนนั้น มีวรรณะอันแดง เหมือนน้ำครั่งมีเสียงร้อง
คั่งคั่งแล้วก็ไหลหลั่งลงได้แผ่นดิน^{๓๓}

^{๓๒} มหาชาติเวสสันดรชาดก สร้อยรวมธรรม กัณฑ์ที่ ๕ มัทรี ๕๐ พระคาถา เรียบเรียงจากต้นฉบับเดิม. โดยอินสม ไชยชมภู จัดพิมพ์เผยแพร่โดยร้านกัญญา, ลานที่ ๑๕ บรรทัดที่ ๓.

^{๓๓} มหาชาติเวสสันดรชาดกฉบับไผ่แก้วเรียวแดง กัณฑ์ที่ ๑ ทศพร ๑๕ พระคาถา เรียบเรียงจากต้นฉบับเดิม. ญาณสมบุญโน จัดพิมพ์เผยแพร่โดยร้านกัญญา, ลานที่ ๖ บรรทัดที่ ๓.

คำว่า คังคัง เป็นการเลียนเสียงธรรมชาติของน้ำที่ไหลอย่างแรงและเร็วยิ่งมีคำว่า ไหล และ หลั่ง ที่อยู่ด้วยกันก็ช่วยทำให้เกิดความรู้สึกว่าฝนตกลงมานักตลอคเวลาเสียงตัว หละ เป็น หน่วยเสียงข้างลิ้นเกิดขึ้น โดยลมจะผ่านข้างลิ้นออกมาซึ่งไม่มีการกักเป็นเสียงที่มีเหมาะเจาะกับ กิริยาเคลื่อนไหวของน้ำที่ไหลอย่างไม่มีอะไรกัก^{๓๔}

การเปรียบเทียบการเลียนเสียงธรรมชาติในข้อความข้างต้นนั้นผู้วิจัยเห็นว่า มหาชาติ ล้านนาสำนวนต่างๆ ตอนที่พรรณนาถึง ธรรมชาติ ป่าไม้ น้ำตก ฝน ลม เสียงฟ้าร้อง ผู้แต่งก็สามารถแสดงศิลปะทางภาษาเลียนเสียงธรรมชาติได้เหมือนจริง และเห็นภาพเห็นองค์ความรู้ของผู้ แต่งดังตัวอย่างมหาชาติล้านนาฉบับวิงวอนหลวงกัณฑ์จุลพนความว่า

เอเตตุมมา อันว่าไม้ดังหลายงามใจจ้ำ ลำใหญ่ห่มำหันมาทะรงผลาหลายหลาก ถ้วนทุกพราก นานา อุกกะตำมีลำสูงใสสะอาดเป็นดังอากาศกล้างหวา อันเต็มไปด้วยหมู่ดาวดังหลายนั้นแล ตุมมา ไม้ตะแบกแก้วใบบาง ไม้หูกว้างตั้งพุ่มไม้สะเคียนหนุ่มกล้างเกียง ไม้รังเรียงดอกจ่อ ไม้สะค้อเปลือกบาง ไม้ยูงยางสูงป็นเปื้อน นกแอ่วเล่นเลื่อนไปมา อันว่าสาขาและใบไม้ ในที่ใกล้กวัดไก่อวมปีดไหวอ่อนเอือกน้อมนะเนือกไปมา^{๓๕}

เนื้อความข้างต้นกล่าวถึงลักษณะพืชพันธุ์ไม้ที่หลากหลาย เช่น ต้นตาล ไม้ตะแบก ไม้หู กว้าง ไม้ตะเคียน ไม้สะค้อ ไม้รัง ไม้ยูง นับว่าผู้แต่งใช้ศิลปะทางภาษาสร้างภาพให้พืชพันธุ์ไม้ ต่างๆ มีความเคลื่อนไหว เช่น คำว่า กวัดไก่อ่อนเอือก น้อมนะเนือก เป็นการเลียนเสียงธรรมชาติของ ลมที่พัดอยู่กลางป่าแสดงให้เห็นถึงจินตนาการที่บอกความเป็นธรรมชาติรู้สึกสัมผัสได้จริง

ดังนั้น ประเด็นนี้ผู้วิจัยเห็นว่า ความรู้อย่างหนึ่งที่ได้เรียนรู้จากการศึกษาเรื่องนี้ก็คือพืช พันธุ์ไม้ชนิดต่างๆ ที่มีอยู่ในล้านนาซึ่งผู้แต่งได้พรรณนาไว้ในมหาชาติหลายๆ สำนวนแต่ละสำนวน พบว่า มีพันธุ์ไม้ชนิดต่างๆ ทั้งไม้ดอก ไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผัก ผลไม้ มากมาย โดยเฉพาะกัณฑ์ จุลพนและกัณฑ์มหาพนนับว่าเป็นคุณค่าที่ผู้ฟังจะได้รับความรู้เกี่ยวกับพฤกษศาสตร์อีกด้วย

๓.๓.๓ ความเปรียบบุคลาธิษฐาน

ในตัวอย่างข้างต้นการเปรียบเทียบว่า น้ำฝนโบกขรพรรษมีสีแดงเหมือนสีน้ำครั่งเป็น การเปรียบเทียบกับสิ่งที่คนในท้องถิ่นรู้จักกันดี เพราะในล้านนามีการเลี้ยงครั่งการนำเอาสิ่งที่มีอยู่ ในท้องถิ่นมาใช้ในการเปรียบเทียบเพื่อให้เกิดภาพนี้ นับว่าเป็นการใช้ภูมิปัญญาอย่างแท้จริง^{๓๖}

^{๓๔} ประคอง นิมมานเหมินท์, มหาชาติล้านนาการศึกษาในฐานะเป็นวรรณคดีท้องถิ่น, หน้า ๗๗.

^{๓๕} มหาเวสสันดรชาดก ฉบับวิงวอนหลวง กัณฑ์ที่ ๖ จุลพน ๓๕ พระคาถา บุญคิดวัชรศาสตร์ เรียบ เรียงจากฉบับเดิม จัดพิมพ์เผยแพร่โดยธราทอการพิมพ์, ลานที่ ๒ บรรทัดที่ ๑.

^{๓๖} ประคอง นิมมานเหมินท์, มหาชาติล้านนาการศึกษาในฐานะเป็นวรรณคดีท้องถิ่น, หน้า ๗๗.

อีกตัวอย่างหนึ่งที่ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นการแสดงความเปรียบเทียบแบบบุคลาธิษฐานที่ผู้แต่งมหาคติล้านนาได้พรรณนา สิ่งที่ไม่มีชีวิตให้มีชีวิตเพื่อสร้างจินตนาการให้ผู้ฟังได้มองเห็นภาพดังตัวอย่างมหาคติล้านนาฉบับสร้อยรวมธรรมกัณฑ์กุมารบรรพความว่า

ภิกขเว คุณราภิกขุสงฆ์ต้นตระกูลในจันจ้อย อันว่าพญาเวสสันดรชยดสร้อยระสีถึง
ทวนะป้าระมีสุดยอด ก็ยกลูกกรักต้อตทานไป แก่พราหมณ์จิ้งไร้อยู่ไว้ เมียนเลี้ยงไคว
บวระมวล เหตุอันกรวยินหลาก เกิดขึ้นมากตันตำ กือแผ่นดินหนาไหวหวั่น ฟาร้องลั่นปาย
บนโก่ลาหลก้ากลั่นเส้นขนตื้นปุ่นกล้ว ผมย้งห้วยย้าวสัน น้ำสมุทรปั่นตีฟอง กองกานองตีฝ่งท่า
ฝนหลังลงมา วิชชุละตำฟ้าแมบก็แลลบรายเรื่อง ผ่อคูเรื่องทั่วป่า เสียงฟ้าผ่าดอยครงเป็น
มหาป้างอันใหญ่ เกิดขึ้นไควหิมพานต์ เสียงเนืองนันมีก้อง ขึ้นรอดห้องมหาพรหม เทวดา
นพน้อมไหวผายดอกไม้สาธุการก็มีหันและนา^{๓๓}

จากเนื้อหาสรุปได้ว่า พระเวสสันดรทรงสร้างปุตตทานบารมีก็ว่าได้ถวายทานบุตริดา
ให้แก่พราหมณ์ชุกในขณะนั้นเองความอัศจรรย์ก็บังเกิดขึ้น เช่น แผ่นดินเกิดอาการหวั่นไหวฟ้า
ร้อง ฟ้าผ่า แม่น้ำในมหาสมุทรทงคาเกิดการปั่นป่วนฝนตกลงมาเกิดขึ้นทั่วทั้งป่าหิมพานต์

จะเห็นว่าผู้แต่งได้ใช้ศิลปะทางภาษาสร้างเหตุการณ์ให้สมจริงเกิดความตื่นเต้น เช่น
ใจความว่า “เส้นขนตื้นปุ่นกล้ว ผมย้งห้วยย้าวสัน น้ำสมุทรปั่นตีฟอง กองกานองตีฝ่ง” นับว่าเป็นการ
ใช้สภาพแวดล้อมธรรมชาติให้เป็นประโยชน์ โดยการนำสิ่งที่ใกล้ตัวมาสร้างมโนภาพเพื่อให้ผู้ฟังได้
เข้าใจความหมายยิ่งขึ้น

จากการศึกษามหาคติล้านนาสำนวนสร้อยรวมธรรม สำนวนสร้อยสังกร สำนวน
วิงวอนหลวง และสำนวนอื่นๆ พบว่าส่วนใหญ่จะมีการพรรณนาถึงความอัศจรรย์ที่เกิดขึ้นจากการ
บำเพ็ญพระบารมีของพระเวสสันดร โดยใช้วิธีการแต่งเปรียบเทียบแบบบุคลาธิษฐานผู้แต่งคงมีความ
ประสงค์ที่จะสร้างอารมณ์ความรู้สึกของผู้ฟัง ให้เกิดความรักความศรัทธาซึ่งเป็นแรงจูงใจเบื้องต้น
ทำให้เกิดสติปัญญาเห็นคุณค่าของการทำความดีมากขึ้น

ดังนั้น จึงเป็นความสำคัญอย่างหนึ่งในมหาคติล้านนาที่ส่งเสริมให้ผู้ฟังได้บรรลุ
จุดหมายหลัก คือการประพฤติ ปฏิบัติชอบ เกิดสัมมาทิฐิคิดได้ด้วยตนเองอันเป็นการพัฒนาบุคคล
ขึ้นสำคัญนำพาชีวิตของตนให้มีความสุขเพราะการได้ฟังธรรมของพระพุทธศาสนา

^{๓๓} มหาคติเวสสันดรชาดก สร้อยรวมธรรม กัณฑ์ที่ ๘ กุมารบรรพ ๑๐๑ พระคาถา เรียบเรียงจาก
ต้นฉบับเดิม. โดยอินสม ไชยชมภู จัดพิมพ์เผยแพร่โดยร้านกัญญา, ลานที่ ๒๑ บรรทัดที่ ๓.

๓.๓.๔ ความเปรียบเทียบอุปมาและแบบอุปลักษณะ

การช่วยให้เห็นภาพในวรรณกรรมแบบล้านนา โดยการเปรียบเทียบแบบอุปมาหรือแบบอุปลักษณะ แบบอุปมาหมายถึง การเปรียบเทียบที่แสดงให้เห็นสภาพแวดล้อมต่างๆ แบบอุปลักษณะหมายถึง สิ่งที่ถูกเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นภาพลักษณะบุคคล^{๓๔} ผู้แต่งใช้วิธีการเปรียบเทียบกับสิ่งที่มีหรือเป็นที่รู้จักกันคืออยู่แล้วในท้องถิ่นและยังมีการเปรียบเทียบกับสิ่งอื่นๆ ดังนี้

การเปรียบเทียบกับสัตว์บางชนิด

ได้แก่ สุนัข แมว แร้ง กา แพะ และไก่ ซึ่งเป็นสัตว์ที่มีอยู่ทั่วไปในท้องถิ่น ผู้แต่งได้พรรณนาบ้านของซุชกที่มีสภาพไม่แข็งแรง ไม่มั่นคง และเปรียบสุนัขขึ้นแกว่งหาง หรือแมวไถเท่านั้น บ้านก็กระเทือนจนเอียงซึ่งเป็นการเปรียบเทียบที่น่าขบขันและมองเห็นภาพดังตัวอย่างว่า

แลเรือนแห่งพราหมณ์นั้น เเท่ามีสี่เสาเอาไม้พาหนุมมาแปลง

เยียะย่องแย่งๆแม้ว่าหมาขึ้นแกว่งหาง ก็ไหวแมวไถก็เอนซ้าย^{๓๕}

คำว่า ย่องแย่งๆ ที่ผู้แต่งใช้เสียงตัว หยะ ฟังแล้วก็ให้ความรู้สึกไม่มั่นคง ไม่แข็งแรง และเมื่อมีการเปรียบเทียบกับว่า พอสุนัขแกว่งหางหรือแมวไถบ้านก็กระเทือนจนเอียงไปผู้ฟังก็นึกภาพได้ทันทีว่าบ้านจะเป็นอย่างไร

การเปรียบเทียบกับผี

ผีที่นำมาเปรียบเทียบในมหาดิล้านนา ได้แก่ผีพราย ผีโพรงและผีเปรต ซึ่งล้วนเป็นผีที่รู้จักกันดีในล้านนา ในมหาดิล้านนาได้กล่าวถึงผีเหล่านี้ โดยใช้วิธีเปรียบเทียบแบบอุปลักษณะในตอนหนึ่งซุชกเรียกพราหมณ์ผู้หนึ่งว่า อีผีพราย ในมหาดิล้านนาก็นักซุชกดังนี้

รู้ว่าเจ้าเข้าถ้ำ งูตัวอยู่ในน้ำไถ้งา งูเหลือมคำเห่าห้อม งูก่อนก้อมดั่งเจือก นางจ่อมผางอีลูง

เฮย ผีว่าบมีดั่งว่ามานี้ รอยว้ออีผีพราย อีข้าเรือนวายตายดั่งเฒ่า^{๓๖}

แสดงให้เห็นว่า ซุชกไม่พอใจนางพราหมณ์ผู้นั้นประหนึ่งนางเป็นผีพรายทีเดียวในขณะที่เดียวกันผู้แต่งก็เอ่ยถึงซุชกโดยใช้คำว่า เฒ่าผีโพรงบ้าง ผีเปรตบ้าง โดยเอาลักษณะบางอย่างของซุชกมาเปรียบเทียบ

^{๓๔} พระธรรมปิฎก ป.อ.ปยุตฺโต, พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, (พิมพ์ครั้งที่ ๘ โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: กรุงเทพฯ), หน้า ๔๓๐.

^{๓๕} มหาดิลกเวสสันดรชาดกฉบับไผ่แจ้เรียวแดง กัณฑ์ที่ ๕ ซุชก ๗๕ พระคาถา เรียบเรียงจากต้นฉบับเดิม, ญาณสมปยุโน จัดพิมพ์เผยแพร่โดยร้านกัญญา, ลานที่ ๑ บรรทัดที่ ๕.

^{๓๖} มหาดิลกเวสสันดรชาดกฉบับไผ่แจ้เรียวแดง กัณฑ์ที่ ๕ ซุชก ๗๕ พระคาถา เรียบเรียงจากต้นฉบับเดิม, ญาณสมปยุโน จัดพิมพ์เผยแพร่โดยร้านกัญญา, ลานที่ ๑ บรรทัดที่ ๕.

การเปรียบเทียบกับน้ำ

การเปรียบเทียบกับน้ำในมหาชาดิล้านนาตอนหนึ่งว่า “เจ้าจงเป็นน้ำแสนโหมหุดหล่อ หือหัวใจพอเย็นมาเตอะมา” น้ำมีความใสเย็นสามารถชำระสิ่งที่สกปรกได้และให้ความรู้สึกสดชื่น เมื่อผู้แต่งเปรียบเทียบกับความยินดี ความปิติ ความเบิกบานที่พระเวสสันดรจะได้รับเมื่อกระทำการ บารมียอมไม่ก่อให้เกิดความโต้แย้งให้แก่ผู้ฟังจัดว่าเป็นการเปรียบเทียบที่ได้ผล

การเปรียบเทียบกับแก้ว

ในล้านนาแก้วถือว่าเป็นสิ่งที่ดงามพระรัตนตรัยก็เรียกว่า แก้วทั้งสาม พานสำหรับ บูชาพระรัตนตรัยก็เรียกว่า ชันแก้วทั้งสาม ผู้ที่บวชขณะเป็นนาคก็เรียกว่า ลูกแก้ว การเปรียบเทียบกับสิ่งใดที่ดงามว่าเหมือนดังแก้ว ดังตัวอย่างมหาชาดิล้านนากันท์กุมารบรรพว่า “โอ้ยหนอ ดานอัน นี้คีนักแล้วอันแล้ว ก็เล็งคูหน้าลูกแก้วแห่งคันทองสองหั้นแล”^{๔๑} ผู้แต่งมหาชาดิล้านนามักใช้วิธีการ เปรียบเทียบแบบอุปลักษณ์ซึ่งให้ความรู้สีกว่าผู้แต่งมั่นใจว่าสิ่งที่นำมาเปรียบเทียบกับนั้นดงามจริงๆ ผู้ แต่งมหาชาดิล้านนาใช้คำว่าแก้ว กับพระพุทธเจ้าโดยเรียกว่า ต้นแก้ว ซึ่งหมายความว่า ผู้เป็นแก้ว นอกจากจะใช้กับสิ่งที่ป็นรูปธรรมแล้ว ผู้แต่งมหาชาดิล้านนายังเปรียบเทียบแก้วกับสิ่งที่ป็น นามธรรมว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐ ได้แก่ ปัญญาที่จะตรัสรู้ธรรมเป็นพระพุทธเจ้า

การเปรียบเทียบกับพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้ากับผอบ

มีคำที่ผู้แต่งมหาชาดิล้านนาใช้ในการเปรียบเทียบที่น่าสนใจได้แก่คำว่า ขะอูบ ซึ่ง ธรรมดามีความหมายว่า ผอบ ตามปกติย่อมเป็นที่เก็บรักษาสสิ่งของที่มีค่าเช่นพระบรมสารีริกธาตุ ของพระพุทธเจ้าหรือเก็บของหอม ผู้แต่งมหาชาดิล้านนาได้นำคำว่า ขะอูบ มาใช้หมายถึงปากและ ใช้หมายถึงพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้า ผู้แต่งแสดงความยกย่องอย่างสูงจึงใช้คำว่า “ ขะอูบแก้ว” เน้นความดงาม ความมีคุณค่าดังตัวอย่างดังนี้

พระทศพลต้นองค์อาจ

ก็ลงจากอากาศเวหา

นั่งเหนืออาสนาเลิศแล้ว

ไขชะอูบแก้วแดงงาม^{๔๒}

การที่ผู้แต่งได้นำเอาสิ่งต่างๆ ที่ชาวล้านนารู้จักกันดีในท้องถิ่นมาเปรียบเทียบกับผู้วิจิตรเห็น ว่าเป็นปฏิภาณสาธกโวหารของผู้แต่งที่ได้นำอุปมา และ อุปลักษณ์พรรณนาให้เห็นจริงและมีภาพ สะท้อนการเปรียบเทียบที่เห็นได้ชัดเจนทำให้ผู้ฟังเข้าใจสิ่งที่ต้องการจะสื่อง่ายขึ้น และคล้อยตาม ความสำคัญอีกอย่างหนึ่งในการเปรียบเทียบจากการศึกษามหาชาดิล้านนาพบว่า ผู้แต่งใช้ศิลปะทาง

^{๔๑} มหาชาดิเวสสันดรชาดกฉบับสร้อยน้อยเถ่าลิมหลาน กัณฑ์ที่ ๘ กุมารบรรพ ๑๐๑ พระคาถา เรียบเรียงจากต้นฉบับเดิม. ญาณสมฺปนฺโน จัดพิมพ์เผยแพร่โดยร้านกัญญา, ลานที่ ๕ บรรทัดที่ ๑.

^{๔๒} ประคอง นิมมานเหมินท์, มหาชาดิล้านนาศึกษาในฐานะเป็นวรรณคดีท้องถิ่น, หน้า ๗๘.

ในกำลัะนั้นนางมัททียอดสร้อย จักกล่าวถ้อยไขชาน ยังอุตมทานแห่งเจ้าจึงด้านกล่าวคาถาว่า
 นินนาทิต้า เต ปฐวี ดังนี้เพ้นเกล้า ว่าข้าแด่มหาราจะเจ้าต้นยศใหญ่ เป็นเจ้าแก่ไพร่สีพินหา
 ปฐวีอันว่าแผ่นดินหนาสงขยา ถ้วนถี่ได้สองแสนสี่หมื่นโยชน์คณนา นินนาทิต้าก็ไหวหวั่น
 สะท้านลั่นถึงพรหมยอนต้นอุดมผ่านแผ้ว ได้หื้อลูกแก้วเป็นทาน เหตุบันดาลหลายเหล่าเกิด
 จู่งกัสา วิชชุดา อันว่าสายฟ้าไปควรแมบ ก็สลดลายเรื่องเสียนนเนื่องเกิดก้อง มีไควห้อง
 คงคอน น้ำสากรขว้าเชือก น้ำปุงเปือกตมฟอง น้ำไหลนองล้นฝั่ง เสียงกัดกั่งเนื่องนั้น ยังหิมวันต์
 ถ้องเถื่อน ดังจักเกลื่อนปงไปเทวดาในป่าไม้ ขึ้นถึงไควต้าวตึงสา มีขุนอินตาเป็นเจ้าตั้งตัว
 เจ้าเวสสุวรรณมิไจ้มันจมนัยกมียืนสาธการซึ่งอุตมะทานแห่งเจ้าอัน ได้หื้อลูกเต้าเป็นทาน

เนื้อหากล่าวถึง พระนางมัทรีอนุโมทนาในอุตมทานของพระเวสสันดรที่ทรงกระทำ
 ทานปุตตบารมี ในขณะที่แผ่นดินอันหนาสองแสนสี่หมื่นโยชน์จนถึงชั้นพรหมก็เกิดอัศจรรย์
 หวั่นไหว ฟ้าร้องคำราม แม่น้ำในมหาสมุทรล้นฝั่ง เทพดาในป่าตลอดจนถึงเทพดาในชั้นดาวดึงส์มี
 ท้าวสักกะเทวราชเป็นประธาน พร้อมทั้งท้าวเวสสุวรรณก็ร่วมกันอนุโมทนาในปรมัตถบารมีครั้งนี้

จะเห็นว่าผู้แต่งได้ใช้การเปรียบเทียบอุปมาอุปลักณ์ได้เด่นชัด เช่น คำว่า “อุตตมะทานแห่งเจ้าอันหือลูกเต้าเป็นตาน” อุตตมทาน หมายถึง ทานอันสูงสุดได้แก่บุตรธิดาหรือการบำเพ็ญปรมัตถบารมี ผู้แต่งยังใช้ความคิดสอดแทรกสร้างรสอศจรรย์ให้เกิดขึ้นเพื่อสร้างภาพบรรยากาศในขณะนั้นให้มีความยินดีในการถวายทานของพระเวสสันดรได้อย่างจับใจ ดังนั้น สรุปได้ว่า ผู้แต่งได้สะท้อนธรรมสททางจิตที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความสงบนิ่งความชื่นใจ ส่งเสริมให้ผู้ฟังเกิดความยินดีในธรรมเนียมปฏิบัติ โดยอาศัยหลักทางภาษาเป็นเครื่องมือสื่อแสดงคุณค่าของธรรมสทได้อย่างงดงาม

ในมหาชาติล้านนาภักตพพร ผู้แต่งได้พรรณาความพิเศษของฝ่นโบกขรพรรษาว่า
น้ำฝ่นโบกขรพรรษตกลงมา ในที่ชุมนุมแห่งญาติพระพุทธรเจ้า
ก็ด้วยอานุภาพแห่งพระพุทธรเจ้านั้นแล ควร จิต อัสภรรยีนักกลด^{๔๔}

“มหาชาติเวสสันดรชาดก สร้อยรวมพรรณ กัณฑ์ที่ ๕ มัทรี ๕๐ พระคาถา เรียบเรียงจากต้นฉบับเดิม.
โดยอินสม ไชยชมก จัดพิมพ์เผยแพร่โดยร้านกัญญา, ถนนที่ ๔๒ บรรทัดที่ ๒.

^{๔๔} มหาชาติเวสสันดรชาดกฉบับไผ่แจ้เรียวแดง กัณฑ์ที่ ๑ ทศพร ๑๕ พระคาถาเรียบเรียงจากต้นฉบับเดิม. ญาณสมปนโน จัดพิมพ์เผยแพร่โดยร้านกัญญา, สถานที่ ๗ บรรทัดที่ ๑.

คำว่า จืด เป็นคำในภาษาท้องถิ่น แปลว่า ประหลาดใจ สงสัย มีความหมายเดียวกับคำว่า อัจฉริยะ การที่ผู้แต่งใช้คำว่า อัจฉริยะ และ จืด ในที่เดียวกันหรือให้ซ้อนกันคงไม่ได้มีความมุ่งหมายที่จะให้คำว่า จืด เป็นคำแปลของคำว่า อัจฉริยะ เพราะคำว่า อัจฉริยะ ไม่ใช่ศัพท์ยากเกินกว่าที่ชาวบ้านจะเข้าใจ หากแต่ผู้แต่งซ้อนคำให้เป็นประโยชน์เพื่อบ่งชี้ว่าเหตุการณ์ที่น่าประหลาดใจเป็นการให้ภาพที่วิเศษมหัศจรรย์ของฝนโบกขรพรรษ^{๔๕}

การใช้คำซ้อนเพื่อบ่งชี้ว่า สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะโครงสร้างของประโยค กล่าวคือคำตั้งแต่ ๒ คำขึ้นไปมาซ้อนกัน โดยมีความหมายเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกันแต่บางทีก็มีคำซ้อนหลายพยางค์ ดังตัวอย่างมหาชาติล้านนาฉบับวินิจฉัยให้ล้ากัณท์มหาราชตอนที่พรรณนาเหล่าไหที่ ๖ ความว่า

เหล่าไหถ้วนหกดิหล่อ ตกใส่หม้อยังเหลือกิน แล้วเพิกันเมื่อบ้านเยาะปากด้านอิงอิงจาก
หมิงหมิงกำฟู่ว แล้วโห่เสียงดัง เราจักเอาสิ่งมาแก่นั่งแอบแอมจำกัน เอาเงินคำหื้อลูกเมียมัน
ไปซื้อ ท่านขายหื้อจิ้นหมันพากันกินกันดั่งวัน เปลี่ยนกันไปซื้อเหล่า เงินคำเก๋ก็ฉิบหายเหล่า
ปาวายเป็นหนี้แม่เมียจี้จำขวัญ ลูกเมียมันพ้อยเลียด พากันเหมียครอมของบ่มีเงินทองจักจ่ายเขา
ลวดหน่ายผัวตัน และเขาหาสิ่งลวดลายกลายเป็นโจร ได้คนชวนกันไปลักเปิดลักไก่อ่ทำมากิน
เจ้าเรือนได้ยินพากันไล่ซัดเปิดไก่อ่หกหนี ท่านผกดีเลื้อด้อยย หนามเกาะเตี้ยด้อยหวอกแหวก
หน้าผากแตกเป็นเกิด^{๔๖}

เนื้อหาได้กล่าวถึง ตอนที่พระเจ้าสุทนต์ตรัสให้นำเหล่าไหไปตั้งไว้ตามระยะทางจำนวน ๗ ไห แต่ละไหทำให้ผู้ดื่มมีอาการที่วิปริตต่างๆ จะเห็นว่าผู้แต่งจะใช้คำซ้อนเพื่อบ่งชี้ว่าเหตุการณ์น่าประหลาดใจและยังมุ่งความสนุกสนานบันเทิง เช่นคำว่า แอบแอม เหมียครอม เตี้ยด้อยหวอกแหวก เป็นต้น

ดังนั้น นอกจากที่ผู้แต่งเน้นคำซ้อนเป็นสื่อภาษาแล้วยังใช้ระดับเสียงสูงและต่ำมีส่วนสัมพันธ์ในการสร้างภาพให้เด่นชัด และยังแฝงไปด้วยคุณค่าทางศีลธรรมสอนให้รู้จักดีจักชั่วในโทษของการดื่มสุราอย่างขาดสติซึ่งจะทำให้ผู้ฟังไม่กล้าที่จะนำมาเป็นแบบอย่าง

๕. การใช้โวหารโวชยนิพนธ์

การใช้ภาษาพรรณนาความให้เกิดภาพ เป็นวิธีการหนึ่งที่ผู้แต่งมหาชาติล้านนานิยมใช้ ได้แก่การใช้โวหารโวชยนิพนธ์ช่วยขยายภาษาถิ่นล้านนามีโวหารโวชยนิพนธ์ช่วยขยายคำนาม คำกริยา หรือคำ

^{๔๕} ประคอง นิมนานหมินท์, มหาชาติล้านนาการศึกษาในฐานะเป็นวรรณคดีท้องถิ่น, หน้า ๘๔.

^{๔๖} ศาสตราจารย์เกียรติคุณหมื่น พยอมยงค์และพระครูอดุลสถิตกิตติ, ตั้งธรรมหลวงเทศน์มหาชาติล้านนา, (เชียงใหม่ : ศ.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๕๑.

วิเศษณ์มากวิเศษณ์ลีเหล่านี จะช่วยให้ทราบถึงลักษณะท่าทาง ขนาด สันฐาน ลีสัน ได้ชัดเจน ละเอียดละออ ยิ่งขึ้นตัวอย่างเช่น คำวิเศษณ์ว่า ยาว อาจจะมีวิเศษณ์ลีขยายเป็น ยาวจะเลื้อเอื้อ มีความหมายว่า ยาวยื่นออกไปไม่ได้ส่วนอาจจะใช้กับไม้หรือสิ่งของอื่น เช่นกระโปรงซึ่งยาวผิด้ส่วน ถ้าพูดว่า ยาวเอ็ดเอ็ง ก็หมายความว่ายาวไม่ได้ส่วนเหมือนกันแต่จะใช้ส่วนกับร่างกาย เช่น คอยาวเอ็ดเอ็ง แสดงว่าคอหรือเอวยาวมากเกินไปและถ้าพูดว่า ยาวชว้าง จะใช้กับสิ่งที่ยาวเรียวและแหลมคม เช่น หนามและเล็บเป็นต้น

ในมหาชาติล้านนา ผู้แต่งได้นำเอาวิเศษณ์ลีมาใช้ประกอบคำกริยาก็มีคำวิเศษณ์ก็มีและคำนามก็มีเพื่อช่วยให้เกิดภาพและเร้าอารมณ์มากขึ้น เป็นที่น่าสังเกตว่าวิเศษณ์ลีที่ผู้แต่งนำมาใช้ถ้ามีสองพยางค์ พยางค์แรกและพยางค์หลังมักซ้ำเสียงสระและบางทีก็ซ้ำตัวสะกดในกันท์ซุชผู้แต่งให้ซุช และนางอมิตตดาบรรยายถึงนางพราหมณีว่า มีรูปร่างลักษณะท่าทางต่างๆเช่น นางพราหมณีผู้หนึ่ง “นั่งแจะแะ แม่คำหมากกอก” คำว่า แจะแะ ให้ความรู้สึกว่่านั่งเฉยหรือเฉื่อยแะ นอกจากวิเศษณ์ลีสองพยางค์แล้วบางที่ผู้แต่งก็ใช้วิเศษณ์ลีสี่พยางค์ ขยายคำกริยาเพื่อให้เกิดภาพ เช่น “มันก็ถือพริ้วเยะคะปุกคะปุก มันก็ผลาดลูกผดออกว่่าอื่อว่่าอันแล้วมันก็เข้าป่า”^{๔๑}

ข้อความที่เป็นวิเศษณ์ลีแสดงความสัมพันธ์ของเสียง และความหมายเป็นอย่างดีคำว่า คะปุก เป็นคำตายเสียงสั้นทั้งสองพยางค์เมื่อใช้ซ้ำว่า คะปุกคะปุก ให้ความรู้สึกเร็วๆ รีบเร่งและยังให้เสียงเดินของคนที่ไม่สมประกอบด้วย การใช้วิเศษณ์ลีในมหาชาติล้านนา เป็นการสะท้อนให้เห็นการใช้ภาษาท้องถิ่นล้านนาที่มีการขยายความหมายให้กว้างออกไป ซึ่งทำให้ทราบถึงคุณค่าทางภาษาในระบบของเสียง ระบบคำ ระบบประโยคได้มากยิ่งขึ้น ดังตัวอย่างมหาชาติล้านนาฉบับวินิจฉัยให้หลักัณฑ์มหาราชตอนที่พรรณนาเหล่าไ้ที่ ๕ ความว่า

เหล่าไ้ถ้วนห้าแควนดี ก็นมีศรีเนื้อหนังดี คะคืด คะคืด เยะสะหาวจืดสะหาวจ้างเยะขางผัว ขางเมียอวดอู้ ใจบู้รู้คิดการเรือนผิดลูกเมียเหมือนจักร้าง แสงหาแต่แม่หม้ายแม่ฮ้างและสาวจีแม่กำลังมีหุมไฟจำทำให้ญว่่าตันเป็นดี ว่่าเงินคำมีอวดอู้แ่อว่่าเล่นฐู่เสพสุราหันภริยาเมียท่านเยะผัดผ่านไปหา เถึงเวลายามค่ำหลอนขึ้นง่าด่าหมอนเสียวผัวเพื่อนผกจอนยับได้ ท่านดอกไม้จำกาเอาไปถึงเสนาผู้ใหญ่ท่านตัดสินใหม่ว่่า ข้าเป็นคนเจ้ญใจ^{๔๒}

จากเนื้อความข้างต้นผู้แต่งได้พรรณนาถึงโทษของการดื่มสุราไ้ที่ ๕ ว่่าถ้าใครดื่มสุราไ้หนี่จะเกิดการทะเลาะวิวาทครอบครัวแตกแยก สร้างความเดือดร้อนไ้กับตนเองและผู้อื่นและจะฉิบหายในที่สุด จะเห็นว่่าเป็นการพรรณนาไ้ที่ศีลปะทางภาษาคือวิเศษณ์ลีสี่พยางค์ขยายคำกริยา

^{๔๑} ประคอง นิมมานเหมินท์, มหาชาติล้านนาการศึกษาในฐานะเป็นวรรณคดีท้องถิ่น, หน้า ๘๕.

^{๔๒} ศาสตราจารย์เกียรติคุณฉนิ พยอมยงค์และพระครูอดุลสืลภิกคิ์, ตั้งธรรมหลวงเทศน์มหาชาติล้านนา, หน้า ๕๑.

เช่น คะกิด คะกิด สะหาจิด สะหาจาง ทำให้ภาษาสื่อความหมายที่ทำให้มองเห็นภาพให้ความรู้สึก ซึ่งผู้แต่งสามารถพรรณนาประโยคทั้งหมดให้มีความสัมพันธ์กันและใช้ภาษาช่วยอธิบายเนื้อหาให้มีความชัดเจนมากขึ้น

ดังนั้น จึงแสดงให้เห็นว่าภาษาท้องถิ่นล้านนาเป็นภาษาที่มีระบบคำ ระบบประโยคในการสื่อความหมาย และเป็นวัฒนธรรมทางภาษาที่ผู้แต่งมหาชาติล้านนาได้ถ่ายทอดออกมาจากความรู้นึกคิดของตนเองได้อย่างงดงาม

๖. การใช้คำหรือความซ้ำเพื่อเร้าอารมณ์สะท้อนใจ

การใช้ภาษาเพื่อให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกโดยเฉพาะอารมณ์เศร้าสลดครันทลใจ พบว่าวิธีหนึ่งที่ผู้แต่งมหาชาติล้านนานิยมใช้ได้แก่ การซ้ำคำและซ้ำความปกติในการเขียนความเรียงหรือร้อยกรอง ผู้แต่งจะพยายามหลีกเลี่ยงการใช้คำหรือความซ้ำเพราะอาจทำให้เกิดความเบื่อหน่ายซ้ำซากก็ได้ แต่บางกรณีที่มีการซ้ำคำหรือซ้ำความกลับมีความจำเป็นถ้าต้องการเน้นน้ำหนัก หรือเร้าอารมณ์ให้รุนแรงขึ้นกลอนกลบทบางชนิดก็มีกฎเกณฑ์บางชนิดในการซ้ำคำ หรือซ้ำความ เช่น กลบทบัวบานกลีบขยายดังนี้

เสียดายพัคตร์ผ่องเพียงเพ่งไพบูลย์ เสียดายประยูรชยอดกษัตริย์มหาศาล

เสียดายเนตรดุจนิลมณีปิยน เสียดายขนงก่งสมานกันศรทรง^{๔๔}

การซ้ำคำ เสียดาย ทุกวรรคในกลอนบทนี้มีจุดเด่น ๒ ประการ ประการแรกได้รสไพเราะของเสียง ประการที่สองเป็นการเน้นน้ำหนักด้วยว่า กวีมีความเสียดายจริงๆ ในมหาชาติล้านนากัณฑ์มัทรี ตอนที่พระนางมัทรีกลับจากหาผลไม้ไม่เห็นสองกุมารก็ออกเดินตามหาในที่ต่างๆ ดังตัวอย่างดังนี้

ทุกข้างขอกอราม ทุกดงรามและป่ากล้วย

ทุกสรอกห้วยเครือหนาม ทุกดงงามป่าไม้^{๔๕}

เนื้อความที่ยกมาผู้แต่งใช้คำว่า ทุก เป็นคำวิเศษณ์ประกอบคำนามบอกสถานที่ต่างๆ ซึ่งให้ผล ๒ ประการ ประการแรกเป็นการเน้นน้ำหนักอย่างละเอียดลออถี่ถ้วนว่า ทุกหนทุกแห่งจริงๆแล้วยังเป็นการเร้าอารมณ์จากเสียงของคำด้วย คำว่า ทุก มีเสียงซ้ำกับคำว่า ทุกข์ (ในภาษา

^{๔๔} หลวงศรีปริชา (เซ่ง) ศิริวิบูลย์กิตติ, ชุมชุมตำรากลอน, หน้า ๒๖๘.

^{๔๕} มหาชาติเวสสันดรชาดก สร้อยรวมธรรม กัณฑ์ที่ ๕ มัทรี ๕๐ พระคาถา เรียบเรียงจากต้นฉบับเดิม. โดยอินสม ไชยชมภู จัดพิมพ์เผยแพร่โดยร้านกัญญา, ถนนที่ ๒๓ บรรทัดที่ ๑.

ท้องถิ่นออกเสียง ตึก ทั้งสองคำ) ซึ่งมีความหมายว่า ความยากลำบาก ความเจ็บปวด ความทรมาน เป็นการเพิ่มความรู้สึกมากขึ้น^{๕๑}

เนื้อหาข้างต้นผู้วิจัยเห็นว่ายังมีประเด็นที่น่าสนใจอีกอย่างคือการที่ผู้แต่งใช้ความซ้ำสร้างรสแห่งความศรัทธาเลื่อมใสให้เกิดขึ้นแก่ผู้ฟัง นับว่าเป็นการสร้างคุณค่าทางภาษาให้มีความงดงามด้านวรรณศิลป์ดังตัวอย่างมหาชาดิล้านนาฉบับสร้อยพราวกันท์กุมารบรรพ์ความว่า

ข้าจักอุปมาเปรียบเทียบสายศรัทธาท่านทั่ว อันลือทั่วด้วยธรรมะ ยังมีแม่น้ำสายใหญ่ ๕ ประการ อาจารย์เจ้ากล่าวไว้จะไว้สืบสาขามา แม่หนึ่งไหลแต่ปากราชสีห์ตัวผ่านแล้วแม่หนึ่งไหลออกมาจากปากช้างแก้วราชกฤษณ์ แม่หนึ่งไหลออกมาจากปากม้าแก้วอัศวรตัวองอาจ แม่หนึ่งไหลออกจากปากวัวอุสุภะราชตัวงาม แม่หนึ่งไหลออกมาตามเหวหาด จากแจ้งฟ้าฟาดตกลงมาเป็นมหานที ๕ สิ่งตกวางวังลงมาก็คือคงคางามสะอาด ชมมนุฟาดฟัดฟอง อจิรวดี นองแฉะ ถึงสรภูหลังไหลตาม มหิตลามาไหลกว่าในปากกว้างหิมพานต์ใสเจียงคานในถือนไหลละเลือน สุดคำ ฟุ้งปลาทั้งนี้ยวไหลสอเลี้ยวผับวังยังป่าเป้งเต็มบ่เกิด บ่แห้งเหือดเงินทรายเต็มทุกปายทุกแม่ด้วยกระแสนานา คือดังสายศรัทธาท่านทั่ว ลือทั่วด้วยชมพู^{๕๒}

เนื้อหาได้กล่าวถึงการอุปมาแม่น้ำสายสำคัญ ๕ สายในชมพูทวีปที่เปรียบเสมือนน้ำพระทัยแห่งพระเมตตาของพระเวสสันดรซึ่งไหลออกจากปากสัตว์ต่างๆ คือ ช้าง ราชสีห์ ม้าแก้ว โคอุสุภ และจากหุบเหวทำให้เป็นที่อาศัยของปลา ปู กุ้ง และสัตว์ชนิดอื่นๆ ที่ไม่มีวันเหือดแห้งจะเห็นว่านอกจากที่ผู้แต่งได้พรรณนาโดยใช้ลักษณะทางภาษา คือการใช้คำหรือความซ้ำ เช่น แม่หนึ่ง คำว่า แม่หนึ่ง ผู้แต่งใช้เป็นลักษณะนามบอกถึงแม่น้ำจำนวน ๑ สาย นับว่าผู้แต่งใช้ศิลปะทางภาษาเข้ามาช่วยในการประพันธ์ เพื่อสร้างรสให้กับวรรณกรรมมีความน่าสนใจยิ่งขึ้น

ดังนั้น จะเห็นว่านอกจากการใช้ความซ้ำเพื่อรื้ออารมณ์สะท้อนใจแล้วผู้แต่งยังใช้สาธกโวหารสร้างความอัศจรรย์ใจให้เกิดขึ้นแก่ผู้ฟัง ซึ่งหมายความว่า เป็นการบูรณาการองค์ประกอบต่างๆ ให้อยู่ในวรรณกรรมได้อย่างแนบเนียนทำให้ผู้ฟังได้รับคุณค่าทางภาษาเกิดสุนทรียภาพในวรรณกรรมเรื่องนี้มากยิ่งขึ้น

จากการศึกษาคุณค่าทางด้านภาษาในมหาชาดิล้านนา ทำให้ผู้วิจัยเห็นคุณค่าของศิลปะการใช้ภาษาของวรรณกรรมเรื่องนี้ได้อย่างชัดเจน มหาชาดิล้านนามีลักษณะที่เด่นชัดให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์ของล้านนาคือ การเขียนมหาชาดิล้านนาเป็นตัวเมือง (ตัวหนังสือพื้นเมือง) และอักษรธรรม หรือตัวธรรมที่เรียกเช่นนี้ก็เพราะว่า ตัวอักษรชนิดนี้นิยมใช้บันทึกพระธรรมคำสั่งสอน

^{๕๑} ประคอง นิมมานเหมินท์, มหาชาดิล้านนาการศึกษาในฐานะเป็นวรรณคดีท้องถิ่น, หน้า ๘๖.

^{๕๒} ศาสตราจารย์เกียรติคุณหมื่น พยอมยงค์และพระครูอดุลสัจจกิจ, ตั้งธรรมหลวงเทศน์มหาชาดิล้านนา, ๕๘.

ขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าอัครธรรมล้านนาหรือตัวเมืองนี้นิยมจาร (เขียน) ลงในใบลานมาก ที่สุุดรองลงไปคือพิบสา (หนังสือกระดาศา) ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

อีกอย่างหนึ่ง สิ่งที่ทำให้คุณค่าทางด้านภาษาที่ละเอียดลึกซึ้งในการเขียนมหาชาติล้านนาก็คือ ผู้แต่งใช้ภาษาบาลีในการเขียนเดินเรื่อง ผสมผสานกันอย่างกลมกลืนทำให้มีความคล้องจองกันทางด้านภาษา ผู้แต่งยังใช้ภูมิปัญญาของตนเองสอดแทรกสภาพวิถีชีวิตของชาวล้านนาให้กลายเป็นภาษาได้อย่างละเอียดซึ่งทำให้ผู้อ่านผู้ฟังเกิดอารมณ์ ความรู้สึกเห็นภาพได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น นับว่าผู้แต่งรู้จักถ่ายทอดสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่นเข้าไปในวรรณกรรมผ่านภาษาได้อย่างดี

สิ่งที่น่าสนใจอย่างหนึ่ง คือภาษาที่ใช้แต่งมหาชาติล้านนาพบว่าผู้แต่งสามารถสร้างความสัมพันธ์ระหว่างท่วงทำนองกับลักษณะทางภาษาได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ ผู้แต่งต้องมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องของภาษา และท่วงทำนองของการเทศน์มหาชาติล้านนา จึงสามารถแต่งเนื้อหาได้อย่างสัมพันธ์กันระหว่างภาษาและท่วงทำนอง ให้มีความสัมผัสและคล้องจองกันในแต่ละบทที่เป็นระบบ โดยผู้ที่เทศน์สามารถกำหนดลมหายใจในการเทศน์และวางท่วงทำนองได้อย่างถูกต้องตามหลักการเทศน์ นับได้ว่าเป็นปฏิภาณสำหรับผู้แต่งมหาชาติล้านนาในแต่ละสำนวน ซึ่งในแต่ละสำนวนสามารถปรับใช้เทศน์ได้ในแต่ละท้องถิ่นนั้นๆ ได้อย่างเหมาะสม

ดังนั้น มหาชาติล้านนาจึงเป็นวรรณกรรมชิ้นเอกที่มีคุณค่าทางด้านภาษาซึ่งผู้แต่งได้สร้างขึ้นมาเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสอดแทรกสภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบล้านนา ความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี และท่วงทำนองที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นล้านนาเอาไว้ทั้งยังแฝงด้วยคติธรรม และหลักธรรมไว้ในหลักของการใช้ภาษาได้อย่างงดงาม

๔.๓ คุณค่าทางด้านสุนทรียะ

มหาชาติล้านนามีคุณค่าทางสุนทรียะมีรสแห่งความงามทางศิลปะ วิธีการแต่งก็มีความละเอียดลออในด้านวรรณศิลป์ คือการใช้ถ้อยคำ สำนวนโวหาร เพื่อสื่อเรื่องราวความรู้สึกและอารมณ์แก่ผู้ฟัง โดยลักษณะของการประพันธ์ตามฉันทลักษณ์มีลีลาการใช้ถ้อยคำสำนวนโวหารที่ผู้แต่งได้สร้าง เสียง จังหวะ และความหมายที่เหมาะสมแก่เนื้อหา ลีลาภาษาก็สละสลวยทำให้เกิดอารมณ์ ความประทับใจ วรรณกรรมมหาชาติล้านนาจึงมีคุณค่าทางสุนทรียะแบ่งเป็น ๔ ประเด็นดังนี้

๑. การเล่นสัมผัสในคำประพันธ์มีทั้งสัมผัสพยัญชนะ สัมผัสสระ เล่นคำ และเล่นความดังตัวอย่างดังนี้

ครั้นพี่ได้หันหน้าเจ้า

โสรกทุกข์พี่ก็หาย

ครั้นที่ได้หันหน้ามายัง พื้ที่หายอยากข้าว^{๕๓}

ในการเล่นสัปดาห์จากคำประพันธ์ข้างต้นผู้วิจัยเห็นว่าทำให้วรรณกรรมเกิดความไพเราะ ฟังรื่นหูเข้าได้ง่าย ยิ่งถ้าผู้แต่งได้อธิบายเนื้อหาพรรณนาที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติด้วยแล้วจะทำให้ ผู้ฟังมองเห็นภาพ แสง สี เสียง ได้อย่างมีชีวิตชีวาน่าประทับใจยิ่งขึ้น ดังตัวอย่างมหาชาติล้านนา ฉบับสร้อยรวมธรรม กัณฑ์มหาพนดังนี้

“ดอกคงต้นปไไว้ในที่ใกล้อาราม ผักตบงามผ้งเป็นดอก สีเหลืองมอกสอยตอยคุดังคอดงาม สะอาด ป่านอากาศใสงาม จุมคนรามทัดดอกไม้ หอมรอดไคว่๑๕วัน ดอกเองจันสะพู่ผ้ง บานอยู่เหลือด้ากัณณิกา ผ้งเป็นดอกมีทุกขอกสระศรี จ้องแมวมียหลายเหล่าตระสีแผ่เป็นเครือ มีจจื่อเลื้อยจัน แคนป้านั้นปุ่นเกยเป็นร่มเพื่อยดอกไม้ วังแวดใกล้อารามแม่เผ้งจามต้อม ดอก บินเข้าออกเนื่องนั้น ดูราพราหมณ์ หมากฟักมีสามลำ ชำผ้งน้ำโบกขรณีสำหนึ่งมีลูก ใหญ่ จำเียบได้เท่าไ้ด้าล สองลำหวานจันจ้อย ลูกใหญ่น้อยเท่าไ้หรามข้างสระงาม สะอาด มีผักกาดหอมเดียม หาบเียบหอมบัว หอมขาวทั่วคงรีป้าด้าลมีเป็นหมู่ ตั้งต้น อยู่เรียงกัน ผักตบหันดอกใหญ่ ปาใจใ้ฝ่มจุมครีอนางนมเป็นหมู่ นามดินอยู่จื่อจัน ชะเอมหวานเครือใหญ่ครามป้าไคว่คงรี อโศกมีเหลือเหล่าเดียนไ้แผ่คูปาว ดอกเข็มยาวยาย ถี่เข็มแดงกลีหนาหนา สะบันงาเป็นถ้อย สลิดห้อยจามเครือ มีจจื่อไขว่ขว้าง ด้วยหญ้า ทางจ้างวิเศษ ชะเอมเทศหนาหนา กว้างแดงด้าขาวไคว่ เกียดต้นไ้ถึงบนแคนไพรสนทท์ ทุกที่ ปุ่นดีด้าแยง ไ้จุมแสงหลายเหล่า ต้นฝางแก่คูปาว ดอกแซ่ขาวรสเร้าดอกเกิดเก้า เอาใจ สัตตะบุตรไขหอมจัน หงอนไ้ขึ้น ทุกสถานบัวบกบานปุ่นผ่อตั้งเป็นจ้อเหลือด้ากัณณิกา ผ้งเป็นดอกบานเี่ยม ออกหนาหนา ดังข้าคำเรื่องรุ่ง ผ่อปู้ปู้ดั่งเปลวไฟและนา”^{๕๔}

เนื้อความนี้กล่าวถึง อจตุตถภูมิได้พรรณนาพืชพันธุ์ธัญญาหารชนิดต่างๆ ที่อยู่ในป่าหิม พานต์แก่พราหมณ์ชุกซึ่งผู้วิจัยได้จัดเป็นประเภทดังนี้

- ๑.ประเภทพืชผักสวนครัว เช่น ผักตบชวา ผักกาดขาว ลูกฟัก หัวหอม
- ๒.ประเภทพืชสมุนไพร เช่น ชะเอมหวาน เครือนางนม นามดิน ชะเอมเทศ
- ๓.ประเภทไม้ใบ เช่น ต้นอโศก ต้นฝาง ไ้จุมแสง
- ๔.ประเภทไม้ดอก เช่น ดอกเข็ม ดอกสะบันงา ดอกสัตตะบุตร ดอกหงอน
ไ้ ดอกกัณณิกา

^{๕๓} พระยาปัญญาพิทธารจารย์, เอกสารมหาชาติเวสสันดรชาดกกัณฑ์มัทรี ฉบับพญาพิน, วัดบ้านเอื้อม จังหวัดลำปาง, ๑๒๖๖, หน้า ๒๐.

^{๕๔} มหาชาติเวสสันดรชาดก สร้อยรวมธรรม กัณฑ์ที่ ๗ จุลพน ๘๐ พระคาถา เรียบเรียงจากต้นฉบับ เดิม.โดยอินสม ไชยชมภู จัดพิมพ์เผยแพร่โดยร้านกัญญา, ถนนที่ ๑๑ บรรทัดที่ ๑.

จะเห็นว่า ผู้แต่งใช้ถ้อยคำที่สละสลวยมาเรียบเรียงให้เข้าด้วยกันตามฉันทลักษณ์ได้อย่างเหมาะสมกับเนื้อหา เน้นความสั้นยาว ระดับเสียงสูงต่ำ ความหนักเบา และเน้นเนื้อหาสาระความรู้ในเรื่องของธรรมชาติเป็นสำคัญ เช่น

บัวบกบานปิ่นพ้อ ตั้งเป็นจ่อเหลือดำ กัณณิกำฝ้งเป็นดอกบานแย้มออก
หนานาห์ ดั่งขำคำเรื่องรุ่ง ผ่อปู้ปึงดั่งเปลวไฟและนา^{๕๕}

ดังนั้นการเล่นสัมผัส ทั้งสัมผัสสระ สัมผัสพยัญชนะ เล่นคำ และเล่นความในมหากาฬี
ล้านนาจึงเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นอย่างหนึ่ง ซึ่งผู้แต่งพรรณนาไว้เพื่อให้เนื้อเรื่องมีความไพเราะมี
ความหมายทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้อย่างเห็นภาพจนเกิดมโนทัศน์ที่มีความชัดเจนและสมจริง นับได้ว่าเป็น
การสร้างคุณค่าทางสุนทรียที่ส่งเสริมความคิด และสติปัญญาของผู้ฟังให้ไปสู่แนวทางที่ถูกต้อง

๒. การใช้โวหารที่เรียกว่า สัตถาปิงคพิสัย คือพรรณนาคร่ำครวญตัดพ้อ ดังตัวอย่างดังนี้

อัญเชิญไขทิพพนตรส่องสัญญา แสนโกฏิอมราตัวอาณาเตวคา เจ้าจู้จู้
กันว่าข้าได้เล่นจู้จากเจ้าจอมธรรม ขอเจ้าดังหลาย จุ่งกระทำตามโทษ
หื้อข้าน้อยโสคลิบหาย วอดว่าวาย วินาศม้วยเมี้ยนจาตอินทรีย์ หื้อได้ตก
อเวจีดำได้ ไฟนารกไหม้แผ่ผายผับ แสนอสังไขกับปี อย่าหื้อได้งยงออก
อย่าหื้อข้ามัทที่ได้นอนออกดีหลี^{๕๖}

เนื้อความข้างต้นเป็นการใช้สัตถาปิงคพิสัยที่แสดงให้เห็นถึง ความงามทางภาษาและรส
แห่งวรรณกรรมในมหากาฬีล้านนา ซึ่งผู้แต่งได้พรรณนาเพิ่มภวนารสให้ผู้ฟังคล้อยตามกับตัวละคร
ในเรื่องโดยเฉพาะบทบาทของพระนางมัทรีเช่นข้อความว่า “หื้อข้าน้อยโสคลิบหาย วอดว่าวาย
วินาศม้วยเมี้ยนจาตอินทรีย์”

ผู้วิจัยเห็นว่า เนื้อหานี้ไม่ถึงกับโศกเศร้ามากนักแต่เป็นการตัดพ้อที่ยังแฝงหลักคุณธรรม
ลงไปเพื่อสื่อสารเรื่องราวแสดงความรู้สึคร่ำครวญ การตัดพ้อ เน้นผู้ฟังให้เกิดความรัก ความ
สงสารร่วมกับเนื้อหามากขึ้น ดังอีกตัวอย่างหนึ่งในมหากาฬีล้านนาฉบับสร้อยรวมธรรมกัณฑ์หิม
พานต์ความว่า

นางมัทรีฟังข่าวจึงด้านข่าวไขจ๋าว่า ข้าแค้นหาราจะเจ้า ดั่งรื้อพีเท่าต้นเดียวจักเข้าดงเขียวป่าไม้
ละลูกเมียไว้ปางหลัง บ่ถูกยังกอเก่า จาริตเก่าโบราณสืบมานานเนิ่นจ๋า แม่นดั่งรื้อข้าขอหอม
ไปตามจอมตัวไท้ เข้าป่าไม้แผ่ผัวอันว่าตัวแห่งข้า ได้ขัวหน้ามรณา กับสามีเก่าเจ้าฟ้ายังสุข
กว่าสวามิภักดิ์คืองล้ำบาก ถ้าทุกข์ยากถนัดใจ ในดงไพรป่าไม้ ยังสุขกว่าอันได้ไถ่กลา

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, ลานที่๑๑ บรรทัดที่๓.

^{๕๖} พระยาปัญญาพิทธาจารย์, เอกสารมหากาฬีเวสสันดรชาดกกัณฑ์มัทรี ฉบับขยายพื้น, วัดบ้านเอื้อม
จังหวัดลำปาง, ๑๒๖๓, หน้า ๑๗.

จากสามีกาเป็นเจ้า ก้นขำน้องเหน้ามัททิ วิบากมีมาพราก ได้ปัดจากผัวต้นจักหื้อคนจ่วยใจ
 ดั่งไฟใหญ่หลัวกุ่ม หื้อไฟสุ่มลูกใหม่ ขำน้องไทมัททิจักบ่หนีหลีกเว้น จักปาวเด็นตไป
 ในกองไฟอันใหญ่ หื้อท่านเล่าไว้เมื่อนาน ข้าแต่พระภูบาลเป็นเจ้า กำเกล้ายังมี แม่จ้างดิใน
 เกื่อน ย่อมไปเป็นเพื่อนปายสารลัดคงดานเหวหาด ไคว้อวาสดงไพรห้วย คอยไคบ่ราบหิน
 ผาหยาบยิบกั้ว ยังบ่ละผัวยิบกว่า เล่นเข้าป่าเดียวดาอุปมาหมายบอกไว้ ขำน้องไทมัททิ
 จักเอาสองศรีลูกแก้วงามเลิศแล้ววรรณวัยก่อยเดิยวไปก่อนหน้าต่อเต้ารอดป่าหิมพานต์^{๕๓}

ผู้แต่งได้พรรณนาถึงความรู้สึกของพระนางมัทริที่คร่ำครวญ ตัดพ้อพระเวสสันดรที่
 ทรงมีพระบัญชาให้พระนางพร้อมบุตรธิดาให้ประทับอยู่ในเมืองโดยไม่ทรงอนุญาตให้เสด็จตามไป
 ด้วยพระนางมัทริจึงได้ตัดพ้อเปรียบเปรยด้วยถ้อยคำต่าง ๆ เช่น

ก้นขำน้องเหน้ามัททิ	วิบากมีมาพราก	ได้ปัดจากผัวต้น
จักหื้อคนจ่วยใจ	ดั่งไฟใหญ่หลัวกุ่ม	หื้อไฟสุ่มลูกใหม่ ^{๕๔}

นับว่าเป็นการพรรณนาของพระนาง ที่แสดงความรู้สึกผ่านออกทางภาษาอย่างไพเราะ
 ว่าจะได้พลัดพรากจากสามิตนเองเหมือนกับถูกไฟเผาไหม้ อยู่ไม่เป็นสุข กล่าวได้ว่าผู้แต่งได้ใช้
 อารมณ์ถ่ายทอดได้อย่างซึ่งใจทำให้ผู้ฟังเกิดความเห็นอกเห็นใจสงสารในบทบาทตัวละคร

ดังนั้นผู้วิจัยเห็นว่า นอกจากผู้แต่งใช้โวหารสละสลึงพิสดารสร้างรสทางวรรณกรรมให้
 ปรากฏชัดขึ้นแล้ว สิ่งหนึ่งที่ผู้แต่งได้นำมามีส่วนร่วมในการประพันธ์ด้วยก็คือบุคคลวัต คือการ
 สมมุติให้สิ่งที่ไม่ใช่คนให้เหมือนคนไม่ว่าจะเป็นการกระทำ กิริยาอาการ อารมณ์ ความรู้สึก ดัง
 ตัวอย่างว่า

กำเกล้ายังมี แม่จ้างดิในเกื่อน	ย่อมไปเป็นเพื่อนปายสาร
ลัดคงดานเหวหาด	ไคว้อวาสดงไพรห้วย ^{๕๕}

ผู้แต่งได้ใช้โวหารสร้างให้ผู้ฟังสามารถเข้าใจได้โดยง่าย และมองเห็นความเชื่อมโยง
 ระหว่างสรรพสิ่ง อาทิ กิริยา ความคิดที่เข้ากับชีวิตจริงของมนุษย์ได้มากยิ่งขึ้น

๓. การใช้ลักษณะอลังการฝ่ายความหมายที่เรียกว่า ศัพท์ยะ คือไม่แน่ใจเช่นการทรมาน
 ตัวอย่างดังนี้

^{๕๓} มหาชาติเวสสันดรชาดก สร้อยธรรมธรรม กัณฑ์ที่ ๒ หิมพานต์ ๑๓๔ พระคาถาเรียบเรียงจาก
 ต้นฉบับเดิม. โดยอินสม ไชยชมภู จัดพิมพ์เผยแพร่โดยร้านกัญญา, ลานที่ ๒๕ บรรทัดที่ ๕.

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, ลานที่ ๒๕ บรรทัดที่ ๕.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, ลานที่ ๒๕ บรรทัดที่ ๕.

เชื่อว่าราชสีห์เสือโคร่งเสือเหลือง

นกหัสติลิงค์มาคาบไปกิน

บ่ออันก็เชื่อว่า

พิทยธรเอาไปชะแล้^{๖๐}

ลีลาการประพันธ์ที่ทำให้เกิดความประทับใจในมหาชาติล้านนา โดยใช้ลักษณะอลังการ ฝายความหมายที่เรียกว่า คัมภีระ ดังกล่าวผู้วิจัยเห็นว่า ผู้แต่งอาศัยภาษาเป็นเครื่องมือสร้างความงดงามให้เกิดขึ้นเกิดความหมายและสะท้อนอารมณ์ ด้วยลีลาภาษาที่พิเศษเกิดมโนภาพเห็นชัดในเรื่องราวที่ผู้แต่งต้องการนำเสนอ ดังอีกตัวอย่างหนึ่งในมหาชาติล้านนาฉบับสร้อยน้อยเถาถืมหลน กัณฑ์กุมารบรรพ์ความว่า

นางมัทที่จึงเล่านิมิตเก่ากำฝั้น แก่พระนักรรรมนั่งเกล้าจอมจิ้งเจ้าฟิงดูแลนา เต้นหิ เมื่อนั้น มหาสัตว์เจ้าจิ้งถือเอานิมิตเก่ากำฝั้นเจ้ากัตันรู้ร้อ ด้วยพะหยายอดเมธิอันว่า ตานะปารมีจัก บั้วระมวลแก่ภูต้าวในด่านด้าวหิมพานต์นี้แลนาในวันพุกเจ้ายาจกจักเข้ามาสู่ ขอเอาลูกแก้ว กูตังสองจะแล คุรานางเมื่อก่อนนางเกยนอนตื่นอนอันสะอาดดูวิลาศเรื่องไรนางจักกินลูก ไม้หนือต้องเหนือดินรอนบมีสาด ใบบไม้ลาวครอนนอนมือต่างหมอนใส่เกล้า เป็นตุ๊กขั้ม เจ้าศรีสมร นางจึงไปนอนกับด้วยลูกเต้าสองราเตื่อะ สามีภาต้ายามกล้างกินนักรุ่ง สายฟ้า ปุ่งขึ้นมานางพระยาภิมา กระดำวตรปฏิบัติกวาดเพ็ญอัสสมะศาลา นางมาแต่งดาขังน้ำกิน น้ำใจ หื้อพระหน่อให้แล้ว นางอุ้มเอาลูกแก้วตังสองว่าศรีบัวตองลูกรักแม่ คีนนี้แม่ฝั้น ร้ายหนักหนา จูงอยู่กับพ่อพญาเจ้าอย่าหนีไกลเตื่อะว่าอัน^{๖๑}

เนื้อหากล่าวถึง พระนางมัทรีได้ทรงเล่าความฝันให้พระเวสสันดรฟังพระองค์ก็รู้ว่าในวันพรุ่งนี้จะมีมาจากมาขอบุตรธิดาและพระองค์ก็ได้ถวายทาน พระองค์จึงปลอบพระนางมัทรีด้วย ถ้อยคำที่อ่อนหวาน แต่ถึงกระนั้นพระนางมัทรีก็ยังไม่แน่ว่าจะเกิดเหตุการณ์อะไรขึ้นจึงได้ สอนบุตรธิดาของตนว่าให้อยู่กับพระบิดาอย่าไปเล่น ไกลอาศรม

จะเห็นได้ว่า ลักษณะการพรรณนาแสดงให้เห็นอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดไม่แน่ใจที่ผู้ แต่งได้ใช้กลวิธีทางภาษาสื่อความหมาย โดยการใช้ลักษณะจินตนาการคือความฝันเป็นการดำเนิน เรื่องเพื่อให้เนื้อหาออกรสชาติ และแสดงอารมณ์ของตัวละครให้ออกมาอย่างชัดเจน เช่น ตัวอย่างว่า

นางอุ้มเอาลูกแก้วตังสองว่าศรีบัวตองลูกรักแม่ คีนนี้แม่ฝั้น ร้ายหนักหนา
จูงอยู่กับพ่อพญาเจ้าอย่าหนีไกลเตื่อะว่าอัน^{๖๒}

^{๖๐}มหาชาติเวสสันดรชาดก สร้อยรวมธรรม กัณฑ์ที่ ๕ มัทรี ๕๐ พระคาถา เรียบเรียงจากต้นฉบับเดิม. โดยอินสม ไชยชมภู จัดพิมพ์เผยแพร่โดยร้านกัญญา, ลานที่ ๑๔ บรรทัดที่ ๑.

^{๖๑}มหาชาติเวสสันดรชาดก สร้อยน้อยเถาถืมหลน กัณฑ์ที่ ๘ กุมารบรรพ์ ๑๐๑ พระคาถา เรียบเรียง จากต้นฉบับเดิม. โดยอินสม ไชยชมภู จัดพิมพ์เผยแพร่โดยร้านกัญญา, ลานที่ ๔ บรรทัดที่ ๓.

^{๖๒}เรื่องเดียวกัน, ลานที่ ๔ บรรทัดที่ ๓.

การใช้ลักษณะ ศัพท์ ในมหาชาติล้านนาพบว่าการแต่งใช้วิธีการเรียบเรียงทางวรรณศิลป์หรือสุนทรียทางภาพพจน์ ที่สามารถสื่ออารมณ์แห่งความงดงามสร้างภาพได้ชัดเจนและใช้ถ้อยคำสำนวนภาษาที่ง่าย ๆ ให้ข้อคิดที่แทรกคุณค่าทางจินตนาการของผู้แต่ง

๔. การใช้การมคมคาย การใช้คำคมสุภาษิต คำสั่งสอน คำเปรียบเทียบตัวอย่าง ดังตัวอย่างดังนี้

ยามนางขอดสร้อยลาหนีไปดงรีแต่เจ้า ละลูกเต้าอยู่ศาลาคนใดหาจกัรู้ยามนางอยู่คอยต้นไผ่จักหันนางแม่ ยามอยู่แค้นดงคานำโบราณแต่เจ้า คนเฒ่าเล่ายังมีว่าจ้างบึงจักหนีเสียเถื่อนก็เพราะว่ามีเพื่อนปายสารญิงใจหาญเล่นจู้ก็ย้อนว่า ผัวผู้ใจดี ราชีห์จักพราก หนีละจากคอยผาก็เพื่อคอยลูกนั้นน่านมีเปลวปากถ้ำ ปล้ำจักหนีเสียนี้ ก็เพราะว่าน้ำบ่มีต้ม จาวสรหมจักหนีเสียครู ก็เพื่อครูนั้นไป นกจักหนีเสียต้นไม้ก็ เพราะว่าต้นไม้มิมีลูกหลวงหลายกว้างทะรายจักหนีเสียเหล่า ก็เพื่อเสือโคร่งเฝ้าเดียวจึง ราชหงส์จักหนีเสียจากสระก็เพราะว่าสระนั้นบ่มีบัว กำโบราณว่าไว้ก็หากมาได้ต้นภูนี้และนา^{๖๓}

จากเนื้อหาได้พรรณนาถึงตอนที่พระเวสสันดรใช้กุศโลบาย เพื่อให้พระนางมัทรีหายจากความโศกเศร้า ด้วยการใช้อรรถาธิบายเปรียบเทียบได้อย่างไพเราะงดงามเป็นคุณค่าภูมิปัญญาทางภาษา ซึ่งสะท้อนให้เห็นองค์ความรู้ทางสุนทรียศาสตร์ของผู้ประพันธ์ด้วยการใช้ถ้อยคำที่เป็นภาษาถิ่นคำคมสุภาษิตที่มีความไพเราะคมคายพรรณนาได้อย่างจับใจ ผู้แต่งสามารถใช้หลักเทศนาโวหาร คือการกล่าวสั่งสอนชี้แจงให้สมเหตุสมผลจนเห็นชัดเป็นการสอดแทรกสอนผู้ฟังให้รู้จักตนเอง รู้จักคิดพิจารณาไตร่ตรองมีสติในการกระทำสิ่งต่างๆ อยู่เสมอโดยใช้ปัญญาควบคุมตนเองปฏิบัติตนในการดำเนินชีวิตตามแนวทางที่ถูกต้อง

จะเห็นว่าคุณค่าทางด้านสุนทรียะทางภาษาในมหาชาติล้านนา ก็เป็นส่วนแสดงรสและความงามทางศิลปะที่หลากหลายและยังรวบรวมขนบธรรมเนียมประเพณีล้านนาไว้เป็นหลักฐานสำคัญ ส่วน ภาษาที่ปรากฏในมหาชาติล้านนาเป็นภาษาทางศาสนาที่มีระบบการเขียน โครงสร้าง การใช้ภาษาเชิงมิติสังคม และจินตนาการของผู้แต่งที่สื่อให้เห็นความเป็นเอกลักษณ์ของล้านนาเป็นความงามทางด้านศิลปะที่ผู้แต่งได้สร้างให้เห็นชีวิตด้านหนึ่งของสังคมล้านนา โดยให้ตัวละครมีวิถีชีวิตสภาพความเป็นอยู่ความเชื่อค่านิยม และประเพณีวัฒนธรรมแบบล้านนาโดยอาศัยฐานความรู้จากพระเวสสันดรชาดก

จากการศึกษาวรรณกรรมเรื่องนี้เชิงสุนทรียะ ผู้วิจัยเห็นว่า ความงดงามทางด้านศิลปะในการประพันธ์ความประณีตบรรจงในการเลือกสรรคำให้ได้เสียง ความหมาย ภาพและอารมณ์ที่

^{๖๓} ภูมิเมืองฝักเทศน์ทำนองเมืองเหนือ: จัดทำโดยหน่วยอบรมประชาชนตำบลช้างคลาน วัดลอยเคราะห์ อ. เมือง จ.เชียงใหม่, หน้า ๒๑ (เอกสารสำเนา).

ให้ความรู้ลึกซึ้งคติปริดา ชื่นชม ตลกขบขัน สมเพชเวทนา หรือเศร้าสลด โดยการนำเอาธรรมะทางพระพุทธศาสนาเป็นฐานเพื่อเสนอจริยธรรม ศีลธรรมผ่านตัวละครอย่างมีชีวิตปะ

สิ่งหนึ่งที่ผู้วิจัยเห็นคุณค่าทางด้านสุนทรียศาสตร์ในมหาชาติล้านนาเด่นที่สุดก็คือ การที่ผู้แต่ง ได้สะท้อนคุณค่าทางนามธรรมที่กำหนดปริมาณไม่ได้ออกมาเป็นรูปธรรม และความพยายามที่แต่งขยายใจความมหาชาติล้านนาให้วิจิตรพิสดารด้วยลีลาโวหารต่างๆ ซึ่งผู้แต่งมีความต้องการที่จะทำให้อ่านผู้ฟังเทศน์มหาชาติเกิดความสนใจให้ได้มากที่สุด โดยผสมผสานให้เข้ากับสภาพความเป็นจริงและความนิยมของคนในท้องถิ่น การที่ผู้แต่งมหาชาติล้านนาขยายใจความในแต่ละสำนวนก็แสดงให้เห็นองค์ความรู้ของผู้แต่งที่ได้นำประสบการณ์ตรง มาสร้างคุณค่าให้เกิดประโยชน์ขึ้น ดังนั้น การศึกษาคุณค่าทางด้านสุนทรียะนี้จึงเป็นการศึกษาโครงสร้างวิถีชีวิตของคนล้านนาสมัยอดีต ซึ่งเราสามารถนำคุณค่าในอดีตมาปรับประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสังคมล้านนาในปัจจุบันให้สมสมัยให้เป็นวิถีชีวิตที่งดงามได้

๔.๔ คุณค่าทางด้านจริยธรรม

มหาชาติล้านนาเป็นนิทานชาดกที่มีคำสอนเน้นหนักในเรื่องของการให้ทาน สะท้อนให้เห็นหลักจริยธรรมที่หลากหลายมีทั้งอรรถรส คติเตือนใจ ชีวิตความเป็นอยู่ร่วมกันของสังคมล้านนา คุณค่าของธรรมชาติ คติธรรมเกี่ยวกับเรื่องการเสียสละ ความสามัคคี การอนุเคราะห์ผู้อื่น ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ โดยมีพระเวสสันดรเป็นตัวละครคือเป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญทานบารมีที่เป็นจุดสำคัญของเรื่อง ฉะนั้นผู้วิจัยเห็นว่า การที่ผู้แต่งพยายามสอดแทรกความเป็นสาระลงไปในเรื่อง ก็เพื่อที่จะสร้างกรอบแห่งความคิดที่ดียิ่งขึ้นให้เกิดขึ้นในสังคมล้านนาให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขโดยยกเอาบทบาทของพระเวสสันดร พระนางมัทรี พระกุมารทั้งสอง และนางอมิตตดา เป็นแบบอย่างทางจริยธรรมที่ดีและยกเอาชุกเป็นแบบอย่างที่ไม่ดีจากการศึกษาพบว่า โดยภาพรวมแล้วเนื้อหาสาระทั้งหมดพระเวสสันดรนับว่าเป็นตัวละครเด่นของเรื่องที่เป็นตัวสื่อธรรม ซึ่งจะ使人ล้านนามองเห็นว่าการให้ทานเป็นการขัดเกลาจิตใจ เบื้องต้นทำให้จิตใจเสียสละอ่อนโยน มีความเมตตากรุณา ซึ่งคุณธรรมเหล่านี้ถ้าเกิดขึ้นแล้วก็จะนำพาให้สังคมล้านนาตั้งอยู่ในศีล มีสติคิดไม่เบียดเบียนทำร้ายใครเป็นคนที่ละเอียดรอบคอบมากขึ้นจากนั้นปัญญาคือความรู้รอบการพิจารณาไตร่ตรองก็จะเกิดขึ้นที่เรียกว่า ภาวนา

ดังนั้น มหาชาติล้านนาจึงเป็นการสอนให้บุคคลตั้งอยู่ในทาน ศีล ภาวนา ซึ่งทั้ง ๓ อย่างนี้จะเป็นโครงสร้างจริยธรรมธรรมของสังคมล้านนาที่สำคัญ ทำให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ฉะนั้น งานวิจัยนี้จะได้ศึกษาประเด็นคุณค่าทางจริยธรรมที่ปรากฏอยู่ในเนื้อธรรมมหาชาติล้านนา พร้อมทั้งจะได้อธิบาย และวิเคราะห์ในแต่ละประเด็นตามลำดับดังนี้

๑.การมีน้ำใจไม่เห็นแก่เงิน

วิถีชีวิตคนล้านนาในอดีตจะยึดหลักความมีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่มีอาหารก็จะแบ่งกันกิน เช่นได้ชิ้นตัวหนา ปลาตัวใหญ่ ก็จะแบ่งกันโดยถือคติว่า “ของกินล่ำปิ่นกันกินคนหน้อยกินคนเดียวช่างแก่น” คือสอนไม่ให้กินคนเดียว ไม่เห็นแก่ตัว ไม่เห็นแก่กิน ถ้ากินคนเดียวด้วยความโลภจะเหมือนพราหมณ์ชุกที่ท้องแตกตายจึงสอนว่า“กินหลายท้องแตก แบกหลายหลังหัก” เป็นต้น^{๔๔}

ผู้วิจัยเห็นว่า ความเป็นผู้มีน้ำใจของคนล้านนาซึ่งอยู่ร่วมกัน โดยพึ่งพาอาศัยกัน นับว่าเป็นการสร้างความสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นในกลุ่มสังคม มหาชาติล้านนาก็เป็นแบบอย่างหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตสังคมล้านนามีลักษณะคุณธรรมในข้อนี้ โดยผู้แต่งได้สอดแทรกไว้เพื่อปลูกฝังสังคมล้านนาให้มีหลักจริยธรรมเป็นพื้นฐาน ดังตัวอย่างมหาชาติล้านนาฉบับวิงวอนหลวงกัณฑ์มหาพนความว่า

ปหนู วัสสปูกันิ คุราพราหมณ์ นับดูปีเดือนนานมาก เราอยู่ป่าไม้หากขวานก็หา
อาปาพยาธีกี่บ่มาต้องป่าดงกายด้านพราหมณ์มาโดยจ้อบเรารักขอบใจพราหมณ์ ด่านเดียว
ตางไถ่เป็นดั่งไถ่ เป็นดั่งได้เดียวจริง ด่านเปิงไต่ตางนั้นไปสองสามได้บาทยังน้ำใน
อ่างใสงาม ล้างต้นพราหมณ์ดั่งกู แล้วเข้ามาสู่โรงเรากันเตื่อะ คุราพราหมณ์ อันนี้
หมากกับตองกินฝาด ดั่งหมากหาดส้มกิ้นนาน หมากขาวหวานป่านใจไฟแตงน้อย
ใหญ่กิ้นดำ เราหากนำมาทุกสิ่ง หวานยังอ้อยเมืองคนด่านเดียว หนเดินเต็ดกิ้นหื้อหาย
เหตุพักใจมา อิตัมปี ป่านีย สิด คุราพราหมณ์น้ำอันนี้ใสก็ใสเย็นก็เย็นจ้อยไหลแต่
ตองน้อยคอยเขียว เราเดินเดียวไปอาบดักแล้วหาบน้ำมาน้ำกิ้นรำค่าเจ้า เจิยุพราหมณ์เฒ่า
ดูกิ้นป็น ด้วยแต่อันกิ้นลูกไม้ กิ้นอ้อมได้แรงมา และพราหมณ์เหย^{๔๕}

เนื้อหาได้กล่าวถึงตอนที่พราหมณ์ชุกเดินทางเข้าไปสู่ป่าหิมพานต์แล้วไปพบกับอจุตตฤๅษีซึ่งบำเพ็ญภาวนาอยู่ในป่าอจุตตฤๅษีเห็นพราหมณ์ชุก จึงได้กล่าวต้อนรับเชิญให้ดื่มน้ำและกินผลไม้ต่างๆ พร้อมทั้งชักชวนให้นั่งสนทนาในศาลาของตน

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าผู้แต่งมหาชาติล้านนาได้สื่อลักษณะนิสัยที่แท้จริงของคนล้านนาเอาไว้ในเนื้อหา โดยใช้บทบาทของพระฤๅษีเป็นผู้สร้างภาพให้เห็นการปฏิบัติตนของชาวล้านนาที่จะต้องทำเมื่อมีแขกมาถึงบ้านแสดงให้เห็นว่า ผู้แต่งกำลังถ่ายทอดจารีตประเพณีและวัฒนธรรมของ

^{๔๔} ศาสตราจารย์เกียรติคุณมณี พยอมยงค์ และพระครูอดุลสีกิตติ์, **ตั้งธรรมหลวงเทศน์มหาชาติล้านนา**, หน้า ๔๒.

^{๔๕} มหาเวสสันดรชาดก ฉบับวิงวอนหลวง กัณฑ์ที่ ๗ มหาพน ๘๐ พระคาถา บุญคิด วัชรศาสตร์ เรียบเรียงจากฉบับเดิม. จัดพิมพ์เผยแพร่โดยธราทอการพิมพ์, ถนนที่ ๒ บรรทัดที่ ๒.

ชาวล้านนาให้ออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อที่จะส่งเสริมให้ผู้ฟังเทศน์มีจิตสำนึกที่จะทำตามแบบอย่างดังตัวละครในเรื่อง

๒.สอนให้มีปฏิสันถารต้อนรับ

ในสมัยก่อนเรือนของชาวล้านนามีของต้อนรับแขกไว้ที่เด่น (ห้องรับแขก) ตลอดเวลา คือเช่นหมาก น้ำดื่ม (คันโท) เสื้อ หมอน เหมียง บุหรี่ ไว้ต้อนรับเพราะถือว่าผู้มาเยือนเป็นแขกแก้วที่ต้องเอาใจใส่เช่นสอนว่า “เหมียงหมากขันจำ ข้าเจ้าคาไว้สู่แขกแก้ว” ดังนั้น แทบทุกบ้านจึงมีร้านน้ำตักน้ำใส่หม้อพร้อมกระบวยไว้ที่ประตูบ้าน เพื่อคนเดินผ่านไปมาจะได้ดื่มดื่บกระหายโดยยึดถือคตินิยมที่ว่า “ทานน้ำจะได้เป็นเศรษฐีทานหมากเหมียงบุรีจะได้เป็นส่วย” ^{๖๖}

คตินิยมข้างต้นเปรียบได้กับอุปนิสัยของพระเวสสันดรในมหาชาดกล้านนา นอกจากพระองค์จะเป็นผู้ที่มีคุณธรรมมีน้ำพระทัยใฝ่ในการบริจาคทานอยู่เสมอแล้ว สิ่งหนึ่งที่ทำให้ผู้วิจัยเห็นถึงพระจริยาวัตรอันงดงามของพระองค์ก็คือ การเป็นผู้รู้จักปฏิสันถารต้อนรับด้วยถ้อยคำที่อ่อนหวาน และแฝงไปด้วยความเต็มเปี่ยมแห่งพระเมตตาต่อมหาชน ดังตัวอย่างมหาชาดกล้านนาฉบับสร้อยรวมธรรมกถุ์พิมพ์ความว่า

พราหมณ์แดนไกลต่างเทศก์น้อมเกศวันทา ว่าข้าแค้นหารจะเจ้าต้นเป็นแก้วแก้วผู้ขามีใจใฝ่ของจ้างแก้วตัวใหญ่ขันโส เพื่อนำไปสู่ห้อง แดนเขตต้อง เมืองรามหาสัตว์เจ้าต้นผ่องแผ้วได้ยินแล้วคณินว่า กูก็ใจใฝ่เอื้อใครหื้อจัน เลือดเนื้อเป็นदान พราหมณ์จรรย์บิชอบอกของสิ่งปายนอกต้นกูกรกูจันต้อด ยังจ้างแก้วยอดปิ่นพราหมณ์หื้อสมตามใจใฝ่ บ่หื้อได้ไกลกลาหน่อพุทธาขอดสร้อย จึงกล่าวถ้อยกำม ว่าดูราพราหมณ์มวตมาก อันมาจากแดนไกลด้วยมัจฉะธรรมกูจักนำदानเล่า แก่สุเจ้าบัดเดียว สู้เร่งเรียวอย่าช้า นำจ้างกว่าไปปิ่น ^{๖๗}

เนื้อความกล่าวถึง พราหมณ์จากกลิงครรัฐเดินทางไปทูลขอช้างปัจจัยนาคเพราะเหตุฝนไม่ตกเกิดทุกข์ภัยภายในบ้านเมืองเป็นเหตุให้ประชาชนล้มตาย พระเวสสันดรพระองค์ทรงกระทำปฏิสันถารต้อนรับด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ และได้พระราชทานช้างปัจจัยนาคให้แก่พราหมณ์ไป ถือได้ว่าพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่พร้อมด้วยทศพิธราชธรรมที่อนุเคราะห์มหาชนในทุกโอกาส ดังนั้นสิ่งนี้ที่ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นความประณีตทางจริยศาสตร์ของผู้แต่งที่ได้แฝงคติธรรมลงในเนื้อธรรมมหาชาดกล้านนาได้อย่างแนบเนียนมากที่สุดอันเป็นการส่งเสริม และกระตุ้นให้ผู้ฟังเทศน์เกิดความ

^{๖๖} ศาสตราจารย์เกียรติคุณผณี พยอมยงค์ และ พระครูอดุลสีกิตติ์, **ตั้งธรรมหลวงเทศน์มหาชาดกล้านนา**, หน้า ๔๒.

^{๖๗} มหาชาดเวสสันดรชาดก สร้อยรวมธรรม กัณฑ์ที่ ๒ พิมพ์ครั้งที่ ๑๓๔ พระกาลาเรียบเรียงจากต้นฉบับเดิม. โดยอินสม ไชยชมภู จัดพิมพ์เผยแพร่โดยร้านกัญญา, ลานที่ ๑๓ บรรทัดที่ ๑.

ยินดีพร้อมที่จะประพาศ ปฏิบัติตนในการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น ให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ในทุกโอกาสโดยไม่เลือกเวลาและสถานที่

๓. สอนหลักการสำคัญทางพระพุทธศาสนา

มหาชาติล้านนามีหลักการสำคัญทางพระพุทธศาสนาอยู่มากมาย ซึ่งเป็นบรรทัดฐานทำให้สังคมล้านนาสามารถนำไปประพาศปฏิบัติให้เป็นจริยธรรมทางสังคม ที่จะทำให้สังคมล้านนามีวิถีชีวิตเป็นไปในทิศทางเดียวกันบุญกิริยาวัตถุ ๓ อย่างคือ ทานมัย สีลมัย และภาวนามัย หลักการนี้ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาสังคมล้านนาให้เป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องในมหาชาติล้านนา พระเวสสันดร พระนางมัทรี กัณหาและชาลี ล้วนแล้วแต่เป็นแบบอย่างที่ดีให้เห็นหลักการทั้ง ๓ อย่างได้ชัด ฉะนั้นจึงมีหลักคำสอนที่แสดงถึงความมุ่งหมายของการให้ทาน รักษาศีลและการเจริญภาวนาปรากฏอยู่ในมหาชาติล้านนา ที่สำคัญบทสรุปของเรื่องจะจบด้วยการใช้ปัญญา ซึ่งทำให้ทุกคนมีความสุข มีความยินดี แม้แต่พระนางมัทรี กัณหาและชาลียังแสดงความเชื่อมั่นในการกระทำของพระเวสสันดร ดังตัวอย่างมหาชาติล้านนาฉบับสร้อยรวมธรรมกัณฑ์ สักกบรรพความว่า

ในเมื่อมหาสัตว์เจ้า กับนางหน่อเหินน้ำมัทรี ปิ่ติมีจันจ้อย ไชกล่าถ้อยเจยมในอาศรมภูแก้ว
ดังกล่าแล้วไซมา ส่วนขุนต่ายศัขว ตันผาบั้วโขงสวรรค์ ก็เล็งเห็นคิดว่าตัวเป็นเจ้า
เวสสันดรราชา ยังแผ่นดินหนารำร้องถึงรอดห้องมหาพรหมเหตุหื้อสองอุดมลูกแก้วยกยื่น
แล้วตนาไป แก่พราหมณ์แดนไถลผู้เฒ่า แต่เมื่อเจ้าวันวา ผดมารอดวันนี้หลอนมีจายคำก็
สามานย์มาขอเอานงคราญหน่อเหิน งามบ่เสวราจะมัทรี เจ้าระสีเวสสันดรราชก็จกมัน
ได้ศรีนงวัยไปแล้วก็จกกลัดเกล้าคืนหลัง ละไว้ยังตัวให้หื้อทุกข์เอาใหม่ก้างคง กวรกลง
ลุ่มฟ้า กลับเพศหน้าเป็นพราหมณ์ไปขอนางงามหน่อเหินซึ่งท่านเจ้าระสี แอมปารมีตัวให้
หื้อเมียนไคว่เตงตัน^{๖๔}

เนื้อหาได้กล่าวถึง พระเวสสันดรได้บริจาคกัณหาและชาลีให้กับพราหมณ์ชุกไปทำว
สักกะเทวราชทรงมีความต้องการที่จะให้ความมุ่งมั่นของพระเวสสันดร ในการให้ทานสำเร็จผล
พระองค์จึงแปลงกายเป็นพราหมณ์เพื่อมาขอพระนางมัทรีผู้เป็นภรรยา จะเห็นได้ว่าการบำเพ็ญปุต
ตการบารมีในครั้งนี้ ทำให้ได้ทราบถึงเจตนาที่เป็นเป้าหมายอันสูงสุดของพระองค์คือความเป็นพระ
โพธิญาณและเพื่อประโยชน์เกื้อกูลสรรพสัตว์ทั้งหลายในโลกเป็นสำคัญ พระองค์จึงต้องตัดพระทัย
ทั้งที่ทรงรักลูกและภรรยาดังแก้วตาดวงใจ

^{๖๔} มหาชาติเวสสันดรชาดก สร้อยรวมธรรม กัณฑ์ที่ ๑๐ สักกบรรพ ๔๓ พระคาถา เรียบเรียงจาก
ต้นฉบับเดิม. โดยอินสม ไชยชมภู จัดพิมพ์เผยแพร่โดยร้านกัญญา, ลานที่ ๑ บรรพที่ ๑.

วิเคราะห์ได้ว่า การที่ผู้แต่งมหาชาติล้านนาได้เห็นความสำคัญในเรื่องของการให้ทาน ซึ่งเป็นหลักการสำคัญในพระพุทธศาสนาลงในเนื้อธรรม เพราะว่าการให้ทานเป็นพื้นฐานที่สำคัญ ซึ่งจะนำผู้ปฏิบัติเข้าสู่คุณธรรมเบื้องสูงได้ก็คือ จะต้องเสียสละวัตถุสิ่งของที่เป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำเนินชีวิตก่อน และเมื่อจิตได้รับการขัดเกลาปราศจากความตระหนี่จิตก็จะนุ่มเข้าไปเพื่อการรักษาศีลส่งผลให้กาย วาจาและใจสงบเรียบร้อย จากนั้นจิตก็จะมีความพร้อมที่จะบำเพ็ญบารมีให้ยิ่งขึ้นไปตามลำดับไป

เนื้อความตอนหนึ่งในมหาชาติล้านนาที่กล่าวถึง เรื่องของการรักษาศีลซึ่งเป็นข้อปฏิบัติตนเบื้องต้นในการกำจัดกิเลสอย่างหยาบที่เกิดทางกาย วาจา นับว่าศีลเป็นบ่อเกิดแห่งคุณงามความดีทั้งปวง ผู้แต่งมหาชาติล้านนาได้ดำเนินเรื่องโดยให้พระเวสสันดร พระนางมัทรี กัณหาและชาลีเป็นแบบอย่างของผู้รักษาศีลด้วยการออกผนวชบำเพ็ญภาวนาอยู่ในป่าหิมพานต์ ซึ่งให้เห็นถึงหลักธรรมะที่สามารถจะพัฒนาสังคมล้านนาให้มีระเบียบวินัย สามารถสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมได้ดี จนยกระดับคนให้เป็นผู้ที่มีคุณภาพทางด้านจิตใจที่ดีขึ้น

แต่นั้นไปเป็นเก้า โขธสัตว์เจ้าบุญมี อยู่ดงรีปากกว้าง ป่าเป้งสร้างสมณะธรรมสัตว์หนาหนา น้อยใหญ่ อยู่ป่าไม้ดงไพร แต่ศาลาไปสามโยชน์ร้ายโหดเบียนกันรักแบ่งปันจันฐู ลำเหล่าน อยู่ไปมา ย้อนเมตตำแผ่กว้าง แห่งพระเจ้าจางบุญมี ส่วนราจะมัททิหน่อหน้า กันรุ่งเจ้าดิงาม กวาดอรามอวาต หื้อสะอาดงามตา ไปตักน้ำมาตั้งไว้ กับดั่งไม้สีฟัน แล้วอุ้มสองขวัญลูกเต้า ไปฝากพ่อเจ้าระสี จึงถือกระเชาดีเสียมบ้อง เข้าสู่ห้องดงค้นหาห้วยมนหนวยไม้กันหาได้แล้ว นำมาสู่ศาลายามค่ำ แล้วอาบน้ำสระสร่งแก่สององค์ลูกแก้วกันเมียนแล้วงามดี ตัวระสีตั้งสี มาพร้อมดีจอมกัณฑ์ป่ากัณฑ์จันลูกไม้ ที่จิมไกล้ประตูปรรณศาลาต่างเจียรจำด้านลูก พ่อแม่ลูก จอมกัณฑ์ กันว่าจันอ้อมแล้วนางหน่อแก้วราจะมัททิ ก็ป่าสองศรีพี่น้อง ไปสู่ห้องแดนต้น หน่อ ทะสะพลผ่านผ้านางหน่อแก้วมัททิกับสองศรีลูกเต้า เลี้ยงชีวิตเล่าเล่าเป็นไปดังนี้จะไ้ตั้งวัน^๖

เนื้อหาที่กล่าวถึง กษัตริย์ทั้ง ๔ พระองค์หลังจากที่เสด็จออกจากพระนครแล้วก็พร้อมใจกันผนวชเป็นพระฤๅษีบำเพ็ญภาวนาสังสมสมณธรรม โดยไม่เบียดเบียนสัตว์น้อยใหญ่มีความเป็นอยู่อย่างสมณะเสวยแต่ห้วยมน และผลไม้เป็นอาหาร สัพพัตว์ทั้งหลายที่อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ประมาณสามโยชน์มีความสุขเพราะพระเมตตาของพระเวสสันดร

จะเห็นว่าพฤติกรรมของกษัตริย์ทั้ง ๔ พระองค์ในสมัยที่ยังเสวยราชสมบัติอยู่ที่ทรงตั้งมั่นอยู่ในศีล แต่เมื่อมาผนวชก็ทรงประพฤติปฏิบัติตั้งตนอยู่ในศีลอย่างเสมอต้นเสมอปลายทรงใช้

^๖มหาชาติเวสสันดรชาดก สร้อยรวมธรรม กัณฑ์ที่ ๔ วานปเวศน์ ๕๑ พระคาถา เรียบเรียงจาก ดันจบบัณเดิม. โดยอินสม ไชยชมภู จัดพิมพ์เผยแพร่โดยร้านกัญญา, ลานที่ ๑๑ บรรทัดที่ ๔.

ศีลเป็นเครื่องมือสำคัญในการดำเนินชีวิต ซึ่งนับว่าเป็นแบบอย่างที่ดีต่อสังคมล้านนาสามารถปฏิบัติและพัฒนาสังคมให้มีความเจริญงอกงามขึ้นได้

อีกตัวอย่างหนึ่งในมหาชาติล้านนา ที่กล่าวถึงหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า ภาวนา ซึ่งเป็นลักษณะของการฝึกฝน อบรมตน เพื่อให้จิตเกิดความสงบรู้ และเข้าใจตามสภาพความเป็นจริงเป็นลักษณะของการทำความดีที่ทำการฝึกอบรมจิตใจให้สุขสงบมีคุณธรรมหลักของภาวนา จึงเป็นจริยธรรมหนึ่งในมหาชาติล้านนาที่ฝึกจิตใจให้สังคมล้านนาเป็นไปในทางที่ดีงาม และเป็นเครื่องมือสำคัญในการควบคุมตนเองและสังคมล้านนาให้มีความสุข

จากการศึกษามหาชาติล้านนาพบว่า ภาวนา เป็นจริยธรรมที่พระเวสสันดรทรงกระทำให้เห็นเป็นแบบอย่างคือ วิธีการดำเนินชีวิตแบบมัชฌิมปฏิปทา หรือทางสายกลาง เมื่อวิเคราะห์แล้วพบว่า ผู้แต่งมหาชาติล้านนาใช้กุศโลบายที่แยบยลแทรกความรู้ชั้นปรมัตถธรรมลงในเนื้อเรื่องเพื่อให้ผู้ฟังเทศน์มีความรู้และความเข้าใจที่ถูกต้องเกิดสัมมาทิฐิ อันเป็นพื้นฐานของการเข้าถึงหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาได้โดยง่าย ดังตัวอย่างมหาชาติล้านนาฉบับวิงวอนหลวงกัณฑ์จุลพนที่แสดงให้เห็นถึงอรรถรส คติธรรมและปฏิปทาเครื่องดำเนินชีวิตแบบมัชฌิมปฏิปทาของพระเวสสันดรที่มีความสัมพันธ์กับชาวล้านนาในวิถีชีวิตประจำวันดังนี้

พราหมณ์ ดูราพราหมณ์เถา อันว่าพระยาเจ้าเวสสันดรจะแก่นไ้ที่อยู่ไปไม้เคนใดท่านพราหมณ์
ไปก็หากจักหันบ่อย่าท่านจูงเข้าป่าดงดาน ท่านก็จักทะรงพรรณวิเศษผูกเกล้าเกษเป็นระสีถือขอ
กันริเกี่ยวได้ ยังลูกไม้เครื่องปู้จา จ้มมะวาสีท่านนุ่งหนังเสื่อลายสนธิ์ นอนเหนือธรรมิ์ ท่าน
ข่อยอุชุลินมัสการดำมโโบราณบ่เศร้า ทุกคำเจ้าหากเป็นวัตรพระระสีนั้นแลนา^{๑๐}

เนื้อหาได้กล่าวถึง ตอนพราหมณ์เจตบุตรได้บอกหนทางแก่ชูชกให้เดินลัดเลาะไปตามป่าเขา และได้พรรณนาความงามของป่าไม้สัตว์ป่าในเขตเขาวงกต ซึ่งเป็นสถานที่บำเพ็ญของพระเวสสันดรที่ทรงถือเพศเป็นนักบวชบำเพ็ญภาวนาอยู่ในอาศรมเสวยสุข ตามสมควรแก่ฐานะดำรงชีพด้วยพืชผักผลไม้

ดังนั้น การผนวชของพระเวสสันดรทำให้เห็นถึงแนวคิดตามหลักมัชฌิมปฏิปทาที่ทรงรักษาศีล ให้ทาน และเจริญภาวนา ทรงทำเพื่อเป้าหมายอันสูงสุดคือพระโพธิญาณ และเมื่อนำหลักการดำเนินชีวิตของพระองค์มาเปรียบเทียบกับวิถีชีวิตของชาวล้านนาแล้วพบว่า สังคมล้านนาในอดีตก็มีชีวิตความเป็นอยู่ตามแบบอย่างพระเวสสันดร คือใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ให้ทานรักษาศีลและเจริญภาวนา เหตุนี้ผู้วิจัยจึงเห็นว่า ผู้แต่งมหาชาติล้านนาสามารถแทรกสภาพสังคมและพฤติกรรมของสังคมล้านนาในอดีตลงในเนื้อเรื่องได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยการนำเอาความรู้ชั้น

^{๑๐}มหาเวสสันดรชาดก ฉบับวิงวอนหลวง กัณฑ์ที่ ๖ จุลพน ๓๕ พระคาถา บุญคิดวัชรศาสตร์ เรียบเรียงจากฉบับเดิม, จัดพิมพ์เผยแพร่โดยธรรมาทอการพิมพ์, ลานที่ ๑๐ บรรทัดที่ ๓.

โลกิยะธรรมให้เข้าสู่กระบวนการแห่งโลกุตระธรรม คือการพิจารณาสภาพธรรมที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นจากไตรภูมิจนสามารถยกระดับตนเข้าสู่ความสงบสุขได้

จากการศึกษาคุณค่าทางด้านจริยธรรมในมหาชาติล้านนาผู้วิจัยพบว่า นอกจากหลักการทั้ง ๓ ดังกล่าวข้างต้นแล้วยังมีหลักจริยธรรมต่างๆ ที่แฝงอยู่ในมหาชาติล้านนาโดยเฉพาะเรื่องความกตัญญูกตเวทิตะของกันหาและชาติ ความมีสัจจะของพระนางมัทรีและนางอมิตตดา ความตระหนี่ถ้อยเหนียวของพราหมณ์ชูชก ซึ่งหลักธรรมที่เป็นหัวข้อย่อยต่างๆ นี้ถูกสงเคราะห์ไว้ในหลักการใหญ่ของพระพุทธศาสนา คือ ทาน ศีล และภาวนาเกือบทั้งหมด ฉะนั้นแบบอย่างทางจริยธรรมนั้นจึงมีอยู่หลายกรณีคือนอกจากพระเวสสันดร พระนางมัทรี พระกุมารทั้งสอง และ นางอมิตตดา ล้วนแต่เป็นแบบอย่างที่ดีได้ทั้งนั้นผิดแต่ระดับต่ำ กลาง หรือยอดเยี่ยม ผู้วิจัยเห็นว่าพระจริยาวัตรของกษัตริย์ทั้ง ๔ พระองค์ทรงเป็นตัวอย่างที่สมบูรณ์แบบในเรื่องศีลธรรม ผลจากการศึกษาพบว่า ในมหาชาติล้านนายังมีหลักธรรมที่สำคัญอื่นๆ อีก เช่น พรหมวิหาร ๔ อิทธิบาท ๔ ขรรวาสธรรม ๔ ราชสังคหวัตถุ ๔ บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ หลักธรรมนิยาม สติสัมปชัญญะ และหลักแห่งกรรมจะเห็นได้ว่าหลักจริยธรรมเหล่านี้ ผู้แต่งได้ประยุกต์ให้เข้ากับเนื้อธรรมได้อย่างผสมกลมกลืนโดยอาศัยทำนองเป็นสื่อการสอนธรรมทางพระพุทธศาสนา นับว่าเป็นการใช้ภูมิปัญญาที่มีความสร้างสรรค์ทำให้เกิดองค์ความรู้ที่มีความหลากหลาย ให้ทั้งอรรถรส คติธรรมที่มีคุณค่า และที่สำคัญยังคงเอกลักษณ์ของประเพณี วัฒนธรรม อันดงามของชาวล้านนาเอาไว้ได้อย่างสมบูรณ์

๔.๕ คุณค่าทางด้านพฤษชา

มหาชาติล้านนา นอกจากจะเป็นเรื่องราวของพระเวสสันดร เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตของชาวล้านนาแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าทางด้านพฤษชาคือทำให้เห็นถึงสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ของชาวล้านนาในสมัยอดีตนั้น มีความอุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญมากมาย ในประเพณีตั้งธรรมหลวงล้านนานั้นจะเห็นว่าการประดับตกแต่ง การจัดเตรียมสถานที่ด้วยต้นไม้ ดอกไม้ ธงแผ่นผ้า ธงตะขาบ ธงทิวกระดาษและอื่นๆ อีกมากมายซึ่งการประดับตกแต่งเหล่านี้ทำขึ้น เพื่อสร้างบรรยากาศให้เหมือนกับในเนื้อเรื่องของพระเวสสันดรให้มากที่สุดจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมในประเพณีตั้งธรรมหลวงล้านนาพบว่า นอกจากจะมีการประดับตกแต่งสถานที่ในบริเวณงานแล้ว ยังมีการจำลองเขาวงกตซึ่งเป็นสถานที่บำเพ็ญภาวนาของกษัตริย์ทั้ง ๔ พระองค์ด้วย ส่วนวัสดุที่ใช้ในการสร้างนั้นก็เป้นต้นไม้ชนิดต่างๆ ที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นล้านนา ดังนั้นผู้วิจัยเห็นว่า การศึกษาทางด้านพฤษชาจึงเป้นสิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญต่อชาวล้านนา ซึ่งจะช่วยให้เห็นสภาพแวดล้อมในท้องถิ่นล้านนา ทรัพยากรธรรมชาติที่ผู้แต่งได้พรรณนาไว้ในมหาชาติล้านนาเพื่อสร้างอรรถรสทางวรรณกรรมให้เกิดขึ้นแก่ผู้ฟัง ผู้วิจัยจึงได้แบ่งประเภทของ

ต้นไม้นิตต่าง ๆ ไว้ ๓ ประเภทคือ ประเภทไม้ยืนต้น ประเภทไม้ดอกไม้ประดับ และประเภทพืชผักผลไม้

จากการศึกษาไม้ประเภทยืนต้นในมหาศาล้านาพบว่า ผู้แต่งได้พรรณาไม้ยืนต้นชนิดต่างๆไว้อย่างมากมาย ดังตัวอย่างมหาศาล้านาฉบับหังแก้วมโนเนื่องกัณฑ์หาพนความว่า

ดูราท่านพราหมณ์อันว่าสระงามขึ้นช้อย ประกอบด้วยไม้ใหญ่น้อยนานา ไม้ฝุ่งนั้นนาชื่อว่า ไม้กอมก้อยายอยู่ ไม้ทองหลางอยู่โอบบาง ไม้หูกวางมีมาก ไม้ประจิกหากดูงาม ไม้นาวากันด้นใหญ่ แผล้อยไขว้ไปมา ไม้กาทิงหนาไปด้วยข้อ ลมแล้งจอบานงาม ดูราท่านพราหมณ์ไม้ดังหลายฝุ่งนั้น ชื่อว่าไม้เคขวามีมาก ไม้ยางพรายคำหากมีหลาย ไม้ดู่ลายจกดี แคลเหลืองควี่เกมใบ ไม้จักมอกโยหยาด ไม้ฝุ่งยาดและไม้แคแดง ดังรางแคงและแสนแ่ว จดดีแต่หากเป็นยาไม้จำปี และจำปา ดังเป็นคณายาหมู่ ดังเป็นกู่อยู่งามปาว ไม้ยางขาวยายแวด ไม้กะมดใบหึก ไม้ผักชีกบานแบ่ง ไม้ชะแล้งเป็นดอกบานงาม เป็นดอกหลามทุกสิ่ง อบตลบยังอินหอม เป็นดอกหอมพวงมาก กันเข้าใกล้ก็หากวอนใจมากแล พราหมณ์เหย^{๑๐}

เนื้อหากล่าวถึง ต้นไม้นิตต่าง ๆ เช่น ไม้กอมก้อย ไม้ทองหลาง ไม้หูกวาง ไม้ประจิก ไม้นาวากัน ไม้กาทิง ไม้ราชพฤกษ์ ไม้เคขวามี ไม้ยางพรายคำ ไม้ประคู้ ไม้แคลเหลือง ไม้จักมอก ไม้แคแดง ไม้จำปา ไม้จำปี ไม้ยางขาว ไม้แคแดง ไม้กะมด ไม้ผักชีก ไม้ชะแล้ง เป็นต้น

จะเห็นว่า ต้นไม้นิตต่างๆที่ผู้แต่งได้พรรณานั้นล้วนแล้วแต่เป็นต้นไม้ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นล้านนา ซึ่งก็มีเห็นในปัจจุบันเป็นบางชนิด เช่น ไม้ราชพฤกษ์ ไม้หูกวาง ไม้ประคู้ ไม้จำปี ไม้จำปา เป็นต้น ส่วนไม้ชนิดอื่นๆ หากได้ยากมาก ดังนั้นแสดงให้เห็นว่า ความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ในสังคมล้านนาในอดีตนั้นมีมาก ผู้แต่งจึงสามารถพรรณาให้เห็นได้เด่นชัด นับว่าเป็นองค์ความรู้ที่ทำให้เกิดประโยชน์ในด้านพฤกษศาสตร์ได้เป็นอย่างดี ต้นไม้อีกชนิดหนึ่งคือต้นไม้ประเภทไม้ดอกและไม้ประดับ จากการศึกษพบว่าใน มหาศาล้านานามีไม้ดอกและไม้ประดับหลากหลายชนิด เป็นองค์ความรู้ที่มีความสำคัญมา การศึกษาถึงพืชพันธุ์ดอกไม้ในสมัยโบราณซึ่งปัจจุบันดอกไม้บางชนิดก็สูญพันธุ์ไปแล้ว ดังตัวอย่างมหาศาล้านาฉบับหังแก้วมโนเนื่อง กัณฑ์หาพนความว่า

“ดูราท่านพราหมณ์ ป่าที่นั้นควรรอดอ้าง มีดังหญ้าหางช้างและอโนชาหอมมาก มะลิหากใบหนา ดอกสะบันงาหอมอ่อน นางกายก่อนเครือวัลย์ ดอกคำตันจกดี ผักกาดควี่ดวงบาน ดอกด้ายหาญหอมอาจ เกียงภายาตมดอง มณีวันดวงดอกย้อย ชะเทียงส้อยเอาใจจำปา เหลืองใยเดรดาช ดอกสัณฐานอาจงามปาว อินทห้าวขาวแควนมาก ดอกซ้อนหื้อหากหอม เนื่อง ต้านหินเหลืองเป็นแผ่น ช้อนน้อยแก่นหอมเมิน ดอกเอื้องเงินลามกึ่ง ดอกเอื้องวังชอย ลม เกิดเค้าหอมหื่น เกิดเค้าแก้วขึ้นหอมดี สุรวิหอมชะวาด ดอกเม็งมาดงามต่ำ ดอก

^{๑๐} สมหมาย เปรมจิตต์, มหาชาติเวสสันดรชาดกวิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม, หน้า ๑๗๔.

เกสนาหอมอ่อน ดอกเรงซอนใบหลาม ดอกจำยامบานคำ ซ้าหอมกำมีหลาย บัวบกยายแวด
เล่าเหมือนน้อยเท่าเป็นเครือ โกฎสอขาวเหลืองสะอาด ชาตินุตรชาตินุญแยง”^{๑๒}

เนื้อหากล่าวถึงดอกไม้ชนิดต่างๆ เช่น ดอกหญ้าหางช้าง ดอกอโนชา ดอกมะลิ ดอก
สะบันงา ดอกคำ ดอกต้ายเหิน ดอกเกียง ดอกมณีวัน ดอกจำปี ดอกจำปา ดอกซ้อนหื้อ ดอกเอื้องเงิน
ดอกสารภี ดอกเอื้องมอน ดอกเค็ดเค้าแก้ว ดอกเม้งมาด ดอกกฤษณา ดอกประจำยام ดอกชาตินุตร
ดอกแซงแก้ว

กล่าวได้ว่า ดอกไม้นานาพันธุ์ที่ผู้แต่งมหชาติล้านนาได้พรรณนาถึงนี้ นับว่าเป็นการ
สร้างจินตนาการที่เพิ่มอรรถรสในวรรณกรรมให้มีความงดงามทางด้านศิลปะ ทำให้ผู้ฟังได้รู้สึก
สบายใจเสมือนอยู่ในอุทยานดอกไม้จนเกิดความเพลิดเพลินหลงใหลในธรรมชาติ มีความสนใจใน
เนื้อเรื่องมากยิ่งขึ้น

อีกประเด็นหนึ่งจากการศึกษามหชาติล้านนาพบว่า พืชผักและผลไม้ชนิดต่างๆที่ผู้
แต่งได้ให้ความสำคัญพืชพันธุ์พื้นบ้านในท้องถิ่นล้านนาที่ปลูกไว้ในครัวเรือน โดยได้พรรณนาไว้
อย่างละเอียดดังตัวอย่างมหชาติล้านนาฉบับหึงแก้วมโนเนื่องกันหม่อมหาพนความว่า

ดูราท่านพราหมณ์ อันว่าหมากผักมี ๓ จำพวก จำพวกหนึ่งเท่าไ้ตาลหน่วยใหญ่มีรสไช้
พอเพียง กินลงคอกหวานจะจ้าย ป้านน้ำอ้อยถอกลงคอ มีลูกกลมงามเท่าแม่ยุต่างปาดหนึ่ง
แก้งกิน มีเนื้อดินและปายไม้ใหญ่ แต่งเต้าไค้ไปมา ผุสุสผลาแต่งลายปอนมีรสหวานจิ้น
จ้อย หมากนอยหน้อย และดอกหอมเค็ดตั้งผักเพิกและจู้คนอยงู เอลลูกาติมุสา หมาก
น้ำเต้าเหลืองเครือ หมากห้อยเจือเครือสนสอด แต่งซึ้งรอดไปมา ทรงผลหวานมาก กินแล้ว
หากเย็นใจ ดูราท่านพราหมณ์ ผักกาดและหอมเทียม ตั้งสะเลียมหอมบัว พริกห่อทั่วนาไร่ตั้ง
พริกไทยและพริกต้น เป็นเลศล้นสุกแดง พริกเคียวไ้เหมือนแปลงปลูกไว้ มีบ้ไร่หากเหลือ
ดง ผู้ประสงค์หากินเองง่าย ไ้ถองผายซัดผุยผาย ตาวรุกข์ ต้นตัวยายเป็นหมู่ ตัวลานตั้งอยู่
เหมือนต้น นั้นก็มีในหิมพานต์ป่าไม้ มีบ้ไร่หากเหลือหลาย ดังหมากเชือจันพร้อมเสียง
หมากเชือน้ำเหมียง หมากเชือขาว หน่วยกลมยาวมีปาล่า เหมือนต้นค้าขายยังลิ เชือห้าแพะ
มีหน่วยปใหญ่ หมากเชือห้าไ้เปลือกบาง หมากเชือคางกมและเชือพริ้ว หน่วยเต้หมากล้าน
เปาสูกงาม หมากเชือหนามมีหลายพรั่งพร้อม หนามถูกต้องปักดิน แคว้งจิ้นและแคว้งเทศยาย
งาม เป็นก้อชามตำหิมพานต์ที่นั่นแล”^{๑๓}

เนื้อหากล่าวถึง พืชผักและผลไม้ต่างๆที่มีอยู่ใกล้อาศรมของพระเวสสันดร เช่น
ผักทองซึ่งมีลูกขนาดใหญ่เท่าลำตาลมีรสหวานเหมือนกับอ้อยมีทั้งแดงโม แดงไท แดงกวา ลูกน้ำ

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๖.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๕ - ๑๗๖.

เต้า มะละขี้นก ผักกาดขาว กระเทียม ต้นหอม สะเดา ต้นหาวาย พริกไทย พริกขี้หนู มะเขือ พวง มะเขือเปราะ มะเขือม่วง มะเขือยาว มะเขือพรวัว มะเขือหนาม มะเขือเทศ มะแว้ง

ดังนั้น พืชผักและผลไม้ ที่ผู้แต่งพรรณนามานี้แสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของ พืชพันธุ์ชนิดต่างๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่นล้านนาซึ่งชาวล้านนาได้ปลูกไว้เป็นพืชผักสวนครัวและยังมีการ แบ่งปันให้เพื่อนบ้านเป็นการแสดงความมีน้ำใจสร้างมิตรไมตรีให้เกิดขึ้นในการอยู่ร่วมกันในสังคม อีกด้วย

จากคุณค่าทางด้านพฤกษานี้ผู้วิจัยเห็นว่า นอกจากจะได้เรียนรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวล้านนาในการพึ่งพาตนเอง ดำเนินชีวิตอยู่แบบพอเพียงแล้วยังสะท้อนให้เห็นคติความเชื่อและสภาพ ความเป็นจริงของธรรมชาติที่เกิดขึ้นแก่สังคมล้านนาในอดีตผู้วิจัยเห็นว่า เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ศึกษา พันธุ์ไม้ชนิดต่างๆ เพื่อที่จะได้ใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการสำรวจทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณค่าใน ล้านนาจากการศึกษาพบว่า มหาชาติล้านนายังได้กล่าวถึงระบบนิเวศน์สิ่งมีชีวิตต่างๆ ที่สัมพันธ์กัน กับพฤกษา ที่ผู้แต่งได้พรรณนาไว้อย่างละเอียดอ่อนแสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ทาง ทรัพยากรธรรมชาติในล้านนาได้อย่างชัดเจน

๔.๖ คุณค่าทางด้านเภสัช

ดินแดนล้านนานั้นถือได้ว่า เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วย พืชสมุนไพรนานาพรรณที่ให้ประโยชน์แก่ชาวล้านนา ในแง่ของการดำรงชีวิตให้อยู่อย่างปกติสุข พืชสมุนไพรยังมีบทบาทต่อคนในสังคมล้านนาก็แง่มุมหนึ่งคือ เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจซึ่ง มีอิทธิพลต่อสังคมล้านนาและหล่อหลอมจนเป็นคติความเชื่อ ที่ผู้คนในล้านนายึดถือและปฏิบัติกัน มาในสังคมล้านนา บรรพบุรุษมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องพรรณไม้ และทิศที่มีความเหมาะสมในการ ปลูก ว่าทิศใดควรปลูกพืชผักผลไม้และสมุนไพรชนิดใดจึงจะเป็นสิริมงคลหรือในทางตรงข้าม อาจจะนำความเป็นอัมภมงคลมาสู่ผู้อาศัย ฉะนั้น คติความเชื่อเกี่ยวกับพรรณไม้จึงเข้ามามีบทบาท ต่อวิถีชีวิตของชาวล้านนาอย่างมากทั้งในชีวิตประจำวัน ประเพณีและพิธีกรรม

ปัจจุบันความเชื่อดังกล่าวเหล่านี้หายไปจากสังคมล้านนา โดยเฉพาะสังคมที่อยู่ในเมือง ความเจริญทางด้านวัตถุ และการรับเอาวัฒนธรรมต่างชาติเข้ามามีบทบาทในวิถีชีวิตประจำวัน ความคิด ความเชื่อเก่าแก่เดิมจึงเปลี่ยนไป ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงต้องศึกษาพืชสมุนไพรชนิดต่างๆ ที่ ปรากฏในมหาชาติล้านนาเพื่อแสดงให้เห็นถึงคุณค่าทางด้านเภสัช จากการศึกษามหาชาติล้านนา ฉบับหัตถ์แก้วมโนเมืองกัณฑ์มหาพนพบว่า มียาสมุนไพรชนิดต่างๆ ดังนี้

ดูราท่นพราหมณ์ ในปางามที่นั้น ประกอบด้วยเครือเขาปูนและหญ้าม่านไก่อ ปุ่มเป้งไขว้ไปมา หนามดินหนาเป็นแผ่น สะค้านแก่นเครือยาว ใบมุงปาวตำมกึ่ง หวานเผาะจึงเป็นก่อ

หวานป็นดอแตกหน่อ หวานนางลอมต่อตำมติด หวานตำมิดเหมือนปลุกไว้ หวานพร้าว ไร่ก่อหลวง หวานมหานิลพวงใบศรี หวานไถ่บ่อยควี่หลายหัว เหมือนก้อบัวชะเพิก หวานหอมเล็กคนหุบ เหมือนคนจุ่มจางปลุก หวานไข่นาผูกบ่ถือแพง หวานไถ่แดงปล่าพรหม สามหน้าและหวานกบ ไผ่ไปพบหากเป็นยา มหาภานังมีแควนมาก มังหุราหากเจือจาด ไผ่ไปพบยอมประโหด ลูกค่าโสดใบยาว ทั้งรางควาและมอนเผือก สะเพือกเต็มไพร หายาโคบายากแลพรหมณ์เหย ^{๗๔}

เนื้อหากล่าวถึง พืชสมุนไพรชนิดต่างๆ เช่น ปุ่มเป้ง หนามดิน ชะค้าน หวานเผาะ หวานป็นดอ หวานนางลอม หวานตำมิด หวานพร้าว หวานมหานิล หวานไถ่บ่อย หวานกอบัว หวานหอมเล็ก หวานมหานิล หวานไข่นา หวานไถ่แดง หวานพรหมสามหน้า หวานกบ หวานรางควา หวานมอนเผือก เป็นต้น

ดังนั้นกล่าวได้ว่า พืชสมุนไพรชนิดต่างๆ ที่ผู้แต่งมหาชดิล้านนาได้พรรณนามานี้ แสดงให้เห็นถึงความรอบรู้ในเรื่องสมุนไพรพื้นบ้านล้านนาเป็นอย่างดี จึงสามารถบรรยายพืชพรรณชนิดต่างๆ ทั้งที่เป็นพืชผัก หญ้า ต้นไม้ ดอกไม้ เครือ หนาม และยังรู้จักว่าพืชสมุนไพรชนิดนั้นมีลักษณะเป็นอย่างไร เกิดขึ้นอยู่แหล่งไหนที่จะนำมาใช้เป็นยาสมุนไพรได้

สมุนไพรอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นประเภทดอกไม้และเครือที่ผู้แต่งได้พรรณนาไว้ในมหาชดิล้านนาที่มีความงดงามด้วยสีสัน มีกลิ่นหอมและสามารถนำมาประกอบอาหารมีสรรพคุณเป็นยารักษาโรคดังตัวอย่างมหาชดิล้านนาฉบับไผ่แจ้เขียวแดงกัณฑ์มหาพนว่าดังนี้

บุปผานี ดอกไม้ฝูงอันรู้ว่า มีในป่าหิมพานต์ เตียนยอมบานในบถและน้ำ มีจุกล้ำเรืองงามในดงรามป่าใหญ่ มีดอกไม้เจือกันไปและนา ดูราท่านพรหมณ์ ดอกสัตตบุตรมีไปทุกสิ่ง จะเฝ้ายิ่งกินหวาน สุรปิก้านดวงใหญ่ ตักกันไคว่คงรี สมุนเป็นอันมีทุกอันทุกสิ่ง กินหวานยิ่งเป็นยาเนียมพะสีดาและขั้มอก โกลุสดอกเรียงราย ดอกคำมีหลายแหล่ง นอดน้ำแต่กำดงไพร ขมิ้นคำเหลืองใสดูงาม หรดานจามทุกแ่ง กำกุนแพร่เต็มไพร โกลุสใดมีมาก ไม้เหนหมากล้ามุล การะบูนมีเหลือแหล่สมุนแวงแพร่เหลือตำ ในป่านั้นนา มีทุกสิ่ง ยาดีบยิ่งเหลือใจ ^{๗๕}

เนื้อหากล่าวถึง ดอกไม้ชนิดต่างๆ ที่เป็นยาสมุนไพรเช่น ดอกสัตตบุตร ชะเอม ดอกสารภี เนียมพะสีดา ขั้มอก ดอกโกลุส ไม้เหน ผลล้ามุล ดอกคำ ขมิ้น หรดาน การะบูน

ดังนั้น สมุนไพรชนิดต่างๆ ที่กล่าวข้างต้นนี้เป็นที่รู้จักกันในล้านนาว่า มีคุณลักษณะเฉพาะตัว ผู้วิจัยเห็นว่า ถ้านำมาประยุกต์ใช้ผสมผสานให้เหมาะสมและถูกต้องตามหลักวิธีการแล้วก็

^{๗๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๖.

^{๗๕} มหาเวสสันดรชาดก ฉบับไผ่แจ้เขียวแดง กัณฑ์ที่ ๗ มหาพน ๘๐ พระคาถา, ตรวจสอบชำระโดย ญาณสมุปนฺโน จัดพิมพ์เผยแพร่โดยร้านกัญญา, สถานที่ ๑๒ บรรทัดที่ ๔.

สามารถใช้เป็นธรรมชาติบำบัด ซึ่งสอดคล้องกับสภาวะความเป็นอยู่ของชาวล้านนาในปัจจุบัน จากคุณค่าทางด้านเกสตร์นี้ผู้วิจัยเห็นว่า พืชสมุนไพรชนิดต่างๆ ที่พรรณนาในมหาชาติล้านนา สะท้อนให้เห็นถึง สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวล้านนาที่รู้จักปลูกพืชสมุนไพรและนำมาใช้ในการรักษาโรคภัย นับว่าเป็นการใช้ธรรมชาติเข้ามาบำบัดอย่างเหมาะสมเข้ากับสภาพแวดล้อมท้องถิ่นจากการศึกษาวิจัยพบว่า สิ่งหนึ่งที่ผู้แต่งมหาชาติล้านนาได้สอดแทรกไว้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาด้านสาธารณสุขในปัจจุบันก็คือ สรรพคุณของยาสมุนไพรชนิดต่างๆ ที่ผู้แต่งชี้แจงให้เห็นชัดว่า สมุนไพรชนิดไหนมีคุณลักษณะเป็นอย่างไรและชนิดไหนเป็นทั้งพืชผักและผลไม้ กล่าวได้ว่า ผู้แต่งมีความรู้ในพืชสมุนไพรเป็นอย่างดีชาญ

๔.๖ คุณค่าทางด้านวัฒนธรรม

มหาชาติเวสสันดรชาดกถือได้ว่า เป็นนิทานชาดกที่ประกอบด้วยคุณลักษณะพิเศษ เป็นคัมภีร์ที่เก่าแก่ และเป็นวรรณคดีท้องถิ่นซึ่งอธิบายให้เห็นถึงสภาพสังคมและวัฒนธรรมล้านนา คือ

๑. ความสัมพันธ์ของคนในสังคม

สังเกตได้ว่าสมาชิกในสังคมนิยมรู้จักกันเป็นส่วนตัว นิยมสนใจเรื่องของคนอื่นที่ไม่เกี่ยวข้อง และไม่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง เอาใจใส่เรื่องของส่วนตัวของผู้อื่นอยู่เสมอ ถ้าเป็นบ้านนอกแล้วก็รู้จักกันหมด ลักษณะทางสังคมเช่นนี้เห็นได้ชัดจากมหาชาติล้านนากันท์ซุก กล่าวคือ เมื่อนางอมิตตดาถูกพราหมณ์ด่าว่าก็ร้องไห้กลับบ้าน ซุกก็ปลอบประโลมถามว่า เป็นพราหมณ์คนไหนที่มาด่าว่า โดยแจกแจงทั้งชื่อ ลักษณะนิสัยใจคอหรือชื่อสามีของพราหมณ์ของหมู่บ้านนั้นๆ อย่างละเอียดลออแสดงให้เห็นว่าคนในหมู่บ้านรู้จักกันเป็นอย่างดีรู้กระทั่งเรื่องส่วนตัว ที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่งก็คือชื่อของพราหมณ์ทั้งหลาย เป็นชื่อของผู้หญิงล้านนาสมัยก่อนและปัจจุบันยังใช้อยู่ในชนบท นอกจากจะเอ่ยชื่อพราหมณ์แล้วซุกยังขยายความให้กระจ่างด้วยการใช้คำขยายนามหรือสร้อยให้ทราบแน่ชัดว่าเป็นพราหมณ์คนไหนบ้าง คำขยายนามที่เอ่ยออกมา แสดงให้เห็นถึงรูปร่างลักษณะนิสัยใจคอและพฤติกรรม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสนิทชิดเชื้อคนในสังคมเป็นอย่างดี เป็นความเอาใจใส่ในเรื่องส่วนตัวของผู้อื่นตามลักษณะนิสัยของคนในสังคม^{๗๖}

กล่าวได้ว่า ผู้แต่งมหาชาติล้านนามีความสัมพันธ์กับสมาชิกในสังคมหมู่บ้านเป็นอย่างดีทุกคนรู้จักกันไม่เพียงแต่รู้จักชื่อเท่านั้น แต่ยังรู้จักอุปนิสัยใจคออาชีพและเรื่องส่วนตัวดังตัวอย่างมหาชาติล้านนาฉบับ ไผ่แก้วเขียวแดงกันท์ซุกดังนี้

ดั่งภูจิกดาวยาคูนี้ รอยว้ออีถาลกนิจีหีลปาก ว่าร้อยหากหมุก่า บออันก็อีตำปากกว้าง ผัวเล็ก
ร้างหลายที บออันก็อีผู้มั่งกฐิ มั่นจ่างรู้ยาแฝดหลวงหลาย บออันก็อีผีพรายแม่กำเมียง ดั้นเก่าเกียง

^{๗๖} ประคอง นิมมานเหมินท์, มหาชาติล้านนาการศึกษาในฐานะเป็นวรรณคดีท้องถิ่น, หน้า ๑๔.

ผู้วิจัยเห็นว่า การแบ่งภาระหน้าที่ในการทำงานสะท้อนให้เห็นถึงสภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคมที่ต้องทำมาหากินเลี้ยงครอบครัว กิจการงานที่นางอมิตดาพูดถึงแท้ที่จริงคือกิจวัตรประจำวันของสตรีล้านนาซึ่งต้องทำหน้าที่ในฐานะเป็นแม่ศรีเรือน

๓. การแต่งกาย

ในการเทศน์มหาชาติล้านนากันท์ซุกชกได้กล่าวถึงการแต่งกายของผู้หญิงล้านนาในสมัยโบราณหรือในชนบทปัจจุบันซึ่งมีการแต่งกายดังนี้

- การทำผม ปกติผู้หญิงล้านนาในสมัยโบราณจะทำผมซึ่งมี ๒ แบบ คือถ้าเป็นคนแก่จะรวบผมไว้ข้างหลัง ถ้ายังไม่แก่จะทำผมส่วนหน้าให้เป็นกระบังตั้งขึ้นไปคล้ายกับผมของผู้หญิงญี่ปุ่น การทำผมทั้ง ๒ แบบนิยมใช้ช่องช่วยถักเป็นผมอย่างแรกก็ใช้ช่องเป็นช่อยาวเกือบเท่าผมจริงเสริมมวยให้โตขึ้นแล้วสอยขึ้นส่วนผมมวยอย่างอื่น ๒ นั้นใช้ช่องเป็นหมอนหนุนให้มีรูปโค้งไปตามศีรษะแล้วหัวส่วนเหนือหน้าผากปิดหมอนหนุนอีกที ผมด้านหน้าจะตั้งเป็นกระบังผมด้านหลังก็ตั้งเป็นมวย อาจจะประดับประดาผมให้สวยงามด้วยดอกไม้ต่างๆ เช่นกล้วยไม้หรือดอกไม้ต่างๆ จากสวนหรือบริเวณบ้าน

- เสื้อผ้า ในสมัยก่อนผู้หญิงล้านนาจะนุ่งผ้าซิ่นลายขวางสวมเสื้อคอกลมและคอยะยาวผ่าอกตลอดแขนยาวทรงกระบอก บางทีก็ใช้เสื้อคอแหลมมีระบายรอบๆ คอเสื้อ ชายเสื้อโยง และรอบปลายแขนห่มสไบเฉียงการแต่งแบบนี้มักแต่งเวลาไปงานเทศกาลต่างๆ เช่น งานทำบุญปอยหลวงงานลอยกระทง และงานสงกรานต์ เป็นต้น ส่วนผู้ชายนุ่งโจงกระเบน ที่เรียกว่า ผ้าดอย สวมเสื้อแขนยาวและมีผ้าคาดเอว ดังนั้นการแต่งกายดังกล่าวนี้เป็นการแต่งกายของผู้หญิงและชายในล้านนาที่อยู่ใต้มหาชาติล้านนา^{๑๐}

จะเห็นได้ว่า ลักษณะการแต่งกายของคนล้านนาในสมัยโบราณนั้นทั้งหญิงและชายล้วนมีเอกลักษณ์เฉพาะตน ที่สำคัญจะใช้วัสดุที่เกิดจากธรรมชาติมาถักทอ เช่น การใช้ฝ้ายมาทำเป็นเครื่องนุ่งห่ม และประดับดอกไม้ต่างๆ ที่หาได้ในท้องถิ่น นับว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชาวล้านนาคิดค้นขึ้นเพื่อนำธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ดังตัวอย่างมหาชาติล้านนาฉบับไผ่แจ้เรียวแดงกันท์ซุกชกดังนี้

เมื่อนั้นนางอมิตดา จิงใจขี้อายบอกเล่า ว่าเมียบราหณ์เจ้าหนุ่มหลวงหลาย เต็มคอนทรายและร่วมไม้ ภูบู้เจ้าเขาได้สักคน เต้าว่าภูบูกจื่อจุมเขตันอยู่ใกล้ อันญได้หันมา ผู้หนึ่งนาคำสูงคำพูเกล้าผมลูบลูบมือหลัง มายืนอยู่ข้างน้ำบ่อ ซัดคำล่อจิงญ ผู้หนึ่งขาวสุมแมวนั่งเยื้อะหน้าคั่งมา ยาทูก้างกาบั้งสะหน้อย มันจางอ่อยกำสหาญ ผู้หนึ่งนั้นตางขาวบ่มีสีกหยาด คำล้วนขนาดเปียงกำ เหลือกตำมาอยู่หม้านๆ ว่าจักมาอยู่บ้านตุ้สึง ผู้หนึ่งมายืนอยู่ข้างตำน้ำ เหน็บดอกข่ามาเหล่า

^{๑๐} ประทอง นิมมานเหมินท์, มหาชาติล้านนาการศึกษาในฐานะเป็นวรรณคดีท้องถิ่น, หน้า ๑๘.

ดั่งแขง ปากเสียงแหลวปะแปบปุ่นดิแสบหัวใจ ผู้นี้เยาะปาดสะไบดอกคำเอื้อเตอ ต้มันเหลื่อ
เยี้ยวมันขาว รูดังยาวกั้วโก่ง มาจาเสียงส่งหลายคำ ปากมันคำเยาะสะกักสะเกี้ยวผู้หนึ่งนั้นปาก
เปี้ยวคังจ้อง มันจางมันขาวหนังปองกับห่อข้าว ตัวมันเลี้ยวยิ่งกว่าตัวกู ทุมมาจุ่มคำ^{๑๑}

เนื้อหากล่าวถึง ลักษณะรูปร่างหน้าตาและการแต่งกายของนางพราหมณ์ที่รุ่มค่านาง
อมิตตดาซึ่งมีลักษณะคือ คนหนึ่งผิวดำสูงและทำผมมวย คนหนึ่งผิวขาวทำหน้าเหมือนกับคนเมยา
คนหนึ่งผิวดำเหมือนกา ทัดดอกไม้และเมาเหล้า คนหนึ่งห่มสะไบตาเขวฟันขาว คนหนึ่งจมูกยาวกั้ว
โก่ง คนหนึ่งใส่ผ้าซิ่นลายขวางทัดดอกช้ำหอมนึ่งขายหนึ่งหมทอด

จะเห็นว่า ลักษณะการแต่งกายของนางพราหมณ์เป็นการแต่งกายแบบท้องถิ่นชนบทซึ่ง
ไม่มีพิธีรีตองมากมายแต่งกันแบบชาวบ้าน ซึ่งไม่ใช่ลักษณะของผู้หญิงล้านนาที่อยู่ในสังคมเมือง
ฉะนั้น การแต่งกายของหญิงชายที่อยู่ในชนบทเมื่อมีเทศกาลงานสำคัญเท่านั้นจึงจะแต่งตัวอย่าง
พิธีพิธีกัน

จากการศึกษาพบว่า นอกจากการแต่งกายของชาวล้านนาในชนบทแล้วยังมีลักษณะ
การแต่งกายของพระมหากษัตริย์ ซึ่งก็เป็นสิ่งหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นสภาพวิถีชีวิตของเจ้านายใน
ล้านนาซึ่งสมัยหนึ่งเป็นอาณาจักรมอญกษัตริย์ปกครองอยู่ ดังข้อความอีกตอนหนึ่งในมหาชาดิล้านนา
ฉบับไผ่แจ้เรียวแดงกัณฑ์นครดั่งนี้

ภิกขเว ดูรากิขุตังหลาย อันว่าพระยาเวสสันดรระบับาน จำระองค์กานเกล้าเกษ ะรงผ้าเต็ด
ผืนคาน เครื่องอลังการสุบสอดแล้ว สะพายดาบแก้วกัญจัย รั้งมิไสมะมาบ ข้าศึกขาบขี้นวาน
จีจ้างปายสารตัวใหญ่ งามแต่ใจสามาลย์ อามาตย์หาญหกหมื่น หน้าจ้อยจิ้นเจียงคาน เป็น
ปริวารแวดล้อม แหนแห่อ้อมถวายนอน ว่าเวสสันดรต้นสักสวาด จุงเป็นเจ้าจ้างอาจเสวยเมือง
ในกำละยามนั้นนางสิวกัญญา ก็เข้ามาอภิเสก นางแก้วเอกมัทที ใส่ผ้าผืนแปงกำแสนคำแดง
เป็นขนาด กวรสะไปไรชเกยทรงแหวนธำรงค์คำสุบสอด สมแก่หน้ามัทที^{๑๒}

จากเนื้อหาได้กล่าวถึง ตอนที่พระเวสสันดรและพระนางมัททีเสด็จกลับเมืองพระ
เจ้าสุทนต์และพระนางมุสดีทรงอภิเษกให้เป็นพระมหากษัตริย์ดั่งเดิม และจะมีการประดับประดา
พระองค์ด้วยเพชรนิลจินดา ทรงช้างพราศารคู้บุญบารมี และถือดาบศรีกัญจัย ส่วนพระนางมัททีก็
แต่งองค์ทรงเครื่องด้วยผ้าที่มีกำนับแสน สวมพระธำมรงค์ ประดับพระกรรณด้วยแก้วเพื่อให้สม
ฐานะแก่พระนาง

^{๑๑} มหาเวสสันดรชาดกฉบับไผ่แจ้เรียวแดงกัณฑ์ที่ ๕ ชุขก ๑๕ พระคาถา, ตรวจสอบชำระโดย
ญาณสมบุญโน จิตพิมพ์เผยแพร่โดยร้านกัญญา, ลานที่ ๕ บรรทัดที่ ๓.

^{๑๒} มหาเวสสันดรชาดก ฉบับไผ่แจ้เรียวแดง กัณฑ์ที่ ๑๓ นคร ๔๘ พระคาถา, ตรวจสอบชำระโดย
ญาณสมบุญโน จิตพิมพ์เผยแพร่โดยร้านกัญญา, ลานที่ ๖ บรรทัดที่ ๓.

กล่าวได้ว่า ลักษณะการแต่งกายที่กล่าวไว้ข้างต้นเป็นการตกแต่งที่มีสวยงามเอิกเกริก ซึ่งผู้แต่งได้พรรณนาไว้เพื่อให้เกิดมโนภาพ ทำให้ผู้ฟังเทศน์มีความชื่นชมในบุญบารมีของตัวละคร ฉะนั้นมหาชาติล้านนาจึงทำให้เห็นฐานะความเป็นอยู่ของตัวละครที่เป็นกษัตริย์ ซึ่งก็ฐานะของ เจ้าผู้ครองอาณาจักรล้านนาในอดีตนั่นเอง

๔. อาหารการกิน

อาหารที่บรรยายในมหาชาติล้านนานั้นมีหลายอย่างล้วนเป็นอาหารที่รับประทานกันใน ล้านนาเริ่มตั้งแต่ข้าวเหนียวนี้ ซึ่งในเนื้อเรื่องมหาชาติล้านนาในกัณฑ์ชูชกได้พรรณนาอาหาร สามัญที่รับประทานกันในล้านนา เป็นสิ่งที่ผู้แต่งมหาชาติล้านนาบรรยายสะท้อนให้เห็นถึงปัญหา สุขภาพอนามัยในชนบท^{๔๓}

จากการศึกษามหาชาติล้านนาพบว่า มีอาหารประเภทต่างๆ ที่เป็นอาหารพื้นบ้านซึ่งทำ ขึ้นเองและหาได้ในท้องถิ่น ดังตัวอย่างมหาชาติล้านนาฉบับไผ่แก้วเรียวแดงกัณฑ์ชูชกดังนี้

ป่าเถยยัง เม กโรติ ดูกราเจ้าอมิตตะตาเฮยเจ้าจ๋วงแตงมาไว้ ยังเข้าไต้ถง ไส่ตั้งเข้านมแดกเงาแล สัปปะของกินใส่จู้จันๆ พี้จักผันเอาหื้อได้ ยังเข้าจ้วยใจป่าเรียวจะแล ตีน้นนางอมิตตะหมาก เจือและหมากถั่ว เข้าดัมอ้วจิ้นย้า ไส่ตั้งจักจั่นดำและแมงดาอ้ว ไส่ตั้งหัวบัวและหัวเตียม^{๔๔}

เนื้อหากล่าวถึง พราหมณ์ชูชกให้นางอมิตตะตาเตรียมอาหารเพื่อที่จะเข้าไปขอสงกุมาร ในป่าหิมพานต์อาหารที่นางอมิตตะตาจัดเตรียมไว้มีดังนี้ ขนมังฯ ข้าวสัตตถุผง สัตตถูก้อน น้ำผึ้ง เกลือ มะเขือ ถั่ว ข้าวต้ม แหนม จักจั่น แมงดา ต้นหอม กระเทียม สะเดา ปลาร้า มิด เหล็กไฟ น้ำเต้า

จะเห็นได้ว่า อาหารต่างๆ ข้างต้นเป็นอาหารพื้นบ้านที่หาได้ง่ายตามท้องถิ่นสะท้อนให้ เห็นว่าชาวล้านนาในชนบทรับประทานอาหารกันอย่างง่าย ๆ ไม่พิถีพิถัน ซึ่งก็เป็นสิ่งหนึ่งที่ผู้แต่ง มหาชาติล้านนาสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาสุขภาพอนามัยในชนบทได้เป็นอย่างดี

ข้อความอีกตอนหนึ่ง ที่แสดงให้เห็นประเภทของอาหารในสังคมเมืองที่มีความแตกต่าง กันกับสังคมชนบท ดังตัวอย่างมหาชาติล้านนาฉบับไผ่แก้วเรียวแดงกัณฑ์มหาธาตดังนี้

จุจโกปี ส่วนจจะกะพราหมณ์ปู่เถ้าอันเดินมา หื้อตั้งผาสาทมิปิ่นเจ็ดจัน ดังอาสนาอันเจยม อภิรมย์พะโหด เข้าน้ำโศดโภชนาอาหาร มีรสหวานหลายอิ่ง กินเลี้ยงทุกสิ่งเหลือพะมาณ ตาม อันกันอันอยากต้องพราหมณ์พราภมานาน มากินตามอาหารมันมก อาหารก็ดกั่งในไส่ไฟต้อง ไหมบ่ตัน ต้องเต็มตันอันยันปิ่นปากพราหมณ์ ความอันอยากจักกินจู้จัน เมื่อมันอยู่เรือนบ้าน เก้าเท่ากินผักบู้ใส่กึ่งและตัว พราหมณ์เถ้ากินตั้งหัว เมียมมันกล้วยเถ้าอยาก มันก็หากกินตางหาง

^{๔๓} ประคอง นิมมานเหมินท์, มหาชาติล้านนาการศึกษาในฐานะเป็นวรรณคดีท้องถิ่น, หน้า ๒๑.

^{๔๔} มหาเวสสันดรชาดกฉบับไผ่แก้วเรียวแดง กัณฑ์ที่ ๕ ชูชก ๔๘ พระคาถา, ตรวจสอบชำระโดย ญาณสมุปนโน จัดพิมพ์เผยแพร่โดยร้านกัญญา, ลานที่ ๑๖ บรรทัดที่ ๓.

ต่ำกางขาไว้กินเมื่อแลง บัดนี้ได้ปับของกินแปงต่างๆ จิ้นสั้มก่างกับมันหมู สองมืออุเข้าปาก
เยยะจะจู้บจะจาบชะชูบชะซาบ กิ้นดั่งลาบควายและแก่งแคเป็ด เผ็ดอะอัวะวี่ กิ้นดั่งปิ้งจี่
และปล้าเผา แคบหมูมันเอาใส่ระรันๆ ถ้ายินมันก่อนเกี้ยว ปากพราหมณ์เบี้ยวเมื่อบน กิ้น
ดั่งแก่งอ่อมคั้มจิ้นดั่งชะชูบ ปิ้งไกรูดตัวตัว กิ้นดั่งขางัวและห่านคั้ม กิ้นดั่งจิ้นสั้มและปล้าเจี้ยว
แก่งหน้งเหนียวใส่สั้มป้อย เกี้ยวบ่ย่อยสั้กอัน กิ้นดั่งแมงมันและอึ้งย่าง กิ้นดั่งก้างและคูก
ดั่งมวล^{๔๕}

เนื้อหากล่าวถึง พระเจ้าสุริยชัยทรงพระราชทานอาหารต่างๆให้แก่พราหมณ์ชุก เพราะ
ความที่ไม่เคยได้กินอาหารที่มีรสอร่อยจึงเกิดอาการจุกกระเพาะย่อยไม่ทัน อาหารที่ชุกกินนั้นคือ
แกงหน้งหมูทอด ลาบควาย แก่งแคเป็ด เนื้อปิ้ง ปลาเผา แคบหมู แก่งอ่อม ขาวัว ห่านคั้ม เนื้อ
สั้ม ปลาทอด แก่งหน้ง แมงมัน อึ้งย่าง กินทั้งก้างและกระดูกทั้งหมด

จะเห็นได้ว่า อาหารประเภทต่างๆ ที่ชุกกินนั้นล้วนแล้วแต่เป็นอาหารที่พิเศษซึ่งหา
รับประทานกันได้ยากในชนบท จากการศึกษาพบว่า อาหารที่ชาวล้านนารับประทานกันตามชนบท
เป็นอาหารที่ไม่ถูกสุขลักษณะและไม่เป็นประโยชน์ต่อสุขภาพร่างกายมากนัก เพราะไม่มีความรู้ใน
เรื่องของอาหาร ส่วนประเภทอาหารในตัวอย่างที่ ๒ เป็นอาหารที่นิยมทำกันในสังคมเมืองและเมื่อมี
งานบุญต่างๆ ในล้านนา เช่น งานปอยหลวง งานบวชนาค งานขึ้นบ้านใหม่ หรืองานศพ

ดังนั้นสรุปได้ว่า วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมและประเพณีในล้านนาที่แฝงอยู่ใน
มหาชาติล้านนานั้น จึงเป็นมรดกทางความคิดที่เข้ากับพื้นฐานสภาพความเป็นอยู่ของชาวล้านนา
และฝังแน่นอยู่ในจิตใจของชาวล้านนาที่มีความสำคัญต่อสังคมและวัฒนธรรมของชาวล้านนาเกือบ
ทุกด้าน

๔.๘ คุณค่าทางด้านศิลปกรรม

มหาชาติล้านนาสอนศิลปะในการทำปราสาทใส่ศพเจ้านาย พร้อมทั้งให้รู้ประเพณีการ
ทำศพแต่โบราณ ดังที่พระเวสสันดรคร่ำครวญถึงพระนางมัทรีในกัณฑ์มัทรี ฉบับพระยาพื้นว่า
กูฟี่จักหื้อสร้างวิมาน ปราสาทงามวิลาศบรร แต่งแม่เรือนนอนเหนือแผ่นแทบทองแท่นปฐวิ
ปล่องรุชีสลอด ใส่ตังสอดขัดขวาง เจือแป้นวงลาวดเลื้อนบ่หื้อขคกล้ายเคลื่อนไปมอันช่างไม้
หากกรีสนาตคแต่งทุกที่แห่งท่ากล้าง ดินเจือแป้นวงดั่งหิด งามประณีตสุพรรณ เสาขอมยัน
ถ้อยถิบคั้มคั้มที่ดินผงมัน เบ็งชะพาดผันขัดไขว่ จายหลวงใส่มุงดี ดั่งยองปีและกวาบจัว
แต่ง मुखหน้าออกทุกปาย ดั่งขันหงายจายควบ รูปนาคอวหลังจ้อง ยอห้วยของหลังกูบ เอา

^{๔๕} มหาเวสสันดรชาดก ฉบับไผ่แจ้เขียวแดง กัณฑ์ที่ ๑๑ มหาราช ๖๕ พระคาถา, ตรวจสอบชำระ
โดยญาณสมปยุตโน จัดพิมพ์เผยแพร่โดยร้านกัญญา, สถานที่ ๑๒ บรรทัดที่ ๕.

ออกอุปลหลังจาย ชันคว่ำหงายเถียวถอด เรียวรุศรอดถึงป้ายประดับแดงคำลายก้านกาบเหลื่อมมะมามมีวรรณ^{๘๖}

เนื้อเรื่องกล่าวถึง พระเวสสันดรมีความคิดที่จะจัดงานพระราชทานเพลิงศพของพระนางมัทรีจึงเรียกช่างที่มีความรู้เกี่ยวกับการทำปราสาทมาดำเนินการ คือมีการจัดสถานที่ให้มีความยิ่งใหญ่อลังการ มีทั้งการประดับประดาปราสาทอย่างประณีตและมีสีสันด้วยรูปสัตว์ชนิดต่างๆ เช่น เสือ สิงห์ นกหัสติลิงค์ พญานาค ตั้งแต่ฐานปราสาทจนถึงยอดปราสาท

ดังนั้นจะเห็นว่า ผู้แต่งมหากาฬล้านนาได้จำลองเอาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในพิธีกรรมการจัดทำปราสาทลากศพของชาวล้านนาในอดีต และยังเป็นประเพณีที่จัดทำกันอยู่ในยุคปัจจุบันสำหรับศพเจ้านายของล้านนา ศพพระสงฆ์ และผู้มีฐานะดี ปกติจะจัดทำพิธีใหญ่โตมาก ปราสาทที่ทำกันอย่างสวยงามมักทำเป็นบุษบกมีที่ตั้งหีบศพเป็นนกหัสติลิงค์ ซึ่งมีหัวเป็นช้างมึงวงงา หรือก็ทำเป็นรูปเบญจา รูปปราสาทจตุรมุขประดับประดาหีบศพด้วยดอกไม้ต่างๆ

ศิลปะอีกอย่างหนึ่งคือ ศิลปะการต่อสู้ของชายชาวล้านนา และดาราพิชัยสงครามในเนื้อเรื่องมหากาฬล้านนาในกัณฑ์มหาชนบับวินิจัยชี้เหล่าได้กล่าวถึงกระบวนการฟ้อนเชิงหอกดาบดังนี้

เชิงดาบอันหนึ่งชื่อว่า แม่มอมเถียวสาวโรงทอง เป็นโคมคองหมากเต้าสามสุ่มเส้า พระเชิงชิด
 ช้องนางเยี่ยมป้องลงแทง ผ้าฟองแรงรีบร้อนเชิงหอกอันหนึ่งชื่อว่า แม่หมัดนอนแกลบก้องลง
 วาย แม่หนึ่งชื่อว่า เสือลากหางเหินเหล้นหอก แม่หนึ่งชื่อว่าจ้างงาทอกดวงเต็ก^{๘๗}

เนื้อหากกล่าวถึง ศิลปะการต่อสู้ของชายชาวล้านนาที่มีท่วงท่าลีลาแบบต่างๆ ซึ่งได้บรรยายให้เห็นถึงกลยุทธ์ ของการต่อสู้ที่เป็นเอกลักษณ์โดยนำสภาพแวดล้อมในท้องถิ่นที่ชาวล้านนาอาศัยอยู่มาเป็นชื่อของศิลปะนั้นๆ

การพรรณนาศิลปะทั้ง ๒ อย่างข้างต้นแสดงให้เห็นถึงสังคมประเพณีและวัฒนธรรมของชาวล้านนาที่ผู้แต่งได้แฝงเอาไว้ในมหากาฬล้านนา เป็นศิลปะทั้งแบบหัตถศิลป์และศิลปะการต่อสู้ซึ่งศิลปะทั้ง ๒ อย่างนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นหลักฐานชิ้นสำคัญส่วนหนึ่งที่มีคุณค่าในการศึกษาเกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ประเพณีและวัฒนธรรมแบบล้านนาในสมัยก่อนได้เป็นอย่างดี กล่าวได้ว่ามหากาฬล้านนายังให้คุณค่าทางประวัติศาสตร์ แสดงข้อเท็จจริงของคนในสังคมล้านนาสมัยก่อนได้เป็นอย่างดี

^{๘๖} ศาสตราจารย์เกียรติคุณมณี พยอมยงค์ และพระครูอดุลสีกิตติ์, **ตั้งธรรมหลวงเทศน์มหาชาติล้านนา**, หน้า ๔๔ - ๔๕.

^{๘๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕.

จากการศึกษามหาชาติล้านนาพบว่า ศิลปะอีกแขนงหนึ่งเป็นความงดงามล้ำค่าของชาวล้านนาแสดงให้เห็นความอ่อนช้อยและ กิจกรรมารยาทของผู้หญิงล้านนาอย่างมีเอกลักษณ์คือการฟ้อนรำประกอบกับเครื่องดนตรีชนิดต่างๆที่ผู้แต่งได้พรรณนาเอาไว้ในเนื้อหาได้อย่างน่าประทับใจ เพราะทำให้เห็นภูมิปัญญาท้องถิ่นแบบล้านนา ดังตัวอย่างมหาชาติล้านนาก่อนหน้านี้

พ่องมันลูกฟ้อนกำเจิงฟ้อนหะหะ พ่องผุดผาดลูกกะปากเต็นต้อกเล่นตุ้มตุ้มพ่องใจหุ่มเล่น
ทำพ่องนุ่งผ้าซุยซาย เซซัดผายผับแผ่นหน้า แอ่วเล่นปัดติจะอยู่กะเคื่อเอื้อนอ่อนเนื่อนมนวลจูบ
จุมจุมเกล้ากอด มือสวมนคองสองเรีงม เกาะคู่ข้างทางอยู่ทุกคราวหน้าดำขาวชะเพื่อกุดต่าง
เลือกเจจวมสมสงวนเลขลุ่มฟ้า ในโลกหลับมีปอสอง จุมจวก้องดุ่มพาง ดีเสียงสว่างนำพล
ผาลาณเป้งพาด พลุสว่างเสียงสะกัน แตรเหินนั้รระนาดพาดราจ่างสร้งจะก้องเหาะเสียง
วงเตาะหาบเหาะเหาะ ช้างเล่นพ่องเกว่น สะบัดจัย ฟ้อนแพนไปบขาด ปี่ฮ้ออาจสงวนใจ
สโนปาดก้องเปี๊ยะพินทอง แลสะพวนเปิงเป่าคล้อยหอยสังข์ ปั้นเกาะวุ่นดังท่อนอกสงวน
ปาดจายนวนปีขึ้น หอยสังข์สันเสียงใส ปี่หลีไปหว่าหว่า เป่าก่อนหน้านำพลเกาะก้องโย
ลงหมุยหมุยนั้นลือ เป่าลุ่มอว้ายลมสมบั้คือลูกเป่าอูอูย ปั้นกรจับเสียงวอนใจจิ้น จูผู้ยื่น
คอดูทุกคราวทางเล่นเหาะเหาะจุมเจย สงวนเลขปากป้อนหุมจีจ้อนเลือกเล็งหา^{๔๔}

เนื้อหากล่าวถึง ขบวนฟ้อนต้อนรับเสด็จพระเวสสันดรกลับนครสีพี ซึ่งมีศิลปะการฟ้อนชนิดต่างๆ ประกอบกับเครื่องดนตรีหลายอย่าง เช่น ม้อง สังข์ ปี่ กลอง ขลุ่ย พิณ ปั้นเกาะวุ่น เป็นต้น มีการฟ้อนและเล่นดนตรีสลับคละเคล้ากันไปจนถึงพระนคร

กล่าวได้ว่า ศิลปะการฟ้อนรำที่ผสมผสานกับการเล่นดนตรีชนิดต่างๆ ที่ผู้แต่งได้พรรณนาเอาไว้เป็นจิตรศิลป์แบบล้านนา สร้างขึ้นเพื่อให้เข้ากับเนื้อเรื่องที่เน้นความสนุกสนานครึกครื้น และมีความสวยงาม ยิ่งใหญ่ตระการตา ทำให้มองเห็นปฏิภาณของผู้แต่งที่แสดงศิลปะแบบล้านนาให้เป็นรูปธรรมได้อย่างชัดเจน

ดังนั้น ศิลปะในมหาชาติล้านนานั้นแสดงให้เห็นความรู้ความสามารถและความประณีตงดงามของชาวล้านนาในอดีต ที่ได้แรงบันดาลใจมาจากพระพุทธศาสนาเป็นแรงกระตุ้นจึงทำให้เกิดศิลปกรรมที่ล้ำค่าเป็นมรดกตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน ฉะนั้นถ้าไม่มีมหาชาติล้านนาเราก็ไม่สามารถรู้ได้ว่า บรรพบุรุษของชาวล้านนาในอดีตนั้นได้ร่วมกันสร้างศิลปะที่มีความงดงามเป็นเอกลักษณ์ของชาวล้านนาโดยแท้

^{๔๔} สมหมาย เปรมจิตต์, มหาชาติเวสสันดรชาดกวิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม, หน้า ๘๖.

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยสรุปได้ว่าการเทศน์มหาชาติเวสสันดรในล้านนาเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นทางพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นจากความเชื่อ และความศรัทธาในพระพุทธศาสนา โดยผสมผสานกับวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นล้านนา ซึ่งมีพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและก่อกำเนิดความศรัทธา จนสร้างแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านวรรณกรรมท้องถิ่นขึ้นมาจนกล่าวได้ว่า งานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาได้มีส่วนสำคัญในการถ่ายทอดหลักคำสอนและแนวทางประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา การเทศน์มหาชาติล้านนาจึงเป็นการเผยแผ่หลักธรรมโดยใช้วิธีการขับขาน ที่พระภิกษุสงฆ์สื่อให้เห็นถึงสัมพันธภาพ ความรู้สึกนึกคิดวิถีชีวิตและภูมิปัญญาของคนในสมัยโบราณที่สามารถสร้างท่วงทำนองการเทศน์ การออกลำนำ ใต้อาภรณ์สวดโดยมีระบบการแต่งโครงสร้างการใช้ภาษาเชิงสังคม และภาษาบาลีอย่างสัมพันธ์กันมีการประยุกต์ใช้หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาผ่านสื่อการเทศน์ทำนอง เพื่อให้สังคมล้านนาได้ใช้เป็นกรอบจริยธรรมในการดำเนินชีวิต มหาชาติล้านนาจึงเป็นสื่อจริยธรรมระดับชาวบ้านที่ผู้คนส่วนใหญ่ได้ฟังแล้วเกิดความศรัทธาเลื่อมใสนำไปประยุกต์ใช้ได้ เช่น สอนให้รู้จักการให้ทาน รักษาศีล และ การเจริญภาวนา ซึ่งจะทำให้ผู้ปฏิบัติอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุขแต่เมื่อก่อนโดยภาพรวมแล้วเป็นการสอนให้ผู้ฟังได้เรียนรู้หลักแห่งไตรสิกขาซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญในการพัฒนาตนตามหลักการแห่งพระพุทธศาสนานั้นเอง

ผลจากการศึกษาวิจัยในด้านประวัติ และความเป็นมาของการเทศน์มหาชาติในล้านนาพบว่าไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าเกิดขึ้นเมื่อใด แต่สันนิษฐานได้ว่าน่าจะเริ่มตั้งแต่สมัยพระยาเกอณา ทั้งนี้ด้วยสาเหตุที่ว่าในสมัยพระองค์ทรงนำคาลาพัน ซึ่งพระพุทธเจ้าใช้เทศนาเป็นภาษาบาลีทรงให้พระสงฆ์ทั้ง ๓ นิกลาเป็นผู้แปล คำองค์ก็ใช้นามแฝงซึ่งหลังจากที่มีการแปลแล้วก็น่าจะมีการใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ อีกอย่างหนึ่ง ในสมัยสุโขทัยซึ่งเป็นดินแดนร่วมยุคสมัยกับดินแดนล้านนาพบว่า มีการฟังเทศน์มหาชาติเวสสันดรกันมาก ฉะนั้นประเพณีการเทศน์มหาชาติคงจะแผ่อิทธิพลถึงอาณาจักรล้านนา ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะมีจุดเริ่มต้นจากราชพิธีแล้วพัฒนาสู่วิถีชาวบ้านมาจนถึงปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้เองมหาชาติล้านนาจึงมีความสำคัญ และมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนในสังคมล้านนาที่สะท้อนให้เห็นจริตประเพณีและวัฒนธรรมของชาวล้านนา ซึ่งมีความเจริญควบคู่ไปกับพระพุทธศาสนา จนเกิดพัฒนาการมีผู้แต่งมหาชาติล้านนาสำนวนต่างๆ มากมายตามความถนัดของผู้ประพันธ์ในแต่ละท้องถิ่น ปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญมากและมีบทบาทก็คือ

จากการศึกษาพบว่า มหาชาติล้านนาเป็นวรรณกรรมที่มีคุณลักษณะพิเศษแห่งงานวรรณกรรมที่มีรสแห่งวรรณกรรมครบทั้ง ๕ รส ดังนั้น เนื้อหาสาระในมหาชาติล้านนาจึงมีรสที่หลากหลายและเหมาะกับจริตหรือท่าทีของมนุษย์แต่ละคน โดยความสมบูรณ์ด้วยรสซึ่งเป็นเครื่องเจริญมนโรมย์แก่ผู้ฟังประกอบด้วย รสรัก รสโศก รสหรรษาเร่าเรง รสโกรธ รสเกลียด รสริษยา รสคั่นเตือนอัศจรรย์ รสอุตสาหะ และรสสงบ ในด้านภาษามีการใช้ถ้อยคำที่เป็นภาษาถิ่นเป็นภาษาที่ผู้แต่งได้พิจารณาเลือกสรรมาอย่างดี โดยมี เสียง จังหวะ ความหมาย ความไพเราะ ให้ภาพ แสง สี เสียงและอารมณ์ ทางด้านสุนทริยะผู้แต่งได้ใช้รสแห่งความงาม ทางด้านศิลปะในวรรณคดีทำให้เกิดภาพพจน์เห็นโครงสร้างของการใช้ภาษาเชิงสังคม และทางด้านจริยธรรมมหาชาติล้านนายังสะท้อนให้เห็นหลักจริยธรรมที่หลากหลาย โดยเฉพาะตัวละครในการดำเนินเรื่องเช่น พระเวสสันดร พระนางมัทรี กัณหา ชาลี พระเจ้าสุทนต์ พระนางผุสดี ชูชก นางอมิตตดาและตัวละครประกอบอื่นๆ ซึ่งเป็นตัวละครที่สื่อถึงหลักแห่งจริยธรรมที่มีความประณีต โดยที่ผู้แต่งได้

สอดคล้องให้ผู้ฟังธรรมค่อยซึมซับเอาหลักจริยธรรมไปพร้อมๆ กับความสนุกสนานเพลิดเพลินในเนื้อหาของวรรณกรรม ซึ่งผู้ฟังไม่มีความรู้สึกเลยว่ากำลังถูกสอน และซึมซับเอาหลักจริยธรรมไปเป็นแบบอย่างของการดำเนินชีวิต

คุณค่าทางด้านพฤษยามหาชาติล้านนาได้กล่าวถึง พืชพรรณชนิดต่างๆ เช่น พืชประเภทไม้ยืนต้น ประเภทไม้ดอกไม้ประดับ และประเภทผลไม้ พืชพรรณเหล่านี้มีความสัมพันธ์กับชาวล้านนาในด้านความเชื่อและพิธีกรรม ซึ่งจะเห็นได้ว่า ในประเพณีต่างๆ ชาวล้านนาจะนำพืชพรรณชนิดต่างๆ ที่ถือว่าเป็นไม้มงคลเข้ามามีส่วนประกอบในพิธีกรรมด้วย ผู้วิจัยจึงเห็นว่าชาวล้านนาให้ความสำคัญกับทรัพยากรธรรมชาติจึงนำเข้ามามีส่วนร่วมในวิถีชีวิต กล่าวได้ว่าพืชพรรณชนิดต่างๆ จึงเป็นส่วนหนึ่งทำให้ชาวล้านนาใช้ชีวิตร่วมกับธรรมชาติได้อย่างเกิดคุณค่าส่วนทางด้านเภสัชจากวิจัยพบว่า มีพืชสมุนไพรชนิดต่างๆ มากมายซึ่งพืชสมุนไพรแต่ละอย่างนั้นมีสรรพคุณในการรักษาโรคต่างๆ โดยที่ผู้แต่งได้พรรณนาให้เห็นคุณลักษณะของสมุนไพรแต่ละอย่างได้อย่างชำนาญ ทางด้านวัฒนธรรมกล่าวได้ว่า มหาชาติล้านนาเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวล้านนาในด้านต่างๆ และเป็นส่วนหนึ่งที่จะทำให้สังคมล้านนา รู้จักตนเองมีความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นก่อให้เกิดการอนุรักษ์ทั้งในแง่จริยธรรม ศาสนา และประเพณีที่ต่างกันไป ทางด้านศิลปกรรมจากการศึกษาพบว่า มีศิลปะมากมายในมหาชาติล้านนา ศิลปะต่างๆ เหล่านั้นเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ซึ่งทำให้มองเห็นความประณีต และความงดงามทางด้านการคิดที่เป็นศิลปะที่สื่อออกมาทางภาษาอย่างสละสลวยและเห็นภาพอย่างชัดเจน

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการเทศน์มหาชาติในล้านนา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นสภาพสังคมล้านนาที่เปลี่ยนแปลงไป การเทศน์มหาชาติในยุคปัจจุบันที่ได้รับความนิยมน้อยลง อีกทั้งพระสงฆ์ที่มีความสามารถที่จะเทศน์มหาชาติก็หาได้ยากและวิธีการการเทศน์มหาชาติในปัจจุบัน ก็ถูกจำกัดลงในเรื่องของเวลาเพราะการเทศน์มหาชาติต้องใช้เวลาาน ฉะนั้นพระนักเทศน์จึงต้องปรับเปลี่ยนวิธีการเทศน์ให้อยู่ในเวลาที่จำกัดซึ่งทำให้นิเวศสาระหลักธรรมคำสอนที่สอดแทรกอยู่ในมหาชาติเวสสันดรชาดกถูกตัดออกไปหากรูปแบบการเทศน์มหาชาติในล้านนายังอยู่ในสภาพนี้ การเทศน์ก็จะเป็นแค่เพียงเพื่อพิธีกรรมเท่านั้นแต่ถ้าหากสังคมล้านนาไม่ช่วยกันอนุรักษ์ และส่งเสริมก็จะทำให้การเทศน์มหาชาติสูญหายไปในที่สุด

ฉะนั้น ผู้วิจัยจึงเสนอแนะวิธีการที่จะช่วยส่งเสริมให้การเทศน์แบบล้านนาให้คงอยู่สืบไปจำเป็นต้องอาศัยพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน ร่วมอนุรักษ์ฟื้นฟูประเพณีอันดีงามนี้ด้วย

วิธีการเทศน์ที่หลากหลายรูปแบบผสมผสานอย่างกลมกลืน เพื่อให้เข้ากับยุคสมัยที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว ในการจัดตั้งธรรมหลวงของล้านนาแต่เดิมมีวิธีการเทศน์มหาชาติเรียงตามลำดับกัณฑ์ ทั้ง ๑๓ กัณฑ์ โดยจะอาราธนาพระสงฆ์ที่มีความสามารถในกัณฑ์นั้นๆ มาเทศน์กล่าวได้ว่าเป็นการยากที่จะทำให้ผู้ฟังเทศน์เข้าใจในเนื้อหา เพราะว่าภาษาที่ใช้เทศน์เป็นภาษาท้องถิ่นที่ฟังแล้วเข้าใจได้ยาก และท่วงทำนองของพระนักเทศน์เองก็มีความแตกต่างกันไป ฉะนั้นวิธีการเทศน์ในรูปแบบใหม่ ที่จะทำให้งานล้านนามีความสนใจจะต้องสามารถดึงดูดความสนใจ โดยการผสมผสานกับการนำนวัตกรรมสื่อและเทคโนโลยีเข้ามามีส่วนในการเทศน์มหาชาติ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าควรจัดให้มีการเทศน์เป็นแบบการแสดงละครการสาธิตให้เห็นจริง กล่าวคือการแสดงบทบาทสมมุติโดยมีพระสงฆ์ และอุบาสกอุบาสิกาเข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นผู้ถ่ายทอดการเทศน์ในแต่ละกัณฑ์ ซึ่งจะสามารถทำให้ผู้ฟังเทศน์ได้เห็นวิธีการเทศน์จากเดิมที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรมได้ชัดเจนขึ้น อีกประการหนึ่ง เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในมหาชาidl้านนามากยิ่งขึ้นผู้วิจัยจึงเสนอแนวคิด ว่า ควรมีการสนับสนุนการแต่ง การสร้าง การคัดลอกคัมภีร์ หรือตำราที่เกี่ยวข้องกับมหาชาidl้านนาโดยสนับสนุนพระภิกษุและสามเณร มัคคทายกหรือผู้ที่มีความรู้ในด้านอักษรพื้นเมืองในล้านนามาร่วมกันคัดลอกมหาชาidl้านนาในสำนวนต่างๆ ให้เป็นรูปเล่ม เพื่อที่จะได้ง่ายต่อการศึกษาและที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ ต้องมีการส่งเสริมสนับสนุนการศึกษาวิจัยเพื่อประโยชน์ทางด้านวิชาการ ให้ร่วมกันวินิจฉัยมหาชาidl้านนาทุกสำนวน มีการจัดนิทรรศการแสดงเนื้อหาสาระเรื่องราวของพระเวสสันดรชาดกประกอบ โดยการวิเคราะห์คำสอนในมหาชาิเวสสันดรชาดกแยกเป็นประเด็นออกมาให้ชัดเจน และมีการสรุปเนื้อหาต่างๆของมหาชาดิให้สั้นลงเข้าใจได้ง่ายขึ้น ตลอดจนต้องพรรณนาอานิสงส์แห่งการฟังเทศน์มหาชาิเวสสันดรชาดกโดยการชี้แจงเปรียบเทียบให้เห็นความต่างของการทำความดี และการทำความชั่วซึ่งจะเป็นการสร้างจิตสำนึกให้เกิดขึ้นต่อผู้ฟังเทศน์และผู้ศึกษาค้นคว้า ในการร่วมกันสืบสานการเทศน์มหาชาดิให้เกิดคุณค่าที่แท้จริงต่อไปเพื่อเปิดโอกาสให้คนที่สนใจเข้ามาศึกษาค้นคว้า ซึ่งก็จะเป็นการเผยแพร่ให้ผู้คนได้รู้จักอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิทยานิพนธ์

ผู้วิจัยเห็นว่า ผู้ที่จะศึกษาค้นคว้าในโอกาสต่อไปควรมีการศึกษาวิจัยถึงอิทธิพลของการเทศน์มหาชาidl้านนาต่อวิถีชีวิตของชาวล้านนา ซึ่งจะเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นความสำคัญของการเทศน์มหาชาดิแบบล้านนา อันจะนำไปสู่การสืบสานอนุรักษ์ให้เป็นประเพณีอันดีงามของล้านนาสืบไป

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก.ข้อมูลปฐมภูมิ

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระไตรปิฎกฉบับ CD – ROM. สมาคมศิษย์เก่าฉบับมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
กรมการศาสนากระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๒.

มหาวิทยาลัยมหิดล. สำนักคอมพิวเตอร์. พระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์ชุดภาษาไทย, ๒๕๔๐.
หอสมุดแห่งชาติ. เวสสันดรที่ปณี. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๑.

พระธรรมราชาวัตร.มหาชาติภาคพายัพ ล้านวนเอก กัณฑ์มัทรี ๕๐ คาถา ฉบับสร้อยสังกร.
พระนครฯ: โรงพิมพ์ ส. ธรรมภักดี, ๒๕๕๗.

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์.มหาชาติภาคพายัพ ล้านวนเอก กัณฑ์มัทรี ๕๐ คาถา ฉบับสร้อยสังกร.
พิมพ์ครั้งที่ ๕, ๒๕๑๖.

พระยาปัญญาพิทธารจารย์. มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ๕๐ คาถา ฉบับพระยาพิน.
วัดบ้านเอื้อม ต้นฉบับเดิมของจังหวัดเชียงใหม่, ๑๒๖๗.

พระพิมลธรรม ราชบัณฑิต (ชอบ อนุจารีมหาเถร), ปรีทศน์ เวสสันดรชาดก. โครงการมูลนิธิหอ
ไตรจัดพิมพ์, ๒๕๓๓.

พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต), เอกสารจากคำบรรยาย ในการสัมมนาเรื่อง ไตรภูมิพระร่วง ณ
หอวิชาจุฬาลงกรณ์ หอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๒๖.

พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, (พิมพ์ครั้งที่ ๘
โรงพิมพ์มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

ราชบัณฑิตยสถาน, วรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย ไตรภูมิถา, กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถานจัดพิมพ์,
๒๕๔๔.

บุญคิด วัชรศาสตร์ เปรียญ. มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์จุลพน ๓๕ คาถา ฉบับ
วิงวอนหลวง. เรียบเรียงจากฉบับเดิม. เชียงใหม่: โรงพิมพ์ธาราทองการพิมพ์, ๒๕๒๖.

_____ .มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์มหาพน ๘๐ คาถา ฉบับวิงวอนหลวง. เรียบ
เรียงจากฉบับเดิม. เชียงใหม่: โรงพิมพ์ธาราทองการพิมพ์, ๒๕๒๖.

_____ .มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์มหาราช ๖๕ คาถา ฉบับวิงวอนหลวง. เรียบ
เรียงจากฉบับเดิม. เชียงใหม่: โรงพิมพ์ธาราทองการพิมพ์, ๒๕๒๖.

_____ .มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารบรรพ์ ๑๐๑ คาถา ฉบับวิงวอนหลวง.

เชียงใหม่ : โรงพิมพ์ธราทองการพิมพ์, ๒๕๒๖.

อินสม ไชยชมภู เปริยญ. มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์สักกบรรพ ๔๓ คาถา ฉบับสร้อยรวม

ธรรม. เรียบเรียงจากต้นฉบับเดิม. ลำพูน: โรงพิมพ์ปัญญาการพิมพ์, ๒๕๒๖.

_____ .มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารบรรพ ๑๐๑ คาถา ฉบับวิงวอนหลวง.

เชียงใหม่: โรงพิมพ์ธราทองการพิมพ์, ๒๕๒๖.

_____ .มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารบรรพ ๑๐๑ คาถา ฉบับวิงวอนหลวง.

เชียงใหม่: โรงพิมพ์ธราทองการพิมพ์, ๒๕๒๖.

_____ .มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์นคร ๔๘ คาถา ฉบับสร้อยรวมธรรม. เรียบ

เรียงจากฉบับเดิม. ลำพูน: โรงพิมพ์ปัญญาการพิมพ์, มปป.

_____ .มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารบรรพ ๑๐๑ คาถา ฉบับสร้อยรวมธรรม.

ลำพูน: โรงพิมพ์ปัญญาการพิมพ์, มปป.

_____ .มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ๕๐ คาถา ฉบับสร้อยรวมธรรม. เรียบ

เรียงจากฉบับเดิม. ลำพูน: โรงพิมพ์ปัญญาการพิมพ์, มปป.

_____ .มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์อุลพน ๓๕ คาถา ฉบับสร้อยรวมธรรม.

เรียบเรียงจากฉบับเดิม. ลำพูน: โรงพิมพ์ปัญญาการพิมพ์, มปป.

_____ .มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์หิมพานต์ ๑๓๔ คาถา ฉบับสร้อยรวมธรรม.

เรียบเรียงจากฉบับเดิม. ลำพูน: โรงพิมพ์ปัญญาการพิมพ์, มปป.

_____ .มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กัณฑ์หิมพานต์ ๑๓๔ คาถา ฉบับสร้อยรวมธรรม.

เรียบเรียงจากฉบับเดิม. ลำพูน: โรงพิมพ์ปัญญาการพิมพ์, มปป.

_____ .มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารบรรพ ๑๐๑ คาถา ฉบับสร้อยน้อยถ้ำ

ลี้มหลาน. เรียบเรียงจากฉบับเดิม. ลำพูน: โรงพิมพ์ปัญญาการพิมพ์, มปป.

_____ .มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์สักกบรรพ ๔๓ คาถา ฉบับสร้อยรวมธรรม.

เรียบเรียงจากฉบับเดิม. ลำพูน: โรงพิมพ์ปัญญาการพิมพ์, มปป.

_____ .มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์วนปเวศน์ ๕๗ คาถา ฉบับสร้อยรวมธรรม.

ลำพูน: โรงพิมพ์ปัญญาการพิมพ์, มปป.

ญาณสมฺปนฺโน. มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์มหาพน ๘๐ คาถา ฉบับไฟ้แจ้เรียวแดง.

เรียบเรียงจากต้นฉบับเดิม. ลำพูน: โรงพิมพ์ปัญญาการพิมพ์, มปป.

_____ .มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์นคร ๔๘ คาถา ฉบับไฟ้แจ้เรียวแดง.

เรียบเรียงจากฉบับเดิม. ลำพูน: โรงพิมพ์ปัญญาการพิมพ์, มปป.

_____ .มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์มหาพร ๖๕ คาถา ฉบับไฟ้แจ้เรียวแดง.

เรียบเรียงจากฉบับเดิม. ลำพูน: โรงพิมพ์ปัญญาการพิมพ์, มปป.

ข. ข้อมูลวิทยุภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรมศิลปากร. สรุปผลการสัมมนาทางวิชาการระดับอนุภาคเอเชียอาคเนย์เรื่องท่วงทำนอง

ร้อยกรองไทยในอุษาคเนย์. กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและ

ประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๔.

กรมศิลปากร. วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่มที่ ๑. กองวรรณคดี และประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ :

กรมศิลปากร, ๒๕๒๕.

คู่มือฝึกเทศน์ทำนองเมืองเหนือ: จัดทำโดยหน่วยอบรมประชาตำบลช้างคลาน วัดลอย

เคราะห์ อ.เมือง จ.เชียงใหม่. (เอกสารสำเนา).

คณะกรรมการด้านศาสนางานสมโภชเชียงใหม่ ๓๐๐ ปี. หลักคำสอนมรดกศาสนาใน

เชียงใหม่ภาค ๒. เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๔๐.

จิรภัทร แก้วคู่. ภาพยนตร์กลอนอีสาน .พิมพ์เป็นธรรมบรรณาการเนื่องในวโรกาสที่พระเทพ

วิมลโมลี (เหล่า สุมโน)เจ้าอาวาสวัดธาตุจังหวัดขอนแก่นอดีตครองเจ้าคณะภาค ๕

ฉลองอายุมงคลครบ ๕๐ ปี, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

๒๕๔๑.

เทพ สุนทรสารทูล. ภาพยนตร์พระมาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระนารายณ์, ๒๕๓๖.

บุญมี แท่นแก้ว. ประเพณีและพิธีกรรมพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์,

๒๕๔๓.

ประคอง นิมนานเหมินท์. มหาชาติล้านนาการศึกษาในฐานะเป็นวรรณคดีท้องถิ่น.

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖.

พงษ์จันทร์ คล้ายสุบรรณ. วรรณคดีศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณี.

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บำรุงสาส์น, ๒๕๔๘.

พรรณเพ็ญ เครือไทยและไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว. ลักษณะโคลงล้านนา. โดยสถาบันวิจัย

สังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕.

พรรณเพ็ญ เครือไทย. วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา. โดยสถาบันวิจัยสังคม

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐.

มณี พยอมยงค์. ประเพณี ๑๒ เดือนล้านนาไทยเล่มที่ ๒. เชียงใหม่: ส.การพิมพ์, ๒๕๒๕.

มันเกียรติ โกศลนิวัตติงษ์. ทฤษฎีและเทคนิคการให้คำปรึกษาพุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑.

- กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สุวิริยาสานต์, ๒๕๔๘.
- ลมูล จันทรหอม. วรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์ตรีวิน, ๒๕๓๘.
- สิทธิา พินิจกุล. วรรณกรรมสุโขทัย. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕.
- สมหมาย เปรมจิตต์. มหาชาติเวสสันดรชาดก วิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม. เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมืองเชียงใหม่, ๒๕๔๔.
- สร้อยศักดิ์ อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา, กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๔๔.
- ศิวพร วัฒนรัตน์. ลักษณะและแนวทางอนุรักษ์กวีนิพนธ์ล้านนาในอดีต. ในเอกสารหมายเลข ๒ การสัมมนาเรื่อง “๑๐๐ ปีแห่งการเปลี่ยนแปลงของล้านนา”, ๒๔๔๒-๒๕๔๒.
- สืบพงศ์ ชรรษชาติ. วรรณคดีชาดก. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒.
- หลวงศรีปรีชา (เซ่ง) ศิริวิบูลย์กิตติ์, ชุมชุมตำรากลอน. กรุงเทพฯ: กุรุสภา, ๒๕๐๕.
- ศาสตราจารย์เกียรติคุณมณี พยอมยงค์ และ พระครูอดุลสีกิตติ์. ตั้งธรรมหลวงเทศน์มหาชาติล้านนา, เชียงใหม่: ศ.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๔๔.
- ศาสตราจารย์ ร.ต.ท.แสง มนวิฑูร. ชินกาลมาลีปกรณ์. กรมศิลปากรจัดพิมพ์, ๒๕๑๘.
- เอมอร ชิตตะโสภณ. การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมล้านนากับวรรณกรรมประจำชาติ. ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่: บริษัทจิมมีปริ้นท์ออฟจำกัด, ๒๕๓๓.

๒. วิทยานิพนธ์และงานวิจัย

- ธิดิพล กันตึงค์. “ทำนองการเทศน์มหาชาติกัณฑ์มัทรีในประเพณีตั้งหมั้นหลวงจังหวัดเชียงใหม่,” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดนตรี มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔.
- พระมหาวัช เชมธโช (พุทธโส). “การศึกษาวิเคราะห์มหาชาติที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาพระพุทธศาสนาศาสนาบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.
- พระวุฒิกรณ์ วุฑฒิกโร (พรมพิมพ์). “ศึกษาเทคนิคและวิธีการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาของพระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาธรรมนิเทศ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- พระราชปริยัติ (สฤณดี สิริธโร). งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

โครงการปฏิรูปธรรมดรรชนีด้านนาไทย, การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปัญหาสาขาคณะบัณฑิตด้านนาไทย.

ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑.

๓. สัมภาษณ์ :

พระปิฎกคุณาภรณ์. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวงวัดพระธาตุหริภุญไชย รองเจ้าคณะ

จังหวัดลำพูน สัมภาษณ์. ๑๒ ธันวาคม ๒๕๕๕.

พระครูอดุลสีกิตติ์. เจ้าอาวาสวัดธาตุคำ เจ้าคณะตำบลห้วยยา สัมภาษณ์. ๑๒ ธันวาคม ๒๕๕๕.

พระครูคำมูล วรรธโม. รองเจ้าอาวาสวัดโสภณาราม สัมภาษณ์. ๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๕.

พระครูพิพัฒน์รัตนพงศ์. รองเจ้าอาวาสวัดพระแก้ว รองเจ้าคณะอำเภอเมืองจังหวัดเชียงราย

สัมภาษณ์. ๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๕.

พระครูสิทธิปัญญาภรณ์. เจ้าอาวาสวัดสันกำแพงปลา สัมภาษณ์. ๒๖ ธันวาคม ๒๕๕๕.

ศาสตราจารย์เกียรติคุณมณี พยอมยงค์. อาจารย์พิเศษคณะมนุษยศาสตร์ และคณะ

ศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สัมภาษณ์. ๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๕.

พ่ออาจารย์นิพนธ์ อ้ายไชย. นักวิชาการท้องถิ่นจังหวัดเชียงราย สัมภาษณ์. ๔ ธันวาคม

๒๕๕๕.

พ่ออาจารย์พล หน่อหล้า. ครูสอนโรงเรียนวัดไชยสถานวิทยา สัมภาษณ์. ๕ ธันวาคม

๒๕๕๕.

พันตำรวจโทเนเรศ จิตรักษ์. อนุศาสนาจารย์ประจำมณฑลทหารบกที่ ๓๓ ค่ายกาวิละ

สัมภาษณ์. ๑๖ ธันวาคม ๒๕๕๕.

แบบสัมภาษณ์งานวิจัย เรื่องศึกษาคุณค่าของการเทศน์มหาชาติในล้านนา

๑. ลักษณะการเทศน์มหาชาติในอดีตและปัจจุบันมีลักษณะอย่างไร?
๒. ทำนองการเทศน์มหาชาติล้านนาคือทำนองใดที่ได้รับความนิยม?
๓. จำนวนการเทศน์มหาชาติล้านนาคือจำนวนใดที่ได้รับความนิยม?
๔. ท่านมีทัศนคติอย่างไรบ้างเกี่ยวกับการเทศน์ทำนองแบบดั้งเดิม?
๕. ท่านมีทัศนคติอย่างไรบ้างเกี่ยวกับการเทศน์ทำนองแบบประยุกต์?
๖. ท่านมีวิธีการประยุกต์การเทศน์มหาชาติล้านนาอย่างไร?
๗. ภาพลักษณ์ของพระนักเทศน์ทำนองในอดีตเป็นอย่างไร?
๘. ภาพลักษณ์ของพระนักเทศน์ทำนองในปัจจุบันเป็นอย่างไร?
๙. การฝึกเทศน์มหาชาติในอดีตและปัจจุบันเป็นอย่างไร?
๑๐. ท่านมีวิธีการอนุรักษ์การเทศน์มหาชาติอย่างไร?

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ พระมหาสมชาติ นนฺทธมฺมิโก (บุญนารีย์) อายุ ๒๘ พรรษา ๘

วัน เดือน ปีเกิด วันเสาร์ ที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๐

บรรพชา วันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๔ ณ วัดศรีคำเวียง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย พระครูอนุกิจธรรมโสภณ เป็นพระอุปัชฌาย์

อุปสมบท วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๑ ณ วัดศรีคำเวียง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย พระครูอนุกิจธรรมโสภณเป็นพระอุปัชฌาย์

ประวัติการศึกษา พ.ศ. ๒๕๔๒ เปรียญธรรม ๔ ประโยค สำนักเรียนวัดฟ้าฮ่าม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๕๔๖ พุทธศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตำแหน่งและสถานที่ทำงาน พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๔๖ ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม พ.ศ. ๒๕๔๗-ปัจจุบัน ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาโรงเรียนวัดหนองบัวพิทยา

ที่อยู่ปัจจุบัน ๔๗๗ หมู่ที่ ๒ วัดศรีคำเวียง ตำบลเวียง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ๕๗๑๗๐